DTU Bibliotek

Denne fil er downloadet fra

Danmarks Tekniske Kulturarv

www.tekniskkulturarv.dk

Danmarks Tekniske Kulturarv drives af DTU Bibliotek og indeholder scannede bøger og fotografier fra bibliotekets historiske samling.

Rettigheder

Du kan læse mere om, hvordan du må bruge filen, på *www.tekniskkulturarv.dk/about*

Er du i tvivl om brug af værker, bøger, fotografier og tekster fra siden, er du velkommen til at sende en mail til *tekniskkulturarv@dtu.dk*

BERING LIISBERG.

ROSENBORG.

1914.

72 5 17 (489).

~~260~~

725 17 (489)

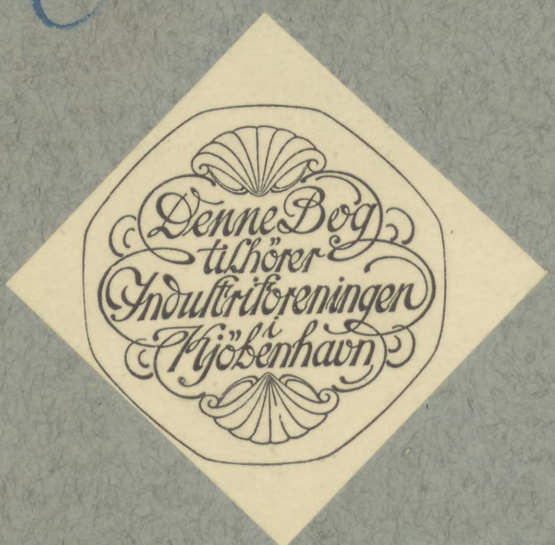

725 17 (489)

260

Rosenborg

ROSENBORG OG LYSTHUSENE I KONGENS HAVE

UDGIVET AF CARLSBERGFONDET

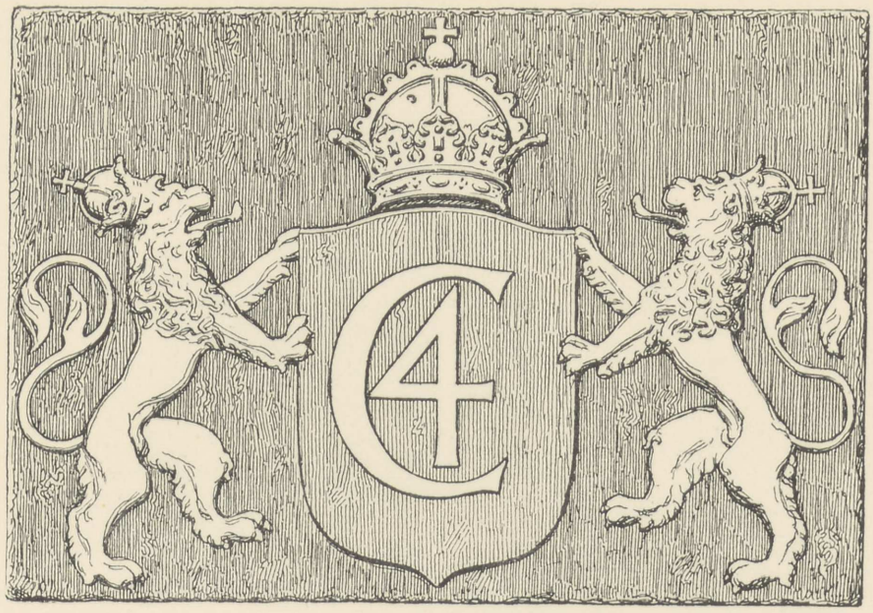

ROSENBORG
OG LYSTHUSENE I KONGENS HAVE

AF

BERING LIISBERG

VILHELM TRYDES BOGHANDEL
KØBENHAVN · MCMXIV

BILLEDERNE ER UDFØRT AF DANSK REPRODUKTIONSANSTALT (BERNH. MIDDELBOE)
EFTER FOTOGRAFIER AF FORFATTEREN

TRYKT HOS J. JØRGENSEN & Co. (IVAR JANTZEN)

ROSENBORGS HISTORIE er tidligere behandlet af F. R. Friis i hans Samlinger til Dansk Bygnings- og Kunsthistorie og af Dr. P. Broch i »Historiske Efterretninger om Rosenborg Slot«.

Da Friis i 1872—1878 udgav sine Samlinger, var han ukendt med den store Mængde Stof til Slottets Historie, som findes i Partikulærkammerets Bygningsregnskaber fra 1707—1772. Hans Arbejde slutter derfor, for selve Slottets Vedkommende, med 1706.

Dr. Broch yder, hvad Bygningshistorien angaar, intet ud over det af Friis fremdragne. Og det er saa meget mere mærkeligt, som denne Forfatter ses at have haft Adgang til de oven nævnte, righoldige Bygningsregnskaber, som Friis vistnok ikke har kunnet kende, men kun for at benytte dem i personalhistorisk Øjemed.

Friis, hvis uegennyttige Flid og Interesse var lige saa uomtvistelig som hans rørende Beskedenhed, vilde have undgaaet mange Fejl og faaet et langt større Udbytte af sit af Datiden lidet paaskønnede Arbejde, om han havde været fortrolig med Rosenborg som Bygning. Man maa, for fuldt at udvinde gamle Bygningsregnskaber, vide nøje Besked med alle vedkommende Bygnings Detailler, stadig under Arbejdet med Dokumenterne i Arkivet have alle Forhold i Bygningens Indre og Ydre nærværende, kende alt lige til Antallet af Ruder i Vinduerne og af Trin i Trapperne o. s. v. Har man ikke et indgaaende, fortroligt Kendskab, vil man ved Anvendelse af Regnskaberne paa de foreliggende Forhold stadig være udsat for at komme til at begaa Fejlslutninger.

Efter at have syslet med Rosenborg daglig, i mere end en Menneskealder, havde Forfatteren af disse Linier ment sig i Besiddelse af en saadan Fortrolighed, indtil han — efter at de første seks Ark af denne Bog var trykt — opdagede, at ogsaa han havde begaaet en Fejlslutning paa Grund af manglende Kendskab. Denne manglende, sidste intime Fortrolighed opnaaede han, da der i Februar d. A. i Anledning af Varmerørs Indlægning blev hugget Huller i Muren, hvorved der viste sig Forhold, som leder til den Antagelse, at det »nye Lysthus«, som Christian IV. begyndte paa i 1608, og som man tidligere havde anset for identisk med et af de mindre Lysthuse herinde, i Virkeligheden er Begyndelsen til »det store Lysthus« i Haven og endnu for Vestfaçadens Vedkommende staar inden i Rosenborgs Mur.

Den herved nødvendiggjorte Rettelse findes S. 226 fg.

Rosenborg, Mortensaften 1914.

BERING LIISBERG.

Billedet forestiller Badstuen ved Frederiksborg, opført 1580.

I.

LYSTHUSE OG BADSTUER.

I 1185 stod, fortæller den franske Krønikeskriver Rigord, Kong Philip August en Dag ved et Vindue paa Slottet i Paris og saa ned paa Gaden og dens Færdsel. En Række Fragtvogne kørte netop forbi; Vognhjulene skar dybt i og pløjede Gadens Ælte og Pløre op. Og fra Uhumskhederne steg der en saadan Stank til Vejrs, at Kongen sank besvimet om.

Hvad der hændte den franske Konge i hans By Paris i 1185, kunde hænde ethvert Menneske i saa godt som enhver af Europas større Byer, ikke blot hele Middelalderen igennem, men langt ned i den nyere Tid. Ti med den offentlige Renlighed i Byerne var det i hine Tider kun smaat bevendt. Selv en Flod midt igennem Byen eller i dens umiddelbare Nærhed var ikke nok til at skaffe den taalelige hygieiniske Forhold. Det kunde til Dels være sket, om Byens Affald og Skarn var bleven bragt ned til Floden. Men sligt var Befolkningen intetsteds at formaa til. I Norden var Købstædernes Gader paa 1500-Tallet lige saa mange Møddinger og

Svinestier med Tilgift og Tilløb fra Gaardenes og fra Husenes »Hemmeligheder«. I Mellem-Europa var Forholdet det samme, efter Kong Philip Augusts Besvimelse at dømme og efter hvad Lægen Hippolyt Guarinonius fra Hall i Tyrol endnu langt senere (1610) fortæller om »Hemmelighusene«, der ligger ud til Gaden eller bag Husdøren, om alle Uhumskheder der løber i Rendestenen eller kastes ud af Vinduerne og staar og forsumper i Gaderne; om hvordan Store og Smaa tillader sig baade det ene og det andet paa Gaderne; hvorledes Møddingerne her vokser ved den stadige Driven med Kvæg gennem Byen; om hvordan det altsammen faar Lov til at ligge halvaarsvis og forpeste Luften og aldrig grundig bliver ført bort [1]).

Under saadanne Forhold opstod der ganske naturligt en Trang hos Byens Borgere til, i alt Fald paa den Tid af Aaret, hvor Sommervarmen kom til og gjorde Tilstanden endnu mere uudholdelig end ellers, at komme bort fra Byen, ud paa Landet og faa frisk og ren Luft i Lungerne. Denne Trang var allerede til Stede i Oldtidens Rom, hvis velstaaende Borgere havde deres *villae urbanae* uden for Byen. Og saa snart Byerne Nord for Alperne i Middelalderen har naaet en viss Størrelse, melder denne Trang sig ogsaa her. Smaakaarsfolk maa paa dette, som paa alle andre Omraader, se hvordan de kan klare sig inde i Byernes usunde Luft; men blot nogenlunde velstaaende Folk anskaffer sig Haver uden for Byen, hvor de — vel at mærke i Fredstid — kunde tage ud og nyde Landluften, naar der blev for utaaleligt inde i Byen. Guarinonius indskærper sine Medmennesker, hvor vigtigt det er for Bybeboere, i alt Fald en Tid af Aaret, at komme ud i den friske Luft i Stedet for at klumpe sig sammen inde i Byerne, hvor Stanken fra Gader og Gaarde trænger ind i Husene og forpester Luften.

Saaledes opstaar der allerede paa 1300-Tallet et Bælte af Haver uden for Byportene, fra de aller simpleste, hvor et beskedent Rækværk hegner om nogle Smaabede med Køkkenurter og nogle faa Blomster og Frugttræer, til de yppigste og rigeste Luksushaver, hvor Byens patriciske Familier søger Hvile og Vederkvægelse. Men det er ikke nok at eje en Have uden for Byen; for at Haven skal kunne være rigtig til Nytte, maa der findes et Sommerhus derude. Et saadant Hus, som ligger ganske frit, siger Guarinonius, og ikke har noget Nabohus eller -væg lige op ad sig, behøver ikke at være særlig stort. Men han anbefaler varmt at sørge for at faa »et Spring af det herlige, skønne, klare friske Vand, som man her

i Tyrol og særlig i Inndalen saa let kan føre til sig ved Hjælp af Vandledninger«.

Det var jo nemlig ikke alene Luften, der blev inficeret af Urenlighederne inde i Byen, det var tillige Vandet. Trangen til frisk Luft og friskt Vand fulgtes derfor ad. Og frisk Luft og friskt Vand var Hovedbetingelser ved disse Sommerhuse. De ældste af dem kaldtes Fiske- eller Damhuse[2]), netop fordi de var bygget ved Flod, Sø eller Dam, saa man samtidig med at nyde godt af Luftens og Vandets Friskhed kunde hengive sig til den i borgerlige Krese yndede Idræt at fiske.

Et gennemgaaende Træk ved disse Sommerhuse, fra de første til de sidste, er stadig deres ringe Størrelse. De var jo kun beregnet paa at yde Læ i Tilfælde af Uvejr og Tag over Hovedet om Natten. Ti om Dagen vilde man helst være i det fri saa meget som muligt. Det er kun med dette for Øje, man forstaar, at den Rothenburg Borgmester, Heinrich Toppler, kunde modtage selve Kejseren, Carl d. IV., som sin Gæst paa sit diminutive Sommerhus, der endnu ligger i Tauberdalen vis-à-vis Byen Rothenburg som et af de ældste i Rækken af disse ejendommelige Miniaturslotte, — og det er kun med dette for Øje, at man forstaar, at et af de sidste i Rækken, »Herkulespavillonen« i Kongens Have, oprindelig »det blaa Lysthus«, har kunnet tjene Christian IV. til Sommerophold i kortere Tid.

Det var Byens Borgere, der led mest under Tidens daarlige Sundhedsforhold, og som stærkest følte Trangen til disse Havehuse uden for Byerne. Fyrsterne og Adelen havde deres Slotte og Borge ude paa Landet; men de kom ind under de samme Forhold, naar deres Forretninger førte dem ind til Byen. Og dette blev i stedse stigende Grad Tilfældet, efterhaanden som Landets vigtigste By udviklede sig til at blive Hovedstad og Sæde for Regeringen og Regeringsmaskineriet. Som Bybeboere kom Kongen og hans Embedsmænd til at lide under de samme uheldige Forhold som Byens andre Beboere og fik samme Trang som de. Efter Reformationen ser vi da ogsaa, at Fyrster og Adelsmænd tager Eksempel af Borgerne og begynder at anskaffe sig Haver og bygge sig Lysthuse uden for Byerne.

Men da var der kommet nye Momenter til. Renaissancen havde brudt den Mur ned, som Skolastiken havde rejst mellem Mennesket og Naturen. Over for Kirkens Love om Naturens Syndighed og

dens Opfattelse af Naturen som Skabningens Vrængbillede — en Lære, der havde bragt det saa vidt, at Mennesket »i hvert Blads Raslen saa en fjendtlig Aands lurende Bevægelse«, — sætter Humanismen sin Lære om Naturen som et Udtryk for Guds Kærligheds Almagt. Der opstaar en Begejstring for Naturen, en Trang til at færdes ude i den, iagttage Dyrenes og Planternes Liv, høre Fuglesang og aande Blomsterduft.

Trangen til at søge bort fra Byen ud i det fri er ikke længer alene den rent fysiske; der kommer et dybere, aandeligt Moment til. Ejendommeligt er det at se et Udbrud i et tysk Digt fra 1557, hvor en ung Mand synger:

> und will ganz von der welt entfliehen
> heraus in mein lustgarten ziehn[3]),

ti naar man tidligere i hin lavs- og korpsbundne Periode, hvor Individualiteten saa vanskelig kunde faa Lov til at udfolde sig, vilde »der welt entfliehen«, søge bort fra voldsomme og vilde Kammeraters Lag og fra Selskabet og Selskabets Tvang, var man tyet ind i Lønkammeret, »Paradiset« eller »Drejerkammeret«, som det hed paa Danske Slotte, det eneste Sted, hvor man kunde faa Lov til at være sig selv og i Fred og Ro hengive sig en lille Tid til aandelige Interesser. Nu bliver det Haven og Lysthuset. Ogsaa fra vort eget Land har vi Vidnesbyrd om, at Haven var et Sted, som man søgte til, naar man vilde bort fra Verden. I Ligprædikenen over en adelig Dame, som døde 1578 hedder det: »Stundom lod hun sig og finde i Haven, stundom i Urtegaarden, i Læsning og Bøn, som Folk ikke plejede almindeligt at komme«[4]).

Det var Renaissancens Glæde ved Naturen i Forbindelse med et andet af Tidens ejendommelige Træk, den stærke Byggelyst, der særlig i Danmark har givet sig saa mange og saa prægtige Udtryk, som en stor Del af disse Sommerhuse, paa Tysk *Lysthuse*, skylder deres Oprindelse. Kejser Ferdinand gjorde Begyndelsen med det i 1536 ved Prag opførte »Belvedere« — et saare betegnende Navn for et Renaissancetidens Lysthus — men derefter myldrede de frem og altid i Forbindelse med Kilder, Vandkunster, Springvand, Kaskader og naturlige eller kunstige Søer og Damme. Berømtest i saa Henseende var Lysthuset i Stuttgart, hvis store, hvælvede Hal i Stueetagen optoges af et mægtigt Vandbassin med Springvand i Midten og Spadseregang rundt omkring.

Da det tyske Ord Lysthus ved Midten af 1500-Tallet kom til Danmark, gik det straks ind i den almindelige Bevidsthed som et fremmed, men dog let forstaaeligt nyt Udtryk for det gamle nordiske *Badstue*.

De danske Konger, der fra Christjern I mere og mere fik fast Hjemsted paa Københavns Slot, havde det, paa Grund af Slottets Beliggenhed paa en Holm ude i Søen foran Byen, adskillig mere frit og luftigt end de Franske Konger i Paris og end deres egne Undersaatter inde i Byen København. Naar Vinden ikke blæste ud til dem fra Land — hvad den nu ofte nok gjorde — havde de kun Stanken fra Slotsgaarden, Slotsgraven og Slotsholmen samt fra de nærmeste Holme. Men den kunde ogsaa være slem nok. Paa Nordvestsiden, lige under Riddersalens Vinduer, laa en lille Holm, der bar det betegnende Navn Skarnholmen, og som fra gammel Tid havde tjent som en Slags Losseplads. Om Sommeren, paa stille, varme Dage, maa den have mældt sig med Styrke, særlig i den Fløj af Slottet, der vendte imod den. Frederik III. var da ogsaa saa ivrig efter at faa sat en Stopper for den gamle, sædvanemæssige Brug af Holmen, at han i 1650 [5]) greb til at fastætte Bøder for enhver, der benyttede alene dens ved gammel Brug erhvervede Navn.

København med sin Beliggenhed paa et lavt, til Dels sumpet Terrain med ringe Fald mod Søen, paa en flad og sid Strand, havde en i hygieinisk Henseende saa ugunstig Stilling som vel mulig. De hyppige og voldsomme Pestepidemier, der hjemsøgte Byen, taler da ogsaa højt nok om dens slette Sundhedstilstand. Forholdene her maa efter Troels-Lunds Skildring antages at være saa bekendt, at der ikke er Anledning til at komme nærmere ind derpaa. Og de samme Aarsager havde de samme Virkninger, i Nord som i Syd. Da Byen paa 1500-Tallet havde naaet en saadan Størrelse, at Haverne inden for dens Mure blev indelukkede af eller inddragne i Bebyggelsen, begyndte Københavnerne at anskaffe sig Haver uden for den. Paa det ældste Kort over Byen — det skriver sig fra det sidste Ti-Aar af 1500-Tallet — viser der sig store Haveanlæg særlig uden for Øster- og Nørre Port, d. v. s. Kongens Nytorv og Terrainet Nord for dette og for nuværende Gothersgade. En Del af disse Anlæg er maaske mere landlig Bebyggelse, Avlsgaarde o. l. end egentlige Haver. Men en stor Mængde af Byens Borgere havde Haver og Lysthuse herude. Og at Lyst-

husene her spillede ganske samme Rolle som Syd paa, nemlig som sundhedsstyrkende, helsebringende Opholdssteder har vi et Vidnesbyrd om i det ældste af de Breve, Christian IV. har skrevet fra sit Lysthus i Kongens Have. Det er dateret 7. Juli 1609[6]) »in viridario extra Hafniam« d. e. i Haven uden for København, og vidner endnu ved den daarlige og rystende Haandskrift om Kongens Svaghedstilstand efter den hæftige Sygdom, han var falden i otte Dage forinden, og under hvilken han havde søgt ud i den gode friske Luft i sin nys erhvervede Have.

Det var intet Under, at Ordet Lysthus, da det kom her til Danmark, blev opfattet som et nyt Udtryk for Badstue. Ved mange Kongsgaarde og Borge laa endnu ved Midten af 1500-Tallet den gamle Badstue som et særligt Hus i Gaardens Kompleks. Og rundt omkring havde Kongerne i Middelalderen paa deres Jagtstrækninger rejst Badstuer, ofte i Forbindelse med et Kapel, til Legemets og Sindets Vederkvægelse oven paa en anstrengende Dag, — ganske som de senere byggede Lysthuse. Badstuen stod for den almindelige Bevidsthed — ligesom Lysthuset alene ved sit Navn — som et Sted, hvor der var »lystigt« d. v. s. godt at være, og hvor man samledes med gode Venner. Det nye var, at man nu ønskede at være der i Ro eller med faa og udvalgte gode Venner. Da Frederik II. byggede Lysthusene »Sparepenge« ved Frederiksborg, Antvorskov og Haderslevhus, var det næppe af Sparsommelighed, for at der ikke skulde gaa for meget med, som det er bleven sagt[7]), naar han holdt Kollats med sine gode Mænd; ejheller, som Traditionen vil, fordi de var byggede for Penge, han havde sparet andetsteds. Det var langt snarere for — uden at støde nogen — at udelukke alle de mange, som søgte til Hove, og som ikke hørte med til hans intime Omgang. Det var langt lettere at sige, hvad der delvis blev sagt i Husets Navn: Jeg har hverken Raad eller Plads til at se saa mange Gæster hos mig i mit Lysthus, end til at sige: Jeg gider ikke se den og den. Det første var ganske klart og ligetil, det sidste var en Fornærmelse.

Og da Christian IV., flere Aar efter at have taget »det store Lysthus i Haven« i Brug, kaldte det Rosenborg, tænkte han næppe paa, at Navnet kunde opfattes som en Rosernes Borg. Den romantiske Opfattelse af Rosen var ukendt endnu. Den stod for hin Tid langt mere som et Tavshedens Symbol end som et Elskovs Symbol. Og det var uden Tvivl den udskaarne og forgyldte Rose, der var

anbragt under Loftet i en af Salene paa Rosenborg, der bragte Christian IV. til at give sit store Lysthus i Haven Navnet »Rosenborg«, d. e. det Sted, hvor Kongen samledes med sin gode Mænd »sub rosa«, hvor alt, hvad der blev talt, var talt i Fortrolighed og mellem Venner.

Den lille Maalestok, disse Lysthuse eller Badstuer blev opført i, de indskrænkede Rumforhold og den dermed følgende Intimitet var fra først til sidst deres egentlige og ejendommelige Kendemærke. Endnu ved de sidste Udløbere af Bevægelsen, 1700-Tallets »*maisons sans gêne*« eller Eremitager, markeres Intimiteten ved »Eremitageborde«, hvis Midterparti, uden at man behøvede Tjenerskabets Nærværelse, paa et givet Signal kom fuldt dækket op gennem Gulvet og forsvandt igen for at hente nye Retter op fra Køkkenet nedenunder.

Det fremmede Ord »Lysthus« fortrængte i de højere Krese det gamle danske »Badstue«. Mange af de Bygninger, som Frederik II. og hans Herremænd kaldte Lysthuse, hed samtidig, især hos Almuen, Badstuer, enten de var indrettet som Badstuer eller ej. Om sit nye Lysthus ved Haderslevhus (1587) bruger Frederik II. i Flæng Udtrykkene Lysthus og Badstue. Og to Hundrede Aar efter Frederik II.s Tid kaldtes »Eremitagen« i Kongens Have, det første af Christian IV.s Lysthuse i Haven, nu Herkulespavillonen, ikke blot i Haandværkernes Regninger [8]) men selv i Hofmarskallatets Dagjournaler endnu Badstuen, uagtet Bygningen aldrig har rummet nogen saadan.

Lysthusene var oprindelig blevet til som Udtryk for Bybefolkningens Friluftstrang, som borgerlige Sommerhuse. Men i Renaissancen tager Fyrster og Adelsmænd Tanken op, først i Italien, og begynder at bygge Lysthuse. Hvad der for Bybefolkningen havde været en Trang, blev i de højere Samfundsklasser en Adspredelse. Lysthusene bliver en Modesag. De bygges ikke længer alene ved Byerne af Hensyn til frisk Luft og frisk Vand, men ude paa Landet, ved Kongeborge og Herresæder, hvor der ikke er Trang til dem af Sundhedshensyn. Dette finder især Sted i Danmark under Frederik II.; naar vi i hans Regering ser det ene af disse Miniaturslotte efter det andet rejse sig rundt om i Landet ved Kongens egne Slotte og ved Adelens Gaarde er det ikke af Hensyn til Sundheden. Her er det Renaissancens Begejstring for og Glæde ved Naturen, der finder Udtryk, understøttet baade af Ønsket om at have et Fristed, borte fra den larmende Hob, af Modens Fordringer

og af Tidens lidenskabelige Byggelyst. Ved Siden af de store Byggearbejder, Slottene og Borgene, var Lysthusene det rene Legetøj at at have med at gøre, netop noget for de mange fyrstelige Byggedilettanter at tage fat paa, lettere at gaa til og billigere at faa i Klæder. Datidens Fyrster og Adelsmænd elskede at bygge. Det er betegnende, at der om et af Lysthusene i Kongens Have »det ottekantede Lysthus i Krumspringet« gik det Sagn, at Christian IV. selv havde været med til at mure paa det. Og man forelskede sig i disse Legetøjs-Slotte i det Grønne, hvor man i Modsætning til Middelalderens skumle, sammentrængte Borge kunde have store Vinduer, der gav rigelig Luft og Lys, Altaner med vid og fri Udsigt, brede, aabne og lige Trapper i Stedet for de snævre Vindeltrapper, og hvor Værelserne, atter i Modsætning til den middelalderlige, befæstede Borg med Rummenes planløse og tilfældige Sammenstykning, kunde lægges og ordnes bekvemt, med gode indbyrdes Forbindelser efter Tidens Fordringer og Behov.

Og man nøjedes ikke med et enkelt Lysthus ved eller i Nærheden af sit Bosted. Nej, jo flere Lysthuse des bedre. Allerede Nürnbergs Borgere maatte ved en Politiforordning af 1465 holde deres Byggelyst i Skranke; det blev ved denne forbudt dem at have flere end eet Lysthus i deres Have. Men hvad der var Borgerne forbudt, kunde Fyrsterne tillade sig. Hertuginde Marie Maximiliane af Bayern havde fem Lysthuse i sin Have. Frederik II. af Danmark havde ved Frederiksborg tre: Badstuen, Sparepenge og Frydensborg; ved Kronborg — foruden flere smaa Lysthuse paa Fæstningsvoldene, — Lysthusene i Lundehave og i Teglstruphegn —, ved Skanderborg, Haderslevhus, Koldinghus, Antvorskov, Vordingborg o. s. v. et eller to eller ofte flere. Ogsaa Adelen fulgte med. Tyge Brahe havde mindst fire Lysthuse ved Uranienborg. Sten Brahe i alt Fald et paa Bregentved, Rosenkrantserne flere paa Rosenholm, af hvilke endnu et, Pirkentavl, staar tilbage. Christian IV. endelig havde mindst tre større, murede Lysthuse ved Siden af Rosenborg og en Mængde mindre i Haven uden for København.

Den hele Bevægelses Rigdom og Mangfoldighed forstaas kun saa nogenlunde, naar man ser den som en Reaktion imod det bundne, sammentrængte Samfundsliv i Middelalderens Byer og paa dens Borge. Ved Renaissancen — og i Norden særlig ved dens mægtigste Udslag Reformationen — sprængtes Baandene, de aandelige som de legemlige. Det er, som om Mennesket har haft Følel-

sen af at have været spærret inde og paa engang bliver sluppet løs. Henrykt styrter det ud og nyder Livet i det Fri netop bl. a. ved Hjælp af Lysthusene, indtil der atter indtræder en Reaktion med det næste Slægtled. Frederik II. er, — man tænke blot paa Kronborgs Arkitektur og hans forskellige Lysthuses, særlig »Badstuen«s Beliggenhed — Renaissancen langt nærmere, end hans Søn Christian IV., i langt højere Grad en Jægernatur, et Friluftsmenneske. Han lægger ikke sine Lysthuse i en pyntelig og sirlig Have, men ude i det Fri, i den grønne Skov og ved den blanke Sø. Christian IV. er allerede kommet noget bort fra den rent umiddelbare Naturfølelse. Han er mere Bymenneske, end hans Fader. Hos ham er det atter Nyttehensyn og Sundhedhensyn, som fortrinsvis gør sig gældende.

Det ældste fyrstelige Lysthus Norden for Alperne, Kejser Ferdinands Belvedere i Prag, er et fuldstændigt palazotto, et ægte Barn af den italienske Kunst, opført 1536 til 1546 af Paolo della Stella, som imidlertid ikke naaede at gøre det færdigt. Nederste Etage dannes af en til alle fire Sider aaben Buegang paa seks og tolv Søjler, der omgiver et aflangt firkantet Rum med et Par Værelser og en Trappe, som fører op til den store Sal i anden Etage. Salen har tøndehvælvet Loft og Døre og Vinduer ud til Altanen eller Omgangen over Arkaderne.

Det er ejendommeligt at se, at ligesom Bygningen senere paa sin Vej mod Nord antager forskelligt Navn i hvert af de Lande, det passerer, — palazotto, Lusthaus, Badstue — saaledes antager den ogsaa Form efter de forskellige Landes særlige Bygningsstil. Man se blot det næste fyrstelige Lysthus i Tyskland, som man har Efterretninger om, das neue Lusthaus i Stuttgart, og Badstuen ved Frederiksborg.

Lysthuset i Stuttgart er bygget 1575 til 1593 af Alberlin Tetsch og Georg Beer og stærkt præget i sine Grundmotiver af Paolo Stellas Belvedere i Prag, men er lige saa tysk som dette er italiensk. Ligesom der er det en aflang, firkantet Bygning i to Stokværk, nederst en stor af fire Krydshvælvinger overdækket Hal med de foran omtalte Vandbassiner og Vandspring i Midten. Nederste Stokværk er omgivet af en udadtil aaben Buegang, men — og her aabenbarer den nordiske Karakter sig — med et rundt, spidshættet, gotisk Fæstningstaarn, »en Rundel«, paa hvert Hjørne [9]).

Hele andet Stokværk optages af den store, tøndehvælvede Sal. Men

Opgangen til den findes ikke indvendig som i det italienske Belvedere, men paa gammel tysk Vis ad aabne dobbelte Sidetrapper, en paa hver af Længdesiderne, der fører op til et fremspringende, gavlprydet Midterparti, i Flugt med den af Arkaderne baarne Balkon. Gavlene danner her som overalt i den nordiske Renaissance Bygningens mest pyntelige Del med deres Voluter og Figurer og rige Inddeling med Pilastrer og Vinduer.

Det ældste Lysthus, som findes omtalt i Danmark, er vistnok det, som Christian III. nævner i Brev af 17. Juli 1557 til Lensmanden paa det nu forsvundne Dronningholm Slot paa Dunkebakke ved Arresø, Poul Huitfeld [10]). Denne maa, skriver Kongen, benytte Sten og Tømmer fra det forfaldne Hus paa Dronningholm til Opbyggelse af Dronningens Mølle, men skal holde saa meget i Forraad, at Kongen, om det passer ham, kan bygge sig et Lysthus der. Hvis dette Lysthus virkelig er bleven bygget, har det ligesom Frederik II.s ældre Badstuer, som f. Eks. Badstuen ved Frederiksborg, utvivlsomt været opført i den traditionelle Stil, med kamtakkede Gavle, men sagtens med Taarn med gennembrudt Spir og mulig — som Badstuen ved Frederiksborg — med enkelte Detailler af italiensk Paavirkning. Om Lysthuset i Lundehave ved Helsingør, der blev opført i de sidste Aar af Frederik II.s Regering, hedder det derimod, at det var en Bygning, der »ganske havde bevaret et nord-italiensk Renaissance-Fysiognomi« [11]). Vort Kendskab til denne Bygning hviler imidlertid alene paa et Billede af den, der er taget saa sent som 1750 [12]). Vi ved, at den er bleven ombygget i alt Fald 1681, paa en Tid, da der paa forskellig Maade gjorde sig italienske Indflydelser gældende paa vor Arkitektur, og det vil næppe være muligt nu at afgøre, hvor megen italiensk Renaissance der i 1588 aabenbarede sig i Lundehave-Lysthuset. Det eneste, der kunde tyde i denne Retning, turde være de i Frederik II.s Brev af 5. Oktober 1587 [13]) omtalte Piller, »der skulde staa ovenpaa, omkring Lysthuset«, men baade paa Badstuens og senere paa Rosenborgs gotiske Tage finder man Udsigtsplatformer med Balustrade omkring. Ved Lundehave var der i det hele ejendommelige Forhold til Stede. En Rejsende, som besøgte Stedet i 1588, giver en Beskrivelse [14]) af Lysthuset, der omtales som en smuk, lille Bygning i to Stokværk, »hvor Kongen plejer at hvile ud efter Regeringens Byrder og at øve sig i Bueskydning i Selskab med gode Venner«, Lysthuset laa — ligesom det nuværende Marienlyst i hvilket det er indbygget — ved Foden

af en Skrænt og var bygget ind i denne, saa man fra Skrænten Sider kunde komme over til hvert enkelt af Værelserne og ad en Trappe af Græstørv op paa Toppen. Underneden fandtes der »en yndig Kilde«.

Af et Inventar [15]) fra 1600 faar vi Oplysning om, at der kun var tre Rum i Huset: Kongens Værelse og Dronningens Værelse i underste Stokværk og Rustkammersalen — Datidens Betegnelse for hvad der senere kaldtes den lange Sal eller Riddersalen — i øverste Stokværk. Da Gulvene blev lagt med Deler — Fyrrebrædder — og kun Pladsen omkring Kaminerne med Sten [16]), har intet af disse Rum kunnet bruges som Badstue. Men det har aabenbart ogsaa været en Fejl, ti 3. Februar 1588 skriver Kongen [17]) til sin Lensmand paa Kronborg, at han efter den Beretning, han har faaet om det nye Lysthus i Lundehave — han har altsaa ikke selv set det — formoder, at han vil finde Behag i det og derfor vil have mere Bekvemmelighed derved. Derfor skal der med det første bygges en Badstue, saaledes at Kongen kan gaa fra Lysthuset ind i Badstuen. Dog skal der indrettes et lille Sengekammer derved, og »Hemmeligheden« maa endelig ikke glemmes.

Saa vidt er man altsaa her naaet i Lyst til at afsondre sig fra Selskabet, til at være for sig selv, at der umiddelbart op til den særlige lille Bolig, Lysthuset i Lundehave, hvor Kongen søger hen med en udvalgt mindre Kreds fra den larmende Kongeborg i Nærheden, opføres en ny Bygning, en Badstue, hvortil han atter kan trække sig tilbage fra Lysthuset. Paa denne Maade forstaar man, at der ved Slottene kunde rejse sig det ene Lysthus ved Siden af det andet.

Lysthuset viser sig som en ægte Affødning af det italienske palazotto. Det har alle dettes typiske Egenskaber: Beliggenheden ude i den frie Natur i frisk Luft, altid ved Vand og med vid Udsigt, men først og fremmerst med smaa indskrænkede Rum i Forbindelse med en noget større Sal. Det intime er disse Bygningers Særpræg i Nord som i Syd.

Og ejendommeligt er det stadig at finde de samme Udtryk om disse Bygningers Bestemmelse. Vor Rejsendes Ord fra 1588 om Lysthuset i Lundehave som et Sted, hvor Kongen plejer at hvile ud efter Regeringens Byrder og at øve sig i Bueskydning med gode Venner, falder næsten ganske sammen med en Rejsendes Udtalelser [18]) en Menneskealder senere om palazottoet »so in der Wildniss steht, dahin angesehen, dasz nach lang getragenen Last des Regiments

ein Fürst und Herr Sommerzeit allda zu Abends ein stillen Ort und absonderliche Wonung habe, sein Gemüth durch Hörung des Vogelgesangs und Besichtigung mancherley Gewilds auch in Fellung derselbigen die Gedanken also zu erquicken, dasz sie des anderen Tags desto bereiter und williger wiederumben die ihr von Gott aufgetragene Regierung erdulden könden.«

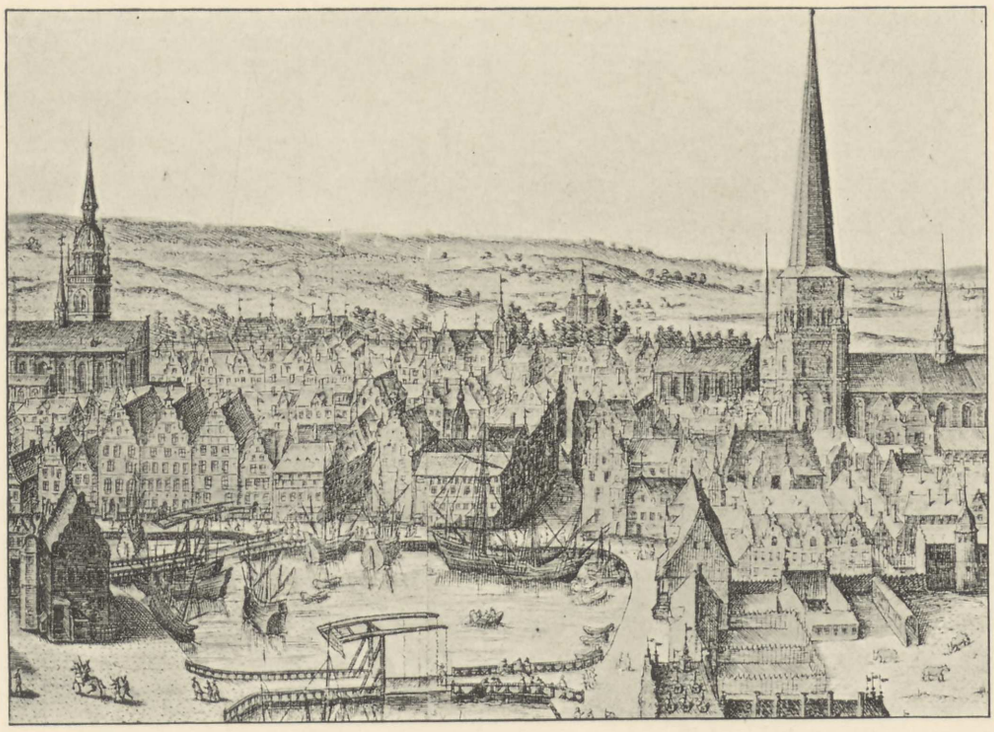

II.

KONGENS HAVE UDEN FOR KØBENHAVN. — LADEGAARDEN. — BADSTUER OG ANDRE LYSTHUSE.

De store Grunderhvervelser, som Christian IV foretog i 1606 uden for Byen, skete først og fremmerst med en Udvidelse af Byen og af dens Volde og Grave for Øje.

I nævnte Aar blev Kongen ved Køb Ejer af en og fyrretyve større og mindre Haver, »liggendes uden Nørre- og Østerporte her for Københavns imellem Bysens Nørregrav og Teglgaarden [1])« og blev derved Herre over det hele Terrain omtr. imellem Gotersgade og Grønningen, hvor Teglgaarden laa, og mellem Østerfarimagsgade og Stranden paa den anden Side. Dette Terrain hed fra ældre Tid den gamle Dyrehave, der i øvrigt synes at have strakt sig mod Vest forbi Nørreport, der stod for Enden af Nørregade [2]).

Billedet er et Udsnit af v. Wijcks Tegning af København fra 1611. I Baggrunden, næsten i Midten, ses »det blaa Lysthus«, den nuv. Herkulespavillon i Kongens Have.

I Magistratens Instruks for Byens Kæmner af 1. Maj 1620, i hvilken der tales om Jordskylden af de Ejendomme, der er bortsolgt fra Byen, nævnes udtrykkelig disse Haver og Jorder som »bortskaffede til« d. v. s. bortsolgte til »Byens Grave, Skanser og Volde, hvor Behov gjordes, at forvide og forbedre«.[3])

For at blive i Stand til at foretage en saadan »Forvidelse og Forbedring« — d. v. s. Udvidelse baade i Højden og Drøjden, Bredden og Dybden af Byens Volde og Grave — maatte Kongen i alt Fald kunde raade over en Bræmme af Jord paa den anden Side Byens Grav, — ti om en Udvidelse paa Bysiden kunde der ikke være Tale — en Bræmme, der i Bredde svarede til Voldens og Gravens forøgede Gennemsnit.

Naar det nu ses, at Christian IV., i Stedet for at nøjes med en saadan Bræmme, gaar saa vidt, at han for dyre Penge køber det hele Terrain uden for Byen, ikke blot ud til Vandløbet ved St. Anne Bro, men Nord for dette, helt ud til nuværende Toldbod, hvor Skibene, som søgte Havnen, skulde ind gennem det snævre Indløb mellem Landgrunden og den vestlige Del af Revshalegrunden, kan man slutte, at han har haft andre og større Ting i Sinde.

Man har tidligere anført som Grund til disse store Arealerhvervelser, at Christian IV. uden for Byen vilde skaffe sig Erstatning for Tabet af den gamle Have paa Bremerholm foran Københavns Slot, som, ifølge *Wolffs Encomion*[4]) blev inddraget til Bebyggelse. Men dette skete først, hvad Rentemesterregnskaberne med Tydelighed viser, i 1616, og til en Have, selv af en saa anselig Størrelse som den, Kongens nye Have og tilhørende Jorder oprindelig havde, var en saa stor Arealerhvervelse ej heller nødvendig.

En Ordre fra Christian IV. af 2. September 1606 til Københavns Magistrat[5]) angaaende St. Jørgens Sø giver os Oplysning om hans Planer. Han har selv, skriver han, »personlig naadigst set og forfaret«, hvorledes Søen en bleven udskaaren og afvandet, saa den er ganske tør. Han giver nu Øvrigheden Ordre til atter at lade Søen fylde, at den ikke skulde blive Byen til Skade, om noget uformodendes (det Gud forbyde) fjendtligt skulde paakomme.

Kongen har altsaa allerede da fattet den Tanke at benytte Søerne uden for Byen i Forsvarets Tjeneste og har i Tide gjort sig til Herre over Terrainet lige ud til det vigtige Punkt Nord for St. Anne Bro, hvorfra han kunde beherske det eneste for Skibe sejlbare Indløb til den rummelige Havn mellem Revshalegrunden og Byen.

Straks lod denne store Plan sig ikke udføre. Kongen maatte foreløbig nøies med at »forvide og udbedre« de gamle Fæstningsværker, hvor de laa. Og Terrainet umiddelbart op til Graven foran Nørrevold og foran Østervolds nordligste Del, omtr. 400 Td. Land eller saa meget som en lille Herregaards Areal, besluttede han indtil videre at anvende til Anlæget af en Ladegaard, der samtidig med at tjene Københavns Slot som nærliggende Avlsgaard og forsyne dette med Landbrugsprodukter i Stedet for den fjerne Nyby-Ladegaard [6]), kunde tjene ham selv til et luftigt og landligt Opholdssted. Det vilde komme til at ligge saa belejligt som muligt, umiddelbart uden for Hovedstaden, hvor hans personlige Nærværelse saa ofte fordredes, og kunde endelig, om noget fjendtligt skulde komme paa, gøre Gavn som et fremskudt Fæstningsværk foran Byen, i Lighed med de senere, endnu længere ude anlagte Værker: Ladegaarden ved Aaens Udløb i Peblingesøen, Ravnsborg ved Vejen over Dæmningen, der gennem Søerne førte ind til Byens Nørreport, og Vartov ved Sortedamsøens nordlige Hjørne, hvor Vejen fra Helsingør førte ind til Østerport.

At Kongen havde alle tre Synspunkter for Øje fremgaar af, at det første *Lysthus*, som blev bygget 1606 i Lysthaven uden for Byen, og som vi endnu har staaende i ombygget Stand [7]) som »Herkulespavillonen«, blev opmuret som Hovedbygning eller Herskabshus »til den nye *Ladegaard* som sammesteds er begreben at anrette«, og straks forsvaret ved fire *Rundeler* eller *Skanser*.

14. Februar 1606 havde Christian IV. faaet Skøde paa en Del af foran nævnte Grunde og Haver, og Arbejdet paa at indgrøfte dem og gøre dem tjenlige til Opdyrkning og Bebyggelse begyndte straks [8]). 23. Marts gik en Arbejdsstyrke i Gang med at kaste en Grøft rundt om selve Haven, og dette varede til 23. November. I mange af Haverne havde de tidligere Ejere bygget mere eller mindre anselige Huse, de fleste af dem blev revet ned [9]), enkelte — som Huset i Morten Krolls store Have, den Kongen betalte med 3000 Rdl. — fandtes anseligt nok til at gaa ind i Kongens Byggeplaner.

Umiddelbart efter Handelens Afslutning begyndte Kongen at tænke paa Opførelsen af et Lysthus i Haven. Allerede 22. Februar slutter han Akkord [10]) med Murermester Vulf (Oluf) Petersen om at opmure et Lysthus fra Grunden for 300 Rdl. »efter den Skabelon, som blev ham forevist«. Kongen vilde selv levere alle Materialer, saa de 300 Rdl. var kun Arbejdsløn. Huset skal opmures med Skorstene, Vindeltrappe, d. v. s. Trappetaarn med Vindeltrappe

i og Smykkekammer eller Karnap. Bygningens Størrelsesforhold kendes ikke, da selve Akkorden ikke findes, men da det af et senere Regnskab [11]) fremgaaar, at Huset under Bygningen er bleven gjort seks Alen længere og tre Alen bredere, end fra først af bestemt, og da det af Opstalten af Bygningen i Hafnia hodierna Tab. XVI ses, at Façaden maaler 20 Al. i Længde, maa det af Christian IV. oprindelig paatænkte Lysthus have været af meget beskedne Forhold, om end noget større end et senere i Haven opført Lysthus, der kun kunde rumme en Seng.

Udgravningen af Grunden blev paabegyndt i Marts 1606, Murer- og Stenhuggerarbejdet umiddelbart efter, og inden Vinterens Komme stod Huset under Tag, saa det finere Snedkerarbejde samt Maler- og Dekorationsarbejde indvendig kunde begynde i Efteraaret. Huset var i to Stokværk paa en høj Kælder, muret paa en Sokkel af gullandske Bloksten, havde sandstenskantede, uden Tvivl svejfede Gavle, paa Vestsidens Midte et firkantet Trappetaarn med Kantsten og Tagliste af hvid, gullandsk Sten og med Kongens kronede Navnetræk hugget i en lignende Sten over Døren ind til Vindeltrappen, der var sat op af 400 hvide gullandske Sten. Paa hver Side af Trappetaarnet fandtes en gavlprydet Kælderhals og paa Midten af den modsatte Façade en Karnap, der var opført helt fra Grunden, — det nævnes udtrykkeligt i Regnskaberne, at der er stenet i Grunden under Vindeltrappen, d. e. Trappetaarnet, og Karnappen, som begge ses paa Bygningens Plan i Danske Vitruvs Kort over Kongens Have fra 1746. De to lignende Udbygninger, der her ogsaa ses for begge Husets Ender, er de »Gallerier« — vel nærmest Udsigtsplatformer med Rækværk (Galleri) omkring — der forekommer i Regnskab af 17. September 1609, ifølge hvilket der betales for Murarbejde »paa det ny Galleri, som kommer at stande paa begge Ender (d. v. s. paa hver sin Ende) af det store Hus udi Lysthaven«.

Uddrag af Regnskaberne til det blaa Lysthus's Bygningshistorie indtil 1648 er samlede under Henvisninger [12]).

I Kælderen fandtes to Rum, af hvilke det ene, mirabile dictu, var Kongens eget Kammer, Sommerstuen. I Stueetagen var Dronningens to Gemakker samt Smykkekammeret eller Karnappen. Disse Værelser, som havde hvert sin Kamin, blev Aaret efter forsynet med Jærnovne ligesom Sommerstuen.

Da dette Lysthus kaldtes det store, — sandsynligvis dog kun for

at skelne det fra to mindre, der blev paabegyndt i 1608, og hvorom nærmere i det følgende — kan det ikke undre, at Salen i øverste Stokværk blev kaldet den store Sal. Dens Gulv var lagt med Fliser, dens Loft var stafferet med Guld og Farve, og den var forsynet med to Kaminer og med en »Skænkestol«. Salen var malet af Hofmaleren Dirk Moll, der ogsaa havde stadset lidt op paa et af de fra den tidligere Ejer bevarede Huse; Gemakkerne i Stuen maledes af Markus von Lüneburg; det Kammer, som Kongen ifølge en Optegnelse i sin Dagbog under 7. Juli 1609 gjorde Kontrakt om med Poul Rumbler, maa sandsynligvis være hans eget Kammer eller Sommerstuen. Billedskærerarbejdet, maaske ogsaa Skænkestolen paa den store Sal, blev udført af Gregers Greus, der senere lavede en stor Del af Snedkerarbejdet paa Rosenborg. Man tør sikkert i det hele gaa ud fra, at Kongens første Lysthus i Haven, først kaldet det blaa Hus og senere Eremitagen, har været et tro Forbillede en miniature for det senere Rosenborg.

I Slutningen af Oktober 1607 faar Skifertækkeren Balzer Brenner 100 Rdl. paa Regnskab for forskelligt Arbejde, han har gjort og forfærdiget paa Lysthuset. Dette er altsaa noget før den Tid blevet tækket, sandsynligvis med blaa Skifersten, hvad der sagtens har givet Anledning til Navnet det »blaa Hus«. I Løbet af Foraaret 1607 havde Kongen giort Indkøb hos Kandestøberen Isaac Corridtz (Chorvitz eller Korfits) af Messingkedler, Lysestager og Lysearme, Fyrfade, Bækkener, en Sengepotte, hvilket »Messingboskab« Kongen selv tog i Forvaring for siden at bruge det i den nye Lysthave. I Maj købte han saa yderst moderne og kostbare Ting som to Spejle af Claus de Vale, men det skulde dog vist vare nogen Tid endnu, inden han kunde tage sit nye Lysthus i Brug. Allerede i Efteraaret 1608 maatte der begyndes paa Reparationer, da Bygmesteren Vulf Petersen ikke havde gjort sit Arbejde rigtig godt. En af hans Hvælvinger i Kælderen »var af sig selver nederfalden« og maatte mures op paa ny af Murmester Job Henriksen, der endvidere maatte tage en Dør ned i Trappetaarnet tillige med dens Karm, som Vulf Petersen ogsaa havde opsat, og mure den op igen. Endelig blev i August og September 1609 de foran omtalte Udbygninger eller Gallerier, som kan paavises endnu, sat op for Gavlenderne.

Paa v. Wijcks Tegning af København i 1611, der er taget fra et Skibsmærs ude paa Strømmen, ses i Baggrunden Ladegaarden eller det blaa Hus i Kongens Have omtrent over et med Aabningen

af Store Færgestræde. Bygningen er — for i det Hele at syne lidt — gjort noget større, end den paa denne Afstand har kunnet vise sig for Kunstneren; Taarnet er — sagtens af samme Grund — gjort noget højere, i alt Fald efter en Tegning fra 1658 at dømme. Men i øvrigt synes Bygningen at være i god Overensstemmelse med det Billede, vi kan danne os efter Bygningsregnskaberne. At en saadan Enkelthed som Galleriet paa Sydostgavlen ikke kommer frem paa denne Afstand, kan ikke undre.

Af Ladegaardens øvrige Bygninger ses maaske en enkelt Nord for Lysthuset; men de andre er dækkede af Træerne. En Del af dem har sikkert staaet paa Grunden, da Kongen købte den og er gaaet med ind i den nye Bebyggelse som Avlsbygninger o. l., men hvorledes de har ligget i Forhold til Hovedbygningen vides ikke. Samtidig med at denne opføres, bygges der et Fuglehus, som forsynes med en Kakkelovn. Der rejses en ny Lade og en ny Kostald; der graves Brønde, lægges Stenbro og opsættes et Vaskerhus, en Smedie og en »Natstald« til at opstalde Kongens Heste i, naar de skal beslaas. Der bygges et »Beriderhus« og en Beriderstald og i 1612 en ny Lade. Senere kommer der Fiskehuse til, baade ovre ved Stadsgraven mod Vest og ved Fiskeparken mod Øst.

Uddrag af Bygningsregnskaberne angaaende de under Ladegaarden hørende Huse findes i Henvisninger under[13]).

Kongen ses tilligemed Grundene og de derpaa staaende Avlsbygninger ogsaa at have købt Besætninger, idet der med Huse og Bygninger i Bernt Schuldts Have fulgte 18 engelske Faar, der betaltes med 1 Rdlr. Stykket. Fogeden paa Kgl. Majestæts nye Avlsgaard uden for Nørreport kunde derfor allerede 1607 sende Faareuld[14]) ind til Tugthuset til Forarbejdelse. Og samtidig er Mejeridriften i Gang; ti af Regnskaberne fremgaar det, at Karen Mælkedeje er i fuld Virksomhed i Mælkestuen[15]).

Indtil Ladegaardens Hovedbygning, det blaa Hus, var færdigt, opholdt Christian IV. sig sandsynligvis paa Lysthuset eller Badstuen i Morten Krolls Have, som Hofmaleren Dirk Moll havde pyntet lidt paa i Efteraaret 1606[16]), efter at Adrian Clausen havde muret en dobbelt Skorsten op deri samt en Vindeltrappe og et Skillerum[17]). Han har alt tidlig begyndt at samle gode Venner hos sig herude, og sandsynligvis var det her i det oprindelig borgerlige og sagtens ret beskedne Lysthus, at han og Dronningen 28. Maj 1606 havde Sigvard Grubbe og hans Hilleborg til Aften i det

Grønne[18]). Om det nye Lysthus ved Ladegaarden har været beboeligt i 1608, da Sigvard atter var hans Gæst til Middag 18. Juni og Eske Brock o. a. 21. og 22. Juli[19]), kan ikke afgøres. Eske Brock giver desværre ikke anden Oplysning i sin Dagbog end den ret overflødige, at han hver Dag kom hjem med en Rus. Lige saa lidt kan der siges noget om, i hvilken Bygning Kongen havde taget Ophold under og efter sin Sygdom i 1609, da han 7. April skrev det foran omtalte Brev, det første af alle hans Breve der er dateret »ex viridario regis«.

Det er sandsynligvis i Modsætning til Morten Krolls Hus, der maa anses for den første Badstue eller det første Lysthus i Haven, at den Bygning, som Kongen har ladet paabegynde, og til hvilken Kandestøberen Jørgen Werendorf i November 1606 har udført en Del Arbejde, kaldes den nye Badstue. (Uddrag af Bygningsregnskaber ang. de forskellige Badstuer i Haven, se Henvisninger[20])). Men næppe er denne færdig, før Kongen straks lader paabegynde en ny. At det er en lille Bygning kan skønnes deraf, at Grunden udgraves paa otte Dage, fra 23. til 30. November. Det er et Bindingsværkshus, ti Tømmermændene tager først fat og rejser Stolper m. m. i Vinterens Løb. I Marts 1607 er de færdige, og saa kommer Vulf Petersen med sine Murere og arbejder til 17. Juli, da de er færdige. Kandestøberen Jørgen Werendorf har været beskæftiget hele Vinteren; han synes at være færdig med sit Arbejde i April, og nu kommer Billedskæreren Hans Rosenbroch og udskærer Bjælkerne under Loftet. I Løbet af Sommeren bliver Bygningen gjort færdig; 1. December 1607 faar Helle Thorbensen 30 Daler som Restbetaling for Malerarbejde i de Gemakker i »Badstuen«, og 15. December sætter Pottemager Lyder Staes en trind Jærnovn op.

Det er sandsynligvis den samme »nye Badstue«, Helle Thorbensen flikker lidt paa i April 1608; derimod er det ikke muligt at afgøre, hvilken af Badstuerne eller Lysthusene det er, der 14. Juli 1608 bliver malet grøn paa Stolperne og Træværket; som i September s. A. faar lagt nyt Gulv i Kongens eget Kammer og som endelig i December bliver strøget med Oliefarve »uden og inden«. Den Mulighed, at der her er Tale om en tredie Badstue, synes udelukket ved et Udtryk i Rentemesterregnskabet af 1617, hvor det under 25. November hedder, at Kandestøberen, Jørgen Markuorsen, har arbejdet *udi begge Badstuer i Haven* ved Siden af, at han har le-

veret Inventar til *den nye Badstue i det store Hus,* d. e. det nuværende saakaldte Havekabinet paa Rosenborg. Der var altsaa, i alt Fald i 1617 — foruden Badstuen paa Slottet — kun to virkelige Badstuer i Haven. Ti kun i disse var der Brug for en Kandestøber.

Samtidig med Grundlæggelsen af »det blaa Hus« har man taget fat paa Opførelsen af Værker til Værn derfor. Hvilken Udstrækning disse Værker har haft, hvorvidt de har omsluttet Hovedbygningen alene eller et større Terrain med flere Bygninger, kan ikke nu afgøres. Det eneste, Regnskaberne indeholder herom, ved Siden af en Udgiftspost i December 1606, ifølge hvilken Morten Jensen skal hugge Stakitter til de fire Rundeler (d. v. s. Skanser, Bastioner), der skal stande i Kgl. Majestæts Lysthave, er et Par Optegnelser fra 1607—1608 om det lidet Lysthus paa »Volden«; med dette Udtryk kan kun tænkes paa en af de Volde, der har forbundet et Par af de omtalte Rundeler.

Denne Befæstning[21]) er sandsynligvis nedlagt og Værkerne sløjfet, efter at der i 1610 var begyndt paa det store Hus i Haven, Rosenborg Slot, og dettes Befæstning. Langs Østfaçaden af det blaa Hus blev der — vistnok i Juni 1610 — gravet en Dam eller en Grav, der blev udvidet i 1622 til den lange Fiskepark med Tilløb fra Sortedamsø, som, indtil den i 1909 blev tilkastet, skilte den kgl. Driverihave, oprindelig en Del af Ladegaardens Jorder, fra Lysthaven. I Foraaret 1613 blev der af Anders Nielsen gravet ud til en Sø eller en Dam paa den vestlige Side af det blaa Hus, og det følgende Aar blev der over denne Dam lagt en Bro i Forlængelse af Alleen, der førte op til Huset og som findes der endnu.

Ligesom de tyske og nordiske Lysthuse var dannede — ikke i Form men i Indretning — efter det italienske palazotto som en bestemt Type, der kun i ringe Grad blev fraveget, saaledes blev Haverne indrettet med den italienske Renaissancehave som Forbillede. Og denne var atter en Efterligning af den gamle romerske Have, væsentlig som den kendtes gennem Plinius d. ældres Beskrivelse af Haverne ved hans Villa i Toscana. Kundskab herom blev udbredt ved de forskellige Værker over Havearkitektur, som udkom i Slutningen af 1600-Tallet i Holland og Tyskland, og fra et af disse, Joh. Peschelius's Gartenordnung, Eisleben 1597, har Christian IV. hentet Grundtegningen til »Irrgangen« (Labyrintus) i

sin Have, der lige saa lidt maatte mangle som Ridebanen (Hippodromos), den skyggefulde Alle (Gestatio), Terrasserne, Vandbassinerne eller Statuerne. I Stedet for Oldtidens Søjlegang (Xystus) traadte i Norden Havesalen med de hvælvede Løvgange, Treillager og »Lauben«, og mulig som en Efterligning af de hedenske Templer, der i Mængde findes hos Plinius, har vi paa et afsides Sted i Haven en dunkel Grotte med et Bord af Natursten og Konkylier.

Af alle disse Mærkeligheder har intet gjort et saa stærkt Indtryk paa den nordiske Fantasi som Labyrinten. Den fik ikke mindre end tre Betegnelser foruden det rent tyske Ord »Irrgangen«, nemlig »Krumspringet«, hvor der tænkes paa Gangenes stadig brudte Retning, »Trøjborgen«, d. e. det Sted, hvor man kunde gemme sig, og »Vildnisset«, det Sted hvor man kunde fare vild. Endnu saa sent som under Fredcrik V. er Labyrinten en Mærkelighed, — da kaldes den »det snurrige Anlæg i Rosenborg Have«.

Alt, hvad her er nævnet, omtales i det 17. og 18. Aarhundrede hos Furtenbach og v. Rohr i deres Værker som nødvendige i en Have, naar den skal være anlagt efter Tidens Fordringer. Men længe før disse Forfattere har gjort sig til Talsmænd for Tidens Opfattelse, fandtes alle disse Ting i Kongens Have uden for København. Den praktiske Christian IV. forstod ikke blot at følge med paa Havearkitekturens og Kuriositeternes Omraade, men ogsaa paa Videnskabens. Kongens Have var ikke blot en Lysthave, men tillige og mulig i nok saa høj Grad en Nyttehave. Derved forstod man i hin Tid, stadig med den italienske Renaissancehave som Forbillede, ikke alene en Køkkenhave, men tillige en medicinsk-botanisk Have. Der dyrkedes ikke blot Blomster i Lysthaverne, Frugttræer i Bom(Baum)kvartererne og Køkkenurter i Køkkenhaven, men tillige Krydderurter d. v. s. simplicia, Lægeplanter, i Krydderihaven. Urtegaardsmandens Hus[22]), der i Foraaret 1608 blev flyttet fra Københavns Slot ud i Haven inden for Lønporten (omtrent ud for den nuværende Gade af samme Navn), blev derfor forsynet med en rummelig, hvælvet Kælder til Opbevaring af Urterne. Men for at faa Nytte af de medicinske Planter maatte der tillige opføres en Bygning, hvor de kunde behandles efter Videnskabens Fordringer. Naar vi ser, at Kongen i Juli 1609 slutter Kontrakt med Niels Jacobsen om at opmure tvende Skorstene i »Destilerhuset, som er udi et af de Huse, som Apotekeren skal have sin Værelse«, uden at der i Forvejen i Regnskaberne har været Tale om en saa-

dan Bygning, ligger det nær at slutte, at det er et af en tidligere Ejer opført Hus, der nu indrettes til Laboratorium. Det laa i det nordvestlige Hjørne af den nuværende Excercerplads, noget inde paa denne, og var alt i April 1610 taget i Brug. 27. April d. A. faar nemlig Peter Paynck[23]), »Distillerer i kgl. Majestæts Lysthave«, 2 Daler, »som han skal udgive for 2 ℔ Fioler, han behøver til den Sirup, han for kgl. Majestæt skal gøre og forfærdige, eftersom det ham saaledes af Hs. Majestæt naadigst er bleven anbefalet og angivet.«

Allerede inden det blaa Hus var bleven færdigt, havde Christian IV. taget fat paa Opførelsen af flere nye Lysthuse[24]) i sin Have. Dette fremgaar af Udgiftsposter i Mai og Juni 1607, da en Del Tømrere betaltes for Arbejde paa et lidet Lysthus i Haven og paa »de smaa Lysthuse«. De sidste, som nærmest har svaret til, hvad man i vore Dage forstaar ved Lysthuse, unddrager sig al Kontrol; men »det lidet Lysthus« er vistnok identisk med det, som Johan Brochmann »bereider og forferdiger« hugne Sten til i April 1607, som bliver malet i April 1608 af Helle Thorbensen og da kaldes det trinde, murede Lysthus, udentvivl det runde Hus — i Virkeligheden var det sekskantet, men det kaldes stadig det trinde eller det runde — ved Stalden og som laa for Enden af den lange Fiskepark hen imod det nuværende Hjørne af Sølvgade og Østervoldgade. Kalksnideren Vilhelm Korfers Arbejde i »et af de Gemakker i det nye Hus, han har forfærdiget med udskaaren Kalk«, og som betales ham 16. Juni 1608, maa vistnok henføres hertil.

Dette var altsaa et grundmuret Hus, ligesom det næste Lysthus, til hvilket vi i Foraaret 1608 finder Tømmerfolk beskæftigede med at hugge Spær og Bjælker. De er færdige 9. April, og to Dage senere tager Murerne fat. I Juli er Taget rejst, og fra 4. Juli til 8. August tækker og »overklæder« Skiferdækkeren Frans Hansen Huset med Skifersten. 27. Juni 1609 betales Vilhelm Korffer for alle de Gemakker i det nye Hus, han har forfærdiget med udskaaren Kalk, og omtrent samtidig har Maleren Helle Thorbensen travlt med at male Vinduer, Døre og en Vindeltrappe.

Af den Kontrakt, som Statholderen Breide Rantzau paa Kongens Vegne sluttede med denne Mand 18. Juli 1609, fremgaar det, at det er det ottekantede Lysthus, ogsaa — til Forskel fra det trinde Hus ved Stalden — kaldet det trinde Lysthus i Krumspringet, som der nu er Tale om. Det var muret paa en trappeformet Sokkel af Sten,

fire Trin høj, synes at have haft en Vinduesdør paa hver af de otte Sider, og var i to Stokværk; nedenunder var der to Værelser med en Kamin i hvert; ovenover var der en Sal, ligeledes med en Kamin og med to smaa Karnapper og vistnok en Altan.

Om dette Lysthus vedligeholdtes der, lige til det i 1793 blev revet ned, den Tradition, at Christian IV. selv skulde have arbejdet

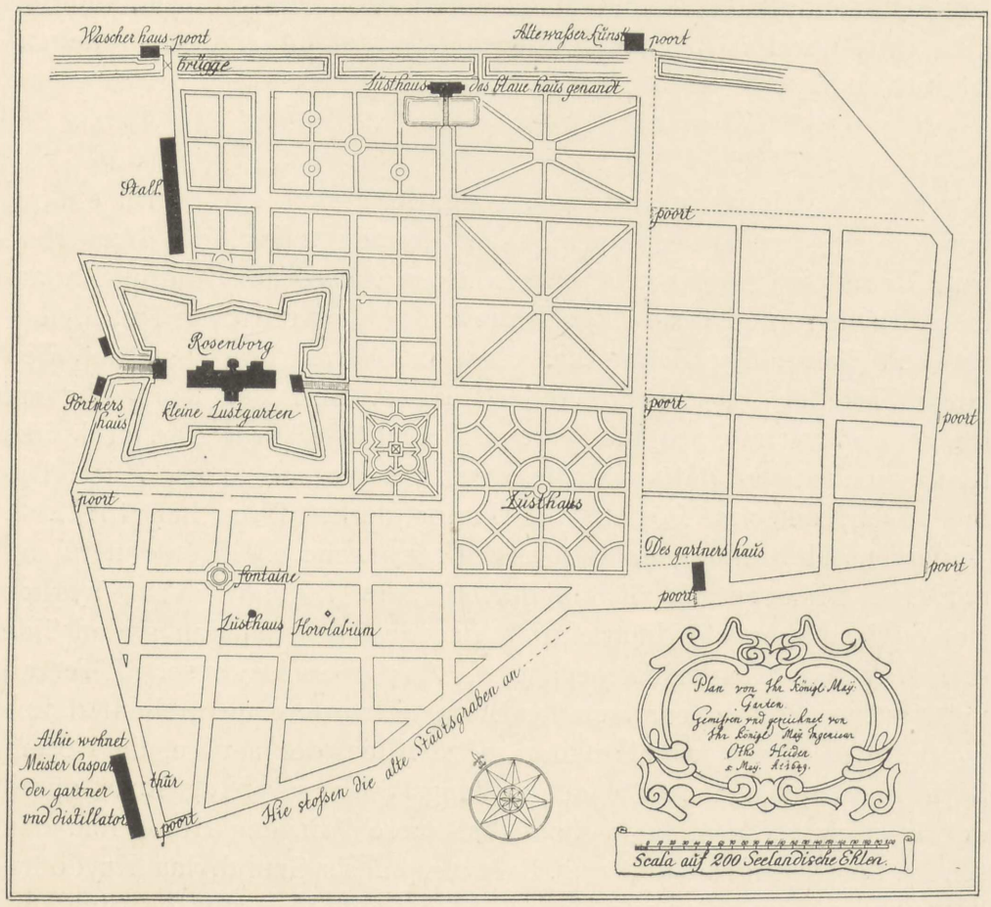

paa det ved dets Opførelse. Og Regnskaberne synes paa en Maade at give denne Tradition Medhold, idet dette Hus flere Gange omtales som det Lysthus »Kgl. Majestæt selver nu senesten har funderet og ladet opmure«.

Endnu et Lysthus fra Havens ældste Tid maa nævnes her, nemlig det som omtales af Fyrst Christian af Anhalt ved hans Besøg i Kongens Have i 1623 som »Prinsens Hus«[25]), og som han fortæller var bygget af Sten, der oprindelig var hugget til til en Kirke i Kalmar, men under Krigen var blevet ført til København som

Skibsballast og siden benyttet ved Opførelsen af Prinsens Hus. Dette forklarer muligvis, at man ikke i Regnskaberne finder nogen Udgiftspost, der kan henføres hertil. Det findes ikke paa Kortet af 1649, men det turde være een Fejl bl. fl. a. fra Korttegnerens Side, Kortet viser heller ikke, som to senere Kort, den til Huset indrettede Plads, der svarer nøjagtig til det blaa Lysthus's Plads. Prinsens Hus er sandsynligvis det, som senere kaldes Lysthuset ved det blaa Hus, der i 1673 beskrives som firkantet udvendig og ottekantet indvendig.

Kongens Haves oprindelige Anlæg, der delvis er bevaret endnu, var foretaget med den oprindelige Hovedbygning, det blaa Hus, som Hovedpunkt. Havens eneste store Allee, den endnu bestaaende Kavalergang, førte i lige Linie op til Graven foran Huset, lodret paa dettes Façade og paa Havens Begrænsning bag det, den lange Fiskepark. Sydøst for Alleen, mellem denne og Køkkenhaven, laa »Bomhaverne«, tre med Træer beplantede Kvarterer, af hvilke Krumspringet var det vestligste. Den nuværende anden Allee, Damegangen, der fra Porten ved Landemærket fører hen til H. C. Andersens Monument, er først anlagt langt senere. Hvor den nu løber, var Grænsen for Køkkenhaven, som indtog Havens sydlige Del og i sin længste Udstrækning naaede over paa den anden Side af nuværende Kronprinsessegade, til Adelgades Baghuse. I Terrainet Nordvest for Hovedalleen laa Blomsterkvartererne mellem denne og en med den parallel men mindre Allee, der senere, da Rosenborg blev bygget, kom til at gaa langs Slotsgraven og førte op til det Lysthus, som maa formodes at være Prinsens Hus. Paa den senere Parterrehaves, den nuv. Excercerplads's Grund, laa Krydderihaven eller den botaniske Have. Mellem det blaa Hus og Staldene, der laa paa den nordlige Del af Driverihavens Grund op mod de senere Gartnerboliger, maa sandsynligvis Ridebanen have haft sin Plads; Avlsbygningerne maa uden Tvivl ligeledes søges paa Driverihavens Grund, uden for den lange Fiskepark, der dannede Havens Grænse mod Nordøst. Herfra strakte Ladegaardens Jorder sig ud ad Stranden til. Først i 1630, efter at Ladegaarden i Haven var nedlagt, anlagde Christian IV. Nyboder paa en Del af dens Jorder og gjorde dermed Begyndelsen til Bebyggelsen af Ny København.

Mod Sydvest dannede den gamle Stadsgrav Havens Grænse, og

mod Nordvest skilte et Plankeværk, der gik fra Rosenborgs Port ud til Østervold og over omtrent til det nordlige Hjørne af nuværende Rosenborggade og Gotersgade, Haven fra den gamle Dyrehave. Det er ikke usandsynligt, at Christian IV., inden Haven blev indplanket, fra sit første Lysthus herude har kunnet glæde sit Øje ved Synet af den gamle Dyrehaves Vildt, som søgte ned til Stadsgraven for at drikke. Men at han omgiver Haven med et Plankeværk og saaledes afskærer Dyrehavens tidligere Bestand fra Terrainet er betegnende. Det er ikke en Park, han har anlagt, det er en Have, en Have med sirlige Bede, med Blomsterkvarterer og kunstige Anlæg.

Det mærkeligste af disse var som ovenfor berørt Krumspringet eller Trøjborgen, Labyrinten, i hvis Midte det ottekantede Lysthus laa. Hjørnerne af dens mangfoldige Gange var markeret af Træer; mellem disse bestod Anlægget af Vægge af Tremmeværk, der var beklædte med Slyngplanter og dannede som »treillages« et System af vildsomme Gange, som man maatte kende nøje for — uden at fare vild paa Vejen — at naa ind til Lysthuset i Midten. Tremmeværket blev sat op af tre Tømmermænd i Sommeren 1610[26]).

Ved Siden af Labyrinten har Springvandene sikkert udgjort den moderne Haves største Tiltrækning. At saadanne ikke kunde mangle i Kongens Have, var en Selvfølge. Der var næppe nogen, der havde fulgt Opstillingen og Indretningen af de nürnbergske Mestres Fontainer paa Kronborg og Frederiksborg med saa megen Forstaaelse og Glæde som Christian IV. selv. At der ikke i Regnskaberne forekommer Betegnelser som Fontaine eller Springvand maa ikke lede til den Opfattelse, at der ingen saadanne fandtes i Kongens Have. De skjuler sig blot under den beskedne Betegnelse Brønd eller Brøndværk. Christian IV. skriver saaledes i sin Almanak for 1608 under 8. Oktober, at Klaus Billedsnider i Kolding har paataget sig at »skære en Brønd af Træ, hvilken som siden skal støbes af Kobber«. Naar vi ser, at Joh. Brockmann i 1606 og 1607 leverer Stenhuggerarbejde til en Brønd i Haven[27]) og at Kandestøberen Jørgen Werendorf samtidig gør Kandestøberarbejde[28]) til Brønden, kan der vel næppe være Tvivl om, at det har været et mere eller mindre kunstfærdigt Springvand, tilmed da der i Juli 1607 bliver lavet Blyrender til den nye »Watterkonst«[29]) i Kongens Have.

Den Brønd, som Rasmus Jensen Murmester, arbejdede paa i

Efteraaret 1608 og i Juni 1609 synes at have været en almindelig Brønd til Ladegaardens Behov[30]).

Det synes, som om Kongen ikke har været tilfreds med, hvad hans første Springvand kunde yde af Vandstraaler, og i 1615 griber han da til at lade Mikkel Rørmester bore og lægge en ny Vandledning[31]) ude fra Emdrup Sø og ind i hans Have. Heller ikke dette viste sig at tilfredsstille Christian IV.s Fordringer, som steg betydeligt, efter at »det store Lysthus i Haven«, senere Rosenborg, var bleven paabegyndt. Ti da maatte Vandet op i betydelig større Højde end før. Om de Arbejder, der i den Anledning blev udført, vil der senere blive Tale.

Om Fontainen midt i Krydderihaven synes der ikke at foreligge andre Oplysninger end mulig den, at Mester Bertel Sivert 1620 murer en Hvælving fra Graven ved Destilerhuset ind i Haven.

Ej heller om Horologiet (Soluret) sstds. findes der nogen Oplysning i Regnskaberne.

Medens man i Udlandet paa mange Steder indrettede Menagerier i Lysthaverne, nøjedes Christian IV. med en Volière eller et Fuglehus, der fra 1606 synes at have haft sin Plads i Hovedalleen[32]). At der har været mere sarte, maaske endog exotiske Fugle iblandt Fuglehusets Beboere, tør mulig sluttes deraf, at der sattes en Kakkelovn op i Fuglehuset.

I samme Allee maa det vel antages, at de første Billedhuggerarbejder har været opstillet, saaledes som de i hvert Fald senere blev det[33]). Det var Hofmaleren Dirk Moll, der leverede de første Skulpturarbejder, og han viser sig saaledes at have været Billedhugger tillige. I December 1613 blev der sluttet Kontrakt med ham om, at han af seks Læs Ler skulde poussere en Del Billeder, »som kommer at staa i Kgl. Majest.s Lysthave her uden for Byen.« Det har sagtens været mytologiske Figurer, som Dirk Moll har fremtryllet og senere malet over med hvidt, for at de bedre skulde kunne modstaa det barske Vejrlig. Paa samme Maade pousserede senere den italienske Kunstner Pietro Crivelli eller Gravile — Peter Griffel, som Christian IV. kalder ham — ni Statuer til Opstilling i Haven, som Kongens Kontrafejer Reinholt Thim »med sin egen Farve har anstrøget og formalet«.

Medens disse Billedværker saaledes var lavet i det skrøbelige Ler, siges Haven alt tidligt at have haft et Kunstværk i »Alabast«, nemlig en Statue af Kongen, der ifølge den islandske Bøsseskytte Jon

Olufsens Beretning, 1616 stod midt i Haven. Spørgsmaalet er blot, om det ikke snarere — da den aldrig omtales siden og saaledes hurtig synes forsvunden — er en i Ler modelleret og hvidmalet Statue.

Af andre Billedhuggerarbejder i Haven kan endnu nævnes seks i Træ skaarne Brystbilleder samt »et Rigsæble«. Der har da sandsynligvis ogsaa, hvad imidlertid ikke findes omtalt i Regnskaberne, været Fremstillinger af de øvrige kongelige Insignier, Krone, Sværd og Scepter. Af Rgskb. 1620 Septbr. 30. faar man den Oplysning, at to Billedsnidere laver Billeder til Haven.

1673 stod der foran Broen over Dammen foran det blaa Hus en Springvandsfigur i Bronce, en Batseba, som utvivlsomt maa henføres til Christian IV.s Tid, om end den ikke findes omtalt i Regnskaberne. Om dens ublide Skæbne under Christian VI. vil der blive berettet senere.

Billedhuggerarbejderne paa selve Slotsholmen vil blive omtalt i næste Afsnit.

En egen arkitektonisk Prydelse havde Haven i sin Mangfoldighed af Porte eller vel rettere Portaler; der kan optælles over tres, men der synes at have været flere [34]). Der er ikke levnet os nogen af dem, ej heller Afbildning af nogen af dem, men det maa vel antages, at de har skullet paa en billig og nem Maade repræsentere klassisk Bygningskunst. Og et endnu, de skulde tilfredsstille Tidens Interesse for perspektiviske Opstillinger. »Naar nu,« skriver Furttenbach i sin Architectura civilis [35]), »in dem grossen Saal ein Panket gehalten und die Tafel dort gestellt wird, lasse ich den vernünftige selbst argumentiren was für ein Augelust durch das Portal in den garten zu prospektiren erweckt werde.« Og paa en Plan over et Haveanlæg med en Del Portaler, angiver han de Punkter, hvorfra en saadan »Augelust« bedst vil kunne opnaas [36]).

Enkelte af disse Porte har været ej blot til Lyst, men ogsaa til Gavn, og været anbragt som Indgange til de forskellige »Kvarterer«, der var indfattede med rød og hvidmalede Stakitværker. Men de fleste har gjort Tjeneste som arkitektonisk Pynt.

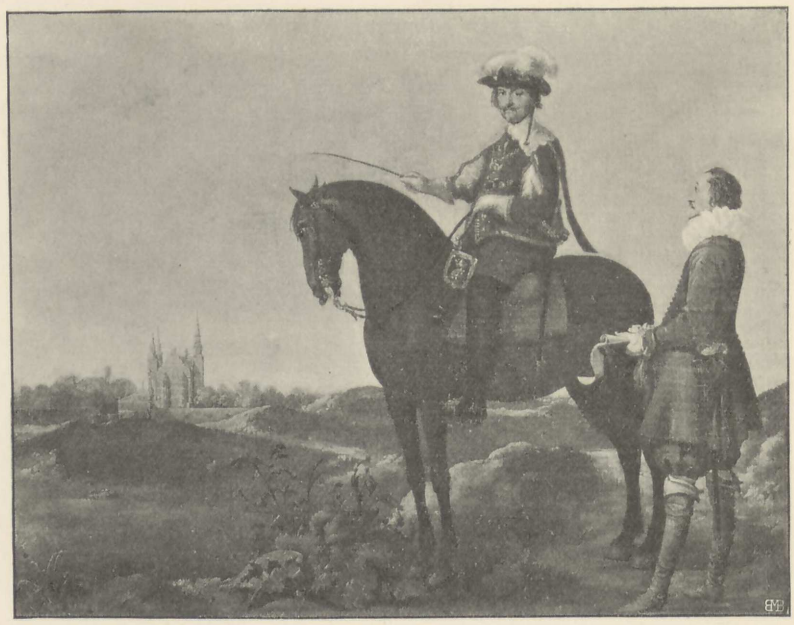

III.

DET NYE STORE LYSTHUS I HAVEN. — ROSENBORG OG LYSTHUSENE INDTIL CHRISTIAN IV.s DØD.

Sværmeriet for Miniaturslottene ude i det Grønne holdt sig længe. Endnu 1627 udtaler Furttenbach i sit Neues Itinerarium som et af de Resultater, han er kommen til paa sin Italiensrejse, at Palazottoet er det allervigtigste ved et Palads.

Christian IV. havde indrettet sin Lysthave og bygget sit første Lysthus derude efter Tidens Smag, men dog med Tillæg, nemlig Avlsgaarden og Befæstningen, som viste, at han ikke blindt fulgte Moden. Det skulde imidlertid snart gaa op for ham, at han ikke havde taget de stedlige Forhold tilstrækkeligt med i Betragtning. Palazottoet laa i sit Hjemland altid i umiddelbar Nærhed af Paladset. Et saa diminutivt Hus kunde kun være fyldestgørende for en fornem Herre med mange Fordringer, naar det laa i umiddelbar Nærhed af hans daglige Bolig, saa man stadig havde let og hurtig Forbindelse med denne.

Billedet (efter et Maleri fra omtr. 1629 paa Rosenborg) forestiller Christian IV. i Samtale med en Ingeniør i Gamle Dyrehave, nu Botanisk Have.

Havde det blaa Hus ligget paa den gamle Slotshaves, Vingaardens, Grund, havde det sikkert været stort nok, som det var, især med den Udvidelse Kongen havde givet det under Opførelsen. Men saaledes som det var og med den lange Afstand fra Københavns Slot, var det for smaat, til at Kongen rigtig kunde slaa sig ned herude, og det blev endnu mindre, da det viste sig, at hans Sommerstue i Kælderen — sikkert et svalt og køligt Rum paa hede Dage — var saa fugtig, ikke mindst ved sin Beliggenhed mellem to Vandbassiner, at den i Virkeligheden var ubeboelig. Endelig ses det af Kakkelovnenes Anbringelse i December Maaned, at Christian IV. — ganske imod et Lysthus's Bestemmelse — ikke har taget i Betænkning at bruge det som Opholdssted om Vinteren. Og dette hænger vistnok sammen med, at Christian IV. ikke fandt sig vel paa det gammeldags, krinkelkrogede og skumle Københavns Slot.

Det kan derfor ikke undre, at han snart kom paa den Tanke at bygge sig et nyt og større Hus ude i sin Have, i hvilket han kunde finde den Rummelighed, det Lys og den Regelmæssighed, som han savnede. Det var Christian IV. forbeholdt, som den praktiske Mand han var, at udvide Lysthuset ud over den traditionelle Type, gøre det fra en Kuriositet, et Modens Lune til en praktisk, velindrettet og bekvem Bolig, uden dog at opgive noget af det, der havde givet Lysthuset sin Charme: Afsluttetheden og Intimiteten, Beliggenheden i det Fri, Naboskabet med grønne Træer, til Sindets Vederkvægelse Blomsterduft, Fuglesang og plaskende Springvand, til Øjets Glæde sirlige Haveanlæg med smukt indhegnede Blomsterbede, vel afstukne, regelmæssige, grusbelagte Gange og hvide Statuer mod grønne Løvvægge og endelig med den vide Udsigt over Land og Hav.

Det er mærkeligt, at den Rejse, Christian IV. foretog til England 1606 (17. Juli—11. August), ikke har sat sig mindste Spor i nogen af de Bygninger, han netop da havde og i de nærmeste Aar fik under Opførelse. End ikke Jarlen af Salisbury's prægtige Landsæde *Theobalds*, som han besøgte, og som Kong Jacob havde forelsket sig i og Aaret efter med kongelig Myndighed tilbyttede sig af Ejeren, har sat det mindste Præg paa hans Nybygninger. Og her kunde der dog være Tale om en engelsk Paavirkning, særlig da Christian IV. i London traf sammen med Inigo Jones, den engelske Arkitekt. hvis Navn stadig, om end paa en ganske misvisende Maade, er

bleven nævnet sammen med hans i Kunsthistorien. Da denne Kunstner ogsaa er bleven udlagt som Fader til Rosenborg, turde en Udredning af dette Forhold og en Forklaring af den Misforstaaelse, der ligger til Grund for Fablen om Inigo Jones's Virksomhed i Danmark, her være paa sin rette Plads.

I sine Anecdotes on Painting[1]) fortæller Walpole, at Inigo Jones (f. i London 1573) af Jarlen af Pembroke, der var bleven opmærksom paa hans ualmindelige Anlæg for Tegning, var bleven sendt til Fastlandet, særlig Italien, for at uddanne sig som Landskabsmaler. Men Palladios Bygninger bragte ham snart til at kaste Penselen og lægge sig efter Arkitekturen, i hvilken han bragte det til stor Fuldkommenhed. »Hvorledes hans udmærkede Evner lagde sig for Dagen paa et Sted (nemlig i Venedig), hvor han ganske sikkert ikke havde nogen Lejlighed til at virke, ved vi intet om, — det vilde ikke være den mindst interessante Del af hans Historie at faa Rede paa det — nok er det, hans Berømmelse i Venedig var saa stor, at Christian IV. af Danmark kaldte ham til sig og gjorde ham til sin Arkitekt. Men til hvilke Bygninger hans Navn er knyttet i dette Land, ved vi ikke.«

Walpole erkender, at han ikke kender de Bygninger i Italien, ved hvilke Inigo Jones vandt Navnkundighed, — og han syntes at nære nogen Tvivl om, at han i det hele taget har bygget noget i Italien, — men nok er det, hans Ry gik saa viden om Lande, at det naaede Danmark og bragte Christian IV. til at kalde ham hertil. Det har han fra ingen ringere end Webb, Inigos Elev og Slægtning, og saa maa det være sandt. Høyen, den udmærkede Kender af vore Bygninger, kan ikke finde mindste Spor af Inigo Jones's Virksomhed i Danmark, intet Præg af hans Ejendommeligheder i de Bygninger, som senere Tider tilskrev ham større eller mindre Delagtighed i — nemlig Frederiksborg og Rosenborg[2]). Han kan ikke fæste Lid til den Historie, »hvor besynderligt det end maa synes at ville opponere mod en Angivelse, der er udtalt af Inigo Jones's egen Elev.« Høyen mener aabenbart ligesom Walpole, at Webb dog maa vide Besked. Men med god kritisk Sans tilføjer han, at den hele Historie om Inigo Jones's Indkaldelse til Danmark og Ophold her maa bero paa Christian IV.s Besøg i England 1606.

Paa Grundlag af Webb's nære Kendskab til og Samliv med Inigo Jones fastholder man i England stadig Rigtigheden af hans Fremstilling i det væsentlige. I National Biography (Udg. 1892) siges

det dog, at Traditionen om, at han i Danmark skulde have bygget et Slot (Rosenborg) for Christian IV., ikke er bleven bekræftet, og at man med Urette har tillagt ham Opførelsen af en Del af Frederiksborg. Og der tilføjes: »Men Webb begaar en Fejl, naar han lader Inigo Jones vende tilbage til England med Christian IV. i 1606. Han kom hjem allerede halvandet Aar tidligere.«

Webb's Udtalelser om Inigo Jones og hans Forhold til Christian IV. findes i hans Vindication of Stonehenge, London 1665. Han

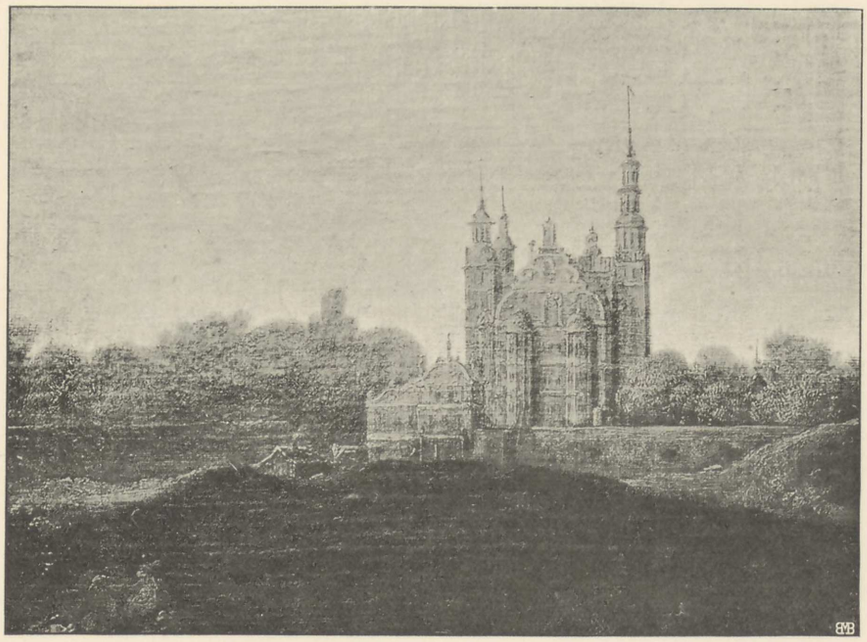

Rosenborg med Vægtergangene paa Taget. Forstørret Udsnit af Billedet S. 28.

benytter her et ejendommeligt Udtryk, som mærkeligt nok ikke er bleven paaagtet tidligere, idet han siger, at det var Christian IV, som først »engrossed him to himself«, d. v. s. som først gav Inigo store Tanker om sig selv. Denne Udtalelse bærer Præg af virkelig at hvile paa Meddelelse af Inigo Jones, der trofast har bevaret i sin Hukommelse den danske Konges anerkendende Ord om hans Evner. Men de staar ganske i Modsætning til hans venetianske Berømmelse. Ti blev hans Navn baaret fra Venedig til Danmark paa Ryets Vinger, saa har Christian IV. ikke været den første til at lukke Øjnene op paa ham for hans egen Betydning. Dette at han udtrykkelig mindes Christian IV. som den første, der har set noget betydeligt i ham, gør det naturligt og ligetil at forestille sig disse

Udtalelser faldne paa en Tid, hvor hans Betydning endnu ikke var gaaet op for hans Samtid, hvor han endnu ikke havde præsteret noget ualmindeligt.

Og dermed føres vi til Christian IV.s Besøg i England 1606, da Inigo Jones, endnu ukendt som Arkitekt — det er først efter hans anden Rejse til Italien 1612, at han optræder som saadan — var Hovedarrangeur, Teatermaler og -mekaniker, ved de Maskefester, som Dronning Anna, Christian IV.s Søster, var en stor

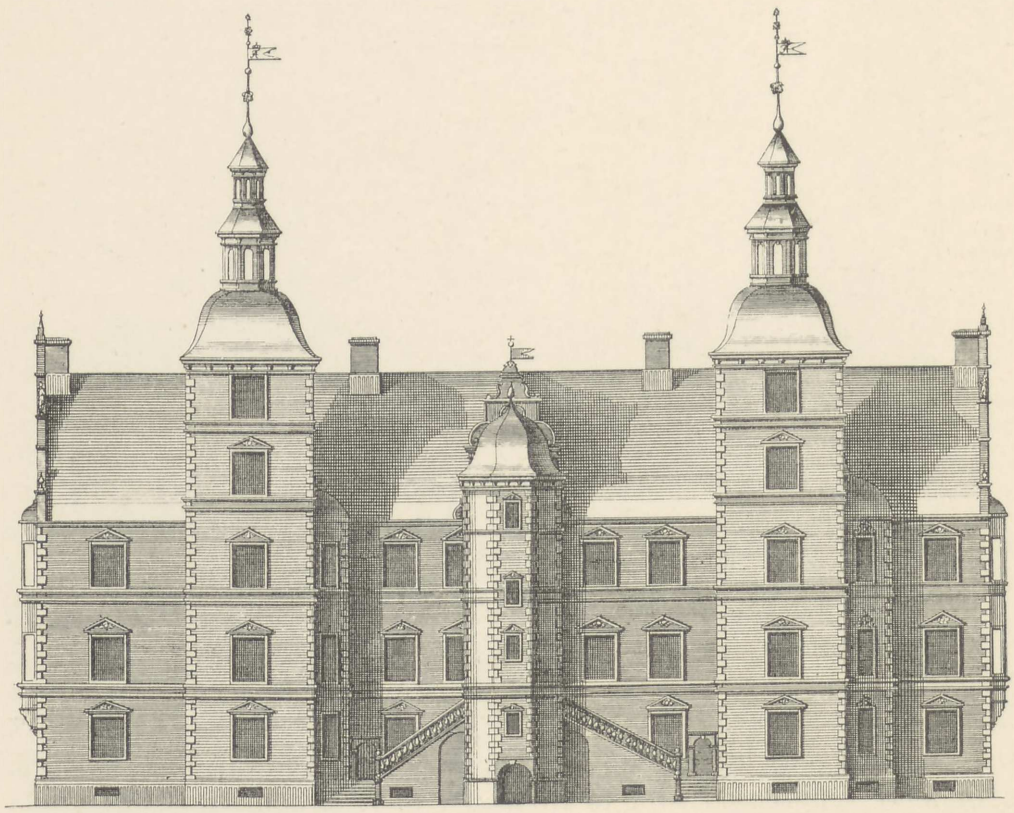

Rosenborgs Øst-Façade efter Vægtergangens, men før Sidetrappernes Fjernelse (1692—1758); efter Danske Vitruv.

Ynder af, og som hun saa ofte lod afholde paa sit Palæ i Strand, at nogle af hendes Undersaatter mente, Palæet heller skulde kaldes Maskerade-House end Somerset-House, hvilket var dets oprindelige Navn.

Her i Dronningens Palæ saa Christian IV. Inigo Jones i 1606. Og her er det, at Kongen, der sikkert i den kunstneriske og snilrige Inigo har fundet en Mand efter sit Hoved og sikkert mere end

een Gang ladet ham kalde til sig, først af alle har set, hvad der boede i ham, først har »engrossed him to himself«.

Allerede dette, at han blev kaldet til Kongen af Danmark, vil,

Rosenborgs Vest-Façade 1692 efter Vægtergangens Fjærnelse; efter Danske Vitruv.

særlig — hvad der er meget sandsynligt — hvis Christian IV. har opfordret ham til at komme til sit Land, efter en Menneskealder let kunne være blevet til, at han var bleven kaldet til Danmark. Men nu er der tillige det at mærke, at Dronning Anna, der følte sig i høj Grad som dansk Prinsesse, i Anledning af sin kære Broders Besøg og hans Ophold paa hendes Palæ, — som hun siges at have ladet gøre i Stand paa egen Bekostning med hans Besøg

for Øje — ønskede, at Somerset-House fremtidig skulde bære Navnet Denmark-House, og at hendes kongelige Ægtefælle ligefrem kundgjorde denne Navneforandring. I sin Bog London set med et Dansk Øje henlægger Edv. Erslev[3]) dette Navneskifte til 1616, Fastelavnstirsdag, da Kong Jacob var Dronningens Gæst paa Stedet. Men at det allerede fandt Sted i 1606 og i Anledning af Christian IV.s Besøg, fremgaar af samtidige Optegnelser. Det siges ogsaa, at Englænderne ikke var meget tilbøjelige til at rette sig efter Dronningens Ønske. »Dronningen yndede,« hedder det et Sted i 1610,

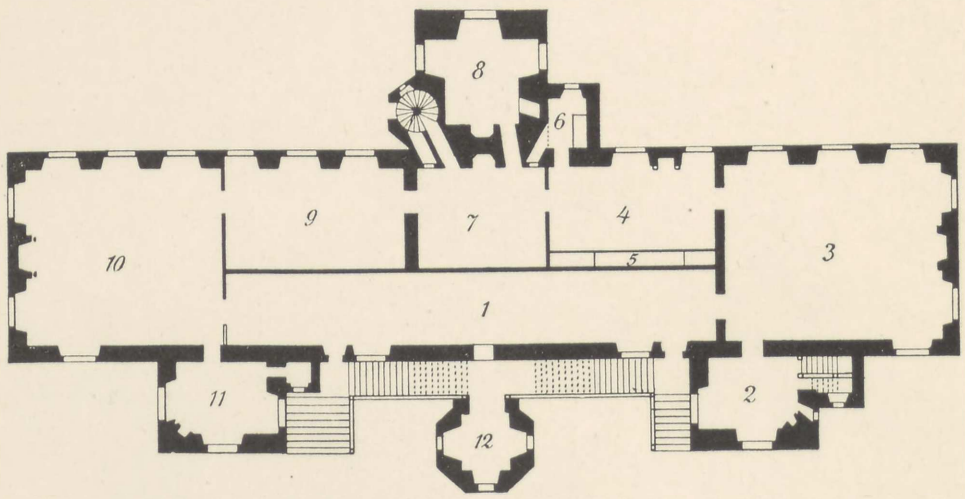

Grundplan af Stuen inden 1758.

1. Stengangen. 2. Skrivekammer. 3. Christian IV.s Forstue. 4. Christian IV.s Vinterstue. 5. Skaberum i Stengangen. 6. «Hemmelighed». 7. Sengekammeret. 8. Badstuen. 9. Frue Kirstens Kammer. 10. Forstue ved Frue Kirstens Kammer. 11. Taarnkammer. 12. Sølvkammer.

Oprindelig var der Gang imellem Badstuen (8) og W. C, (6), men i 1709 blev denne Gang lukket som vist paa Tegningen. Trappehuset ved 2 var der i Christian IV.s Tid kun Trappe ned til de to Kældere underneden (vist v. de stiplede Linier). Den anden Halvdel af Trappehuset, hvor der er vist en under Christian VI. anbragt Trappe, var oprindelig et Sølvskab.

»at kalde sit Palæ Denmark-House til Ære for hendes Broder, men denne Betegnelse brugtes, væsentlig af Høflighed, af Dronningens Tjenerskab og af Folk, der var afhængige af hende[4]).« Det er derfor ikke urimeligt, at hun atter i 1616, ved Kongens Besøg paa Stedet, har søgt at skaffe sit Ønske fornyet Myndighed. Men med lige saa lidt Held som tidligere, ti Navnet Denmark-House slog aldrig igennem.

Inigo Jones har, som stærkt knyttet til Kongeparret og Prinsen af Wales, Henry, hvis Bygningsinspektør han blev, utvivlsomt været mellem dem, der kaldte Somerset-House Denmark-House, og man kan vel gaa ud fra, at han som gammel Mand ved given Lejlighed har fortalt sin Elev ikke blot om sine Italiensrejser og

Studier, men ogsaa om hvad mærkeligt han ellers har oplevet. Han har kunnet berette om, hvorledes han kom i Forbindelse med Dronningen og om hans Færden ved Hove; han har sikkert med fuld Sandhed kunnet fortælle om, hvorledes han blev kaldet til hendes Broder the King of the house of Denmark eller til Kong Christian paa Denmark-House, og hvor optaget denne havde været af ham. Kort sagt, det er forstaaeligt, om Webb kan have faaet det Indtryk — det siden lidet benyttede og lidet kendte Navn paa Dronningens Palæ Denmark-House kan have haft sin Del deri —,

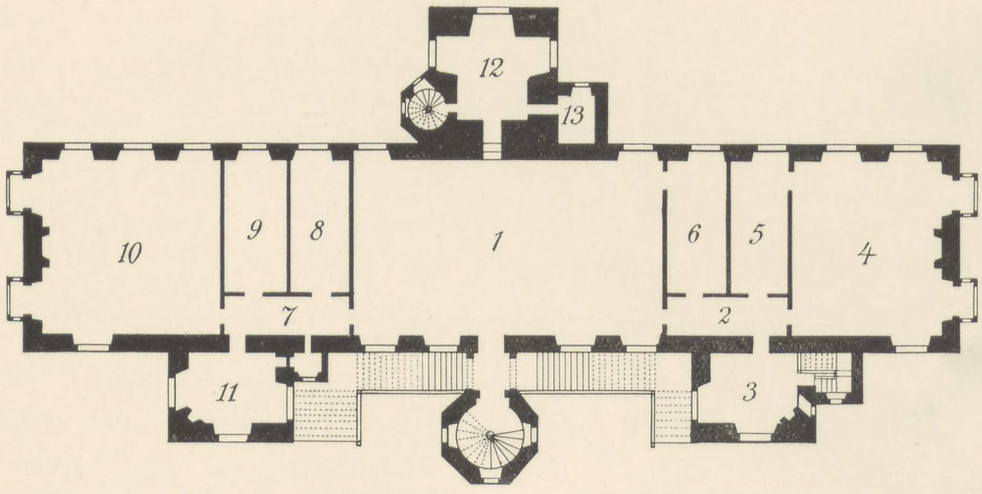

Grundplan af 1. Sal inden 1724.

1. »Rosen«. 2. Gang til 4. Prinsens Forgemak. 3. Prinsens Gemak. 5—6. Garderober. 7. Gang til Prinsessens Gemak. 8—9. Garderober. 10. Røde Sal senere Prinsessens Forgemak. 11. Prinsessens Gemak. 12. Det forgyldte Kammer. 13. »Hemmelighed«.

at hans Mester af Christian IV. virkelig var bleven kaldt til Danmark.

Men at han blev kaldt hertil fra Italien og opholdt sig her i mange Aar, maa staa for Webb's egen Regning.

Hvorfor skulde Webb nu finde paa at fortælle sligt, naar det ikke var sandt, vil man ganske naturlig spørge, — kunde han have nogen som helst Interesse eller Fordel af det?

Ja, det var netop det, han kunde. Men man maa gaa en pudsig Vej omkring ad det berømte Oldtidsmindesmærke Stonehenge i England og Ole Worm i Danmark for at lægge det for Dagen.

I 1620 var Kong Jacob paa Besøg hos Jarlen af Pembroke paa hans Slot Wilton House. Om Inigo Jones, der i 1615 var bleven Kongens General-Arkitekt, var med i Kongens Følge, eller om Kongen traf ham her hos hans gamle Velynder, vides ikke, men

han var her, og Kongen, som en Dag var ude at bese det navnkundige Stonehenge paa Salisburysletten, og som yndede at optræde som en lærd Mand — den lærdeste Nar i Kristenheden, som Sully kaldte ham, — gav sin General-Arkitekt Ordre til at undersøge Mindesmærket og efterspore dets Oprindelse.

I Jones's Levetid kom der ikke noget ud af Sagen. Men efter hans Død fandt Webb mellem hans Papirer — foruden nogle Tegninger og Opmaalinger —, som han selv udtrykker sig, »some few indigested notes on Stonehenge«. Naar man nu ser den store

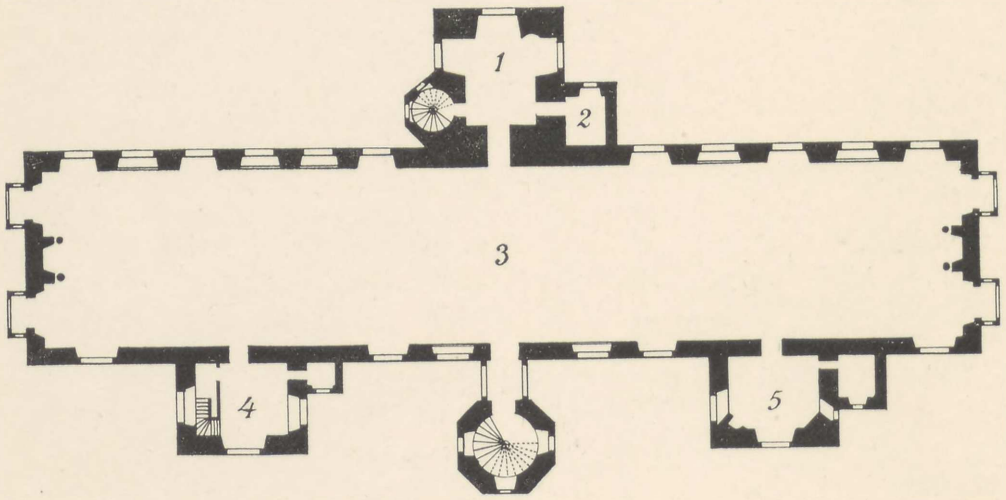

Grundplan af 2. Sal.

1. Taarnkammer, fra 1670 Regaliekammer. 2. »Hemmelighed« senere det grønne Kabinet. 3. Den lange Sal.
4. Taarnkammer, fra 1670 »Kammeret ved Tronen« med den 1634 anbragte Trappe til Trompeterstolen.
5. Taarnkammer under Christan V. »Tapetserikammer« fra 1714 »Glaskammer«.

Foliant, som han i 1655 udgav under Titlen: The most notable Antiquity of Great-Britain, vulgarly called Stoneheng on Salisbury Plaine, restored by Inigo Jones, Architect-Generall to the late King, kan man ikke værge sig imod den Tanke, at Webb har gjort ikke saa lidt ud af Inigo Jones's faa indigested notes d. e. ufordøjede Optegnelser, og at han selv har en stor Del i Arbejdet og i Æren og Ansvaret derfor.

Jones søger at bevise — idet han omtaler det Kendskab, han paa sine Rejser i Italien har erhvervet sig til romerske Bygningsmindesmærker —, at Stonehenge var Resterne af et romersk Tempel, som var »opført om ikke af Agricola, saa dog ikke længe efter hans Regering« og indviet til Guddommen Coelus.

Hvis ikke denne Teori, der af andre mentes opfunden for at behage den lærde Latiner Kong Jacob, havde mødt en skarp Mod-

stander i Dr. Walter Charleton, vilde vi sandsynligvis aldrig have hørt noget om Inigo Jones's Kaldelse til Danmark. Dr. Charleton var ikke af Jones's Opfattelse; han mente, at Stonehenge maatte tilskrives de Danske og nærmest burde sammenlignes med de Danske og Svenske Hyldingsstene, og heri gav den berømmelige Danske Oldtidsforscher, Ole Worm, med hvem han havde korresponderet om Sagen, ham Medhold. Og i sin Chorea Giganteum, London 1663, gjorde han det ganske af med Inigo Jones's Teori.

Jones var død 1651, men Webb, der havde stor Del i Sagen, var i Live, og i 1665 lod han paa ny høre fra sig. Atter en Foliant: A Vindication of Stone Heng restored. Og her gælder det først om, i Mangel af Bevisligheder, — som det jo ikke var let at skaffe til Veje —, at lade Dr. Charleton vide, hvad det er for en Mand, han vover at kritisere, en Mand, »der havde været General-Arkitekt for fire mægtige Konger, to heroiske Dronninger og for den berømmelige og uforglemmelige Prins Henry«[5]). Allerede her tager Webb Munden noget vel fuld, idet han regner Carl II. med som den fjerde Konge, for hvem Jones har været Arkitekt. Men selv om Carl II. af sit Parti betragtedes som Konge i Landet, var det Cromwell, der havde Magten, og det var først i 1660, ni Aar efter Jones's Død, at Carl II. besteg Tronen. Saa følger, som det mest ærefulde Webb ved at nævne om sin Mester, at Christian IV. sendte Bud til Italien efter ham, at han opholdt sig længe i Danmark og fulgte med Kong Christian tilbage til England.

Og hvad saa endelig selve Sagen angaar, maa man ikke lade sig blænde af den lærde Ole Worms Autoritet. Han kender kun Stonehenge af Beskrivelse og har ikke været i England og set dette mærkelige Monument. Men Inigo Jones har ikke blot set det, studeret, tegnet og opmaalt det, men han har tillige været i Italien og studeret Romernes Bygningskunst, og endelig — og herpaa lægges ganske særlig Vægt — har han levet mange Aar i Danmark. »Og med hans Interesse og Beundring for Oldtidsmindesmærker, fremfor alt for det mægtigste af alle i Kristenheden, af hvilket jeg har hans egne Tegninger liggende for mig, vilde han ikke paa nogen Maade have undladt at lægge Mærke til saadanne Mindesmærker i Danmark, om de i det hele taget havde været værd at lægge Mærke til eller haft nogen som helst Lighed med vort Stone-Heng. Havde han fundet den mindste Lighed og havde han ikke været saa strengt redelig i sin Dom, som han var, saa vilde han

snarere, skulde man tro, have fundet Anledning til at tillægge de Danske Anlæget af vort Stone-Heng end Romerne. Ti »— Mr. Webb er ikke trykket af Redelighed —« hos dem ødte han sin Tid og sit Gods, men hos de Danske erhvervede han sig Berømmelse og Rigdom.«

Med faa Ord: for at hævde Inigo Jones's (og sin egen) Paastand om Stonehenge's romerske Oprindelse over for Dr. Charleton, der støttes af Ole Worm, har Webb i høj Grad Brug for at lade sin Mester opholde sig længe i Danmark. Og hvad skulde han bestille her andet end bygge? Følgelig maa han være Bygmester hos Christian IV.

I den af det Danske Selskab i 1751 besørgede anden Udgave af Ole Worms Breve, findes intet til eller fra Dr. Walter Charleton. Men der gøres i Fortalen (pag. XLI) opmærksom paa, at Gram i sit Eksemplar (af første Udgave) har tilføjet følgende (med Henvisning til Joh. Georg Keysler: Antiqvitates selectae etc., Hannover 1720, 8vo): Walter Charleton udtaler i sin »Chorea Giganteum«, London 1663, 4to, at han har bygget sin Opfattelse (af Stonehenge) paa de Oplysninger, han har faaet i Breve fra Ole Worm. Keysler mener (S. 52 og 95), at det er underligt, at Inigo Jones paaberaaber sig sit Studium af Romernes Bygningskunst, da Stonehenge's raa, af Kunst ganske upaavirkede Stenmasser jo slet ikke kan komme ind under Begrebet Arkitektur. Og han tilføjer: »En Slags etruskiske Søjler, som Inigo Jones fabler om her, vil ingen kunne finde Spor af i Mindesmærket paa Salisbury-Sletten.«

Mon ikke Webb har gjort vel meget ud af sin Mesters »faa ufordøjede Optegnelser«, og lagt ham Udtalelser i Munden, som Inigo aldrig vilde have fremsat, som Webb selv følte, at han bar Ansvaret for, og som han derfor bliver saa meget mere ivrig efter at forsvare?

I Efteraaret 1609 begynder Christian IV paa Forberedelserne til Opførelsen af det nye store Lysthus[6]) i sin Have. Grunden blev udset, og i November og December Maaned er fire Kalkslagere beskæftigede med at slaa Kalk, saa der kunde være tilstrækkeligt Forraad, naar Murarbejdet skulde begynde. Fra Februar 1610 leverer Kongens Stenhugger i Lyngby tilhugne »Feltsten«, d. e. Kampesten, og i Marts s. A. hugger en Del Tømmersvende Bøgepæle til Slyngværk under Fundamentet. Dette synes at tyde paa, at man har været forberedt paa at træffe Væld eller løs Bund i

Grunden til et af Husene — ti sammen med Hovedbygningen opførtes en Køkkenbygning og et om ikke to Porthuse, hvilket fremgaar af spredte Udtryk i Regnskaberne, medens der ikke findes nogen bestemt Udgiftspost til Udgravning af Grunden. I Kontrakten med Grundgraverne anføres det udtrykkeligt, at de paa egen Bekostning maa bortskaffe Vand, som mulig kunde vanskeliggøre deres Arbejde.

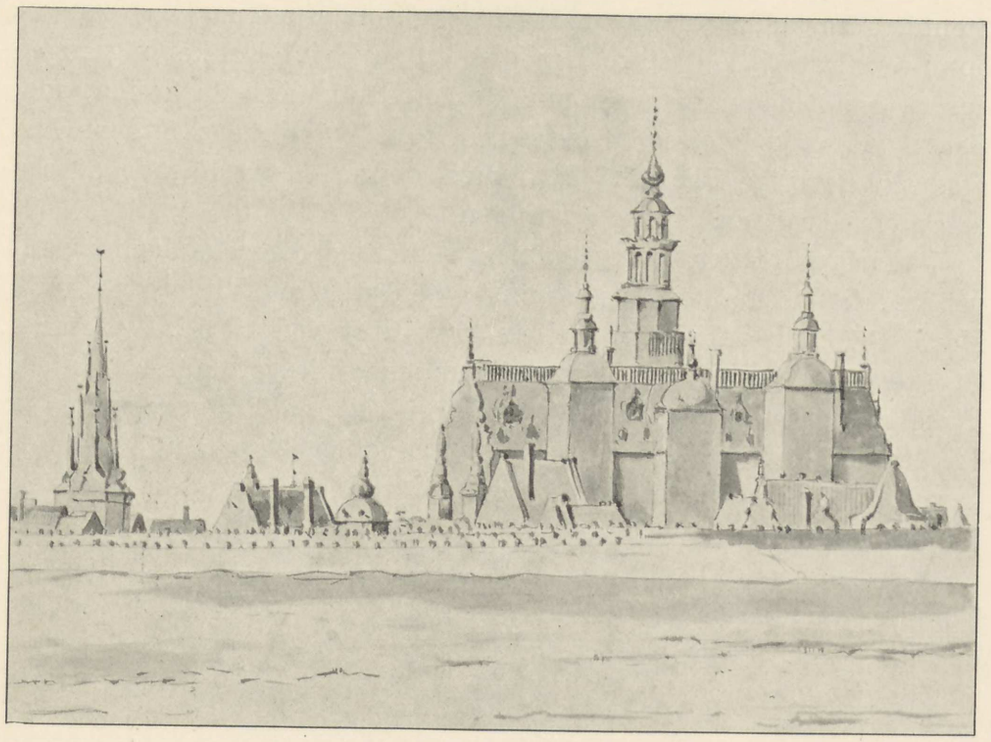

Rosenborg 1658 set fra et Skib paa Reden.

Udgravningen af Grunden finder Sted i Sommeren og Efteraaret 1610. Sandsynligvis er Grundene til de omtalte mindre Bygninger bleven udgravet tidligere, i alt Fald til det nordlige Porthus og Porttaarn, det endnu staaende Midterparti af det senere Marskalshus, nu Slotsforvalterbolig og Vagt, samt til en Bygning der blev opført umiddelbart op til Porttaarnets østre Mur. Ti allerede i November 1610 opmures der en Skorsten i »det nye Hus, uden for Kgl. Majestæts det store Hus, som Drabanterne skal holde Vagt udi.«

Saa tier Regnskaberne pludselig om Lysthusets Bygning. Det er Kalmarkrigen, April 1611 til Januar 1613, som lægger Beslag paa alle Christian IV's Tanker og Kræfter. Men da Krigen lykkelig var endt, begyndte han Arbejdet paa ny.

Marts 1613 tager Murarbejderne fat og bliver ved, til Vinterkulden i November jager dem hjem. Samtidig med dem, fra April, arbejder der en Stab af Tømmermænd paa Tømmerværket til Huset; de bliver ved Aaret ud. Men Stenhuggerne lader sig ikke standse af Kulden. Hans (Johan) Brochmann leverer fra Juni 1613 til April 1614 uden Standsning hugne Sten til Baand- og Kantsten, til Døre og Vindueskarme m. m. Omtrent samtidig udfører han Stenhuggerarbejdet til »det nye Hus, kgl. Majestæt naadigst vil lade opmure næst til det store Hus,« — uden Tvivl Køkkenbygningen, der til 1858 laa mellem Grønne Bro og Rundelen, Bastionen, mod Øst, i godt seks Metres Afstand fra Hovedbygningens Sydost-Gavl, med sin nordlige Façade i Plan med denne Gavls Façade og saaledes vinkelret paa Hovedbygningen.

I Marts 1614 var Vinteren forbi. Murerne tager fat igen og bliver ved til December; saa kommer der atter en Vinterhvile indtil Marts 1615, da de begynder igen og bliver ved til 12. November. Og denne Gang synes Tømmermændene ikke at lade sig kue af Vinterkulden; de arbejder — sandsynligvis paa Lofter og Tag fra 14. Mai 1614 til Efteraaret 1615. I Oktober begynder Skiferdækkeren at tække Huset »og siden de tvende Taarne derhos« med Skifersten.

Spirene paa de to Taarne og Trappetaarnet paa Østsiden har Tømmermændene dog ikke haft noget at gøre med. Deres kunstfærdige Konstruktion var overdraget Hans Reemann Brøndmester i Helsingør, som fra Marts 1615 var beskæftiget med at hugge »Spidserne« d. v. s. Spirene til. De vai imidlertid ikke færdige og sat op endnu, da Skiferdækkeren begyndte paa Taget, hvorfor Taarnene foreløbig blev tildækket med Brædder. Medens Tækningen af selve Hovedbygningen synes tilendebragt i April 1616, trak det ud til Efteraaret med Tækningen af Taarnene paa Østsiden. Først i August blev Hans Reemann afbetalt for »de tvende Spidser, han har hugget og oprejst paa det nye Hus«, samt for »den ene Spids over den store Vindeltrappe op til samme Hus.« Fløj og Fløjstængerne har Spirene paa de smaa Taarne først faaet i 1692 — hvilket Aarstal de viser under Christian V's Navnetræk i Vejrfløjene — oprindelig sluttede Spirene her kun af med en rund Kugle. Guldsmeden Corvinianus Saur faar nemlig i Juli 1616 to Rosenobler til at forgylde »den mellemste af de trinde Knapper, som kommer at sidde paa et af de tre Taarne paa det store Hus i

Haven«, hvorved sandsynligvis maa forstaas den trinde Knap paa det mellemste af de tre Taarne, nemlig Trappetaarnet.

Ved St. Hansdagstid 1615 maa Murværket paa Østsiden, Nord-

Rosenborg 1913 set fra Bastionen m. Vest.

gavlen og Vestsidens nordlige Halvdel antages at have været ført op omtrent i sin fulde Højde. Taget kunde nemlig rejses her og Tækningen paabegyndes i Oktober s. A. Vindueskarme og Vinduer var indsat i Stueetagens nordlige Halvdel og Udsmykningen af Væ-

relserne her paabegyndt i Marts s. A., men endnu er der ikke nævnet et Ord om Husets fjerde Taarn, det store mod Vest.

Det er overordentlig betegnende for Datidens Frihaandsbyggeri, at det store Taarn, i Modsætning til Taarnene pas Østsiden der er vokset op med Bygningen, ikke har hørt med til det oprindelige Anlæg, men er kommet til under Arbejdet. Den kongelige Bygherre har paa en Gang fundet, at den lange Vestfaçade vilde blive noget kedsommelig i dens Ensformighed, og besluttet straks at bryde denne ved at tilføje et højt, slankt Taarn.

Tilføjelsen af dette Taarn voldede nogen Forstyrrelse. For det første berøvede det det indenfor liggende Værelse, Sengekammeret, det direkte Dagslys; og da der maatte skaffes Plads til en nødvendig Tilbygning ved den nordre Side af Taarnet, mistede Kongens Arbejdsværelse det ene af sine tre Vinduer. Dernæst maatte paa Grund af Taarnets Opførelse og Trappehusets Tilbygning paa den sydlige Side alle Vinduerne paa Vestsiden i Bygningens sydlige Halvdel rykkes hinanden betydeligt nærmere, end Vinduerne i den nordlige Halvdel, hvor Afstanden mellem dem indbyrdes er 45 ctm. større end i den sydlige Halvdel.

Denne Forskydning af Vinduerne har ikke undladt at sætte Spor i det første af Værelserne i Bygningens sydlige Halvdel, det, der blev benyttet af Fru Kirsten Munk og senere af Vibeke Kruse, nu den marmorerede Stue. Det tredje Vindue er her rykket saa tæt op til Skillerummet til den sydlige Endesal, at dér ikke er levnet Plads til nogen Væg, saa Vindueslysningen gaar i Flugt med Skillerummet. Fra det modstaaende Skillerum — til Sovekammeret — og til det første Vindue er der derimod et Stykke Væg paa 90 ctm.s Bredde.

Tanken om et Taarn paa Vestfaçaden synes først at kunne være dukket op i Forsommeren 1615. Den 3. Marts leverede Snedkeren nemlig otte og tyve Vindueskarme, uden Tvivl til Stueetagen, — nemlig det Antal, der fremkommer her, naar man trækker Tallet af Vinduerne i det senere tilbyggede Taarnkammer med sin Tilbygning fra og lægger de tre ved Taarnets Opførelse fra Sovekammeret og fra Arbejdsværelset bortfjernede Vinduer til. I Overensstemmelse hermed ser man da ogsaa, at der, da Badstuen blev indrettet i Stuen af det nye Taarnkammer, blev lavet tre Vinduer til.

25. Juni 1615 nævnes for første Gang Murarbejdet paa »det nye Taarn, som kgl. Majestæt lader opmure til det store nye Hus«, men

Arbejdet var alt begyndt noget forinden, 11. Juni eller faa Dage senere. Der blev arbejdet paa Taarnet af 13 »Murmestre«, som havde til Hjælp 6 Kalkslagere, 10 Pligtskarle og 11 Kvinder. Allerede Regnskabets Ordlyd betegner det som noget nyt, et Murværk, der mures op til — ikke sammen med — det store Hus. Men det varer ikke længe, inden denne Særbetegnelse falder bort, og fra 6. August 1615 nævnes det store Taarn ikke længer særligt i Regnskaberne. Da udbetales der Arbejdsløn for Murarbejdet paa »det store nye Hus«. Dette tør vel nok forstaas saaledes, at der fra midt i Juni til 6. August er bleven arbejdet paa Taarnet alene, men at det paa den Tid er kommet op i Højde med den sydlige Del af Slottets Vestfaçade og nu mures op sammen med denne uden nærmere Omtale, paa samme Maade som Taarnene paa Østsiden.

Den 12. November 1615 standsedes Murarbejdet paa det store nye Lysthus. Det var ikke Vinterkulden, der brød ind, ti Folkene murede andetsteds i Haven til 26. November. Man maa snarest antage, at Vestfaçaden nu var kommen op i sin fulde Højde, eftersom det ses at Husets Tækning var fuldendt 15. April 1616, og Tagværket maatte dog rejses forinden. Naar man da ser Murerne tage fat paa ny 21. Februar 1616, er det sandsynligvis Taarnet alene det gælder. I Aarets Løb er det vist bleven færdigt, ti tidlig i Foraaret 1617 er Spiret, som laa færdigt fra August 1616, bleven sat op. Man finder mærkeligt nok ingen Udgift dertil anført i Regnskaberne, men da Cornelius Saur 19. April 1617 afbetales for Forgyldning af en Kobberfløj med trende Kugler til »det lange Taarn«, maa Spiret og Fløjstangen uden Tvivl være bleven sat op i Tiden deromkring. Aarstallet 1615 i Vejrfløjen antyder da ikke, som man kunde være tilbøjelig til at tro, Taarnets Fuldendelse, men ligesom samme Aarstal i Forsalen i Stueetagen, det Aar Kongen tog Bygningen i Brug.

I Wolffs Encomion Regni Daniae (trykt 1654) S. 374 faar man den overraskende Oplysning, »at Rosenborg er foruden Tag, fladt oven paa, saa at man sikkerlig og uden al Fare kan gaa derpaa.« Det er nu ikke ganske rigtigt, Rosenborg havde ikke blot Tag, men endog — som en Arv fra Gotikken — et meget højt og stejlt Tag, men det er rigtigt nok, at det var fladt for oven, saa man uden Fare kunde gaa derpaa.

Paa den mod Bygningen vendende Side af det store Taarn ses endnu, i femte Stokværks Højde, en Dørkarm af Sandsten, hvis nederste Halvdel nu er tilmuret, medens den øverste gør Tjeneste

som Vinduesindfatning. Oprindelig var det imidlertid en Dør, hvorfra en Løbebro — til hvis Belysning om Natten en Lygtearm blev fastgjort i Muren — førte over til en paa Tagryggen anbragt Vægtergang eller Udsigtspromenade, der gik gennem hele Bygningens Længde fra Gavl til Gavl. Den omtalte Lygtearm sidder endnu paa sin Plads.

Allerede Gavlfladerne antyder, ved deres Højde over Taget og ved deres Bredde foroven, Tilstedeværelsen af et saadant Galleri, som det hed i Tidens Sprog. Det ses endvidere afbildet saavel paa et Maleri fra 1629 med Slottet i Baggrunden (S. 31); her har dog Maleren taget sig den Frihed at lade det løbe rundt om det store Taarn, hvad der ikke har været muligt, som paa en Tegning af Byen med Rosenborg i Forgrunden, som er optaget fra Mærset af et af Skibene i den hollandske Undsætningsflaade paa Reden i 1658 (S. 39).

Endelig findes endnu paa Overkant af Tagspærene Nedtapningshullerne til de Piller, der har vist op igennem Taget og baaret selve Gangen, som laa paa Tagryggen. For at man kunde gaa deroppe »sikkerlig og uden al Fare« var der paa hver Side rejst en Balustrade af fem og fyrretyve drejede Træsøjler, som leveredes i Efteraaret 1614 af Oluf Nielsen Drejer.

Allerede i 1621 havde man faaet Erfaring for, at det var vanskeligt at holde Taget tæt omkring de Piller, som bar Galleriet. Det viste sig da nødvendigt at klæde Pillerne under Galleriet med Rullebly. Og det har sikkert været denne Vanskelighed, der til sidst bragte det saa vidt, at man under Christian V. tog hele Galleriet ned.

I 1616 leverede samme Oluf Nielsen atter en Del drejede Piller, tresindstyve i alt, men betydelig mindre og af lettere Træ — efter Prisen at dømme — end Pillerne til Galleriet. Det maa antages at være Pillerne eller Søjlerne til Rækværket paa de to udvendige Trapper, her er Tale om.

Det var noget af det ejendommelige ved Rosenborg i Slottets oprindelige Tilstand, at Stueetagen, Stuen eller Vinterstuen, som man ogsaa sagde, der optoges af Kongeparrets egne Værelser, dannede et afsluttet Hele for sig, der ikke havde anden indre Forbindelse med de øvre Etager, end den snævre og stejle Vindeltrappe i det, oprindelig ikke paatænkte, »lange Taarn«, fra Sovekammeret op til 1. og 2. Sal og videre. Ingen, der kender Rosenborg i vore Dage, vil kunne undgaa at forbavses over denne Paastand og henvise til den store Vindeltrappe i Trappetaarnet. Men med den forholder det sig paa en egen Maade.

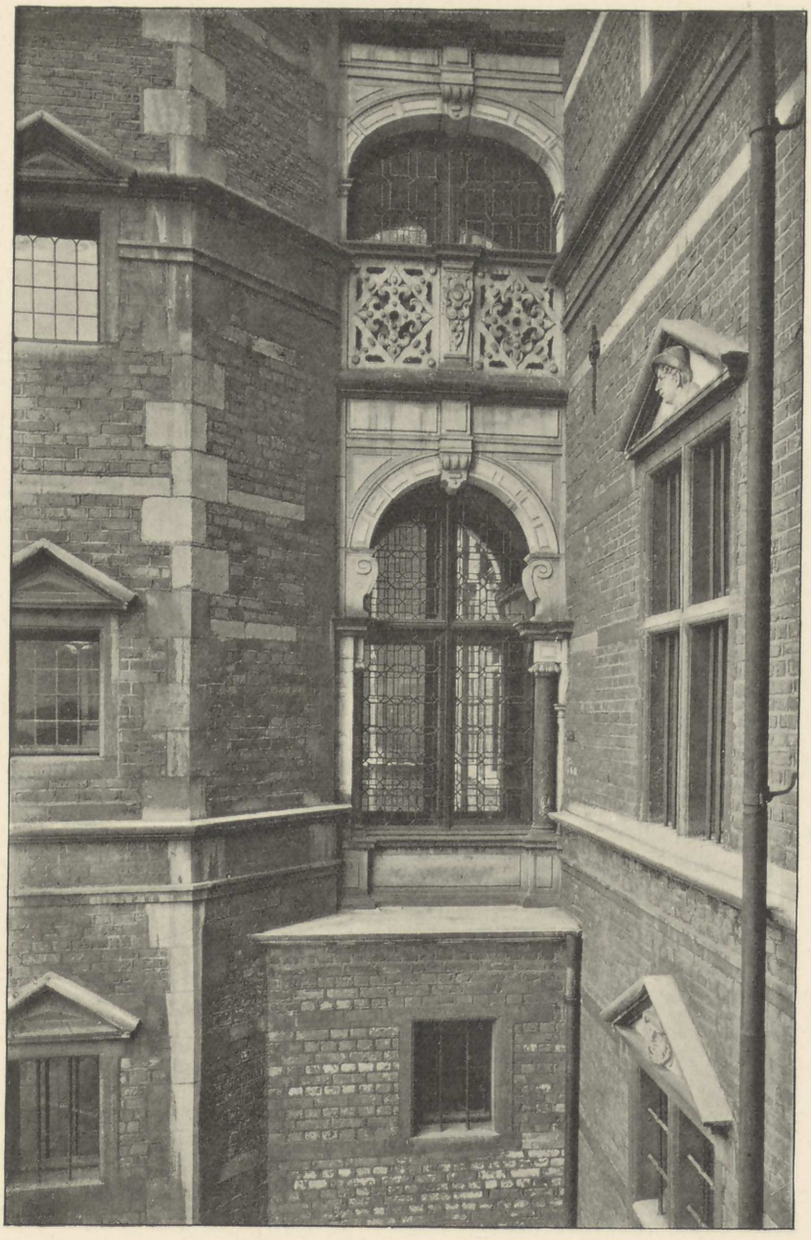

Den oprindelige Hovedindgang paa Rosenborg.

Ved en Reparation af Slottet i 1885 blev ogsaa den store Vindeltrappe, dog kun mellem 1. Sal og 2. Sal gjort i Stand. Stentrinene her var — i Modsætning til Trappens Trin fra Stuen op til 1. Sal — saa hulslidte og tynde i Kanten, at en Udhugning og Udfyldning med Cement viste sig absolut nødvendig. Forfatteren af disse Linier var dengang ikke i Stand til at forklare sig den Mærkelighed, at Stentrinene fra Stuen op til 1. Sal var som ny, uden nævneværdigt Slid, medens de fra 1. Sal op til 2. Sal var næsten slidt igennem, men slog sig til Ro med den Tanke, at der — til Trods for at der ikke kunde ses nogen Forskel paa Stenene — maatte være benyttet en haardere Sten paa det første Stykke af Trappen.

Men den rigtige Forklaring kom først ved Forarbejderne til denne Bog. I Partikulærkassens Bygningsregnskaber, som de Forfattere, der tidligere har behandlet Rosenborgs Historie, mærkelig nok ikke har benyttet efter 1709 for Bygningsarbejdets Vedkommende, viser det sig nemlig, hvilket senere skal blive nærmere omtalt, at den store Vindeltrappe i 1758 er bleven ført fra 1. Sal ned til Stuen. Med andre Ord, den var ikke til paa det nævnte Stykke før 1758.

Opgangen til 1. Sal var ikke indvendig, men udvendig, ad to Sidetrapper langs Façaden (S. 32). Først førte paa hver Side en mindre Trappe paa otte Trin langs Siden af hvert af de smaa Taarne op til en Repos uden for Indgangsdøren i Stueetagen. Fra denne Repos førte atter en Trappe, vinkelret paa den første, op til en aaben Loggia paa 1. Sal i Forbindelsesbygningen mellem Huset og Trappetaarnet, med en Portal til hver Side. Hver af Portalerne dannes af to Søjler af sort Marmor, der bærer en Bue hugget i en Sandstensblok, som fylder Rummet mellem Hus og Trappetaarn, og som foroven bærer en Sandstensbalustrade for Gangen fra Trappen over til den lange Sal. Saavel Gangen heroppe som Loggiaen underneden er nu lukket med Vinduer — se S. 45.

Paa den nordlige Side er der uden for Portalen en bred Repos, og Trappen her har været noget større end den paa den sydlige Side.

Det er saaledes ikke nogen Fejl, som man paa Grund af manglende Forudsætninger har været tilbøjelig til at tro, naar Vindeltrappen ikke er angivet paa Grundtegningen af Stuen hos Thura. Det Rum, der efter 1758 optages af Trappen, var indtil da et ottekantet hvælvet Kammer, der en Tid benyttedes som Sølvkammer.

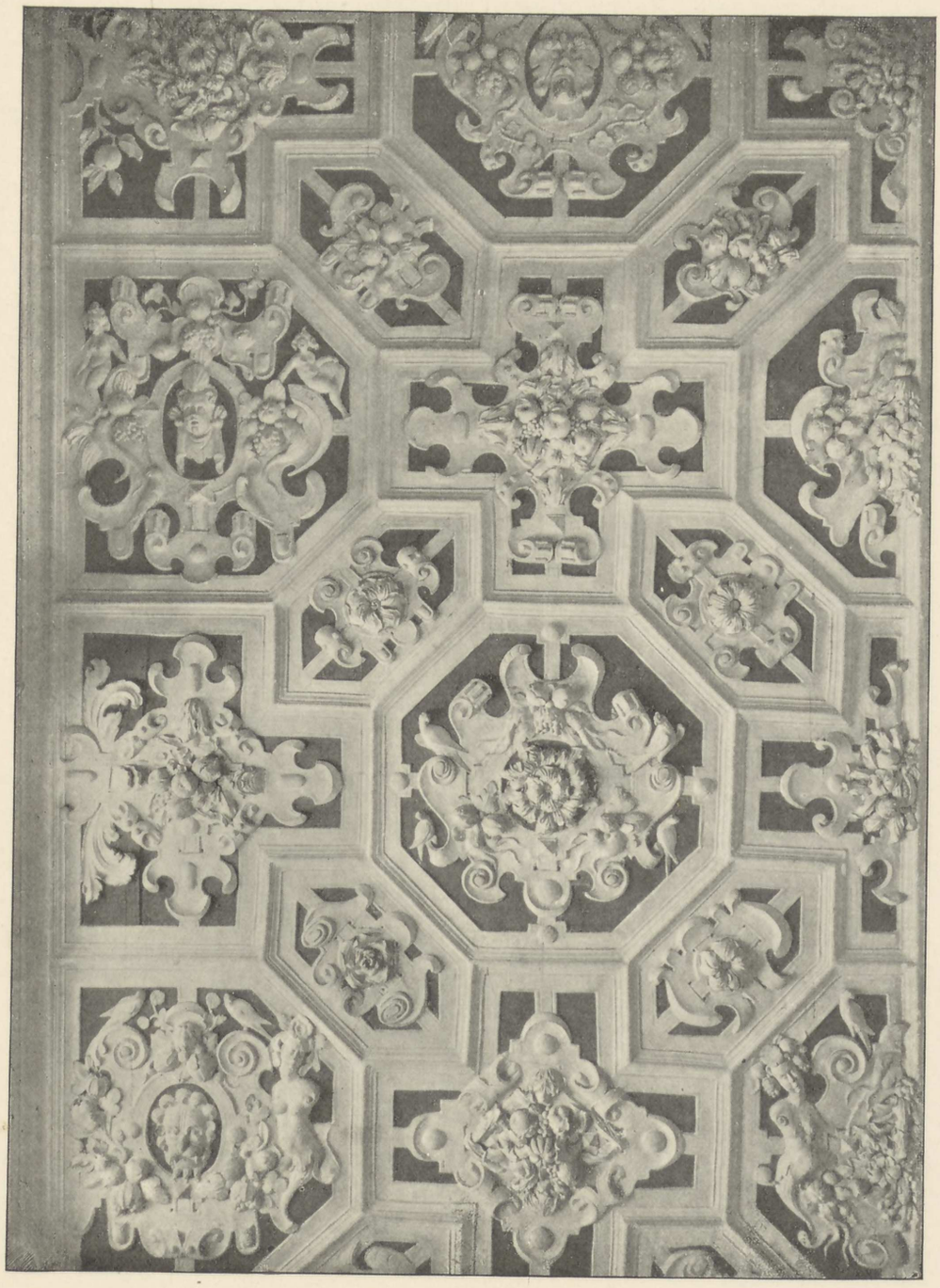

Loftet i Stengangen, nordlige Del.

Opførelsen af de to udvendige Sidetrapper op til 1. Sal findes ikke særlig omtalt i Regnskaberne. De falder ind under det Arbejde, som Stenhuggerne udførte til Kgl. Majst.s Behov. Rækværkets Søjler blev leverede i 1616, som foran omtalt, men om dets Opsætning siges intet i Regnskaberne. Da de var af Træ, kunde man være fristet til at sætte dem i Forbindelse med to »Postamenter« af Træ, som blev leverede i 1619 af Enken efter Snedker Jørgen Baumand. Denne Mand havde i 1617 sat den store Trævindeltrappe op i Trappetaarnet, og da de to Postamenter udtrykkelig siges at være til at sætte Gibsbilleder paa, kan disse Postamenter med deres Figurer passelig tænkes anbragt for Enden som Afslutning af Rækværket eller »Mægler« ved hver sin Opgang. Er denne Gisning rigtig, har vi da maaske her de to Figurer *Justitia* og *Pax*, som Rostgaard synger om i 1706: »Retfærdighed og Fred der stod ved Portens Side.«[7])

Bygningen ligger omtrent i Nordvest—Sydøst med Opholdsværelserne mod Sydvest for at faa Gavn af Solvarmen. Paa den nordlige Side løber den fra gammel Tid kendte lange Gang; men i Stedet for som tidligere at løbe hele Huset igennem og have Forbindelse med hvert enkelt, indenfor liggende Værelse, forbinder den nu kun de to Endesale, medens Værelserne indenfor indbyrdes staar i Forbindelse med hinanden. Dette vil man nu om Stunder betragte som ganske selvfølgeligt, men i Begyndelsen af 1600-Tallet anses det for saa mærkeligt, at Rejsende skriver det op som en ny og udmærket Indretning, hvor de ser det.[8])

I Marts 1615 blev, som foran berørt, Stueetagen forsynet med Vindueskarme og uden Tvivl ogsaa med Vinduer, ti straks efter blev Værelsernes indre Udsmykning paabegyndt. Men naar det første Værelse i Lysthuset, Christian IV.s Forstue, der i 1828 i Stouenbergs Katalog over Samlingen vistnok for første Gang faar den intetsteds hjemlede Betegnelse Christian IV.s Audienssal, paa Kaminen bærer Aarstallet 1615, betyder det vel nok, at Salen, som det første Værelse i Lysthuset, blev færdig i dette Aar, men ikke i sin nuværende Skikkelse. Den er faa Aar senere i sin Helhed bleven forandret, og denne Forandring kan med Bestemthed paavises ved Hjælp af Regnskaberne.

Medens Snedkerarbejdet med Undtagelse af de foran nævnte Vindueskarme til Stueetagen og enkelte andre Ting i Oktober 1614 blev betroet Mester Gregers Greus og udført af hans Folk i Sned-

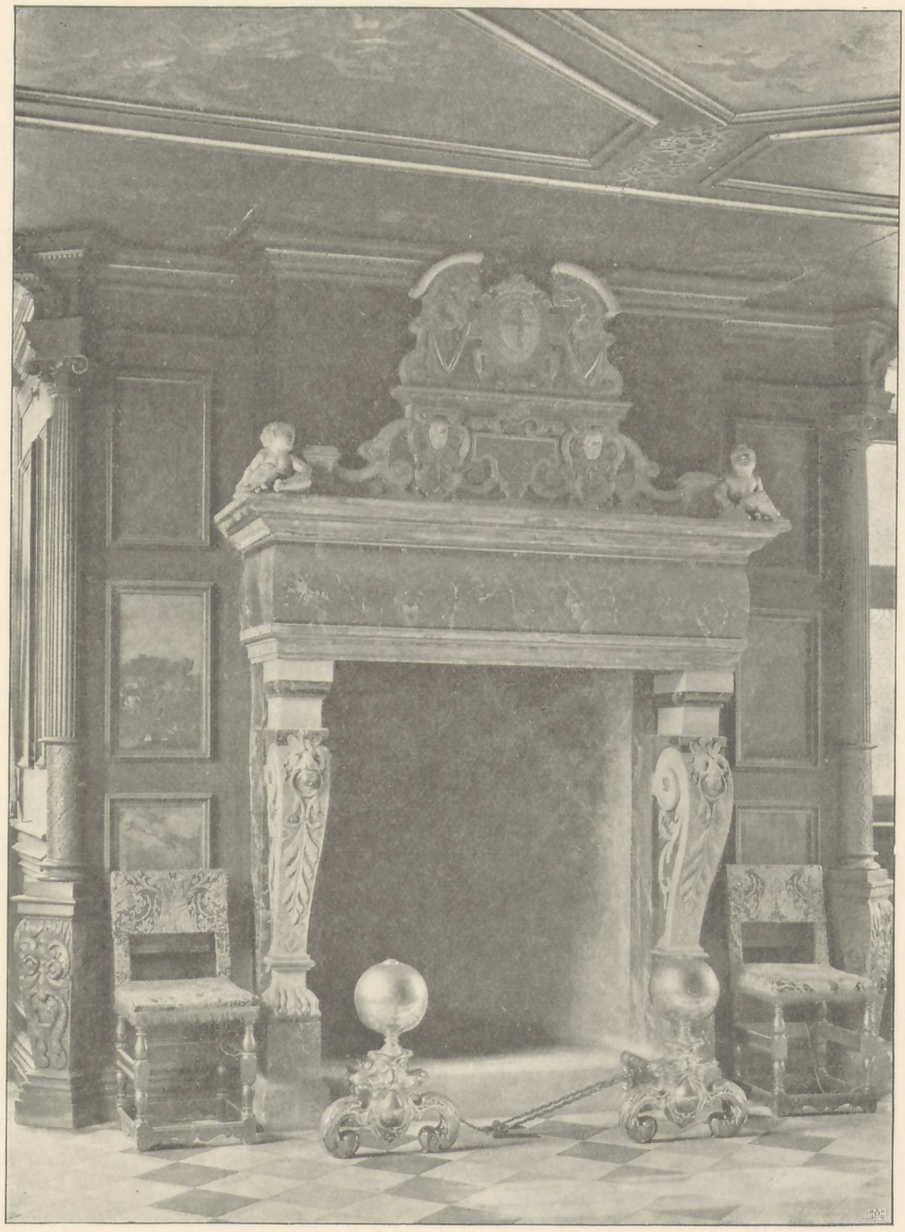

Kamin med Brandbukke i Christian IV.s Forstue 1615.

kerværkstederne paa Københavns Slot, gik Kalksnideren Valentin Dresler von Schmalkalden i Marts 1615 i Gang med at dønike Lofterne, d. v. s. overdække dem med Kalk og udskære denne, i fem Værelser og en Forgang.

Disse Rum er uden Tvivl at søge i Stueetagen, som netop bestaar af en Forgang og fem Værelser, med andre Ord alle Rummene i nederste Stokværk med Undtagelse af de tre Taarnkamre. Af disse seks Lofter er dog kun det i Stengangen, tidligere kaldet Forgangen, det i Sengekammeret og — gemt bag et senere — Loftet i Fru Kirstens Kammer, nu den marmorerede Stue, bevaret til vore Dage.

Af Loftet i Stengangen er og har i lang Tid en Del været skjult. Gangens nordligste Del, en Trediedel af dens Længde, var oprindelig 55 ctm. bredere end den sydlige Del (Nr. 5 S. 34). Det stukkerede Loft strækker sig over den hele Bredde, men ses ikke for den overskydende, 55 ctm. brede Strimmels Vedkommende, da denne Del er bleven skilt ud fra Resten af Gangen ved Hjælp af et Skillerum. Herved er der dannet et stort Skab af 55 ctm.s Dybde og af en Trediedel af hele Gangens Længde. Oprindelig var dette Skab vistnok afsondret ved et Gitterværk, saa det smukke Loft foroven og Vaaben og hvad der ellers har været anbragt i Skabet, kunde ses inden for Gitteret.

Det første Loft, Valentin Dresler gik i Gang med, var uden Tvivl Loftet i Christian IV.s Forstue. Allerede midt i April begyndte Maleren Samuel Clausen at male og staffere dets Dønikeværk, saa Valentin Dresler har ikke haft lang Tid til sit Arbejde. I Slutningen af Mai var Maleren færdig.

Om Kaminen, der blev sat op samme Aar, og om Væggenes Udstyrelse meldes der intet i Regnskaberne. Den sidste har uden Tvivl bestaaet i Panelværk, sagtens det som Snedkerne arbejdede paa fra det foregaaende Efteraar. Men det har ikke tilfredsstillet Kongen, som efter at have set paa det et Aars Tid, i September 1616 bestilte et andet og mere anseligt. Ti naar der i Snedkerregnskabet under 22. d. M. første Gang bruges det Udtryk, at der af Snedkerne og Billedskærerne hos Willum Moor, som netop kort forinden havde overtaget Ledelsen af Arbejdet efter Gregers Greus's Død i August, arbejdes paa »det Panel«, et Udtryk, som fra nu af stadig kommer igen, kan der kun derved menes det største og mest bemærkelsesværdige af alle de mange Panelværker, de havde under

Væg med udskaaret Egetræspanel i Christian IV.s Forstue, udført af Willum Moor og H. J. Dill fra 1616—1620.

Arbejde, nemlig Egetræspanelet med de fantastisk udskaarne Søjler i Christian IV.s Forstue.

Med Opsættelsen af det nye Panel har der fulgt Nedtagelse af det gamle og Opsættelse af et nyt Loft. At et saadant virkelig er bleven lavet til Salen, fremgaar af, at Hans Jørgen Dill, der ved Willum Moors Død i Juni 1619 havde paataget sig at gøre hans Arbejde færdigt, fra August s. A. til Marts 1620 fik betalt Penge paa Regnskab for Arbejde paa Panelet i den ene Ende af det store Hus og i Juli 1620 blev udbetalt for at have fuldført Willum Moors Arbejde under Loftet i Salen i den *vestre* Ende af det store nye Hus. At det har været prydet med Stukarbejde, fremgaar af et Regnskab for 1647, ifølge hvilket Dønikeværket i Kongens Forstue — i Anledning af Sorgen over Tronfølgerens Død — blev udfyldt med Sort.

Men Salen i den vestre Ende kan kun være Christian IV.s Forstue, hvis nuværende Udstyrelse med Undtagelse af det under Christian V. forandrede Loft, saaledes hidrører fra Willum Moor og H. J. Dill, og ikke fra Gregers Greus, som man hidtil har troet, og er udført i 1620.

Loftet har bestaaet af udskaaret Rammeværk med Malerier i Fyldingerne og med »Drejerværk« d. v. s. drejede Tapper eller »Hængere« i Rammestykkernes Skæringspunkter, omtrent som Loftet udviser det i Taarnkammeret ved Siden af. Disse Tapper blev leveret af Oluf Drejer i August 1619.

I Sommeren 1620 gik Samuel Clausen endelig i Gang med at male og staffere det nye Loft, som ganske skjulte, hvad der maatte være tilbage af hans og Valentin Dreslers første Loftsarbejde i denne Sal, og i November s. A. var han færdig.

Salens Vægge blev prydet med fem og halvfjerds Malerier, fordelt tre i Højde mellem de to og tyve Søjler og med to »Emblemata« i hvert Vindue. Enkelte af Malerierne synes at stamme fra Jonas Charisius's Indkøb i Nederlandene 1607—1608[9]); andre er af senere Oprindelse; et er dateret 1613. De fleste menes at være malede af Mompel, der har udført Landskaberne, og Breughel, som har sat Figurerne paa.

Det er tydeligt, at Malerierne ikke er bestilt til Panelet, men at man har passet dem ind i dette, som man bedst kunde. Af den Grund, og da der jo dog maatte iagttages en Afbalancering af de enkelte Vægfladers Inddeling, fik Christisn IV. ikke denne billedrige og farveskønne Sal indrettet uden et Offer. Det gik ud over

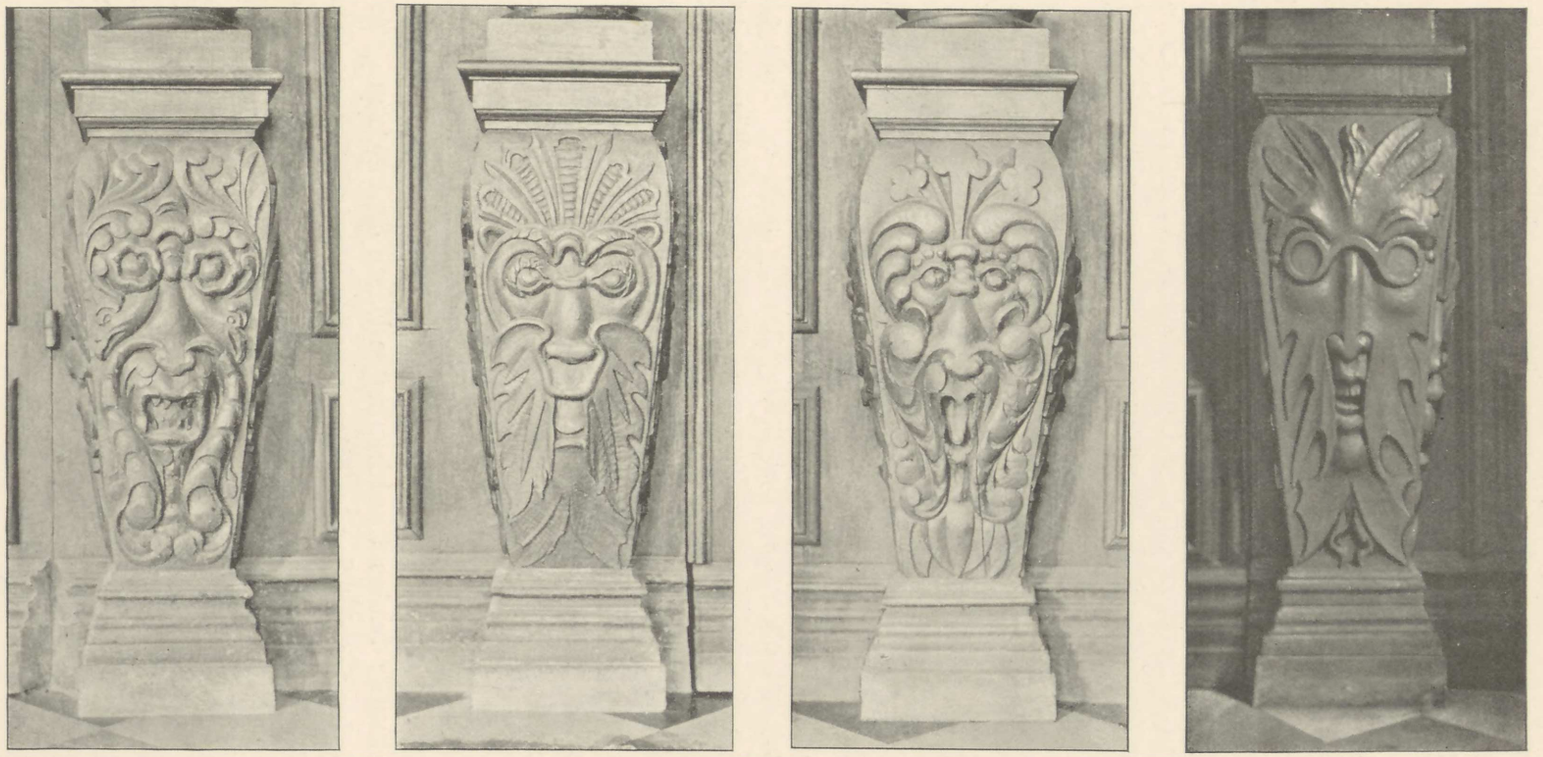

Søjlebaser fra Egetræspanel i Christian IV.s Forstue 1616–1620.

noget af det, man satte allermest Pris paa i hin Tid, Perspektivet gennem Dørene. »L'enfilade« kunde ikke undgaa at blive noget forrykket.

Efter denne Udflugt nogle Aar frem i Tiden vender vi tilbage til Dekorationsarbejderne i 1615.

Det næste Værelse, Valentin Dresler tog fat paa med sit Dønikearbejde, var det Værelse, som nu kaldes Christian IV.s Arbejdsværelse, og som virkelig oprindelig var Kongens Opholdsstue eller, som han selv skriver, hans »Vinterstue« — den gamle gængse Betegnelse for Husherrens daglige Opholdsstue. Valentin Dresler var saa tidlig færdig med sit Loft, at Samuel Clausen allerede i Juli kunde komme til at male »Snedkerværket eller Panelet« og siden Skorstenen. Loftet her fik han ikke noget at gøre med. Det oprindelige Loft var nemlig, hvad vi faar Oplysning om af Christian IV. selv i et Brev af 12. Februar 1636, svarende til Loftet i Sovekammeret, der synes bevaret i sin oprindelige Tilstand, fladt og uden nogen Staffering eller Maling.

Snedkerværket, Panelet, i Arbejdsværelset, der naar fra Gulv til Loft, er derimod malet paa en ejendommelig Maade, der giver Værelset en særlig Betydning nemlig som et af de allerførste »Kinesiske Gemakker« i Europa. De lodrette Rammestykker er kannelerede og virker derved som en Slags Pilastre; de vandrette er malede i Efterligning af rød Skilpadde, og Fyldingerne endelig er smykkede med Tegninger i gule Linier paa grøn Grund efter kinesiske Motiver. Og saa tidligt som i 1623 omtales Værelset af en Rejsende ikke blot paa Grund af dets Udsmykkelse med »japanische« Sabler, Knive og Tæpper, men ogsaa med »gemälde und bilder.« Og herved maa vist netop forstaas Malerierne i Væggene og Porcelainsfigurerne over Dørene.

Man kunde fristes til at henlægge Udsmykningen af dette Værelse med Billeder fra det fjerne Østen til efter Marts 1621, da Ove Gjedde kom hjem med sin Flaade fra den første Ostindierejse. Men der er dertil at bemærke, at Regnskabsbøgerne ikke udviser nogen som helst Udgiftspost til Støtte for, at der efter Udstyrelsen af Stuen i 1616 er foretaget nogen Forandring med Panelet. Og Christian IV.s Interesse for »den ostindiske Sejlads« var allerede fra hans tidlige Ungdom saa levende, at det har kunnet falde ham ganske naturligt at anskaffe sig kinesiske Porcelainsfigurer m. m. andetsteds fra og udstyre sit eget Værelse *à la chinoise.* Ti Op-

Søjlebaser fra Egetræspanel i Christian IV.s Forstue 1616—1620.

satsene over Dørene — en Hylde med stærk Profilering, der hviler paa Overkanten af Dørkarmen paa fire kanelerede Miniaturpilastre — er utvivlsomt leveret, sammen med Panelværket, til de meget sjældne Porcelainers Opstilling, og disse kan saaledes ikke — som Traditionen vil — være hjembragt af Ove Gjedde, men maa have staaet paa deres Plads, inden han drog ud til Ostindien.

Morsomt er det at se Fuglebillederne indføjet i de smaa Fyldinger mellem Miniaturpilastrene som en Frise over Dørkarmene. Disses »Øren« viser, hvor tidligt Barokken melder sig.

Ret længe fik dette Værelse ikke Lov til at beholde sin oprindelige Loftsdekoration. I Brev af 22. November 1632 befaler Kongen Byfogeden i København, at han skal forskaffe ham saa mange Dønikemestre, som er at finde i Byen, og sende dem ud paa Rosenborg. Her skal de — tillige med dem, der er forskrevet fra Helsingør — gøre, hvad der er at forrette og i den Anledning møde efter 5 slet om Morgenen.

Det, der var at forrette herude, var at lave et nyt Loft i Dønikeværk i Kongens Vinterstue. De har arbejdet med fuld Kraft, og allerede 19. Februar 1633 kan Rengøringsarbejdet — Panelets Aftørring m. m. — efter Haandværkerne begynde.

Men ikke tre Aar senere er dette nye Loft atter forandret. Hans Pildts Tømmermand har i Slutningen af 1635 taget hele Loftet ned i det underste Gemak og lagt et nyt igen, Bjælke ved Bjælke, og i Februar 1636 giver Kongen Ordre til, at Loftet i Vinterstuen skal dønikes, »som det var først, eftersom Sengekammeret derhos udviser«. I Slutningen af Aaret blev der endelig lagt nyt Gulv.

Disse, med saa kort et Mellemrum af Tid foretagne Omlægninger af Loftet i Vinterstuen kan vistnok kun tilskrives en Sygdom i Loftets Bjælkelag, som man ikke straks har været klar over. Det er sagtens begyndt med, at Valentin Dreslers første Kalkdække er faldet ned i større eller mindre Kager, og at Kongen har ment at det var Dønikearbejdet, som var slet gjort. Han har derfor tilsagt andre Kalksnidere, og da det maatte være færdigt, inden de store Festligheder i Anledning af Prins Christians Bryllup i 1634, har han taget saa mange der var at faa. Men heller ikke dette Loft har kunnet holdes fast ved Træunderlaget, slutter vi. Det er faldet ned som det første; Kongen har nu opdaget, at det ikke var Dønikearbejdet, men Træværket det var galt med, og har beordret det gamle taget ned og et nyt lagt op i Stedet. Det nye Loft blev

Loft med drejede Tapper i Christian IV.s Taarnkammer (Skrivekammer). S. 34, Nr. 2.

vistnok udført af Henrik Møller. Ganske som Sengekammerloftet blev det nu ikke, men adskilligt rigere med Blomster og Løvværk og i Midten tre ottekantede Rammer med Frugtgrupper. Foran det

Fyldingsstykker i Vindueslysninger i Christian IV.s Taarnkammer.

ene Vindue ses et lille Skjold med Kongens Navnetræk, foran det andet Rigets Hovedvaaben.

Da Samuel Clausen i November 1615 var bleven færdig med Panelværket og Skorstenen i Vinterstuen, tog han fat paa at male og staffere det tredie Værelse i Rækken, Sengekammeret, det mørke Værelse, som blev færdigt i Februar 1616. Først et Aar senere i

Kamin i Christian IV.s Taarnkammer (Skrivekammer).
Vingerne paa Genierne ved Siden af Skjoldet og paa Basunenglene er udført i farvet Gips.

Marts 1617 træffer vi Samuel Clausen i Færd med at male og staffere Loft og Panel i »Skrivekammeret«.

Dermed maa sandsynligvis forstaas Taarnkammeret ved Siden af Kongens Forstue. Skabet i Væggen til venstre bag Døren og den dobbelte Kælder underneden til Opbevaring af store Værdier, til hvilken der førte en Trappe ned direkte fra Taarnkammeret, leder naturligt Tanken hen paa Regnskaber og Pengesager, der nok kan forklare Betegnelsen Skrivekammeret.

Man faar som saa ofte ikke noget at vide om Aflevering af Loft- og Vægpanel fra Snedkeren, men da Samuel Clausen i Marts 1617 har kunnet gaa i Gang med at male og staffere det, maa det have været sat op paa Plads. Det er uden Tvivl det samme Loft og Panel, som med den oprindelige Maling og Staffering smykker Kammeret den Dag i Dag, og sandsynligvis har det tilsvarende Taarnkammer mod Syd været udstyret paa samme Maade og haft et ganske lignende Loft med Malerier i ni Rammer. Mod Sædvane nævnes i Snedkerregnskabet Leveringen af disse Rammer 25. Januar 1618; de tænkes naturligst anbragt her og samme Dag tog Samuel Clausen fat paa at dekorere dem.

Med Hensyn til Portrætterne i Panelerne maa man give blankt op. At Billedet af en stor, sort og hvid Hund foran en rød Murstensport, forestillede en Hund, Kongen satte Pris paa, tør man vel nok gaa ud fra, men at gaa saa vidt som at give den Navn — som sket er — er dog sikkert for meget. Lige over for de menneskelige Portrætter er man mere ilde stedt, til Trods for at man (Friis S. 58) tidligere heller ikke har været bange for at give i alt Fald Dameportrætterne bestemte Navne. Den til venstre var Kirsten Madsdatter, sagde man, den næste Karen Andersdatter og Vibeke Kruse (se S. 62). Det er den falske Betegnelse af Værelset, som Christian IV.s Sovekammer[10]), opstaaet ved en ganske misforstaaet og meningsløs Opfattelse af de fire, rent dekorative Ringe i Loftet som Holdere af hans Hængekøje, — Sømandskongen kunde naturligvis kun tænkes liggende i Hængekøje — der har ført til den venlige Indførelse i Sovekammeret af de tre Kvinder, som Kongen havde staaet i Forhold til. Pudsigt nok føjes der til: »Herefter følger tre kvindelige Portræter, som ikke ere bekendte.« Vi maa her erklære os ganske uenige med Friis's Hjemmelsmænd; de tre følgende Damer er os og enhver, som bruger sine Øjne, vel bekendte. De bærer deres Visitkort hos sig, om man vil. Hos den ene har det Form af et Kors, hos den anden af et

Fyldingsstykker i Vindueslysninger i Christian IV.s Taarnkammer.

Hjærte, hos den tredie af et Anker; de mælder sig ved disse som Menneskeslægtens gamle og evigtunge Veninder: Tro, Haab og Kærlighed.

Først efter at Christian IV.s Forstue havde faaet sin endelige Udsmykning i 1620, blev der taget fat paa at gøre de to Værelser færdige i Bygningens sydlige Halvdel, Kirstine Munks Kammer, nu den marmorerede Sal, og »Forstuen derhos«, den sydlige Endesal. Lofterne var, som vi har set, uddønikede af Valentin Dresler i 1615. Medens Loftet i den sydlige Endesal, som blev malet og stafferet 1621 af Peter de Meyer, blev forandret i Begyndelsen af Frederik IV.s Regering, findes det oprindelige Loft endnu paa sin Plads i Fru Kirstens Kammer bag Frederik III.s pragtfulde Stukkaturloft. Da et Stykke af dette faldt ned i 1873, kom det gamle stukkerede Bjælkeloft til Syne, med Fugle og Blomster skaaret i Kalk paa

PanelfyIdinger i Christian IV.s Taarnkammer. Den øverste er betegnet »Cucina« (Køkkentøj).

Bjælkerne (her saa godt som ødelagt ved Opsættelsen af det nye Loft) og i Rummene mellem Bjælkerne, malet og stafferet med livlige Faver, langt fyldigere og rigere end det noget lignende, nu hvidgibsede Loft i Taarnkammeret ved den lange Sal, hvor den venetianske Glassamling er opstillet. Og hermed var Udsmykningen af Stueetagens Værelser tilendebragt med Undtagelse af Badstuen.

Dør i Christian IV.s Taarnkammer.

Badstuen blev af den praktiske Konge indrettet i underste Etage af det store Taarn, umiddelbart bag Sovekammeret og forbundet med dette og med »Hemmeligheden« i den lille Tilbygning paa den nordlige Side ved to korte Gange. De to Kandestøbere Jørgen Markussen og Hans Ridder beklædte i Marts 1616 Stuen helt med Tin; i April 1617 fik Guldsmeden Corvinianus Sauer Betaling for et Kobber-Sprinkelværk, d. v. s. Gitter, som han havde forgyldt, og som stod foran Jærnovnen, og tillige for en Messinghane til Badstuen. I September s. A. synes der at være kommet nye Vinduer af Størrelse som Bygningens

andre Vinduer, og i November leverede Jørgen Markussen endelig en »Kom«, d. v. s. en Kumme, og en Badestol til Badstuen.

Af Slottets Inventar af 1718, faar man Oplysning om, at Badstuen, der alt da var nedlagt som saadan og — vistnok 1706 — indrettet til et Kabinet for Dronningen, var forsynet med tvende Kummer eller Badekar, som synes at have været anbragt i Gulvet, hver

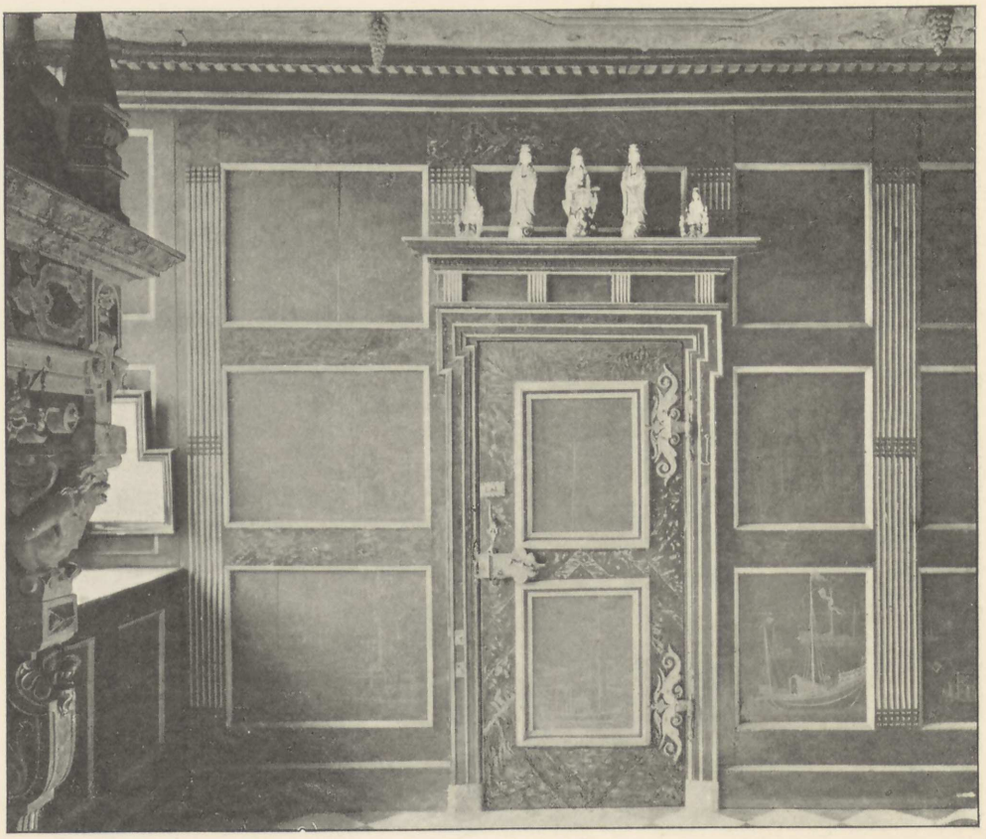

Væg med Dør i Christian IV.s Vinterstue (S. 34, Nr. 4).

med et Rækværk for af smaa Søjler, der var støbt af Tin over en Lerkærne. Desuden var der fire Kobberhaner og nogle Rør af samme Metal til at lede Vandet til og fra, og endelig en »Kobberbadstue uden Dækkel« sandsynligvis den omtalte Badestol. Tinnet til Vægbeklædningen og de to Kummer i Gulvet vejede 318 Lispd. Der nævnes endnu en stor Pille eller Søjle af Tin, der sandsynligvis har gjort Tjeneste som Bordfod.

De to Badekummer og Ovnen, som uden Tvivl har baaret en stor Kedel, oplyser os om, at Christian IV. havde forladt det gamle

Kamin i Christian IV.s Vinterstue.

Nordlige Trediedel af Loftet i Christian IV.s Vinterstue.
Maleriet, Demeter og Persephone, udført af Isach Isachsen, er sat op under Frederik III.

Midterste Trediedel af Loftet i Christian IV.s Vinterstue.
Maleriet, Zeus og Hera, sandsynligvis udført af Wuchter, er sat op under Frederik III.

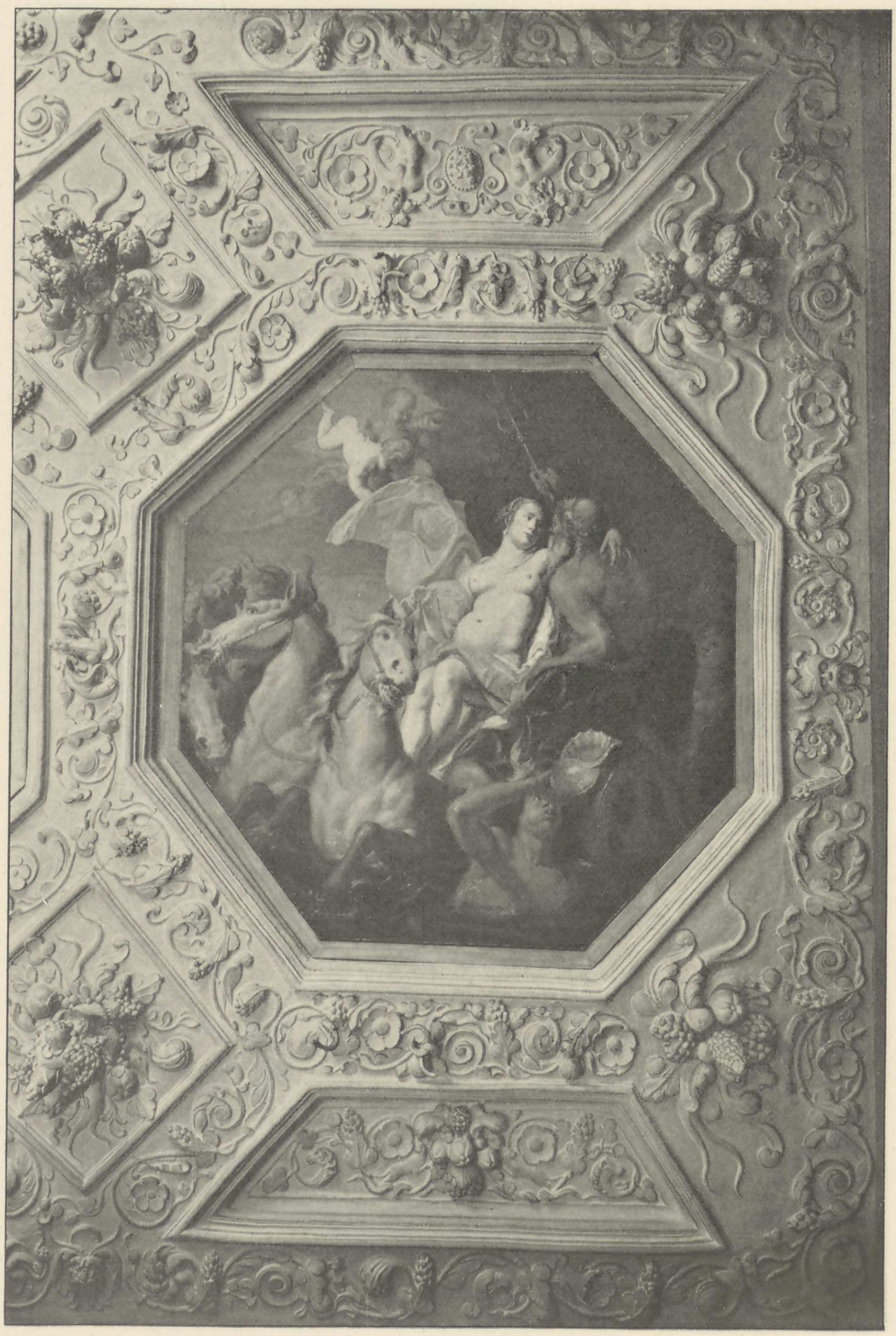

Sydlige Trediedel af Loftet i Christian IV.s Vinterstue.
Maleriet, Poseidon og Amphitrite, udført af Isach Isachsen, er sat op under Frederik III.

nordiske Dampbad, hvor Dampen fremkaldtes ved, at man slog Vand paa stærkt ophedede Sten, og var gaaet over til Karbadet. De to Haner til hver Kumme har da kunnet give koldt Vand og varmt Vand. Kedelen til Opvarmning af Vandet maa være borttaget, inden Inventaret af 1718, der anfører de øvrige Genstande fra Badstuen som liggende i Kælderen under Kongens Kabinet, blev optaget. Men af Metalrørene, der fra Vandkunsten uden for Slottet, om hvilken der senere skal mældes, førte Vandet ind til Badstuen, til Køkkenet og til Hemmelighederne, saa W. C. allerede dengang synes at være kendt, fandt man en Del i 1886 ved en Indsætning af Jærnsikringsdøre i den omtalte Gang mellem Badstuen og Sovekammeret, nemlig det Stykke af Ledningen[11]), der har ført op paa 1. Sal. Bortledningen af Vandet fra Badstuen og Udskylningen fra »Hemmeligheden« ved Siden af foregik sandsynligvis gennem en underjordisk muret Hvælving, som fra Taarnet fører i vestlig Retning ud i Slotsgraven.

Loft i Christian IV.s »Hemmelighed« (S. 34, Nr. 6).

Paa 1. Sal optages Rummet af to store Endesale (S. 35, Nr. 4 og 10) og en Midtersal (sstd. Nr. 1); paa hver Side af denne laa to smalle Et-Fags Kamre (sstd. Nr. 6, 5, 9, 8) med en udenfor paa Nordsiden løbende Gang (sstd. Nr. 2 og 7), der havde Udgang til et Kammer i hvert af de østlige Taarne (sstd. Nr. 3 og 11), og som forbandt Midtersalen — nu Rosen — med de to Endesale. Af disse er den nordlige, paa Christian IV.s Tid kaldet »den buntede Sal« og Forstuen ved Hertug Frederiks Gemak, endnu til i sin oprindelige Størrelse (Nr. 4) — seks Fag Vinduer, tre i Façaden mod Vest, et mod Øst og to i Karnapperne, medens den sydlige (Nr. 10), der oprindelig ligesom den noget større nordlige Sal var paa seks Fag Vinduer, i 1724 blev delt i tre Værelser. Af de fire

Et-Fags Værelser inden for Gangene er endnu et bevaret i sin oprindelige Skikkelse, det nuv. saakaldte Frederik IV.s Kabinet (Nr. 5).

Midtersalen, som paa Christian IV.s Tid hed Kongens store Gemak, var oprindelig et Fag større paa hver Side end nu og havde to Vinduer paa hver Side Indgangsdøren fra Trappeopgangen, samt et Vindue paa hver Side af den lige over for Indgangsdøren liggende Kamin og Dør ud til Kammeret i det store Taarn, det nuværende Spejlkammer, som Asmus Eilersen i 1622 forsynede med Stukkaturarbejde under Loftet, og som Peiter de Meyer senere »stafferede og forgyldte inden i med hans eget Guld og Farve.«

I sin Skrivekalender for 1619 skriver Christian IV. under 27. November: Blev med Peder Isachs handlet, at han skulde male den Stue i Haven over Vinterstuen for 1600 Dlr., hvorpaa han haver bekommet 1200 Dlr.«

Det maa antages, at Christian IV. her bruger Udtrykket »Stue« i Betydning af Stokværk, Etage, ligesom man endnu i vor Tid taler om at bo i Stuen d. v. s. i underste Stokværk af et Hus. Stuen over Vinterstuen bliver da hele 1. Sal. Det fremgaar ikke alene af, at det vilde være en i Forhold til Betalingen for den maleriske Udsmykning af Kongens egne Værelser altfor urimelig Sum at betale Peder Isachs for at male en enkelt Stue. Men det fremgaar tillige af den Omstændighed, at hele 1. Sal synes at være tænkt som et Rum, hvad Loftsdekorationen angik. De to store Endesale har nemlig ganske ens Loftsdekoration, som endnu er bevaret, og det er sandsynligt, at Midtersalen og de mindre Værelser har været dekorerede paa samme Maade.

I Modsætning til Vinterstuen, der blev forsynet med dobbelte Døre og med Jærnovne, synes man at have gjort alt, for at Salen, paa Frederiksborg kaldtes 2. Sal Sommersalen, kunde blive saa let og luftig som mulig. Af forskellige Udtryk i Regnskaberne[12]) synes det, som om der ikke har været Døre af fuldt Træ, men Gitterdøre med udskaarne Stykker i gennembrudt Arbejde ovenover, for Indgangene fra de to Sidegange til Midtersalen og til de to Endesale. Det synes endvidere, at de to bag hver af disse Gange liggende smalle Værelser har haft Gitterværk i Stedet for fast Væg ud til Gangene, saaledes som man endnu kan se det paa forskellige Opdragelsesanstalter.

Den ejendommelige, endnu bevarede Loftsdekoration, i de to

Loft i Christian IV.s og Kirsten Munks Sengekammer (S. 34, Nr. 5).

Brudstykke af Loft i »Brudesalen« senere kaldet »røde Sal« (S. 35, Nr. 11).

store Endesale, som vistnok har været gentaget i alle Rummene paa 1. Sal, har haft det Maal at forhøje Indtrykket af, at man her var i et Lysthus, i et Sommerhus. Den kan nemlig vist kun forklares som en Fremstilling af Renaissancearkitektur, svejfede Gavle med Obelisker og Figurer, som strækker sig op i den blaa Luft, hvor de omsværmes af Himlens Fugle, medens kvindelige Figurer med Blomster og Frugter er afbildet nedenunder. Paa Toppen er der Obelisker med Baand hvori Indskrifter særlig til Havekunstens Pris[13]). Paa et af Baandene i den sydlige Endesal over de musicerende Muser læses Kongen Valgsprog: Regna firmat pietas — det eneste Sted det findes anbragt paa Rosenborg. Paa et tilsvarende i samme

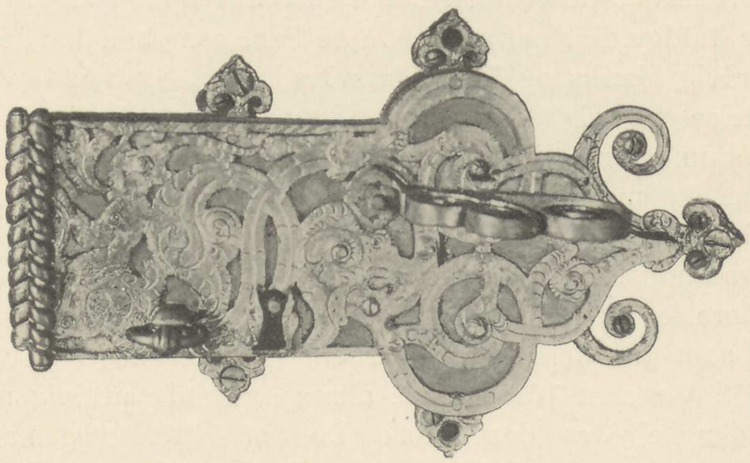

Laas paa Døren til den lange Sal.

Sal over en ung fornem Mand og Kvinde, der holder hinanden i Haanden, læses: Musarum concinna sit harmonia nostra. Hvis det er Christian IV. og Kirsten Munk, her tænkes paa, maa det siges, at det blev ved det fromme Ønske.

Der er nogen Sandsynlighed for, at der netop tænkes paa Kongen og hans morganatiske Hustru, og at der er en vis Forbindelse mellem Christian IV.s Bryllup med Kirsten Munk og dette Loft. I et Glarmesterregnskab fra 1647[14]) nævnes to Sale paa Rosenborg under Betegnelserne »den buntede (d. e. brogetmalede) Sal« og »Brudesalen«. Da de andre Sale paa Slottet har deres faste Betegnelser, Kongens Forstue, Forstuen ved Fru Kirstens Kammer, Kongens store Gemak og den lange Sal, maa disse Betegnelser i Christian IV.s Tid gælde de to Endesale i andet Stokværk. Nu viser imidlertid netop Loftet her i den sydlige Endesal ikke blot

Billedet af et Par elskovsfulde Storke samt af et Brudepar med den ovenfor citerede Inskription, der kan oversættes »Harmonien mellem os være som Harmonien i Musernes Kor«, i de tilsvarende tre Felter findes Muserne fremstillede, medens Figurer med et Spejl og en Slange — Sandhedens og Bagtalelsens — og med en Hund — Troskabens Symbol — ses ved hver sin Side af Brudeparret. Men der er den Ejendommelighed, at Brudgommen giver Bruden højre Haand, medens han bekræftende hæver den venstre som til Ed. Man tør vist gaa ud fra, at i den gængse Opfattelse er Eden saa afgjort knyttet til højre Haand, at en Fremstilling af det modsatte kun kan tænkes anvendt over for et ganske særligt Forhold, som f. Eks. et Venstrehaands-Giftermaal, det usædvanlige, men af Christian IV. selv for fuldgyldigt betragtede Ægteskab, som han havde indgaaet med Ludvig Munks og Ellen Marsvins Datter, og hvis Lovlighed og Forpligtelse for sig selv han mulig ogsaa paa denne Maade har villet dokumentere. Formodningen om, at Udsmykningen af dette Loft paa en mere intim Maade end de øvrige Værelser staar i Forbindelse med Kongens Person, bekræftes endelig ved hans i det tilsvarende Felt anbragte Valgsprog.

Udførelsen af disse Lofter i andet Stokværk, »over Vinterstuen« skyldes som meddelt Peter Isachsen og maa antages at være paabegyndt i Vinteren 1615—1616, altsaa omtrent samtidig med Bryllupet, der fejredes den sidste Dag af 1615. Og naar det i Kongens Dagbog for 1619 under 27. November hedder, at der blev handlet med Peter Isachsen, »at han skulde male den Stue i Haven over Vinterstuen for 1600 Daler, hvorpaa han haver bekommet 1200 Daler«, kan det kun forstaas saaledes, at Peter Isachsen skulde male Loftet i andet Stokværk — som han alt kan have arbejdet paa i et Par Aar og faaet 1200 Daler for — helt færdigt, og at han skal have 400 Daler for den Del af Arbejdet, som endnu staar tilbage.

Medens de oprindelige Loftsmalerier endnu er bevaret i den nordlige og delvis i den sydlige Endesal, er de forsvundne i Midtersalen og de tilstødende mindre Stuer. Forandringen i Salen fandt Sted i Anledning af de store Bryllupsfestligheder 1634[16]), da Hans Ritzel og Valentin Jeger uddønikede Loftet for kgl. Majestæts det store Gemak i Lysthaven paa Rosenborg. Det er sikkert i samme Anledning, der blev lagt blankpolerede Fliser her og i »det forgyldte Gemak,« Taarnkammeret ved Siden af (S. 35 Nr. 12).

Loft i Taarnkammer (S. 36, Nr. 5).

Om Udstyrelsen af de fire smalle Værelser mellem Midter- og Endesalene vides i øvrigt intet. Den gaar mulig ind under en Udgiftspost af 6. Juni 1622, ifølge hvilken en Maler fik Betaling paa Regnskab for »en Del Kammerser og Gemakker« han skal anstryge og staffere i Lysthaven. De to Taarnkamre paa 1. Sal og de to tilsvarende paa 2. Sal — ved Siden af den lange Sal — blev dønikede og stafferede af Rasmus Ellertsen (Asmus Eilertsen?) i 1622; i det nordligste ved Salen (S. 36 Nr. 5), hvor i 1714 Frederik IV.s berømte Glassamling blev stillet op, er det oprindelige Loft endnu bevaret.

Som foran berørt blev den store Vindeltrappe sat op i Løbet af Aaret 1617 af Snedker Jørgen Boumand. Man har uden Tvivl anset det for risikabelt at bygge en Vindeltrappe op af Sten i det nylig opførte Taarn og har derfor først sat en Trætrappe op. Den blev i 1632—34 [16]) afløst af en Trappe af Sten; men trods denne Forsigtighed har Stentrappens Vægt dog vredet Taarnet et Stykke ud af Lod.

Samtidig med at Trætrappen blev sat op, begyndte Arbejdet paa Udsmykningen af den lange, hvælvede Sal, der gaar gennem Bygningens hele Længde. I Foraaret 1617 tog nemlig Maleren fat, sandsynligvis paa Lysningspanelerne, der — som det siden vil ses — var de eneste Flader der var at dekorere foruden Loftet.

Dette blev udsmykket med Stukkaturarbejde og med Malerier. Det danner en flad Tøndehvælving, hvis lidet buede eller næsten flade Midterparti maa formodes at have været optaget i hele sin Længde af en dobbelt Række Malerier, femten paa hver Side, i svære Trærammer, der har været prydede med malet og stafferet Stukkaturarbejde. De stærkt buede Sider af Hvælvingen eller Rummet mellem Malerierne, som har siddet med Længden i Salens Længderetning, og Gesimsen har været udfyldt med Stukkaturarbejde, og under Gesimsen selv ses der at have været anbragt fire og treds smalle Malerier, skilte ved Rammestykker og svarende, to og to, til Længdesiden af hvert enkelt Maleri ovenfor. I hver af de fire Hvælvingskapper i Gavlene maa der ligeledes have været anbragt et Maleri og Stukkatur.

Det sikreste Materiale til Forstaaelse af Loftets oprindelige Dekoration — der blev forandret under Frederik IV. og hvorom mere paa sit Sted — er Udgifterne til Stukkatur- og Malerarbejdet. Af Snedkerregnskaberne fremgaar det, at H. J. Dill 30. Juni 1620 leverede ni og tyve store Rammer, om hvilke det udtrykkelig siges, at de skal anbringes under Hvælvingen paa Salen, og at der skal

sidde »formalede Stykker i dem.« Et Aar senere stukkerer Lydermand von Gandersen disse ni og tyve Rammer, og to Aar senere igen, 1623 fra 31. Januar til 20. August, stafferer Maleren Peiter de Meier de seks og tyve af disse Rammer — sandsynligvis da Billederne er kommet op paa Plads. Et Par Maaneder senere, 14. Oktober maa endnu tre Malerier være kommet op, ti paa den Dag begynder Peiter de Meier at male og forgylde de tre sidste Rammer af de ni og tyve. I November s. A. (d. 19.) finder vi en ny Maler, Paulus Jerma, i Gang med at male og forgylde endnu en Del Rammer, deraf tre i Salen.

Disse sidste Rammer findes ikke særlig nævnede i Snedkerregnskaberne; maaske er de blandt de otte store Rammer som H. J. Dill uden nærmere Specifikation leverede i November 1620 »til kgl. Majst.s Behov i Lysthaven». Men at der paa den lange Sal fandtes af Rammer ni og tyve plus tre fremgaar med Sikkerhed af Malerregnskaberne. Og dette stemmer nøjagtigt med en Opgivelse i det ældste Inventar[15]) over Rosenborg, nemlig [at der i Loftet i den lange Sal sad tredive store Malerier og ved Siderne af den øverste Skorsten (den nordlige) to. At der oprindelig har siddet to Malerier ved Siderne af den sydlige Skorsten synes utvivlsomt; de maa skjule sig under en ikke specificeret Opgivelse i Regnskabet og er taget ned senere, mulig da Trompeterstolen blev indrettet 1634.

Væggene blev dækkede i 1624 med Gyldenlæder. I dette Aar blev nemlig, ifølge en Udgiftspost i Malerregnskabet, Fodpanelerne under Gyldenlæderstapeterne malet med Guldfarve og Salens fire Døre blev dekorerede. Gyldenlæderet havde Kongen ifølge en Optegnelse i hans Skrivekalender 4. December 1619 købt til »Salen i Haven« for 687 Dlr.

Stukkaturarbejdet i Hvælvingerne i Loftet var paabegyndt af Valentin Dresler i Mai 1618, samtidig med at de første Malerier til Salen blev færdige. Da han døde — vistnok omkring 1. September 1619 — overtog Asmus Eilertsen, der før havde arbejdet under ham, Udsmykningen, der synes fuldført ved Udgangen af Aaret 1621.

Et nødvendigt Tilbehør til en Gildesal i de Tider var Trompeterstolen, eller hvad vi vilde kalde Musiktribunen. Den findes ikke omtalt i Regnskaberne før 1634, da den synes at være bleven flyttet. Dens oprindelige Plads maa have været over Indgangsdøren, idet den iøjnefaldende og ellers uforklarlige Mangel af et Vindue til venstre for denne, uden Tvivl netop skyldes Anbringelsen her af en

Trappe op til Trompeterstolen. Men under Forberedelserne[16]) til den udvalgte Konges Bryllup i 1634, er Trompeterstolen bleven indrettet i Salens sydostlige Ende. For at give Plads i Salen, blev Trappen her taget bort og der blev anbragt en Trappe i Taarnkammeret — det nuv. Porcelainsværelse — som førte op til Kammeret ovenover. Her blev i Muren brudt et Hul og anbragt en Dør, i Loftshvælvingen og i Taget blev der ligeledes brudt Hul og den saaledes fremkomne Passage over til Taarnet eller »Rundelen«, som Christian IV. siger med et gammeldags Udtryk, blev dækket med et Tag, saa der fremkom et hvælvet Rum, aabent ud mod Salen, der har tjent som Passage til en i Salen bygget Trompeterstol. Om denne har været anbragt paa Længdesiden, oven over Døren til Taarn-

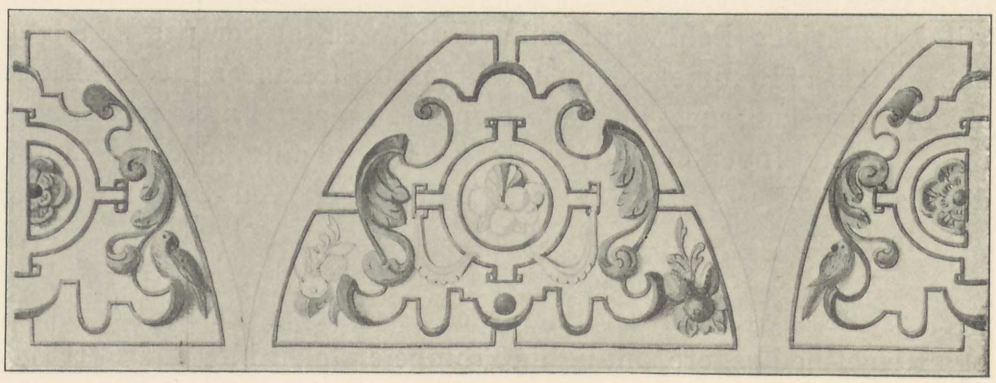

Stukkatur i den oprindelige Kappe over Karnap i den lange Sal.
Efter farvelagt Tegning 1858 af Zeuthen.

kammeret, eller tværs over Salen, oven over Kaminen kan ikke afgøres. Bortfjernelsen af de to Malerier paa Siderne af Skorstenen kunde tyde paa det sidste.

Kaminerne i Salen synes at være sat op i Sommeren 1621, og Aaret efter maa Gulvfliserne være bleven lagt. Da Gulvet i Maj 1624 var bleven »overlagt med Gibs« d. v. s. udfuget mellem Fliserne, og da Taarnkammeret paa Vestsiden og de to paa Østsiden var bleven dekorerede, maa de indvendige Arbejder betragtes som afsluttede og dermed det store Lysthus som fuldført.

Det store nye Lysthus kunde lige saa lidt som det mindre, der først blev bygget i Haven, undvære et Værn. Da Arbejdet paa Bygningen atter, efter Kalmarkrigens Ophør, var kommet i Gang, lod Kongen i Juni 1613 tage fat paa Uddybning af en Grav om-

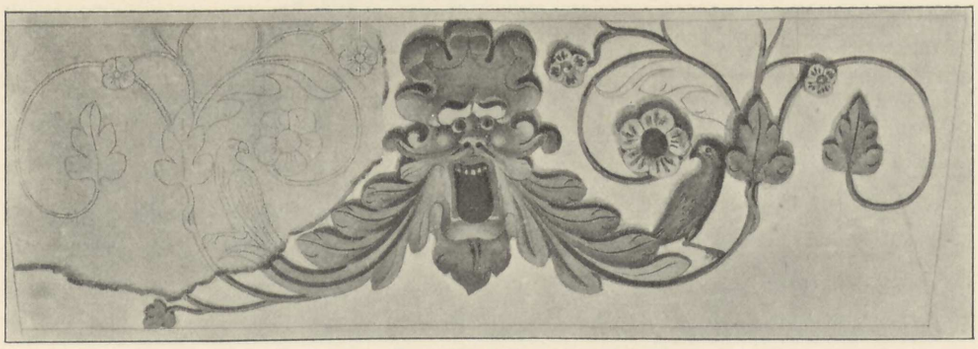

Stafferet Stukkatur i Vindueslysninger i den lange Sal.
Efter farvelagt Tegning 1858 af Zeuthen.

kring Lysthuset. Arbejdet synes afsluttet i Oktober 1614, og naar der endnu i 1620 fra St. Hansdag til Mortensdag har været arbejdet i Graven, hvilket fremgaar af, at der i det nævnte Tidsrum blev sat Stillinger op her af Tømmerfolk, maa det sikkert betragtes som Vedligeholdelsesarbejder.

Den fra Gravene opkastede Jord blev nemlig anvendt til Volde omkring Lysthuset. Sidste August 1614 paatog Voldmester Lorens Cornelissen sig at opsætte et Stykke Vold paa 28½ Rodes Længde og 5 sjæll. Alens Højde vistnok paa den sydvestlige Side af Slotsholmen. Aaret efter d. 8. Mai sluttes der Kontrakt med en anden Voldmester, Jørgen Drycker, om Opsætning af »to Rundeler«, — d. e. Bastioner — og Fjerdeparten af Volden omkring Lysthuset. Dette Arbejde, der synes afsluttet sidst i November 1616, maa gælde den nordøstlige Side af Slotsholmen, ti 1620 d. 29. April paatager den samme Mand sig at opsætte en Vold og en Rundel »paa den nørre Side«. Paa Slotsholmens sydøstlige Side har der nemlig ikke været nogen Vold: den findes i alt Fald ikke omtalt i Regnskaberne.

Disse Jordmasser ses at have øvet et saa stærkt Tryk paa Grunden, de stod paa, at denne, der har manglet tilstrækkelig Afstivning, er skredet ud i Graven. Derfor bliver allerede 1619 et Stykke af Volden nedtaget og igen opsat, sagtens efter at man har sat Bolværk for i Graven, og derfor maa der 1620 anbringes Stillinger i denne, for at den udskredne Jord kunde kastes op. Men kort efter er det galt paa den sydvestlige Side. Fra Christian IV. selv faar vi at vide, at Volden her skred ud. Kongen giver derfor Ordre[17]) til, at »Brystværket« d. e. Volden paa denne Side skal tages ned og »igen opføres udi et Bjærg« d. v. s. en Høj, vistnok paa den nordlige Rundel, medens den østlige Rundel skulde nedtages og opsættes igen. Til Erstatning for det paa den sydvestlige Side nedtagne Brystværk gik Murmester Hermann Thønnesen straks efter Nytaar 1624 i Gang med at opføre en stor tyk Mur omkring Volden imod Porten paa denne Side Huset samt en lignende fra den høje Mur og til Porten. Da denne sidste Port utvivlsomt maa være den nordre Port, er her altsaa Tale om den svære Ringmur, som endnu omgiver Slotsholmen paa hele Sydvestkanten og paa Halvdelen af Nordøst- og Sydøstkanten.

Over Graven mod Nordvest blev der muret en Bro med Klap til at vinde op, den saakaldte yderste Vindebro[18]) for Lysthaven, som maa have været færdig i 1617, da Stenhuggerarbejdet blev betalt.

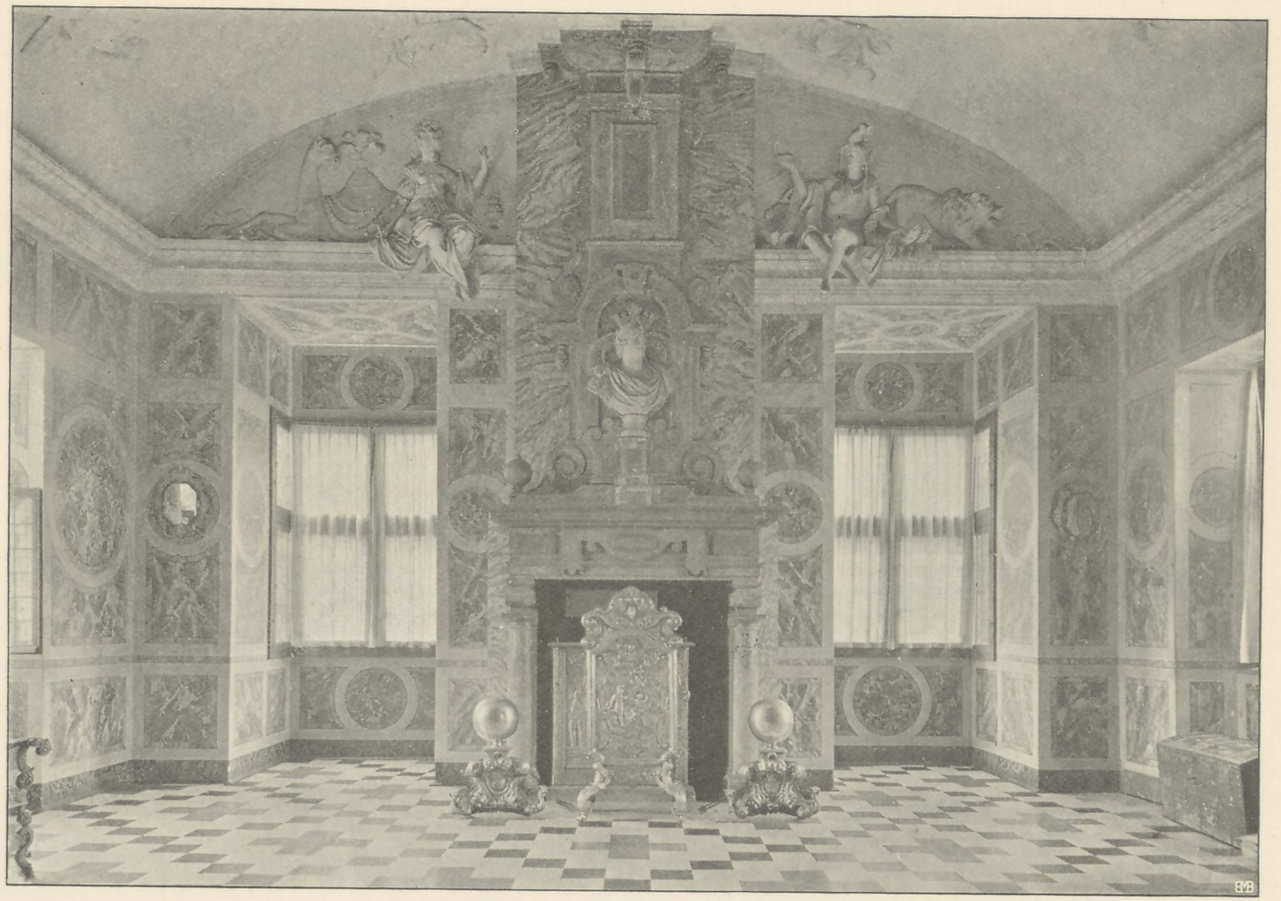

Sydlige Gavlvæg med Kamin i den lange Sal.
Ovn, Ovnskærm og Figurer paa Gesimsen fra Frederik IV.s Tid.

Den søndre Vindebro, der førte fra Slotsholmen mod Sydøst over til Haven, synes først at have været af Træ, da der i 1626 i Juli bliver opmuret 3½ Pille »under den Bro, som ganger fra Rosenborg over Graven udi Lysthaven.« Det er den saakaldte »Grønne Bro« der endnu bæres af tre murede Piller i Vandet og en halv paa Land. I September s. A. betales Søren Nilsen Tømmermand for en »Thougbro« — mulig en Vindebro til at hejse eller vinde op med Tov — han har gjort og forfærdiget fra Rosenborg over Graven udi Lysthaven. Grønne Bro har nemlig, hvad der endnu er paaviseligt, nærmest Døren i Ringmuren haft en Klap, som kunde klappes op ved Hjælp af et Tov. I Slutningen af September 1626 malede Peter de Meier Broen med rød Oliefarve.

Om Opførelsen af Portene ved de to Broer over Graven indeholder Regnskaberne kun ganske faa Oplysninger. Den Port »uden for Lysthaven«, som Samuel Clausen maler og stafferer i Marts og April 1616 — medens Frants Cleyn 1617 maler »det Kammer over Porten« — er utvivlsomt det endnu staaende Porttaarn inden for den yderste Vindebro. Naar der i April og Juni s. A. mures paa en Port, fristes man derimod til at antage, at det maa være en anden og sagtens den søndre. Denne ses paa Haveplanen af 1649, men har sikkert været noget mindre end den yderste Port, da Broen foran den sandsynligvis altid kun har været bestemt for Gaaende.

Tilkørslen til Rosenborg har saaledes altid fundet Sted gennem det endnu staaende Porttaarn ved Slottets nordvestlige Gavl. Men Vejen fra Byen førte ikke oprindelig fra Nørreport hertil som Østervoldgade nu. Den almindelige Vej førte fra Østerport, som til 1647 stod omtrent ud for Lille Kongensgade, og ad Helsingørsvejen, gennem den senere Driverihave, parallel med Sølvgade og svingede over en Bro, der var lagt over den dybe Grøft[19]) fra Sortedam til Haven, hen til Slotsbroen.

Men Kongen havde sin egen Vej ud til Rosenborg. Den førte ham fra Østerport oppe paa Volden, hvor der var langt bedre Færdselsvej end nede i Gaderne, hen til Lønporten mellem Gammel Mønt og Brøndstræde.

En Lønport, Løngang, Løntrappe eller blot Løn var efter den Tids Sprogbrug ikke altid nogen hemmelig, for Mennesker i Almindelighed skjult Passage, men betegner som oftest en dækket Port, Gang eller Trappe. Lønporten i Volden var en simpel Tunnel, som ikke mældte sig med Portal eller Opbygning, gennem

Volden. Alene militære Grunde maatte tale for en saadan nær Forbindelse mellem Hovedfæstningen og det fremskudte Fort, Rosenborg oprindelig dannede; samtidig ydede den Kongen den nemmeste Forbindelse mellem Københavns Slot og hans Lysthus, og vi ser da ogsaa, at der bliver begyndt paa den allerede i 1611. I 1614—15 bliver der ført en muret Dæmning over Graven, der samtidig som »Kam« tjente til at holde Vandet i Stadsgraven, der stod i forskellig Højde, fra at løbe ud. Endnu i 1617 muredes der paa Kammen, som førte over til Kongens Have omtrent ved det Sted, hvor Urtegaardsmandens Hus var bygget. Samme Aar blev der lagt en Skanse paa Nordsiden ved Lønporten, som saaledes var værnet af denne og af Skansen ved St. Clare. I 1632 blev der sat et Egeplankeværk op for Haven, med »tre nye Porte og to Døre«. Efter en Regnskabspost af 5. Mai s. A. ser det ud, som om Lønporten i Volden blev fortsat ud over Kammen som en »Løngang« d. v. s. en overdækket Gang. Af Kongens Breve[20]) ser man, at Stadsgraven her blev fyldt op 1643, hvorved Lønporten forsvandt og den »murede Bro ved Lønporten« blev brudt op.

Paa et Maleri fra omtr. 1629 af Christian IV. — til Hest — i Samtale med en Ingeniør ses Rosenborg i Baggrunden (S. 28 og 31). Det er den ældste Fremstilling af Slottet, som kendes, og her ser man tydeligt paa Østsiden af Porttaarnet en enetages Bygning med Halvtag, hvis svejfede Sidemure, prydede med Kantsten og Voluter, fremtræder som en Fortsættelse af Porttaarnets statueprydede Frontespice.

Denne Tilbygning til Porttaarnet danner den ene Fløj af den nuværende Slotsforvalterbolig, hvis Midterparti udgøres af Kvaderstensporttaarnet. At den er opført samtidig med dette fremgaar ikke blot af Hvælvingerne i det tilstødende Rum, men tillige af Granitstenenes Forbandt i Soklen. Om det er denne Bygning, der har gjort Tjeneste som Vagtbygning, saaledes som den har gjort det i alt Fald fra Frederik IV.s Tid og mulig længere, og som den gør det endnu, faar foreløbig staa hen. Det er mulig det Vagthus ved en af Broerne, der arbejdes paa i 1624, medens de to »Cortegaer« d. e. Corps de gardes eller Vagthuse, som Jørgen Rasmussen i Oktober 1629 satte op til Værn for Hs. Majestæts Lysthave, maa søges andetsteds.

Til højre for Porttaarnet ses Muren inden for Slotsgraven. Den

er forsynet med Skydeskaar nærmest som Kanonporte paa et Skib. Oven paa Muren, lige for Hjørnet af Karnappen og Gavlen, staar et lille rundt Lysthus, og længere til højre, mellem Træerne, dukker det spidse Tag og Spir op af et større Lysthus; som har ligget ret ud for det store Taarn. Det kan vistnok kun være det, der i Regnskaberne kaldes »det lidet trinde Lysthus inden Volden«, eller »det lidet blaa Hus inden Volden ved det store, nye Hus.«

Porttaarnet set udefra.

Til venstre for Porttaarnet ses det »Bjærg«, som efter Kongens Befaling dannedes i 1623 paa Slotsholmens nordlige Spids. Derimod ser man ikke de to Statuer[21]), vistnok forestillende Kain og Abel, som Billedhuggeren Gert Lambertsen van Køllenberg havde hugget af Kongens egen Sten, og hvis Fundamenter blev forhøjet ifølge Christian IV.s Ordre i Brev fra første Halvdel af November 1623.

Endnu paa den Tid har man fulgt den gamle Skik at plante Lind ved Borgeled. Den ses ejheller paa Maleriet, eller lader sig i hvert Fald ikke skelne fra de øvrige Trægrupper. Efter hvad der fremgaar af Regnskabsposter fra 1654 og 1657[22]), var den om-

givet af et Rækværk, som var malet i »bunte« Farver og forsynet med en rødmalet Dør.

Endelig ses paa det nævnte Billede Rækværket til Vægtergangen paa Taget. De to Karnapper paa Nordvestgavlen er fremstillet urigtigt paa Maleriet, idet det ser ud, som om de naaede helt ned til første Stokværk, hvilket ikke var Tilfældet dengang Billedet blev malet.

Porttaarnet set fra Slotsgaarden.

Køkkenbygningen ses ej heller paa det nævnte Maleri, da den er skjult bag Porttaarnet og Bygningen derved. Den nævnes første Gang i Christian IV.s Brev af 1634 Juni 24. angaaende Trompeterstolen, men har utvivlsomt været bygget og indrettet samtidig med Slottet. Naar det i Regnskaberne for 1614 under 2. Mai hedder, at Stenhuggeren leverer Arbejde »til det nye Hus, Hs. Majestæt naadigst vil lade opmure *næst* til det store Hus i Haven« er det maaske Køkkenbygningen her er Tale om. Worsaae har ladet sig vildlede af det senere, under Christian VI., paasatte Mansardtag, naar han i sine Optegnelser ved Rosenborg S. 4 tillægger denne Konge Opførelsen af Køkkenbygningen.

Det er sandsynligvis for at kunne faa Maden bragt saa hurtigt

som muligt fra den nærliggende Køkkenbygning ind i Hovedbygningen, at der i Østmuren af den sydlige Endesal i Stueetagen mellem Taarnet og Vinduet er bleven anbragt en Dør, som senere er bleven tilmuret, men hvis Sandstensindfatning endnu ses i Muren; den indvendige Dobbeltdør sidder endnu under Tapetet.

I Slotsgaarden, foran Trappetaarnet, blev der opsat en Brønd, hvorved der maa forstaas et Springvand, da der ikke blot blev nedlagt Blyrør til dets Forsyning med Vand, men ogsaa blev lavet 9 Blyrør »som kommer at stande« i Brønden i Haven. Fra Juni 1617 arbejdede Laurits Stenvinkel paa Brønden, der blev udført i gullandsk Bloksten; han døde 1619, inden den blev færdig. Den

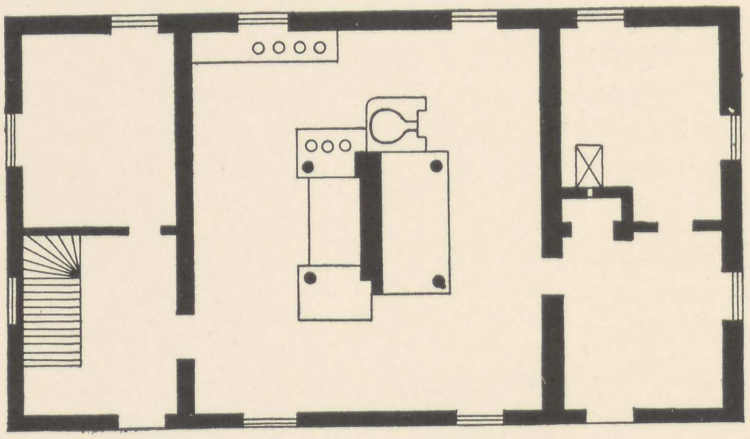

Grundplan af Køkkenbygningen ved Rosenborg.

blev sandsynligvis fuldført af hans Broder Hans. Et Par endnu bevarede, stærkt medtagne Sandstens Frøer med Blyrør igennem til at spy Vand ud af Gabet med, har vistnok hørt til dette Springvand.

I Oktober 1622 blev der sat et Galleri op omkring Springvandet.

Samtidig arbejdedes der paa en ny Vandkunst[23]), hvad vi nu vilde kalde et Vandtaarn. Paa Heidens Kort over Haven fra 1649 finder vi den gamle Vandkunst ovre ved den lange Fiskepark, som i 1618—19 ved en dyb Grøft fik Tilførsel af Vand fra Sortedamsø. Det var et ret højt Taarn eller Stillads af Tømmer med en Vandbeholder paa Toppen, dækket af et spidst Tag. Over Valser eller Hjul bragte en Række Spande, fastgjort til et Tov uden Ende, Vandet fra Kanalen forneden op i Beholderen paa Toppen, hvorfra det saa ved Rørledninger fordeltes rundt til de forskellige Byg-

ninger. Vandtaarnet ses paa et Kobberstik i Thomas Bangs Phosphorus Havniensis, 1657.

Det store Lysthus maatte imidlertid have sit eget Vandværk. Det blev anlagt uden for Haven, i den gamle Dyrehave. I Sommeren 1621 murede Bertel Ziirad 162 Alen Mur »under den nye Vandkunst«, eller vel rettere: som den nye Vandkunst skulde staa paa. Dette Murværk maa imidlertid opfattes som en Bygning med Tag, Døre og Vinduer. Det havde hvælvede Rum og inden i disse, som det synes, blev der muret to Vandkummer. Oven paa Huset rejste Jeronimus Bruun Tømmermand i Vintren og Foraaret 1622 en »Vandkunst« d. v. s. et taarnagtigt Tømmerværk, der maa have været ret anseligt, da det blev betalt med 300 Daler. I 1635 blev der lagt nye Lofter og sat Trapper op paa den store Vandkunst uden for Rosenborg. Den »Kom« d. v. s. Kumme, som Herman Thomasen i Juli 1622 murer op af Klinker og Cement »omkring den nye Vandkunst saa højt til underste Delen af Galleriet« kan vel kun være Vandbeholderen paa Toppen. Pillerne til Galleriet leveredes af Drejermester Ølrich Grønningen i Juni 1623.

Om den »Kunstmølle«, som Kleinsmed Karsten Siverdtz i 1621 leverede Skinner, Bolte, Ankre, Tapper »og andre Instrumenter« til, og om det »Vandhjul« der i Sommeren 1624 blev muret udi »Kobberbrønden« skal henføres til denne Vandkunst, kan ikke afgøres nu. Om selve Mekanismen til at hæve Vandet faar man saaledes ingen bestemte Oplysninger; maaske tør man opfatte Vandhjulet som en Slags Turbine, ved Hjælp af hvilken Vandet dreves til Vejrs.

Den første Maskine til Vandets Hævning har dog ikke været tilfredsstillende, ti i Januar 1635 anbringes der et Pumpeværk i »den høje Vandkunst under ved Graven uden for kgl. Majest.s Lysthave.«

I et udateret Brev fra 1623[24]) giver Christian IV. en Ordre, der — saa ubetydelig den synes — er af en ganske særlig Interesse. Ti den giver Oplysning om en stor Forandring for Kongens Haves Vedkommende. »Køerne i Haven i Markus's Lossement skal afskaffes og Foderet sendes hen til den anden Ladegaard«. Og samtidig bliver selve Markus, neml. Markus Wiblitz, fra 1606 Foged i Haven og paa Ladegaarden, der solgte Smør og andre Avlens Produkter og nærmest har været Ladefoged, ogsaa afskaffet og sendt

andetsteds hen. Dog ikke ud til den anden Ladegaard, men ud i Nordsjælland som Fiskemester i Københavns og Frederiksborg Len.

Med andre Ord Ladegaarden i kgl. Majest.s Have uden for Byen blev nedlagt. Den havde vel ikke været i Stand til at yde, hvad der skulde bruges paa Københavns Slot, og Blandingen af et kongeligt Lysthus og en Ladegaard har mulig ogsaa vist sig uheldig. Den nye Ladegaard, som Foderet skulde sendes hen til, er Ladegaarden ved Aaens Udløb i Peblingesøen. Den blev netop færdig samtidig med det store Lysthus i Haven og taget i Brug midsommers 1623. Og det er naturligt, at Kongen, der nu har taget det nye, smukke om end beskedne lille Slot i Haven fuldstændig i Brug, ønsker at give det et Navn, der paa eengang er stateligere end Ladegaard og Lysthus, og som tillige betegner det som et kongeligt Hus. Endnu 15. November 1623 skriver Christian IV. »Lysthuset i Haven«, men under 5. Marts 1624 har vi det første Brev fra Christian IV.s Haand med Dato: »Rossenborrig«, hvilket Navn fra nu af bestandig benyttes af Kongen.

Ejendommeligt er det at se den nye Foged i Haven, ifølge sin Ed af 1. September 1623, træde i et langt intimere Forhold til Kongen end hans Forgænger, og højtideligt bedyre ikke at tilstede Nogen »Hs. Majestæts Sedler, Breve eller saadant, som paa Bordet kan blive liggendes, at bese eller Nogen bese lade, eller Nogen, som ikke bør, paa saadanne Steder og Gemakker at komme«.

Der foreligger tre Beskrivelser af Kongens Have og dens Bygninger i Christian IV.s Tid, og af disse er Jon Olufsen Bøsseskyttes den ældste og den mest kortfattede. Han fortæller 1617, at Kongen drog i Land fra sit Livskib, som var gaaet til Ankers ved St. Anne Bro, til sin Have, som dengang laa uden for Byen paa Nordsiden. Der vokser allehaande Urter og Blomster, og Urtegaardsmestren (Fogeden) hed Markus. Der staar et Slot midt i Haven med et højt Taarn, overmaade smukt bygget; der er ypperlige Værelser med forgyldte og malede Billeder; der er Vellugt overalt og midt i Haven staar Kongens Billede udhugget af Alabaster.

Mere udførlig er Prins Christian d. y. af Anhalt, som besøgte Rosenborg i 1623[25]). Naar man hidtil har opgivet at faa Prinsens Beskrivelse af Slottet til at passe med Forholdene, ligger det i, at man ikke har formaaet at se bort fra det for os tilvante og har glemt, at Hovedindgangen til Rosenborg ikke var, hvor den er nu,

men paa 1. Sal. Saa snart man lader Prinsen gaa den almindelige Vej og begynde her, bliver der god Orden i hans Beskrivelse.

Han besøgte Rosenborg 4. Marts, altsaa inden dette Navn var kommet i Brug.

»Lysthuset i Haven er en smuk Bygning, opført af brændte Sten. Først er der et stort Værelse (nu »Rosen«) med Gulv af sorte og hvide

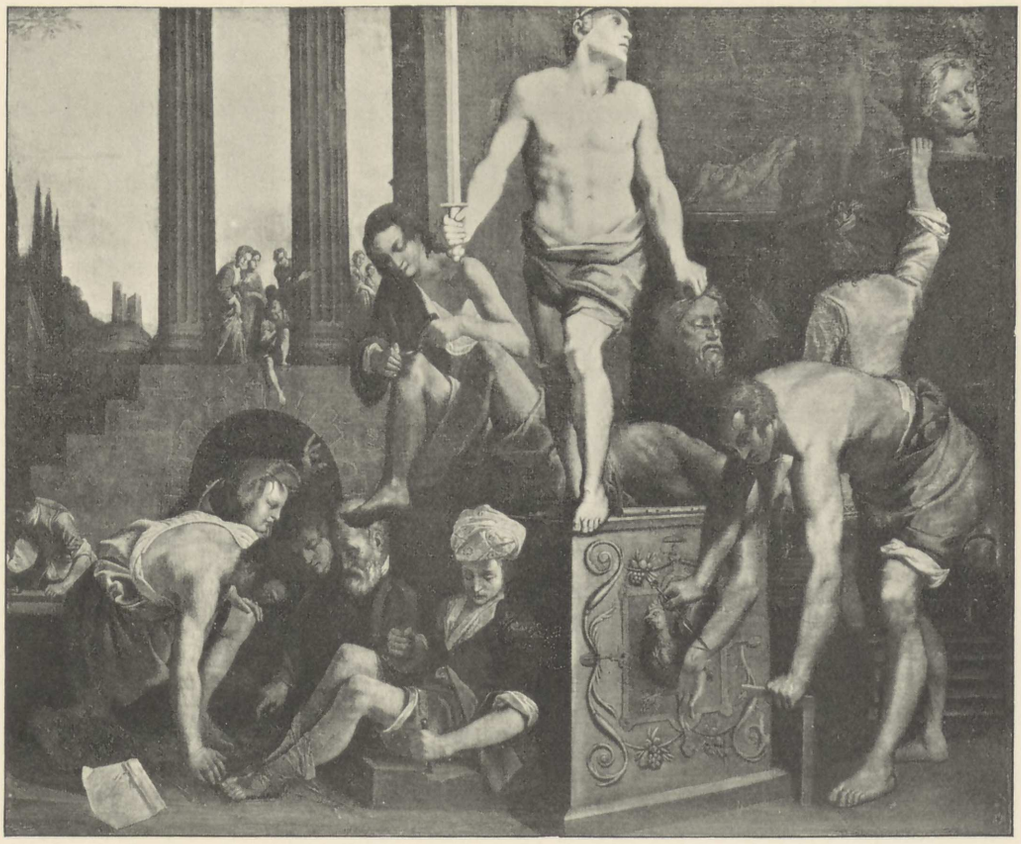

Maleri fra det oprindelige Loft i den lange Sal
»Sculptur« malet af Reinhold Thim
Nu i Statens Museum for Kunst.

Marmorfliser og en Kamin, som hel og holden er lavet af Marmor og prydet med Alabastfigurer. I dette Værelse ser man Portrætter af Kongen og hans Søskende — tildels ogsaa af hans Forfædre.

Ved Siden af er der et lille Værelse (nu »Spejlkammeret«) som indvendig er helt forgyldt og prydet med brogede Farver.

Derfra gik vi op til en stor Sal (nu den lange Sal), som ligger øverst i Bygningen, udstyret med skønne Malerier, der forestiller Menneskelivet fra først til sidst, og med Figurer støbte i Kalk (d. e.

udskaarne i Gibs. Loftet i denne Sal, som har to Kaminer af Marmorsten, er hvælvet og bæres ikke af nogen Søjle.

Fra en Altan oven paa Taget har man en dejlig Udsigt«. —

(Af Værelserne paa første Sal har Prinsen altsaa kun set det store Modtagelsesværelse Rosen og Taarnkammeret derved og er derfra som alle Fremmede — for hvem Familiens, i dette Tilfælde

Hesten og Løven i Kongens Have.

Børnenes, Værelser ikke var tilgængelige — gaaet op paa den lange Sal og derfra op paa Vægtergangen, hvis vide Udsigt særlig maatte vække Beundring. Derfra gik han ned i Stueetagen, hvor han fik Lov til at se Kongens, men derimod ikke Kirsten Munks Værelser. Det er mærkeligt, at Prinsen ikke omtaler de otte Kanoner, der stod i underste Aabning af Spiret paa det store Taarn. Maaske Portene har været sat for, saa de ikke har været synlige fra Vægtergangen).

»I Kongens Værelse (nu Christian IV.s Forstue) er der en Vinde, ved

Hjælp af hvilken Kongen selv kan trække Vindebroen over Graven op eller lade den gaa ned.

Der er ligeledes en kunstig Indretning, gennem hvilken man kan tale med hinanden, uden at de Omkringstaaende, selv om de kun er en femten Skridt borte, er i Stand til at høre noget. Der er ligeledes en Ovn, der er sat op af hvide og bløde norske Sten, der giver en mægtig Varme fra sig uden at springe.

Ved Siden af denne Sal er der et lille Kabinet (nu Christian IV.s Arbejdsværelse), i hvilket man finder en Del japanske Sabler, Knive og Tæpper samt Malerier og Billeder.

Badstuen (nederste Kammer i det store Taarn) er indvendig klædt med Tin fra øverst til nederst, nydelig bygget og udstyret med Badetøj og alt Tilbehør af Sølv.

I Køkkenet er der et Ildsted, paa hvilket man ved et særligt Compendium er i Stand til at koge Maden hurtigere og med ringere Ild end ellers.

Sølvkammeret, som hører til Lysthuset — (det laa i Hvælvingen under Trappen, S. 34, Nr. 12) — er vel forsynet, saa man ikke behøver at laane noget fra Slottet (inde i Byen).

Medaille slaaet i 1626 i Anledning af Hertugen af Brunsvigs Frafald.
(Kgl. Mønt- og Medaillekabinet.)

Da vi gik ned, saa vi en indisk Bærestol, næsten i Skikkelse af en Seng, af den Slags, som de plejer at bære deres Konger i.

Haven er smuk, temmelig stor og prydet med forskellige Lysthuse og Statuer. Et af Lysthusene (det ottekantede Lysthus i Krumspringet se foran S. 22) er rundt og rundt omkring forsynet med Vinduer. Deri staar der et smukt Marmorbord, fjorten Kvarter langt og indlagt med forskellige Stene; Foden er ligeledes af broget Marmor. Der ser man to lakerede, kødfarvede og hvide japanske Skjolde. Foran dette Hus staar to Kanoner paa een Planke, den ene bag den anden, og hver anbragt saaledes paa sin Lavet, at naar den ene blev skudt af, drejede den anden sig om.

Men foruden dem saa man rundt om i Haven og i Lysthusene

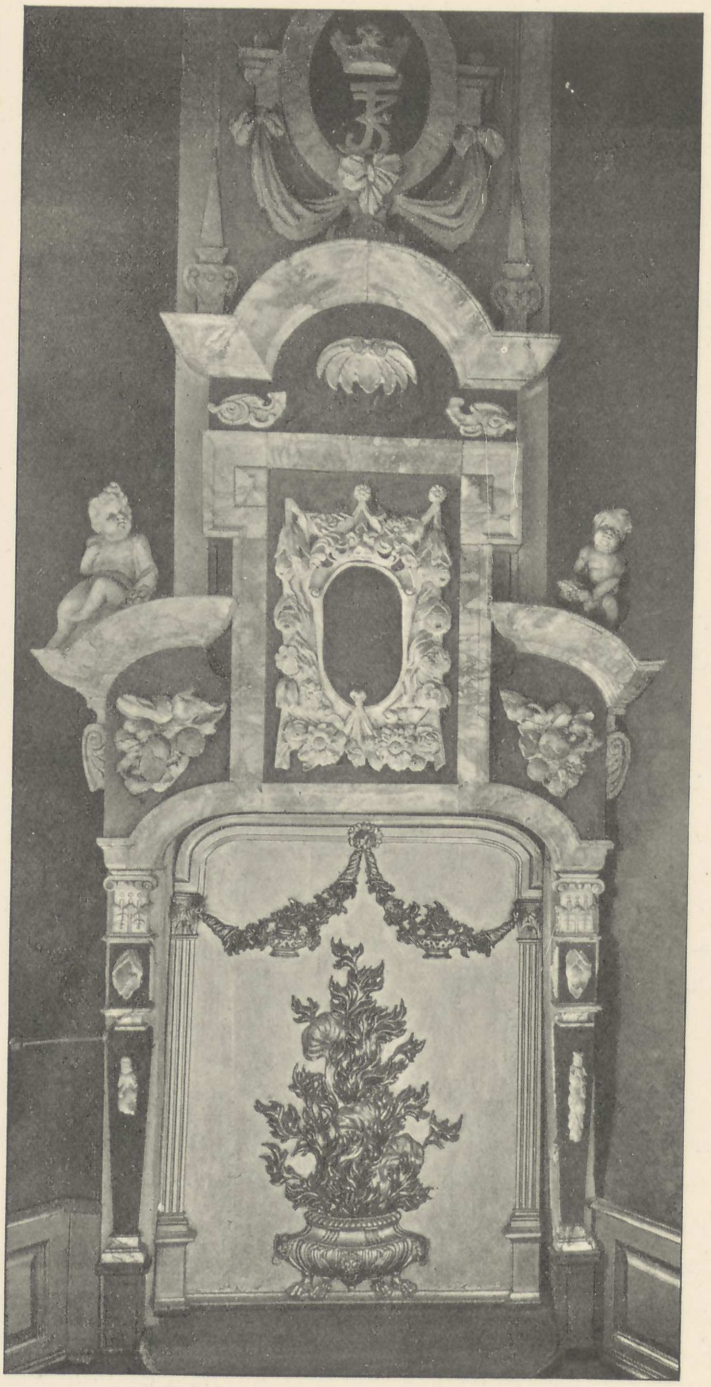

Kamin med Frederik III.s Navnetræk i Taarnkammer Nr. 5, S. 36.

mange andre mærkelige Ting. Blandt andet saa vi ved et af disse en optrukken Vindebro, som Hs. Majestæt ved Hjælp af en Nøgle, der var skruet paa en Stang, kunde lukke op, hvorpaa den gik ned, saa Kongen kunde gaa over den. Men saa snart Kongen var kommet over paa den anden Side, blev den straks vippet til Vejrs af en Jærnfeder og faldt i Laas af sig selv.

Ligeledes saa vi Prinsens Hus. Det var bygget af Sten, der var hugget til en Kirke i Kalmar i Sverige, men som var bleven bragt til Danmark i Stedet for Skibsballast.

Derfra begav vi os ind i Laboratoriet eller Destillerhuset, der var forsynet med mangfoldige kostelige Extracter af alle Slags. Af saadanne Extracter er Kongen en stor Ynder.«

Prinsen fortæller videre, hvorledes han den følgende Dag i Kongens

Den marmorerede Stue, udført af François de Brie 1665—70

Støberi i Møntergade saa en Del forskellige støbte Urtepotter og tillige en Gruppe af Metal, som forestiller en Løve, der angriber en Hest.

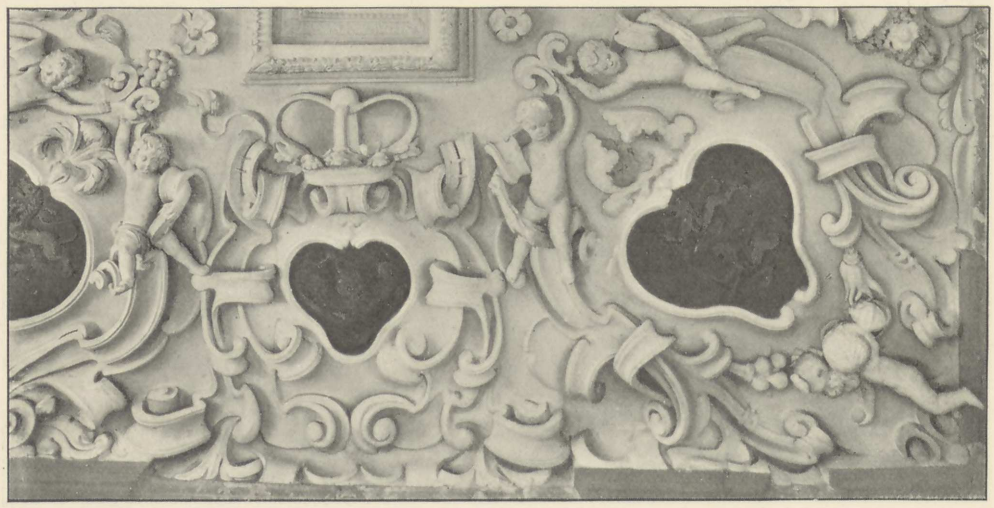

Brudstykke, Hjørne, af Loft i den marmorerede Stue.

At denne af Peter Husum støbte Gruppe ikke er fremstaaet som et Udtryk for Christian IV.s Forbitrelse over Hertug Georg af Lüneburgs Frafald under Trediveaarskrigen, hvilket Kongen ansaa for Grunden til at han tabte Slaget ved Luther am Barenberge, er for længe siden formodet af I. H. Schlegel og senere ved Udgiftsposter i Rentemesterregnskaberne 1617—1624 bevist af Friis[26]). Men den har dog, hvad Forfatteren af disse Linier i sin Tid har oplyst, maattet tjene som Redskab for hans Harme over Forrædderiet.

Navnetræk i Dør i den marmorerede Stue.

Da Christian IV. i April 1617 bestilte denne Gruppe hos Peter Husum har han sandsynligvis set en Tegning eller et Stik af Originalen, der i en noget medtaget Tilstand var bleven fundet omtr. 1540 i Floden Alma tæt uden for Rom, og som senere blev opstillet paa Capitolium i Conservatorernes Gaard. Det tog lang Tid med Formningen og Støbningen; 5. Oktober 1618 maa Kongen true Mester Husum med Fængsel for at faa en Ende derpaa, og da

Kunstneren i Efteraaret 1619 afgik ved Døden, var Støbningen færdig. Men Ciseleringen og Affilingen stod tilbage; den paatog Støbemester Jørgen Wulff sig for 300 Dlr., og det var under dette Arbejde, som blev færdigt i de sidste Dage af 1624, at Prinsen af Anhalt saa den. Hvor Kongen først har tænkt sig Gruppen opstillet, vides ikke. Men Begivenhederne i 1626 gav ham Anledning til at benytte Løven og Hesten — i Virkeligheden et persisk Symbol paa Kampen mellem Lyset og Mørket, mellem det Rene og det Urene — paa sin Maade, nemlig som en Symbolisering af Dyrene i Danmarks og Brunsvigs Vaaben: Løven som straffende tvinger Hesten ned under sin Klo. Denne Fremstilling lod han s. A. præge paa en Medaille, og for at man ikke skulde tage fejl af hans Mening lod han sætte paa Reversen:

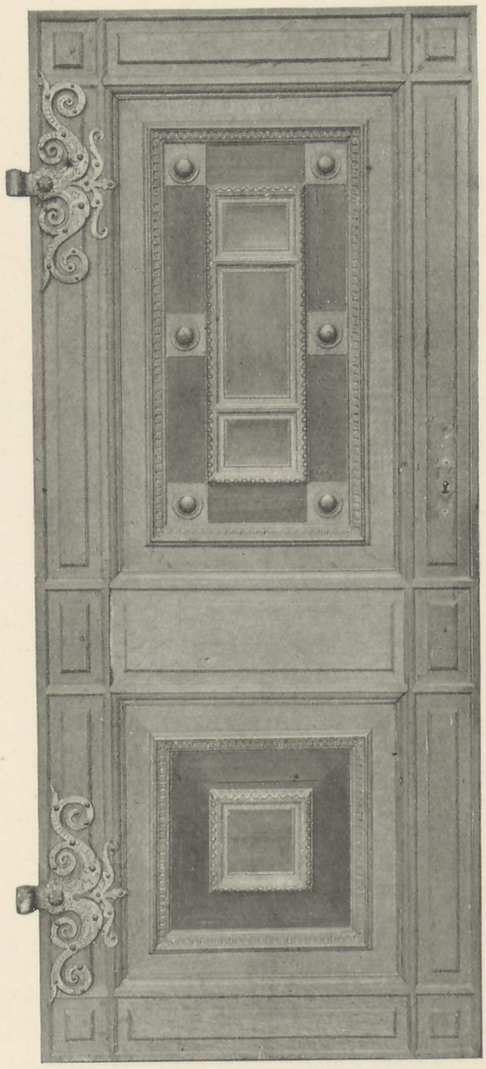

Dør, fra Frederik III.s Tid, til det kinesisk lakerede Taarnkammer.

Frustra te opponis, fraenande caballe, leoni,
Albus eras, rubeus, si modo pergis, eris.
(Forgæves, skummende Hest, Du sætter op dig mod Løven,
Hvid var din Lød, men rød — om Du fremturer, — den vorde.)

Selve Broncegruppen blev opstillet foran det nylig opførte Slot i Glückstad. Her stod den i alt Fald i 1643, da Hertug Frederik, senere Kong Frederik III., fejrede sit Bryllup med Sophie Amalie, Datter af den Hertug Georg af Brunsvig-Lüneborg, hvis Forrædderi mod Christian IV. var bleven foreviget i Medaillen, og som med en Smule god Villie kunde betragtes som fremstillet i Gruppen selv uden for de fyrstelige Brudefolks Vinduer. Og om den Virkning den gjorde paa den stolte brunsvigske Hertugdatter, Danmarks

Brudstykke af Loft i den marmorerede Stue, udført 1665—1670.

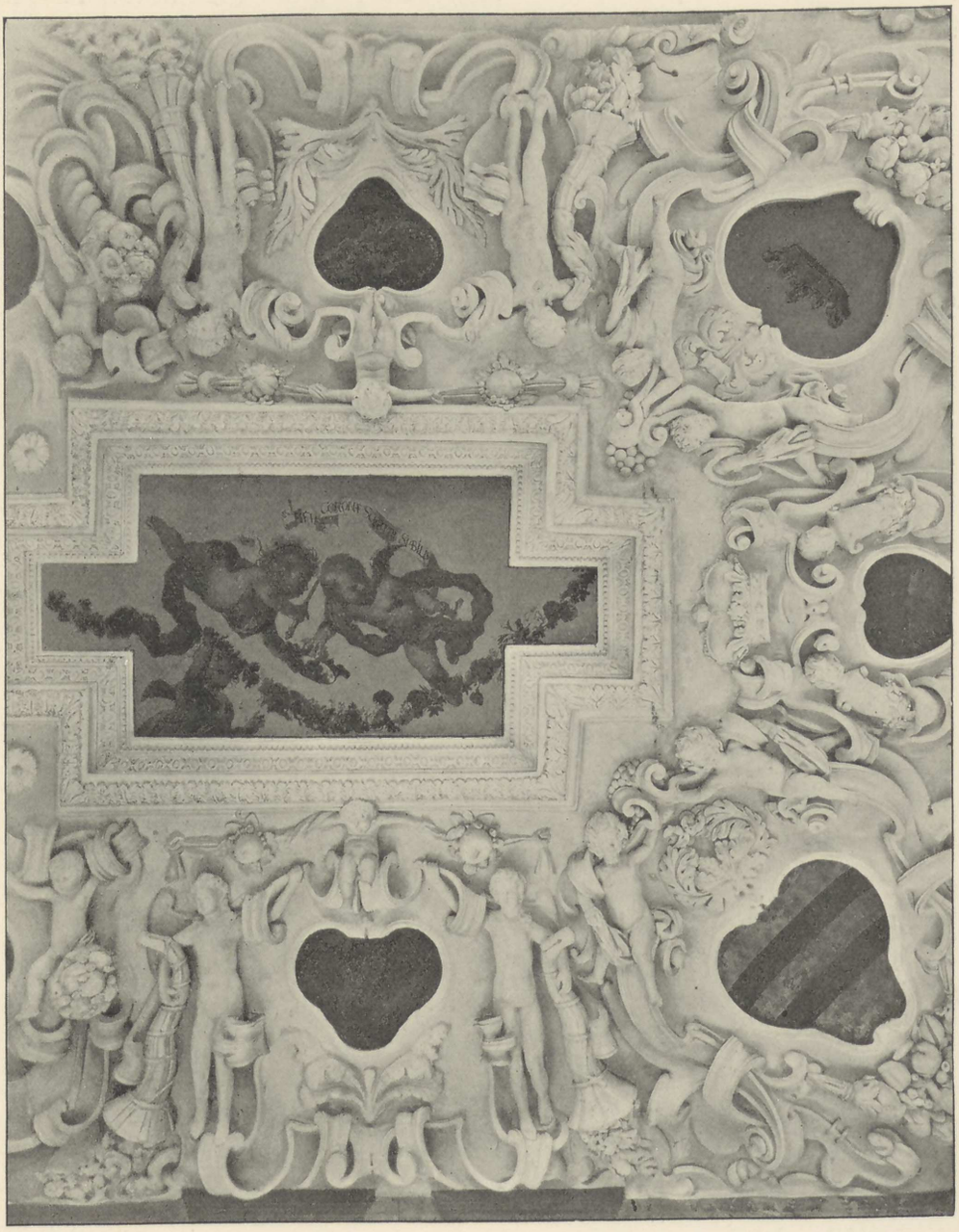

Brudstykke af Loft i den marmorerede Stue, udført 1665—1670.

senere Dronning, faar man en uhyggelig Anelse, naar man hører, at Gruppen — efter at Frederik III. var bleven Konge, — paa Sophie Amalies udtrykkelige Ønske blev ført til København og opstillet i Rosenborg Have[27]).

Dronning Sophie Amalie har ønsket at have Forsmædelsen for Øje, for intet Øjeblik at glemme. Nu var det hende, der havde Magten — ve de overvundne!

Den næste Beskrivelse, vi har over Rosenborg, findes i den Rejseberetning fra 1634, som Sekretæren hos den franske Gesandt, Grev Claude d'Avaux, Charles Ogier, har forfattet straks efter sin Hjemkomst og udgivet i 1656. Grev d'Avaux repræsenterede Ludvig XIII. ved den udvalgte Konges Bryllup 1634, og hans Sekretær fortæller, at »Gesandten d. 1. September af Korfitz Ulfeld og Johan Bille blev ført ud i Kongens Have, i hvilken Kongen har bygget et smukt Hus. Der er her en stor, hvælvet Sal og i samme en Mængde smukke Malerier, de fleste fortræffelig udført, som forestiller Menneskets Arbejder og Adspredelser i de forskellige Aldre. Der er ogsaa et Værelse med Marmorfliser, i hvilket findes Portrætter af Kongen og hans Slægt. En smuk Badstue haves ogsaa her, og alt er i det hele taget bekvemt og prægtigt indrettet. Det allermærkeligste er, at Kongen fra sit Sovekammer ved Hjælp af Kæder og Tallier kan lade en Vindebro — som er ret langt borte — gaa op og ned.

Haven er omtrent lige saa stor som Tuilerie-Haven i Paris, men uden dennes lange og prægtige Alleer. Den Danske Have synes mere at skulle tjene en fornuftig Husfader til Nytte og Bekvemmelighed, end til at vise kongelig, d. v. s. overflødig Pragt.

Den 7. September lod Kongen vor Gesandt vide gennem Korfitz Ulfeld, at han efter Middagsmaaltidet vilde være at finde i Haven, saafremt Hr. Gesandten vilde forføje sig derud. Kl. 2 tog han altsaa ud i Haven med fire af sine Ledsagere og blev modtaget af Kongens Sønner Christian og Hans Ulrik. Kongen spadserede alene i Haven og gik Hr. Gesandten i Møde. Denne hilste ham med en dyb Bøjning, som Kongen besvarede. Kongen satte derpaa sin Hat paa Hovedet og Hr. Gesandten ligesaa. Da Kongen saa, at vi (de fire Ledsagere) nærmede os, tog han Hatten af for os. Hr. Gesandten benyttede sig af det Italienske Sprog og sagde, at dette var en lykkelig Dag, da han havde faaet sit Ønske opfyldt, at komme

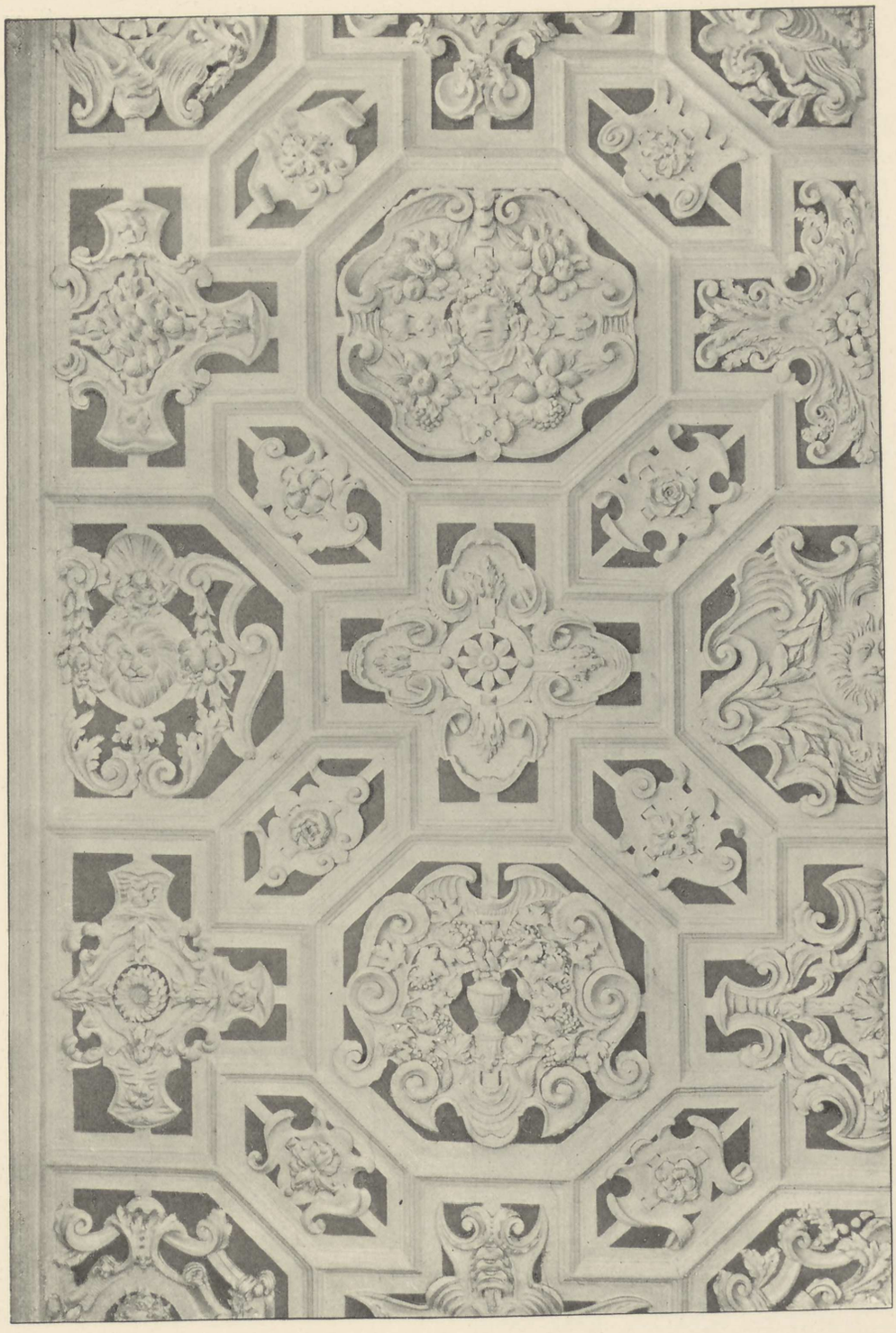

Sydlige Del af Loft i Stengangen.
Det oprindelige Dønikeværk (se S. 47) som det er bleven udbedret og moderniseret i Frederik III.s Tid.

Kongen i Tale. Kongen svarede paa Latin, paa hvilket Sprog Samtalen blev fortsat. Vi holdt os tilbage, og Kongen førte Hr. Gesandten ind i et lille Lysthus, der rundt om var forsynet med Vinduer (det ottekantede Lysthus i Krumspringet, se S. 22). Her stod paa et Bord af Sten en Del Bagværk, som Kongen bød Hr. Gesandten. Derpaa førte han ham ind i en firkantet, maleriprydet Sal (i det blaa Hus), under hvilket han plejede at stille sine Musikanter. Da

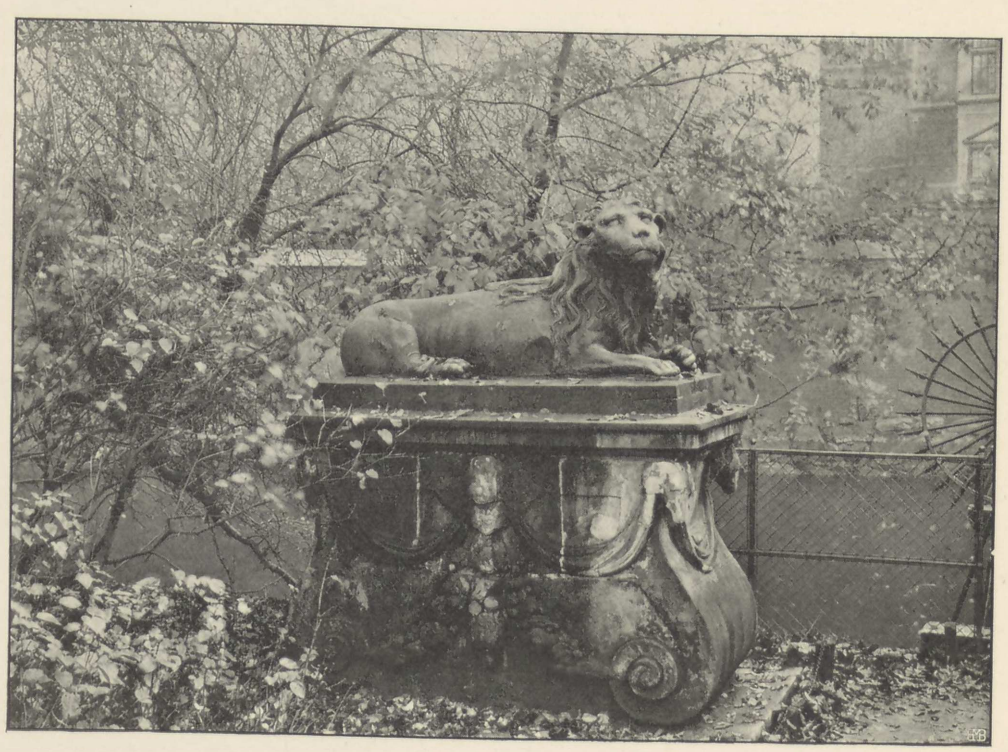

Kobberløve ved Grønne Bro.

vi kom, hilste Kongen atter paa os med stor Naade og blev selv staaende midt i Salen tillige med Hr. Gesandten. Paa engang lod en fuldtonende Musik sig høre, baade instrumental og vokal, hvilken pludselige og uformodede Nydelse vi alle hørte paa med Forbavselse. Lyden kom op til os gennem forskellige Lydhuller og syntes snart ganske nær og snart længere borte. Hr. Gesandten udtalte begejstret sin Beundring over denne nydelige Opfindelse, som skyldtes Hs. Majestæt selv, og naar Kongen af og til saa hen paa os, søgte ogsaa vi ved vore Blik at lægge vor Beundring for Dagen. Under Pauserne gik Kongen op og ned med Hr. Gesandten og talte hele Tiden med ham, som om Latin havde været hans Modersmaal.

De begyndte med ligegyldige og spøgefulde Ting, men kom til sidst ind paa de alvorlige og vigtige Sager, som vedrørte Ambassaden. Bl. a. sagde Kongen, hvad Hr. Gesandten senere fortalte mig, at han i høj Grad misbilligede Hertugen af Orleans's Optræden over for Kongen af Frankrig. .... Da Hr. Gesandten havde talt med Kongen i et Par Timer, udtalte han sin Ængstelse for at trætte Hs. Majst. ved en saa lang Underholdning, men Kongen forsikrede ham flere Gange om det modsatte, og da Hr. Gesandten

Kobberløve ved Grønne Bro.

endelig tog Afsked, bad Kongen ham frit komme til sig, hvis der skulde møde ham nogen Vanskelighed under hans Forhandlinger med Ministrene. Med disse Ord fulgte han Hr. Gesandten til Salens Dør og trykkede ham flere Gange i Haanden. Da vi gik ned og steg til Vogns i Forhallen foran Døren, lød stadig — sagtens efter Kongens Befaling — den ovenfor omtalte, underjordiske og usynlige, men ingenlunde ubehagelige Musik for vore Øren [28])

Rosenborg aabenbarer ved første Øjekast sin gotiske Afstamning: det enkelte, i Forhold til sin Højde og Længde mærkeligt smalle Hus med det høje, stejle Tag. Som overalt i Nord-Europa viser Renais-

sancens Stilformer sig kun i det Dekorative: Vinduesfrontonerne med de antike Hoveder; Nicher, Volutter, Obelisker og mytologiske Figurer paa Gavlene, horizontale Baand og Dør- og Vinduesindramninger af Sandsten. Endelig et Par Søjler for at markere Hovedindgangen i Loggiaen paa 1. Sal og oven over dem to Sandstensbuer og to Stykker Balustrade med Ornament i Beslagværk (S. 45).

Fra den gamle, middelalderlige Borg har Rosenborg bevaret Taarnene, Rundelerne som de hed, enten de var runde eller firkantede, men nu er de flyttede. De havde oprindelig, af Hensyn til Forsvaret, deres Plads paa Bygningens Hjørner. Dette besørges ved Rosenborg af Udenværkerne; Taarnene, der paa deres nye Plads giver Bygningen mere Artikulation, er nu kun til Pynt. De er trukket bort fra Hjørnerne, ind paa Østfaçaden, og er samtidig vokset op over Taget. Med deres høje, slanke Spir, som er gennembrudt i flere Opbygninger, fremkalder de Indtrykket af Stateligheid og Fornemhed.

Ogsaa de store Vinduer vidner om den ny Tid, men frem for alt Sidetrapperne. Trappen var paa Middelalderens Borg det mest saarbare Sted, det der særlig maatte dækkes og værnes. Den smalle Vindeltrappe i den massive Rundel med den snævre Dør var derfor Bygningens eneste Forbindelse mellem de forskellige Stokværk. Paa Rosenborg lægges Trappen uden for Huset, frit og utildækket, gæstmildt aabnende sig for Adgang fra bægge Sider af Trappetaarnet og førende op til en bred, rummelig Portal. Vi skal senere komme tilbage til dette Trappeanlæg, vistnok det første her i Landet der bryder med Overleveringen fra Middelalderen.

Renaissancen træder rigere og fyldigere frem i Værelsernes Dekoration end i dens ydre Arkitektur. Bygmesteren synes at have studeret de forskellige arkitektoniske Lærebøger — »Søjlebøgerne« — i ringere Grad end Snedkerne og Billedhuggerne. Det er særlig disse, der lever højt paa disse Bøger. De benytter Stikkene i dem som Fortegninger og muntrer sig af Hjærtens Lyst paa Kaminer og i Lofts- og Vægpaneler med Cartoucher, Obelisker, Løvehoveder, Figurer og Rammeprofiler. Søjler og Pilastre opfattes ikke som arkitektoniske Led — i deres Egenskab af bærende Elementer, — men anvendes rent dekorativt, og paa dem ødsler Tidens Kunstnere al deres fantastiske, muntre og frodige Ornamentik.

Noget af det nye, Tiden havde bragt med sig, var Stukkaturloftet eller, som det hed dengang, det uddønikede Loft. Snart ser vi

det paa Rosenborg i Tilknytning til det gamle Bjælkeloft, snart paa mere moderne Vis anbragt i Plan paa Forskallingsbrædder uden paa Loftsbjælkerne, snart helt hvidt, snart udfyldt med sort eller graa Farve i Bunden, snart rigt og broget stafferet og endelig i Forbindelse med Malerier, anbragt i Rammer af Stuk, enten profilerede og glatte eller rigt udskaarne, enten hvide eller stafferede med Guld og Farver.

Ved Siden af Snedkerne og Billedskærerne er det Malerne, der er mest paavirkede af Renaissancens Stilformer, og man vil i Fyldingerne i Vinduer og Vægge finde mange, ikke altid lige heldige Reminiscencer fra de bedste Forbilleder i Renaissancens Kunst.

Klarest dog giver den nye Tid sig til Kende i Bygningens Bestemmelse og den deraf afhængige Benyttelse af Rummet og Anbringelse og Fordeling af Værelserne — Faktorer, som alene skyldes ikke Bygmestren men Bygherren, for saa vidt han da i det hele havde Tanker eller Ønsker at give Udtryk. Og det er dette hans og gennem ham Tidens Behov, der kommer til at præge Bygningens Ydre og giver den sit individuelle Særpræg i højere Grad end selve Bygningsstilen. Denne var, naar man ikke staar over for de store banebrydende Kunstnere, lavsbunden og afhængig af den Bygningsskik, der var herskende i Bygmestrens Hjemstavn og som han var oplært i.

Hvis ikke Kontrakten af 17. Marts 1610 med Bertel Lange, »Bygmester og Indvaaner i København« saa bestemt betegnede ham som den faglige Tilsynsmand ved Arbejdet, kunde man have tillagt ham nogen Indflydelse paa Bygningens Arkitektur. Men alene dette at han lønnes med Dagløn (1 Rdl. daglig) og forpligter sig til at have Indseende med Kongens Bygninger, Rosenborg og andre, »at dermed gaar rigtig og vel til« betegner ham mere som Murmester end som egentlig Bygmester.

Forskellige Enkeltheder ved Rosenborg, særlig Trappen, viser hen til Nordtyskland, maaske nærmest til Sachsen. Men hvem der end kan have været Overbringer af denne Indflydelse, saa meget staar dog fast, at Rosenborg som det stod ved sin Fuldendelse væsentlig skyldes Christian IV., hvis individuelle Særpræg aabenbarer sig her som i ingen anden af hans Bygninger. Hvad den franske Rejsende Charles Ogier udtaler 1634 om Haven og dens Bygninger, at »den synes mere at tjene en fornuftig Husfader til Nytte og Bekvemmelighed end til at vise kongelig, det er overflødig Pragt«, gælder ganske særligt det store Lysthus i Haven. Ti ligesom Christian IV.

paa Frederiksborg — som det blev sagt om ham endnu i hans levende Live af Slotsforvalteren Adam Berg — »selbst die Ordnung des Hauses dem Baumeister gegeben« saaledes har han, »den forstandige Husfader«, hvad der endnu tydeligt kan læses ud af Bygningen, ogsaa selv angivet, hvorledes han vilde have indrettet Lysthuset i sin Have.

I sin typiske Form var Lysthuset en lille Bygning, som Fyrster og høje Herrer havde ladet opføre i Nærheden af deres Slot, for at kunne trække sig tilbage alene eller i intimt Selskab med faa, gode Venner. Det er saa ganske i Overensstemmelse med Christian IV.s udprægede Egenskab som Fader og Familiemenneske, at Lysthuset i sin oprindelige Skikkelse ikke var ham tilstrækkeligt — som det viste sig med »det blaa Hus«. Han vilde nok have det i sin Magt, naar han var i København, at kunne undgaa det gamle, skumle Slot og leve ude i det Fri i Fred og uforstyrret Ro, men sin Familie vilde han ikke undvære. Charles Ogier har set fuldstændig rigtigt. Det er den gode og forstandige Husfader, der har bygget Rosenborg.

Det store Lysthus i Haven blev efter sin kongelige Bygherres Villie Udtrykket for Familielivets Idee: I nederste Stokværk bor Mand og Hustru, i Midten ligger det ægteskabelige Fællesrum Sengekammeret, og paa hver Side af dette, betegnende for Christian IV.s for hans egen Tid som for langt senere Tider ualmindelige Opfattelse af Ægtefællernes Ligestillethed, ens i Form og Størrelse, ligger Mandens og Hustruens tre Værelser, det daglige Opholdsværelse »Vinterstuen«, med en Forstue foran og ved Siden deraf et Taarnkammer, der for den mandlige Parts Vedkommende blev benyttet som »Skrivekammer«, for den kvindelige Parts vistnok som »Smykkekammer«. Uden for Sengekammeret laa Badstuen og ved Siden af dette »Hemmeligheden«, der — atter noget nyt — af Christian IV. var indrettet paa en ganske ny Maade. Fra Sengekammeret var der Udgang til den smalle Vindeltrappe, den eneste indvendige Forbindelse med Værelserne paa 1. Sal.

Denne var med Undtagelse af »kgl. Majest.s store Gemak«, Salen i Midten, forbeholdt Børnene. Endnu hundrede Aar senere, hedder det hos Thura, at Kongens og Dronningens Værelser er i Stuen, Prinsernes og Prinsessernes paa 1. Sal. I den nordlige Halvdel over Kongens Lejlighed, den store Endesal, Taarnkammeret og de

to smalle Kamre, havde Sønnerne deres Værelser, i den tilsvarende sydlige, »paa Spindesiden«, skulde Døtrene have deres.

For at opnaa Forbindelse uden at behøve en Trappe mellem 1. og 2. Stokværk fandt Christian IV. paa at indlægge Talerør[29]) i Murene. Medens det endnu synlige Talerør fra den sydlige til den nordlige Endesal paaviselig først er anbragt i 1705, gemmer de ældre fra Christian IV.s Tid, som omtales 1623 af Christian af Anhalt, sig hist og her bag Panelerne. Fra Christian IV.s Forstue har der ført to Talerør op til 1. Sal; det ene fra Vinduet til højre for Kaminen, der senere er flyttet ud i Karnappen, og lige op til den store Sal ovenover, i Christian IV.s Tid den buntede d. v. s. brogede Sal; det andet gik fra Rammen ved Døren til det andet Panelskab til højre, hvor Klappen for Aabningen endnu ses, og har sandsynligvis ført op til »Rosen«.

Den »opfarende Stol« eller Elevator, som senere Tider har tillagt Christian IV., findes der derimod ikke mindste Spor af i Regnskaberne. Den stammer utvivlsomt, hvad vi senere skal komme tilbage til, fra Frederik III.s Tid.

Ligesom Stuen var forbeholdt Forældrene og 1. Sal Børnene, saaledes var 2. Sal forbeholdt Vennerne. »Den lange Sal« var Gildesalen og synes kun at være bleven benyttet ved større Festligheder, som ved Tronfølgerens Bryllup i 1634.

Rosenborg var et for sin Tid yderst moderne Anlæg — takket være dets Bygherres praktiske Sans og tekniske Indsigt maaske det mest moderne i Europa. Alt hvad Tiden kunde ønske sig af Bekvemmelighed og Behagelighed fandtes her, — den gode Forbindelse mellem Værelserne og den lange Gang, som Philip Hainhofer 1611 glæder sig over paa Slottet i München, den store, tøndehvælvede Sal »med Emblemata« m. m. under Loftet og uden Søjler, som han i 1617 ser i Berlin[30]), de lyse og luftige Rum, hvor Vinduer og Døre smukt korresponderer med hinanden, som Furttenbach fryder sig over i Genua, »dass man durch alle Türen, auch in grader Linie, durch den ganzen Palast sehen kann«, Køkkenets afsides Beliggenhed, saa man ikke generes af Lugt eller Larm derfra, som han ogsaa fremhæver[31]), men ud over alt dette: Badstuen helt klædt med Tin og med rigelig Tilførsel af Vand, »Hemmelighederne« med deres Udskylning og endelig den fuldstændige Uforstyrrethed som Kongen og hans Hustru kunde finde i deres egne Værelser

samtidig med at de gennem den mærkelige Opfindelse Talerøret kunde sætte sig i Forbindelse med Børnene oven paa.

Det var en kostbar Maade, man havde at bygge paa i hin Tid, men Bygningen blev mulig ogsaa i højere Grad end nu om Dage et Udtryk for Bygherrens Tanke. Man havde Detailtegninger, Ar-

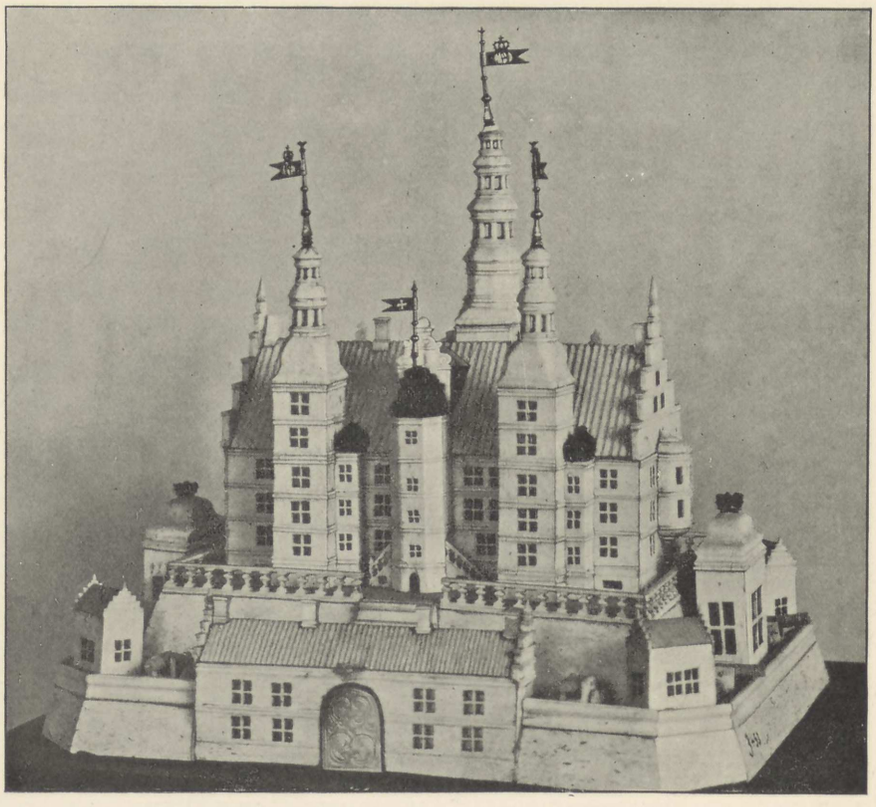

Fri Efterligning af Rosenborg, udført i Ben.

bejdstegninger at arbejde efter, men Helhedstegningen synes man ikke at have kendt. I dens Sted traadte Modellen, »Skabelonen«. Men at abstrahere fra en saadan Skabelon, at danne sig et Billede af de virkelige Størrelsesforhold efter en saadan var ikke enhver givet, — den gjorde i øvrigt heller ikke Fordring paa at give de nøjagtige Forhold og maa nærmest betragtes som en Hjælp til Anskuelse.

Viste det sig derfor under Arbejdet, at det ikke svarede til Bygherrens Ønske, greb man til den Udvej at rive ned og bygge om eller føje til. Rosenborg gemmer adskillige Vidnesbyrd om saadanne Forandringer under eller efter Arbejdet.

I Samlingen paa Slottet bevares en Gengivelse af Rosenborg med Vedbygninger, der almindelig gaar under Betegnelsen: Model af Rosenborg. Under dette Navn er den i 1858 afgivet fra Kunstkammeret til Rosenborg, men Model er det lige saa lidt som Kopi. Havde den, som man af Christian IV.s Navnetræk i Vejrfløjene kunde forledes til at tro, været udført i hans Tid eller i alt Fald inden 1692, maatte vel Vægtergangen paa Tagryggen have været taget med. Men Anbringelsen af Kanonerne og af Pynteligheder som Huse og Balustrader, hvor der afgjort ikke har været saadanne,

Rosenborg set fra Nord med Slotsforvalterboligen i Forgrunden

samt Udeladelse af den ene af Karnapperne paa Gavlene, gør det sandsynligt, at vi her har med en meget fri Efterligning at gøre, snarest maaske med et Stykke Legetøj.

Det er alene ved Hjælp af de ejendommelige Sidetrapper op til 1. Sal, at Christian IV. har været i Stand til at isolere sin egen Lejlighed i Stueetagen saa absolut som sket er. Det er saaledes egentlig paa disse Trapper Bygningens Idee grunder. Det Spørgsmaal ligger da nær, hvor har Kongen gjordt Bekendtskab med dette Trappeanlæg, der har haft en saa stor Betydning for hans store Lysthus i Haven.

I 1595 gjorde Christian IV. en Rejse i Nordtyskland og besøgte

bl. a. Brunsvig og Berlin. Hans Videbegærlighed og Interesse for Bygningsværker i de Byer han drog igennem omtales af Samtiden, og det er sandsynligt, at Trappeanlæget i Slotsgaarden i Berlin, en Arv fra de middelalderlige tyske Slotsbygninger, har sat sig fast i hans Erindring — et lignende fandtes i Slotsgaarden i Hartenfels ved Torgau i Sachsen og et andet paa Lysthuset i Stuttgart. Sidetrapperne i Berlin og i Stuttgart er senere nedbrudt, men Anlæget i Hartenfels staar endnu og viser i Princippet stor Lighed med Rosenborgs oprindelige Trapper. Man finder lignende Anlæg i Forbindelse med en Platform eller Repos i Højde med 2. Stokværks Gulvflade ved flere tyske Raadhuse fra Middelalderen, men Forbindelsen med et Trappetaarn, der først tager sin Begyndelse fra 1. Stokværk, synes ejendommelig for Hartenfels, Slottet i Berlin og Rosenborg.

For den indre Udsmyknings Vedkommende synes især Stukkaturmestren Vilhelm Dresler fra Schmalkalden, hvad alt Meldahl har gjort opmærksom paa, at have haft Betydning. Efter den Paavirkning, der synes at kunne spores fra Udsmykningen af Rummene i Slottet Wilhelmsburg i Schmalkalden — de fantastiske Hoveder paa Søjlebaserne i Christian IV.s Forstue og Malerierne i Vinduespanelets Fyldinger sammesteds — tør man mulig slutte, at der gennem Mester Vilhelm er hidkaldt andre Haandværkere fra hans Fødeby. At ikke flere Lighedspunkter kan paavises, turde have sin Grund deri, at Kongens Vinterstue har faaet en ganske ny og original Udsmykning à la chinoise, og at alle de følgende Værelser i Bygningen senere er bleven forandrede og ikke har noget tilbage af den oprindelige Dekoration.

Ved Istandsættelse af den lange Sal i 1858 forsvandt de sidste Rester af Vindueslysningers og Kappers oprindelige smukke Dekoration i stafferet Stuk, som er gengivne foran S. 47. Salen har af sin Udsmykning i Christian IV.s Tid nu kun Kongens Marmorbuste over den sydlige Kamin (S. 81). Den er betegnet 1644, men det vides lige saa lidt, hvem der har været Mester for den, som det vides hvem der har hugget de forskellige Sandstensfigurer, som pryder Porten, Gavlene og det store Taarn. I Rentemesterregnskaberne for 1618 forekommer der under 2. Mai en Udgift til store Billeder, som Lorenz Grószner Billedhugger udfører til kgl. Majst.s Behov. Figurerne bærer, med Undtagelse af de fire Aarstider paa det store Taarn, ganske Præget af at stamme fra en nederlandsk Mesters Haand. De fire nævnte synes mere at vidne om italiensk Indflydelse.

Af forskellige Poster i Regnskaberne faar man den Oplysning,

at der er bleven sat Ovne op i Værelserne i eller foran Kaminerne. Det hedder udtrykkeligt, at det er Jærnovne, men da det er Lyder Pottemager, der sætter dem op, tør man sikkert gaa ud fra, at det

Rosenborg set fra Sydost med den ene af Ringrendingssøjlerne og Løverne ved grønne Bro.

har været Jærnkakkelovne, d. v. s. Ovne med en Jærnramme eller -kasse forneden og en Overbygning af Kakkelpotter foroven. At man dog har benyttet Ovne af andet Materiale ses af Prinsen af Anhalts Beretning, idet han udtrykkelig meddeler, at der i Kongens Værelse — nu Forstuen — findes en Ovn af hvide, bløde, norske Sten, som giver en mægtig Varme fra sig uden at springe. Den

stod endnu her i 1698 og beskrives i det af Holck trykte Inventarium S. 125 som en udhuggen Stenkakkelovn med Dronning Anna Cathrines Navnetræk.

Kaminerne i de daglige Opholdsværelser synes saaledes mere at have været til Pynt end til Brug. At man ikke længer kunde nøjes med den store, aabne Kamin fremgaar ogsaa af de Undersøgelser, der er foretaget i enkelte af Kaminerne paa Rosenborg. Det har ved disse vist sig, at de ikke har været benyttet som Ildsteder, hvilket kun kan forklares ved, at der har været anbragt Ovne i dem eller foran dem.

At man andetsteds ikke var naaet saa langt frem paa Opvarmningsomraadet ses af, at Christian IV. ifølge Rentemesterregnskaberne i 1615 sendte en Mand over til sin Søster Dronning Anna af England for at sætte Kakkelovne op i hendes Værelser.

Det Gæstebud som Christian IV. 22. Juli 1615 holdt i Haven, og som af Sivert Grubbe — en af Deltagerne — udtrykkelig fremhæves som prægtigt, har uden Tvivl fundet Sted i Forstuen, som kort i Forvejen (se S. 48) var bleven færdig i sin oprindelige Skikkelse, — det ligger i alt Fald nær at tænke sig et prægtigt Gæstebud anrettet i Havens anseligste og nyeste Sal. Det har vel nærmest været et Slågs Indflytningsgilde, det første i en hel Række af Gilder, ved hvilke den gæstfrie og muntre Konge saa en Del af Rigets gode Mænd som Gæster i sin Have. Om senere Gilder herude fortæller Sivert Grubbe[32]), at der blev drukket mere end tilstrækkeligt eller at der blev drukket udmærket, men intet faar — som det første — Betegnelsen prægtigt.

Kongen er i sine Dagbøger meget sparsom med Optegnelser om sine Ophold i Haven. Om han har boet her eller paa Københavns Slot, naar han laa i København, faar man i Reglen ikke at vide. Det synes, som om han kun, naar der var særlig Anledning dertil, føjer til i Dagbogen, at det og det fandt Sted i Haven[33]). Som naar han holder Ret paa Slottet, modtager fremmede Gesandter her eller indbyder nogle af Borgerskabet til Gilde til Gengæld for, at han tre Dage forinden har været deres Gæst uden for Byen, hvor de havde skudt om en Okse, en yndet Form for Skiveskydning, der antagelig fandt Sted paa Datidens Skydebane ved »Fuglestangen« tæt uden for Kongens Have, hvor nu Statens Museum for Kunst har sin Plads, — den ses iøvrigt paa Udsnittet af v. Wijcks Stik S. 13 lige til venstre for Nikolai Kirke. Eller som naar han 25. Oktober 1635 efter Regenskirkens Indvielse har de Højlærde til Gæst hos sig paa Rosenborg.

Om Fru Kirstens Ophold paa Rosenborg vides endnu mindre end om Kongens; hun havde taget de for Kvindesiden bestemte Værelser i Stueetagens sydlige Halvdel i Brug, og det er sagtens til et af disse, at hendes forargelige Udflugt med Ringreven fandt Sted paa hendes spæde Datter Marie Katrines Begravelsesdag 28. (?) September 1628. Da Gæsterne efter Jordefærden skulde gaa til Bords, fortæller en Samtidig, løb Fru Kirsten bag ned af Slottet og kørte

med Ringreven ud i Haven, hvor de blev ene sammen til langt ud paa Aftenen, — en Skamløshed, der endelig aabnede Kongens Øjne for hendes Færd[34]).

Havde hans Dagbog for 1632 været til, vilde vi vel i den have fundet en eller anden Optegnelse om den ulykkelige Hændelse, da hans Svigersøn Frants Rantzau om Aftenen 5. November faldt fra Volden, vel paa den nordøstlige Side af Slotsholmen, hvor der alene synes at have været Vold, ned i Slotsgraven og druknede. Dette at han faldt i Vandet fra et højtliggende Sted, forklarer baade, at han kom til at sidde saa fast i Mudder, at han druknede, inden der kunde komme Folk til, og at Kongen, ved at lægge sig ned og søge at komme ham til Hjælp, selv var nær ved at glide ud[35]).

Det er ikke sandsynligt, at de mindre Børn, som hver havde sin særlige Tugtemester eller Hofmesterinde, har opholdt sig meget paa Rosenborg. Derimod maa Kongens næstældste Søn Frederik en Tid have benyttet den nordlige Endesal, da det synes at være den, som 1647 kaldes Hertug Frederiks Gemak[36]). Af Lægen Sperling faar vi at vide, at Kongens Svigerdatter, Prinsesse Magdalene Sibylle under sin Sygdom i August og September 1638 laa syg[37]) herude sandsynligvis i Taarnkammeret ved »Brudesalen« (S. 35, Nr. 11), og at Sperling selv, for at være ved Haanden, laa uden for hendes Dør »paa Salen«. Den af ham saa levende skildrede Middag, hvor Kongen begyndte at tale italiensk, da han havde faaet et Par Glas Vin, og morede sig over, at Sperling havde gennemskuet Jørgen Vinds Forsøg paa at faa ham til at brænde sig paa Nælderne, maa formodentlig være foregaaet i Forstuen paa Kvindesiden, nu Christian V.s Sal, med Døren ud til Køkkenet.

I September 1643 fik den udvalgte Konge under en Sygdom[38]) Tilladelse til, uden at der dog derved ændredes noget i Kontrakten mellem ham og Kongen om hans Underhold, at ligge paa Rosenborg, hvor det synes, som om Vibeke Kruse hyppigt har opholdt sig, ligesom Kongen, efterhaanden som han bliver ældre, mere og mere ses at opholde sig her. Den franske Gesandt, Grev de la Thuillerie, saa Fru Vibeke her Dagen efter Slaget paa Kolberg Rhed[39]), hvor Kongen mistede det ene Øje, og det er uden Tvivl hendes Tilstedeværelse paa Slottet i 1644 det skyldes, at Christian IV.s Dragt, som han bar i Slaget og som blev mærket af hans Blod, kom til Rosenborg og blev opbevaret her. At Fru Vibeke maatte taale Ydmygelser af Korfits Ulfeldt, selv i Kongens levende Live, viser Christian IV.s egen Meddelelse[40]) om Ulfeldts »Ædelknabe«, der paa Rosenborg i manges Paahør havde sagt, i Anledning af at der paa Renteriet var nægtet hende Penge til at købe Medicin for til sine og Kongens syge Børn uden Anvisning fra Rigshofmesteren: »Die Frau mag saur oder süsze sehen, sie kriegt bey Gott kein Gelt, sie hat dan des Hofmeisters Hand darauf.«

Med Undtagelse af et Par Ophold paa nogle faa Dage paa Frederiksborg boede Christian IV. hele det første Halvaar af 1647 paa Rosenborg, hvor Vibeke Kruse synes at have ligget syg i længere Tid. Det var saaledes Tilfældet 19. Februar, da Kongen i stor Hast var taget ned til Tøjhuset, som var kommen i Brand. I sin Ængstelse for ham lod Fru Vibeke Datteren Elisabeth Gyldenløve sende Sølvpopsvenden Hans Rostgaard ned til Kongen og bede ham for Guds Skyld ikke komme Ilden for nær[41]). I April og Maj lod han holde Eksamen over denne Datter herude, og det var her han 16. Juni fik den tunge Meddelelse om den udvalgte Konges Død.[42]) Det var sikkert en af de trange Tider paabudt nødvendig Besparelse, naar Kongen afveg fra den

gamle Skik at drage Værelserne med sorte Stoffer som et Udtryk for Sorg, og i Stedet lod Vægge, Døre og Lofter i Værelserne i Stueetagen stryge over med sort Limfarve. Man kunde vente, at disse Sørgetegn var blevet fjernede efter Sørgeaarets Udgang, men 28. Februar var den gamle Konge hensovet »i Vintergemak« paa Rosenborg, og først i Marts 1649 blev den sorte Maling fjernet paa ny.

Dør fra Vindeltrappen til den lange Sal.
I Snitværket ovenover, udført 1707 af Frederik Ehbisch, Frederik IV.s Reliefportræt i Marmor.

IV.

ROSENBORG OG LYSTHUSENE I KONGENS HAVE EFTER CHRISTIAN IV.s DØD

A. 1648—1699.

Midten af 1600-Tallet er et Vendepunkt i Rosenborgs og Havens Historie. Lønportens Sløjfning 1643 betegner Nedlæggelsen af den gamle Østervold. De tidligere Planer (S. 14) blev nu gjort til Virkelighed. Byen blev udvidet og Volden med Stadsgraven — som afmærket i 1629 — i en Bue ført fra Nørreport for Enden af Nørregade, uden om Rosenborg og ned til Værket ved St. Anne.

Rosenborg kommer saaledes til at ligge inden for Byens Volde og mister Karakteren af et landligt Lysthus ude i det fri. Og med Frederik III.s og Sophie Amalies absolutistiske Tendenser bliver Rosenborg Favoritslottet i København. Lille og indskrænket i Rum som det forekommer os, dannede det ikke blot en lysere og bekvemmere og tilmed rummeligere Bolig end Københavns Slot, men det var tillige forholdsvis frit for ydmygende Minder om Adelens Overmagt i Almindelighed og om Leonora Christines og Korfitz Ulfelds i Særdeleshed.

Af Udtryk i Malerens Regnskaber, særlig over Bortfjernelsen af den i Anledning af Sorgen paamalede sorte Farve, fremgaar det, at der straks efter Frederik III.s Tronbestigelse er foregaaet store Forandringer i Benyttelsen af Slottets Værelser. Naar det i et af Villum

Billedet forestiller Murpillerne ved Grønne Bro med »Positurbørnene« Herkules og Mars udført af C. A. l'Amoureux omtrent 1686.

Hornbolts Regnskaber[1]) for 1649 hedder, at Dønikeværket i Dronningens Gemak — tidl. Christian IV.s Forstue — er gjort hvidt og Stykkerne — d. e. Malerierne — toet, medens Panelerne, Skabene og Dørene

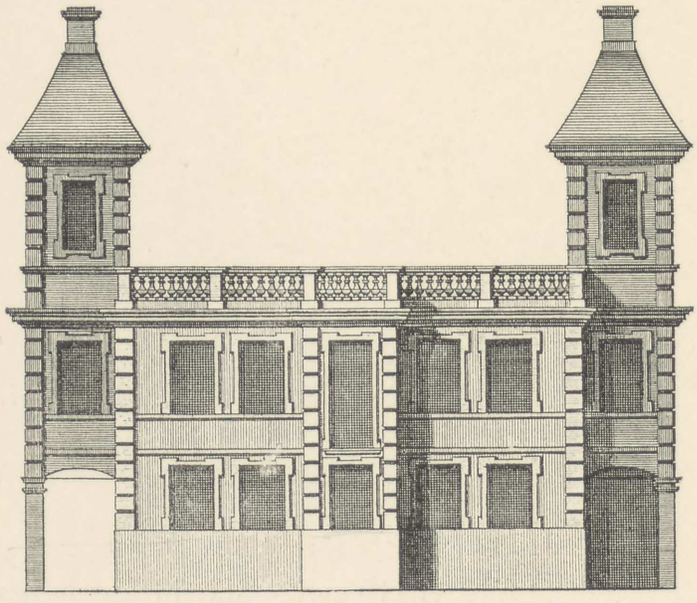

Det blaa Lysthus, som det blev ombygget omtrent 1672. Efter Thura.

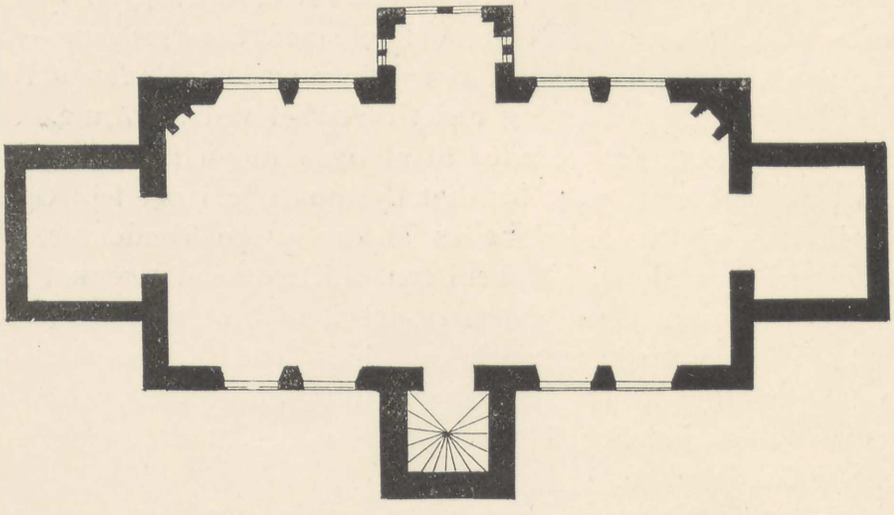

Skitseret Grundplan af det blaa Lysthus, øverste Stokværk.

samt Vindueskarmene er strøget med blank Fernis, har vi her det første Vidnesbyrd bl. mange senere om, at Sophie Amalie ikke har benyttet de Kongens Hustru oprindelig tiltænkte Værelser, men har byttet om, saaledes at Kongen har faaet Raadighed over Værelserne

i Slottets sydlige Halvdel, medens hun selv fik de af Kongen oprindelig benyttede Rum i den nordlige Halvdel af 1. Stokværk.

Der kan næppe have været nogen anden Grund til denne Ombytning, ved hvilken Dronningen gik glip af de solbeskinnede Værelser i den sydlige Halvdel og i Stedet fik den kolde nordlige Del af Bygningen, end den, at hun ikke kunde bekvemme sig til at flytte ind i de Værelser, der havde været beboet af Kirsten Munk og Vibeke Kruse. Ti Sophie Amalie var meget stolt af sin Byrd som Fyrstedatter og havde tillige de mest ophøjede Forestillinger om sin Værdighed som Dronning. Et Udslag af disse tør man utvivlsomt se deri, at hun paa det midterste af de tre mytologiske Billeder, der, efter at hun havde taget Værelset i Brug, blev sat op under Loftet i »Dronningens lakerede Kabinet«, — Christian IV.s gamle Vinterstue —, har ladet sig afmale som selve Gudinden Juno.

Rosenborg Slotsport opført 1672 af Lambert v. Haven.

Frederik III. og Sophie Amalie var unge Folk, da de som regerende Kongepar kunde flytte ind paa Rosenborg. De havde en fireaarig Søn og to spæde Døtre og maatte vente at se Familien forøget. Den af Christian IV. tilstræbte stærke Afsondring af 1. Stokværk har ikke kunnet tiltale en Moder med flere smaa Børn, og noget af det første vi lærer af Regnskaberne efter Tronbestigelsen, er da ogsaa, at der er lavet en ny Trappe [2]) mellem Stuen og 1. Sal. Den er bleven sat op i Udbygningen ved det lille Taarn mod Sydøst, der tidligere havde været indrettet som Hemmelighed for

Spindesiden. I Stedet for Christian IV.s næsten moderne W. C. rykker nu — et afgjort Tilbageskridt — Natstolen [3]) ind i Huset. Det synes, som om man ikke efter hans Død har kunnet holde Vandværket i Gang.

Men Sophie Amalie lod det ikke blive ved denne ene nye Forbindelse mellem Stue og 1. Sal. Med den Forkærlighed hun havde for alt, hvad der kom fra Frankrig, indfører hun baade paa Københavns Slot, paa Sophie Amalienborg [4]) og paa Rosenborg det sidste nye fra Seinestaden, den netop paa den Tid (1649) opfundne og som Tidens største Mærkelighed [5]) udskregne »ascenseur« Maskinstolen eller den opfarende Stol, nu Elevatoren. Paa Rosenborg fik den sin Plads i Udbygningen ved det nordvestlige Taarn, hvor Christian IV. ved Siden af sit Taarnkammer (S. 34 Nr. 2) havde haft et Sølvskab og en Trappe ned til den dobbelte Kælder.

Sølvkammeret derimod, som laa under den store Vindeltrappe (S. 34 Nr. 12), det eneste hvælvede Kammer i Slottet, blev lavet om til et Kabinet for Dronningen og malet med »Grotesken og rundt omkring med Gardiner [6])«.

Stengangen uden for dette Kabinet blev ved Hjælp af et Skillerum [7]) lige op til den sydlige Dørstolpe til dette Kabinet delt i to omtrent lige store Dele, hvoraf den sydlige Del blev indrettet som en Forstue foran den sydlige Endesal, der efter Frederik III.s Tronbestigelse blev benyttet af Kongen, ligesom Taarnkammeret ved Siden af blev Kongens Kabinet. Den foran omtalte nye Trappe førte fra denne Forstue op til Taarnkammeret paa 1. Sal (S. 35 Nr. 11) Dronningens Jomfruers Kammer [8]). Brudesalen (Nr. 10) betegnes 1652 som Sovekammer [9]); et af de smalle Værelser (Nr. 8 eller 9), »hvor Glasflaskerne staar«, kaldes Glaskammeret [10]). Den store Midtersal, senere »Rosen« [11]), hedder under Frederik III. og Christian V. den røde Sal [12]). Den nordlige Endesal hed som før den buntede Sal, men Taarnkammeret derved (S. 35 Nr. 3), til hvilket Elevatoren førte op, blev efter Tidens Krav [13]) til en fornem Dames Værelse indrettet som et kinesisk lakeret Kabinet. Væggene blev dækket med Panelværk, i hvis Fyldinger blev anbragt Figurer i svagt Relief, som derpaa blev strøget med en Broncelak, i hvilken en Mængde Halvædelstene, Koraller og Perlemor frembragte et rigt Farvespil.

Frederik III.s Kunstkammer, som omtales i Glarmesterregnskaberne 1656, var vistnok Kabinettet ved Regaliekammeret (S. 36 Nr. 2).

Forandringerne i de øvrige Værelser synes, med Undtagelse af

Grønne Bro set fra Kongens Have.

den moderne Dekoration af Værelset ved Siden af Sengekammeret, som straks skal blive omtalt, at have indskrænket sig til Kaminerne i de to store Endesale i Stuen. Det synes, som om de Obelisker eller Pyramider, der oprindelig prydede Kaminerne her, ikke har fundet Naade for Kongeparrets Øjne. De er nemlig bleven fjernede og i deres Sted blev der i Dronningens Gemak (S. 34 Nr. 3) anbragt et Par Krystalprydelser[14]), medens en barok Alabastgenius blev sat løst op paa hvert Hjørne af Gesimsen. Paa Kaminen i den sydlige Endesal (S. 34 Nr. 10) blev de to Pyramider, som maa have afsluttet Volutterne over Gesimsen, erstattet af to lignende Genier. Da der i det nordlige Taarnkammer ved Riddersalen (S. 36 Nr. 5) findes en Kamin fra Frederik III.s Tid (S. 92) med et Par ganske lignende Figurer, tør man sikkert slutte, at de alle skyldes Frederik III.s eller Sophie Amaliés Tilbøjelighed til at modernisere Værelserne paa Rosenborg.

For at skaffe Plads til en Buste, som — vistnok urigtigt — siges at forestille Frederik III. paa Toppen af nævnte Kamin, som vilde komme til at kollidere med Loftsbjælken oven over, har man ganske simpelt skaaret et Stykke ud af Bjælken (Se S. 75).

Om Kamrene højere oppe i Taarnene haves kun faa Oplysninger. Da det øverste i det sydlige Taarn 1699 kaldes »Gamle Kaardekammer«, har det mulig allerede under Christian IV. været benyttet som Opbevaringssted for blanke Vaaben. Under Frederik III. blev der derimod i Kammeret over nuv. Regaliekammer (S. 36 Nr. 1) indrettet et Rustkammer og over dette igen et »Kunstgeværkammer«. Dette hed tidligere »Kammeret ved Vægtergangen«, og herfra førte den S. 44 omtalte Løbebro fra den 1692 halvt tilmurede Dør over til Vægtergangen. Det er mulig det samme Kammer, som ogsaa betegnes som »Trompeterkammeret«, idet der utvivlsomt her ligesom paa de andre kgl. Slotte blev »varet paa« d. v. s. blæst til Bords af Taarnmænd[15]).

Landets Udsugelse under Krigene 1657—1660 tillod ikke Frederik III. at opføre en ny Bolig for de enevældige Konger, en Bolig, der kunde betegne det fuldstændige Brud med Fortiden, der var foregaaet i 1660, og som samtidig kunde afgive Lokaler, der passede for den nye Regeringsform og for dens mere indviklede Hofceremoniel. Ifølge dette var de mest tilbagetrukne, fjernest fra den profane Verden liggende Værelser de fornemste i Rang. Det var sikkert ogsaa derfor, at det nærmest Centrum, nærmest Senge-

Apparellerne ved grønne Bro med Herkules og Mars, Mur og Trappe. Udført under Christian V. og Frederik IV.

kammeret liggende Rum, Kirsten Munks tidligere Kammer, nu blev særlig udmærket og omdannet i fransk Stil til en for den enevældige Konges Fremtræden passende Ramme. Dronningen fandt Afløb for sine absolutistiske Følelser ved at lade det foran omtalte Maleri af sig selv som den ypperste af alle Gudinder anbringe under Loftet[16]) i sit Værelse. Hvis hun da ikke, hvad der turde være det sandsynligste, havde taget Forskud paa Fornøjelsen og ladet det anbringe umiddelbart efter sin Tronbestigelse.

Dør i Kongens Gemak. Dekoration fra Christian V.

Det marmorerede Gemak paa Rosenborg (S. 93—97) er et fuldstændigt Brud med Fortiden; det er ikke et Rum til Beboelse, det er et Repræsentationslokale, det første Stykke Architektur i Danmark, der udtrykker en bevidst, tilstræbt Ide: Kongedømmet af Guds og ikke af Rigsraadets Naade. Det yppige med et Mylder af Figurer i højt Relief smykkede Loft bæres af Pilastre med korinthiske Kapitæler. Pilastre og Vægge er udført i marmoreret, Loftet i hvid Stuk. I Langvæggens tre Hovedfelter, indbyrdes skilte ved to og to af disse Pilastre og nogenlunde svarende til de tre Vinduer paa den modstaaende Væg, ses i Marmormosaik tre Vaabenskjolde med det norske, danske og svenske Vaaben. I Loftet mellem Genier og Nymfer ses i hjærteformede Skjolde i Række langs Væggene de

danske Provinsvaabner og endelig i Midten i to dybe, stukkerede Rammer to Malerier, der forestiller de kongelige Symbolers himmelske Oprindelse. Paa det ene bringer Engle Scepter og Rigsæble — med Devise: Pietas coronae sceptri stabilimen (Fromhed er Scepters og Krones Styrke — paa det andet Sværd og Krone — med Devise: Iustitia armata gladio orbis hujus tutamen (Retfærdighed væbnet med Sværdet er denne Verdens Værn) — ned fra Himmelen.

Man har saaledes i Værelsets Udsmykning udtrykt den enevældige Konges Titel, men paa en langt mere abstrakt Maade end det senere blev Tilfældet. Frederik III. holder i Modsætning til sin Gemalinde, og i Modsætning til sine Efterfølgere sin Person ganske tilbage. Dette Rum er ikke viet Frederik III. af Guds Naade Konge til Danmark, Norge og Sverige, de Venders og Goters, Hertug til Slesvig o. s. v., men Indehaveren ved Guds Naade af den enevældige Kongemagt i Danmark o. s. v. Derimod lod Frederik III. sin laurbærkransede Buste anbringe over den sydlige Kamin i den lange Sal, vis à vis Christian IV.s.

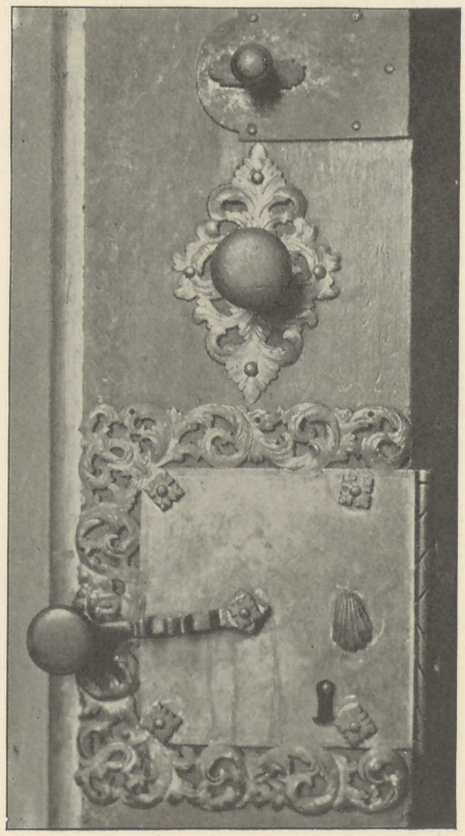

Dørknop og Laas i Kongens Gemak fra Christian V. Den øverste Slaa senere.

At Rosenborg i det hele og det marmorerede Gemak i Særdeleshed blev betragtet som særlig knyttet til den nye Regeringsform fremgaar ikke blot deraf, at Slottet blev Opbevaringssted for Rigsregalierne men tillige af, at Enevældens største Højtidelighed næstefter Kroningen, nemlig Uddelingen af den nylig indstiftede Dannebrogsorden fandt Sted her Dagen efter den første fødte Tronfølgers Fødselsdag 12. Oktober 1671[17]). Naar man henlagde denne betydningsfulde Højtidelighed til dette lille Værelse paa det beskedne Rosenborg i Stedet for til Frederiksborg, i hvis Slotskirke Salvingen mod gammel Sædvane var foregaaet, og hvis Sale egnede sig langt bedre til Udfoldelse af den ved saadanne Lejligheder brugelige Pomp,

har det utvivlsomt haft sin Grund i, at dette Værelse, det marmorerede Gemak, hvis kunstneriske Udstyrelse i Versaillestil lige var bleven fuldendt, var det eneste paa samtlige danske Slotte, der i Stil svarede til den Forherligelse af Enevælden, som tilsigtedes ved Indstiftelsen af den nye Orden. Atter 1684[18]) fandt der en saadan Ordensfest Sted i det marmorerede Gemak.

Af Regnskaberne synes det, at Værelsets Udsmykning først er bleven færdig efter Christian V.s Tronbestigelse. Og dette forklarer

Gartnerbolig, opført 1688 forhøjet 1777, og Kongens Vaskerhus.

ikke blot Anbringelsen paa den ene Dør af Christian V.s klare og tydelige Navnetræk, men tillige det mærkelige Sammensurium af Bogstaver paa den modstaaende Dør, utvivlsomt et Udtryk for den Frygt, en jævn Haandværksmester maatte nære for at lægge sig ud med den myndige og skrappe Enkedronning Sophie Amalie. Ikke blot gjorde hun Fordring paa Rang foran den regerende Dronning, og nægtede fremmede Gesandter i Audiens, naar de efter gammel Regel først havde søgt Audiens hos Dronning Charlotte Amalie, men ved Fester ude paa hendes eget Lysthus, »Sophie Amalienborg«, hvor Kongeparret var hendes Gæster, saa man over alt Kongens og

Kamin i »Kongens Gemak« fra Christian V.s Tid.

hans Moders Navnetræk og Valgsprog, men den regerende Dronnings fandt man intet Sted. En Handlende, der vilde gøre sine Hoser grønne hos Enkedronningen, undgik helt at kalde Charlotte Amalie Dronning og brugte Betegnelsen »Ihr Königl. Majest. Gemalinn Scarlotte[19]«).

Midtermaleri i Loftet i »Kongens Gemak«.

Under saadanne Forhold forstaar man, at en stakkels Malermester, der skulde se sig for til alle Sider, kunde finde paa at fremstille den dybsindige Bogstavgaade (S. 94), som pryder Døren ind til Kongens Gemak, paa hvilken man med lidt god Villie kan læse saa vel *F. 3.*, som *S. A.* og *C. A.*

Væggenes Dekoration skyldes utvivlsomt François de Brie, der i 1663 fik Bestalling som Kongens Marmorerer. Han maa antages

at høre til en fransk Kunstnerfamilie, og det er mulig hans Farfar, François de Brie, som i 1561 arbejdede som Billedhugger ved Opførelsen af Fontainebleau[20]). Reliefferne i Loftet skyldes derimod snarest den italienske »Stukkaturmester« Francesco Bruno[21]) fra Neapel, der i Slutningen af Frederik III.s Regering tilligemed andre Værkfæller kom hertil fra Prag.

Loftsmalerierne er udført af Peder Andersen.

Marmorereren har haft nogen Vanskelighed ved at faa Dekorationen passet ind i Værelsets Ramme. Dettes Midterakse faldt, sagtens paa Grund af de under Bygningens Opførelse foretagne Ændringer, ikke sammen med Midtervinduets Akse. Og medens de højtsiddende Vinduer passede godt nok til Rammeværket i det

Frise, malet af le Coffre, i Loftet i »Kongens Gemak«.

gammeldags Panels underste Fyldinger, harmonerede de ikke med den moderne Væginddeling. At faa de vandrette Linier og Flader i Rummet i Plan, var ikke gørligt, da Fodstykkerne af Pilastrene, som var skilt fra Skafterne ved en Gesims eller et Baand af vandrette Profiler, derved vilde blive altfor høje i Forhold til Skafterne. Man ser da ogsaa, at han har klaret Vanskelighederne ved at skære Vindueskarmen i sin halve Bredde saa langt ned, at den nederste Flade kunde komme i Plan med Pilastrenes Gesimser.

Men det har alligevel ikke været nok. Man har følt sig saa ilde berørt ved det Misforhold, der stadig herskede mellem Pilastrenes Fodstykker og Skafter, at man til sidst har grebet ind og forlænget hver af Pilastrene med 10 ctm. Med andre Ord, uden Hensyn til den med hvide Linier optrukne rektangulaire og kvadratiske Inddeling af Vægfladerne mellem Pilastrene har man flyttet Gesimserne 10 ctm. ned paa hver Pilaster.

Frise i Loftet i »Kongens Gemak«.

Dette synes, af den Forskel der er paa Marmoreringen, at være foregaaet en rum Tid senere end Udsmykningen af Værelset. Og det turde være sandsynligt, at denne Forandring er Resultatet af et Besøg, som Christian V. i Juni 1695 aflagde paa Rosenborg[22]) for sammen med sin Arkitekt Steenwinkel og Billedhuggeren Quellinus at bese det marmorerede Gemak.

De i øvrigt af Christian V. foretagne Forandringer i Rosenborgs Indre har til Dels været nødvendiggjorte ved de oprindelige Dekorationers Forfald. De fremtræder nærmest som Istandsættelser, og man synes at have sat dem i Værk paa den billigste og nemmeste Maade og at have brugt, hvad man havde for Haanden, uden at tænke alt for meget paa Helhedsvirkningen.

Saaledes synes de gamle Stuklofter, eller sandsynligvis Bjælkelaget selv, i de to Endesale i Stueetagen, Christian IV.s og Christian V.s Forstuer, at have været saa medtagne, at man under Christian V. har lagt nye Bjælker ind og dækket disse med Malerier. I

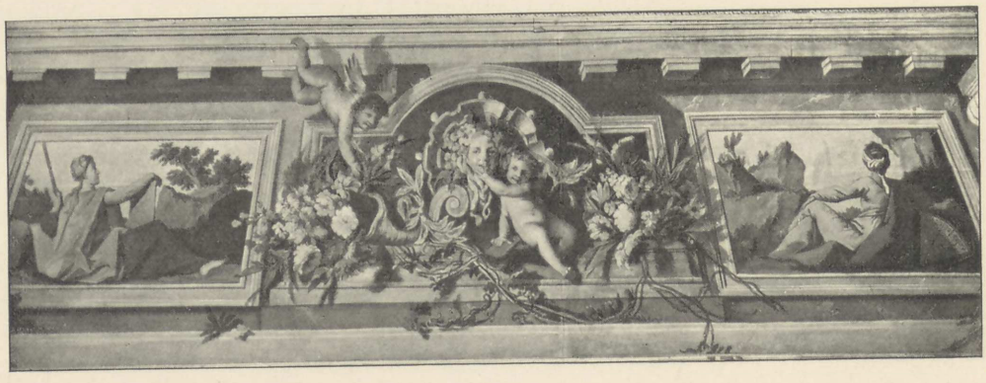

Frise, malet af le Coffre, i Loftet i »Kongens Gemak«.

Christian IV.s Forstue danner to større romboide Malerier, hvert omgivet af fire mindre trekantede paa Siderne, Loftets Midterparti. De forestiller Gudernes lyksalige Liv i Olympen og Titanernes Kamp for at trænge derop, og skyldes mulig Anton Steenwinkel, der i alt Fald flere Gange ses at have leveret Malerier til Rosenborg[23]). For at bringe Rummet til at syne højere har man uden om disse Fremstillinger, hvis øverste Parti dannes af et Gæstebud paa Olympens Top, anbragt en Frise, der er malet, meget ubehjælpsomt, som en Balustrade med Karyatider, Blomsterkranse og Guirlander forneden og smykket med Vaser foroven og med Muslingeskaller i Hjørnerne. Den samme Idee er gentaget, men langt bedre udført, i den sydlige Endesal, hvor Loftsdekorationen dannes af et firkantet Maleri, der forestiller et Orkester, som er opstillet uden om en Balustrade og musicerer. Uden om dette er der anbragt to Friser, den inderste med dansende og legende Genier; den yderste forestiller en Balustrade med en Fremstilling af de fire Aarstider, repræsenteret af fire Masker som er omgivet af Genier, Blomster og Løvværk samt — for Vinterens Vedkommende — af Musikinstrumenter, Spillekort og Karnevalsemblemer. Ved Siden af disse er der paa de to Sider paa Guldgrund malet fire Landskaber og paa de to andre fire Kvindeskikkelser, der symboliserer Architectura, Sculptura, Pictura og Geometria. Paa Fremstillingen af de tre Aarstider skyldes Maskerne med Genier og Blomster uden Tvivl le Coffre, medens den fjerde, Vinteren, minder om Cornelius Gissbrecht. De to Frisestykker med dansende Genier synes ligeledes at stamme fra le Coffre's Haand, medens de to andre er langt ringere gjort og synes at hidrøre fra den samme Maler, der har udført Frisen i Christian IV.s Forstue.

Det kan ikke afvises, at der kan være nogen Sammenhæng mellem Midterpartierne i Loftet i Christian IV.s Forstue og Frisen udenom, men Midtermaleriet og den inderste Frise i Christian V.s hører øjensynlig ikke sammen. Den sidste er sat op for at udfylde et tomt Rum. Maleriet i Midten af Salen minder i hele sin Karakter om de ottekantede Loftsmalerier fra Belejringstiden, som nu findes anbragt paa Amalienborg[24]).

Dekorationen af Vægfyldinger og Døre saa vel her som i den røde Sal (Rosen) i andet Stokværk er ligeledes udført i Christian V.s Tid — i sidstnævnte Sal findes denne Konges Navnetræk tillige med en Vægtskaal, en Hentydning til hans Valgsprog, paa en

af Vægfyldingerne — og skyldes mulig den Sivert Maler[25]), som i Begyndelsen af hans Regering fik Betaling for Malerarbejde paa Slottet. Derimod er der i Christian V.s sidste Regeringsaar bleven sat et Brystbillede af Kongen, malet af d'Agar, op over Kaminen i Forstuen i Stedet for det Maleri af en tyrkisk Bataille, som tidligere fandtes i en med »fuldkommen Armatur udhuggen forgyldt Biltværksramme omkring« [26]). Kongens Billede (S. 123) er anbragt i en rund Ramme af mørkt Marmor med Blomsterdekorationer i hvid Sten. Denne Dekoration minder i saa høj Grad om Ornamenterne paa Kaminen fra Frederik III.s Tid i Taarnkammeret ved den lange Sal (S. 75), at man sikkert tør henføre disse to Arbejder til samme Mester.

Indretningen af Regaliekammeret i Taarnkammeret ved den lange Sal er sikkert foretaget straks efter Christian V.s Tronbestigelse og Regalierne anbragt her i det hemmelige Skab i Muren, saaledes som Major[27]) beskriver det i 1693 og saaledes som de fandtes, indtil Worsaae i 1862 gav dem en ny Opstilling, der paa en ganske anden Maade end hidtil lod dem komme til deres Ret, i et Pyramideskab midt paa Gulvet. Samtidig, om ikke tidligere, tilmuredes Døren fra Salen ind til Hemmeligheden (S. 36 Nr. 2) ved Siden af; en Dør brødes ud i Muren fra Regaliekammeret her ind, og det grønne Kabinet i lang Tid, lige til 1858, Rosenborgs egentlige Skatkammer, fremstod.

Forandringen af det forgyldte Kammer neden under Regaliekammeret til et Spejlkabinet er derimod vistnok først foregaaet i 1684[28]). Ogsaa her blev Døren fra Røde Sal ind til »Sekretet« ved Siden af (S. 35 Nr. 1 og 13) tilmuret og en Dør aabnet mellem dette og Spejlkammeret[29]).

Ligesom Christian V. havde ladet sit Brystbillede anbringe over Kaminen i sit »nederste Gemak«, som den tidligere Forstue nu kaldtes, lod han sin Buste i Gibs sætte op paa en Sokkel over Døraabningen i Indgangsloggiaen paa 1. Sal, lige over for det Marmorrelief af Frederik III., som var anbragt over Døren ind til den store Midtersal. Og sandsynligvis stammer Marmorrelieffet af Christian V. over Døren i den lange Sal ind til Regaliekammeret ogsaa fra hans Tid, om end den nuværende Indfatning først skriver sig fra Frederik IV.

Den værdifuldeste Forøgelse Rosenborg fik under Christian V. var dog de tolv Tapeter i den lange Sal, som blev udført i Tiden

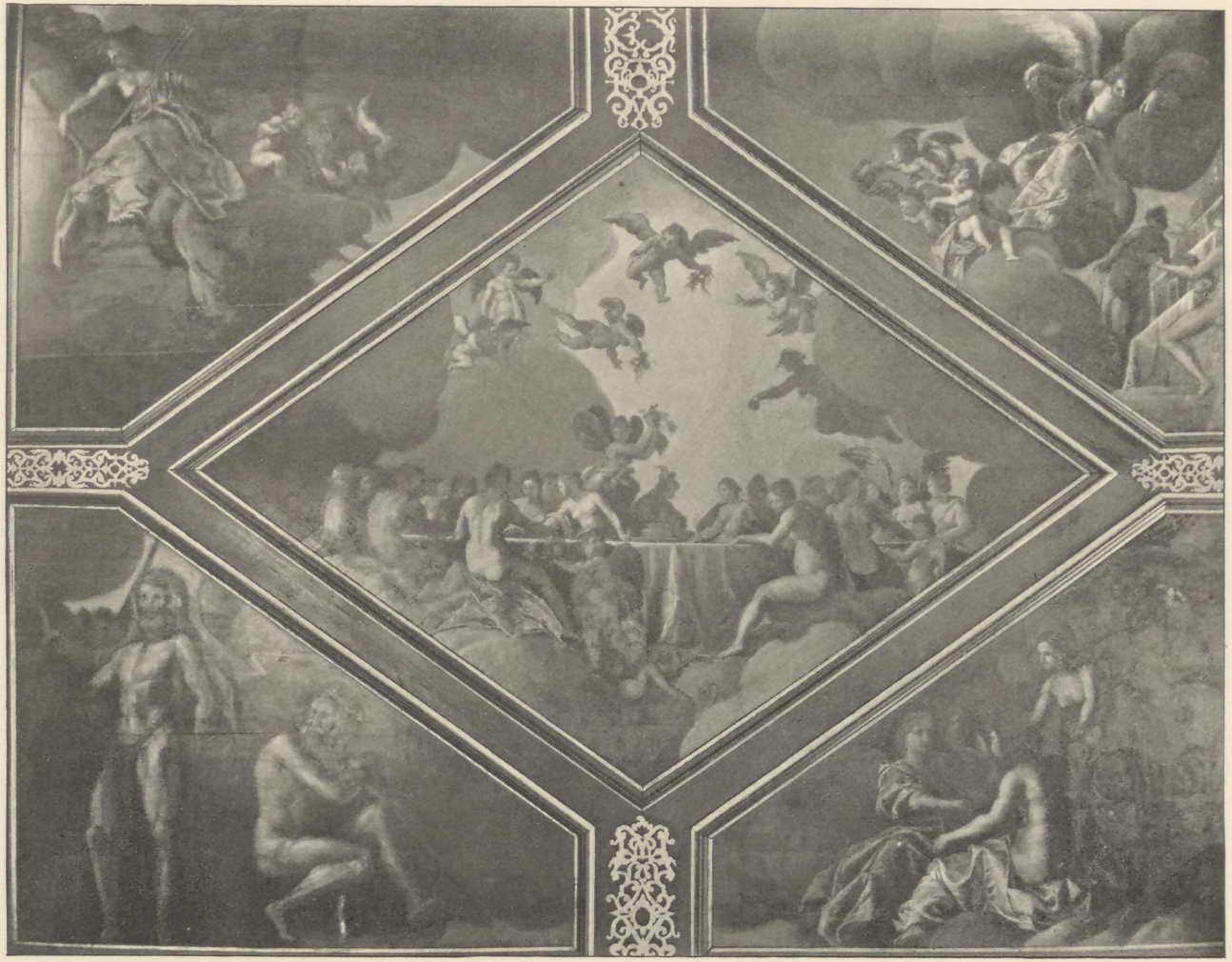

Loft i Dronningens Gemak, tidl. Christian IV.s Forstue, sat op under Christian V.

fra 1687 til 1698 af Brødrene van Eichen, to indkaldte Flamlændere, for hvem der blev indrettet et Tapetvæveri i Køge [30]). De forestiller de store Sejre i Skaanske Krig og er udførte efter Malerier og Tegninger af Peder Andersen, Wilcken Ribolt o. a. Det synes, som om Christian V. ogsaa har haft i Sinde at lade foretage Forandringer i Udstyrelsen af Loftet i den lange Sal — Steenwinkel [31]) faar i alt Fald i 1681 Betaling for et stort Maleri

Landskrona Kastel erobres 4. August 1676, m. Portræt bl. a. af Christian V.

»til Rosenborg Sal«, — sandsynligvis har Christian IV.s Loftsdekoration med Fremstillingerne af Menneskets Sysler og Arbejder været for jævn for den barokke Enevælde. Man har vistnok tænkt paa en lignende Forherligelse af Absolutismen som den, der fra omtr. 1689 prydede Loftet i Audienshuset paa Frederiksborg [32]), men det var først Frederik IV. der skulde bringe denne Tanke til Udførelse. Tapeterne er gengivne i Billederne S. 130—137.

De store Beløb, der i Christian V.s Regering gik med til Rosenborgs og Havens Bygninger, er opført paa en saa summarisk Maade i Regnskaberne [33]), at det ikke er muligt at følge de enkelte Arbej-

per. For selve Slottets Vedkommende maa de for største Delen være anvendt til Istandsættelser paa Tag og Fag. Slottet maa have været Genstand for en gennemgribende Restauration, hvis Afslutning maa antages at være tidfæstet ved Anbringelsen af Kongens Navnetræk og Aarstallet 1692 ved Siden af Christian IV.s Ciffer og Aars-

Landgangen paa Rygen 17. September 1677.

tal i Slottets Vejrfløj. Det var ved denne Restauration, at Vægtergangen oven paa Slottets Tag blev fjernet, og dermed var et af de væsentligste Karaktermærker for Lysthuset forsvundet fra Rosenborg.

Da Frederik III. besteg Tronen laa Kongens Have under Udvidelsens Tegn. Ved Sløjfningen af Byens gamle Østervold og Opfyldning af Stadsgraven her udvidedes den til den Linie paa Vestsiden, den til Dels har endnu. Men hvad den havde vundet paa den ene Led, stod den snart efter i Fare for at tabe paa den anden.

Ved den Plan til Bebyggelse af Ny-København [34]) som Frederik

III. i 1650 gav sit Bifald, havde man lagt den midterste af de tre Hovedgader, Kongensgade (nu Gotersgade), Dronningens- og Prinsensgade, saaledes at den viste lige mod Rosenborg Slot. Men samtidig havde man planlagt en Gennemskæring af Haven ved de paa disse lodrette Gader, Rigensgade og Herregade. Ved den endelige Fastsættelse af Byggeplanen i 1663 blev denne Beskæring af Haven dog ikke bragt til Udførelse. Først i 1804 kom Fortsættelsen af

Helsingborgs Erobring 3. Juli 1676, m. Portræt bl. a. af Christian V.

Møntergade, nu Kronprinsessegade, til at indtage den Plads, man i sin Tid havde tiltænkt Herregade. Selv Anlæget af Dronningensgade blev ikke udført efter Planen [35]), den blev flyttet et Stykke længere mod Øst og hedder nu Dronningens Tværgade.

Det gik meget langsomt med Opfyldningen af den gamle Stadsgrav. Endnu i 1663—1666 ses der at være kørt en Mængde Renovation ud i Haven til Udfyldning af endnu resterende Huller [36]). Paa en Del af denne nye Opfyldning lod Frederik III. i 1663 anlægge en ny »Irrgarten« med et dertil hørende Lysthus. Men inden vi gaar over til at omtale dette nærmere, vil det være naturligt

— i Tilknytning til det foran S. 22 oplyste — at meddele, hvad der findes om de ældre Lysthuse i Haven. Det er i Reglen saare lidet og saare spredt og — hvis ikke et lykkeligt Tilfælde var kommet til Hjælp — mere egnet til at forvirre end til at klare Begreberne.

Marstrands Erobring 23. Juli 1677. Portræt af Ulrik Frederik Gyldenløve.

Et Lysthus omtales i Slutningen af Christian IV.s Tid [37]) som det grønne Lysthus; et, mulig det samme, i Begyndelsen af Frederik III.s som det Lysthus [38]), hvori de nøgne Billeder ligge. Fra de ældste Bygningsregnskaber (Henvisn. S. 6—8) ved vi, at et eller andet af Lysthusene blev malet grønt, men der gaar omtrent hundrede Aar, inden vi finder mere om dette Lysthus. Nemlig saa sent somr i 1717, hvor der i et Murerregnskab [39]) findes omtalt først Christian IV.s grundmurede, ottekantede Lysthus i Krumspringet og dernæst et andet ottekantet Lysthus, bygget af Tømmer (og derfor malet) i

Niels Juels Sejr ved Øland 1. Juni 1676. »Stora Cronan« (126 Kanoner) synker

Niels Juels Sejr paa Kolbergred 1. Juni 1677. »Kalmar Kastell« (74 Kanoner) synker.

Landgangen ved Rå Syd for Helsingborg 29. Juni 1676.

Niels Juels Sejr i Køgebugt 1. Juli 1677.

Christiansstads Erobring 15. August 1676.
Christian V. giver ved Solopgang Garden Ordre til Angreb.

Wismars Erobring 13. December 1675.
Byens Øvrighed beder Kongen om Naade for den erobrede By. I Kalechen til højre Dronning Charlotte Amalie og Prinsessen af Taranto.

Landskrones Erobring 11. Juli 1676. Portræt bl. a. af Christian V.

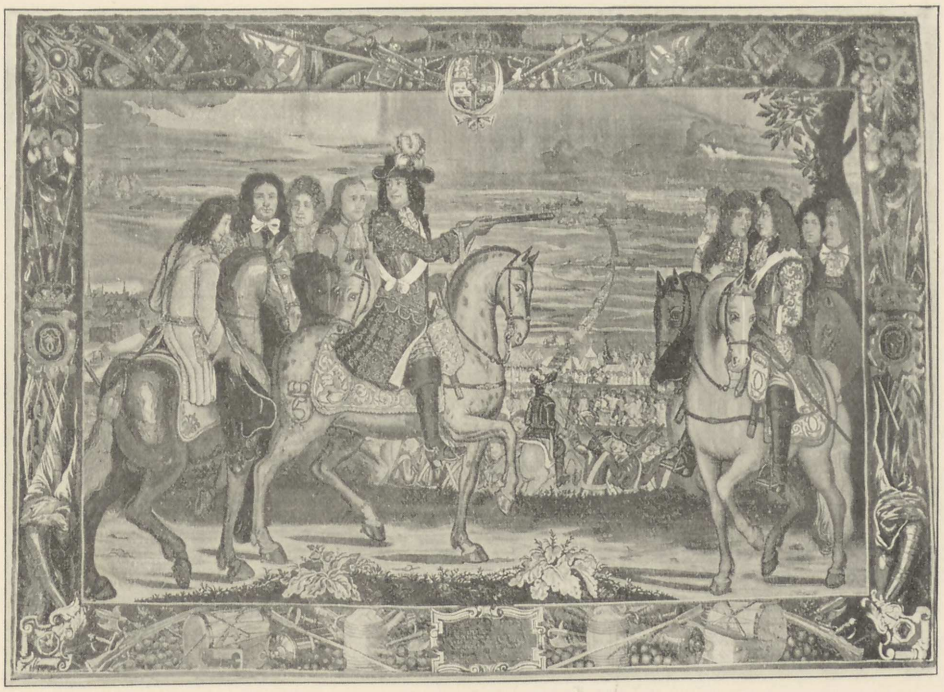

Damgartens Erobring 6. Oktober 1676. Portræt bl. a. af Christian V.

to Stokværk og med et højt Trappetaarn. Ved denne Tilføjelse rinder der En en anden Udgiftspost i Hu, gemt i Haandværker-Afregningernes store Masse [40]), efter hvilken Tømmermester Nicolai Løberts eller Libertsen paa Korfitz Ulfelds Ordre i 1649 har opsat et firkantet, 16 Alen højt Tømmerværk med en Vindeltrappe udi, 54 Trin høj, saa man kan gaa op paa det høje Lysthus som staar over Porten i den lille Urtehave. Det er sandsynligvis dette Lysthus, vi senere (i 1645) møder som det grønne, og det er ikke umuligt, at vi her har det Lysthus, der i Inventaret af 1718 S. 590

Asien, Figur paa Gesims under Gavlkappen i den lange Sal, udført af Franz Biener 1707.

kaldes Lysthuset med de tre Porte. Tilføjelsen »som staar over Porten« kunde tyde derpaa, og Anbringelsen deri af otte Spejle (se Inventaret anf. St.) synes at tyde paa en ottekantet Form.

Under Frederik III blev der bygget en ny Grotte i Haven, hvortil der i 1661 blev lavet en Model [41]) i Lindetræ. Der var et stort Kobberbækken [42]) med Vandtilløb i Grotten og et Fuglehus ovenover, som i 1692 blev ombygget af Steenvinkel [43]) og senere omtales som »det ottekantede Fullehus«.

Ligesom et af Lysthusene, sagtens fra Christian IV.s Tid, var befolket af nøgne Billeder, blev det ottekantede Lysthus i Krumspringet i 1664 ogsaa befolket men med bevægelige Billeder. Det var Frederik III.s mærkværdige, mekaniske Legetøj fra Nürnberg,

72 Haandværkere, hver i sit Værksted, der kunde bevæge sig og hver udføre sit særlige Haandværk ved at der drejedes paa et Haandtag. Der lavedes en Kasse [44]) til at opbevare Kunststykket i, og dens Maal — 4½ Alen × 2 Alen — viser, at det har været et Stykke Legetøj i Lighed med dem, man endnu for en Snes Aar siden kunde se paa de rigtige Nürnberger Lirekasser.

Fra 1. Maj 1663 til Efteraaret arbejdede der et Par Hundrede Soldater i Haven med at opfylde og jævne Terrænet, hvor den nye »Irrgarten« [45]) skulde anlægges. Der blev til denne købt 1600 Alen

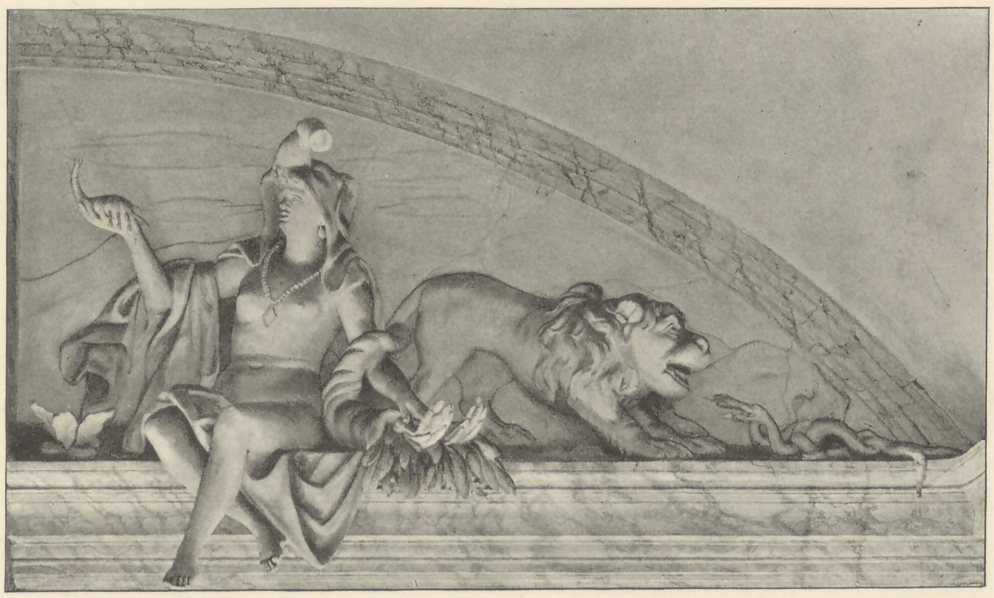

Afrika, Figur paa Gesims under Gavlkappen i den lange Sal, udført af Franz Biener 1707.

Lægter og en Mængde Træer og Planter fra Frankrig og Holland samt Egetræ til Lysthuset. Dette blev bygget af Mester Albert Mathiesen paa nedrammede Pæle, var to Stokværk højt, med syv buede Egetræsvinduer forneden og tolv foroven og en udvendig Vindeltrappe paa 36 Trin. Uden for 1. Stokværk løb der en »Omgang« eller et Galleri med Kobbertag; selve Lysthuset var ligeledes tækket med Kobber, der løb sammen i en Spids, som bar en stor Kugle af Messingtraad. Under Huset var der drænet med Trærender, men Fugtigheden vedblev dog stedse at gøre sig gældende og gjorde sit til, at Bygningen kun fik en kort Levetid.

Faa Aar senere, i 1669, var der atter en stor Mængde Soldater udkommanderede til Arbejde i Kongens Have, 300 Mand foruden

Officerer, som skulde være den berømte Borri »følgagtige til Arbejde i woris Hauge Rosenborg«. Det var Borris Laboratorium der skulde rejses i Haven.

Det synes atter at være et fælles Træk for Lysthusene i de nordlige Lande [46]), at Fyrsterne omkring disse samlede en Koloni af deres dygtigste Kunstnere og Haandværkere. Christian IV. havde sin Destillerer Peter Paynck og sin Tusindkunstner Kasper Herbach boende i Haven, og under Frederik III. og Christian V. havde stadig en Række Kunstnere og Haandværkere til Huse herude.

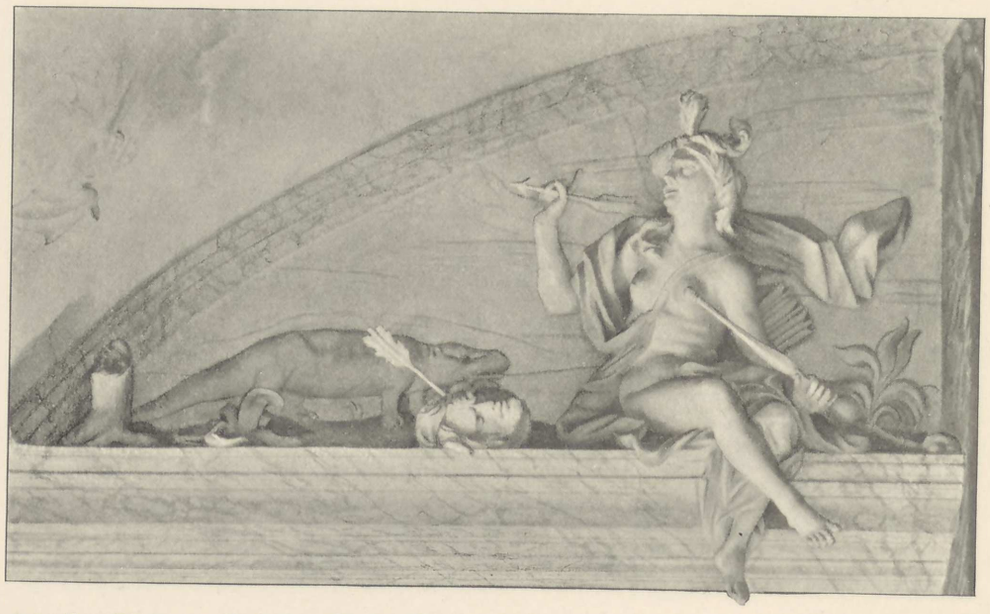

Amerika, Figur paa Gesims under Gavlkappen i den lange Sal, udført af Franz Biener 1707.

Kasper Herbach var særlig beskæftiget i det nye store Laboratorium, som Christian IV. havde ladet bygge i sin Have til Udsmæltning af den guldholdige norske Erts, der var fundet i 1646. Hvor dette Laboratorium har ligget, vides ikke, og ud over det omtalte Regnskab paa Bygningsmaterialer samt et Brev fra Kongen af 12. Oktober 1646 [47]) synes det ikke at forekomme. Af de store Mængder af Byggemateriale [48]), der overlodes Borri, og af den Arbejdsstyrke han har kunnet disponere over, synes det klart at fremgaa, at han har haft store Byggearbejder for, ikke mindst i Kongens Have, hvor han i det sidste Aar af Frederik III.s Tid begyndte sin hemmelighedsfulde Virksomhed. Og i et Inventar fra 1673 [49]) omtales da ogsaa — foruden det første (Borris) Laboratorium — Destille-

rerens Residens, der ved sit Indhold er karakteriseret som et fuldstændigt Laboratorium. Med Hensyn til det førstes Plads i Haven vilde man være ganske i det uvisse, om ikke Fontainemesteren i et Regnskab 1716 havde anført, at der var bleven loddet et Blyrør til den Arm (Vandledning) »der ligger (d. v. s. fører) til det Billede Vandet springer af i Borris Park« — altsaa Bathsebas Billedet i den firkantede Dam. Betegnelsen Borris Park bruges flere Gange i dette Regnskab, og dermed turde det vel betragtes som meget sandsynligt, at Borris Laboratorium har ligget paa den Plads, hvis Midte endnu optages af Springvandet i Kongens Have.

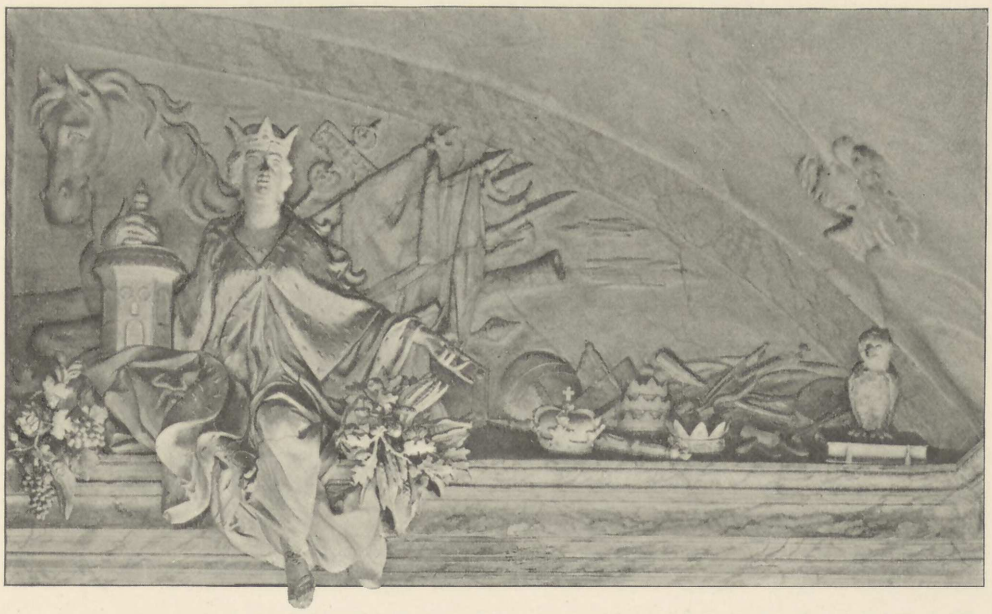

Europa, Figur paa Gesims under Gavlkappen i den lange Sal, udført af Leonhard Schwabe 1707.

I Slutningen af Frederik III.s Regering blev der foretaget en ret indgribende Forandring med det blaa Lysthus, idet Kurt Adelaer, benyttende sine hollandske Erfaringer, indrettede et hollandsk Køkken der[51]). Det nævnes første Gang 1669 og laa i Bygningens 1. Stokværk, i de Rum, der oprindelig havde været tiltænkt Dronningen; Kælderen, som sikkert har været ubrugelig paa Grund af Fugtighed, maa nu være bleven opfyldt, og Spisesalen i 2. Stokværk laa saaledes lige oven over Køkkenet.

Ved et hollandsk Køkken forstod man et Rum, hvis Vægge var beklædt med Plader af Delfter Stentøj og med Malerier af slagtet Kvæg, Høns, Fuglevildt og Fisk, og som blev benyttet delvis som

Køkken, delvis som Opholdsrum. Man tager næppe fejl i at betragte det som Scenen for den ved Hove yndede Forlystelse, der forekommer hyppigt i Datidens Regnskaber og Breve under Navnet »Wirtschaft« [52]), en Slags Maskerade, hvor Kongen og Dronningen forklædt i hollandske (Amager) Dragter optraadte som Vært og Værtinde for deres Gæster. Til Hjælp ved saadanne Lejligheder var det hollandske Køkken derfor forsynet ikke blot med hollandsk Køkkentøj, men med en veritabel hollandsk Kokkepige [53]).

Naar det nye Navn paa Bygningen saa ganske og aldeles for-

Loftsfriser (vestlige Side) i den lange Sal. Øverst »Landmilitsens Oprettelse«, nederst »Den altid færdige Sø-Rustning«.

trængte det gamle, at dette aldrig mere forekommer i Regnskaberne, skyldes det sikkert, at Anledningen til Navnet: Det blaa Lysthus faa Aar senere forsvandt. I de første Aar af Christian V.s Regering blev nemlig Huset bygget om af Christian V.s General-Arkitekt Lambert v. Haven, der i 1670 var kommen hjem fra en Studierejse i Italien, og som nu førte sine Erfaringer ud i Livet. Taarnet og Renaissancegavlene blev taget ned, og med dem det høje, stejle med blaa Skifer belagte Tag, der havde begrundet Navnet.

At Lambert v. Haven har været beskæftiget med Byggeriet paa Rosenborg, fremgaar med Sikkerhed af forskellige Regnskaber. Ind-

Loftsfriser (vestlige Side) i den lange Sal. Øverst »Landmilitsens Oprettelse«, nederst »Den altid færdige Sø-Rustning«.

trykkene fra hans Italienske Rejse[54]) lader sig ogsaa spore i Slotsporten ud til Østervoldgade, som blev opført 1672, ganske vist ikke med græske Søjler som det Vagthus, han kort efter byggede foran Københavns Slot, men dog med kendelig Paavirkning fra det klassiske Land. Dernæst i Ombygningen af det blaa Lysthus, der maa være foretaget 1671—1672, efter hvilken det fremtræder (se S. 114) som en italiensk Villa med fladt Tag, kranset af en Balustrade og med pavillonagtige Fremspring paa hver af de to Længdesider, — Underdelen af det tidligere Taarn og den forrige Karnap. For hver af Gavlene hæver derimod den tidligere omtalte Udbygning sig op

Loftsfriser (østlige Side) i den lange Sal. Øverst »Dragonernes Oprettelse«, nederst »Vorned-Tvangs Afskaffelse«.

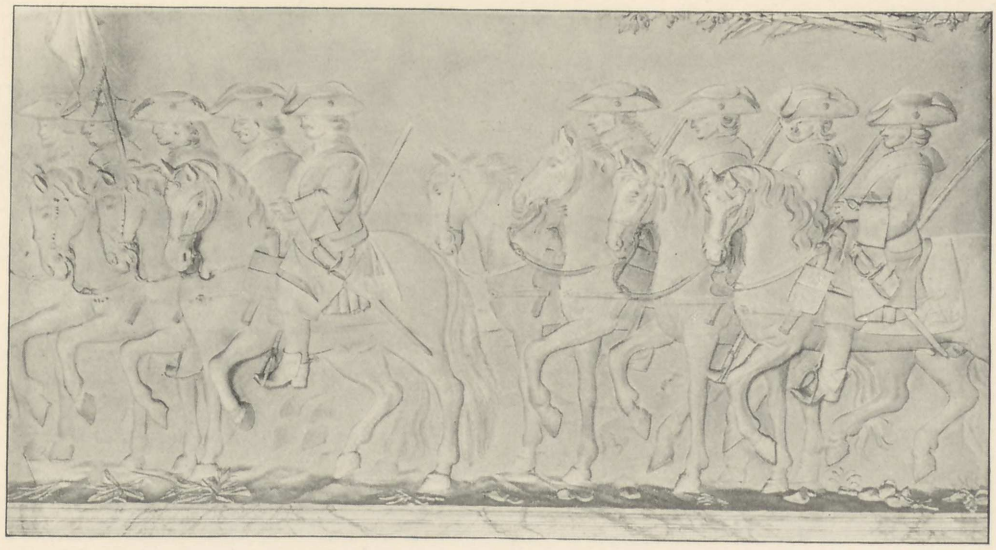

som et lille Taarn med pyramideformet Afslutning. Murstenenes røde Farve er uden Tvivl bleven dækket af Puds.

Paa Resens monumentale Kort over København (1674) ses det blaa Lysthus i sin nye Skikkelse, der viser sig nøje at svare til Kobberstikket i Danske Vitruv[55]) fra Midten af 1700-Tallet.

Christian IV.s botaniske Have maa antages at være gaaet ganske til Grunde i Kongens senere Aar og efter hans Død, og det er vistnok paa dens Grund, Frederik III. og Sophie Amalie holdt

Loftsfriser (østlige Side) i den lange Sal. Øverst »Dragonernes Oprettelse«, nederst »Vorned-Tvangs Afskaffelse«.

deres Karousseller eller Ringridningsfester. Det synes i alt Fald først at være Christian V., der inddrog den under Haven som et Lystkvarter, og langs den nylig anlagte Østervoldgade opførte to Væksthuse, det ene oppe ved det skarpe Hjørne til Gotersgade, omtr. hvor Destillerhuset havde ligget, det andet »Pomeranshuset« længere hen imod Slottet. Midt imellem disse, paa den Grund som nu indtages af den kgl. Livgardes Chefsbolig, opførte han Lysthuset med de fire forgyldte Knapper eller Lysthuset ved Pomeranshuset[56]). Det var to Stokværk højt og ses ved Siden af de to omtalte Huse paa Wilcken Ribolts Tegning af København 1692, nu paa Rosenborg Slot. Længere mod Øst fandtes den endnu staaende, 1672 opførte Slotsport, derefter kom Slotsforvalterens (Kommandantens) Bolig, vistnok opført samtidig med Porten af Lambert v. Haven paa den nuvær. Direktørboligs Grund, og endnu længere mod Øst Gartnerboligen opført 1688 som en enetages Bygning, Vaskerhuset med sine Tørrelofter, Stalden og endelig det runde Hus her, som alt er omtalt (S. 22). Alle disse Bygninger staar endnu med Undtagelse af de to Væksthuse, Stalden og det Runde Lysthus paa Hjørnet af Sølvgade. Endnu maa nævnes, at Portbygningen blev forandret. Her havde en Tid Fogeden — under tysk Paavirkning blev han efterhaanden til Slotsforvalteren — haft sit Kammer over Porten[57]) og sandsynligvis nogle Rum i den lave østlige Tilbygning (S. 83), hvor der endnu 1717 synes at have været et mindre Køkken. Da den nye Slotsforvalterbolig nu blev opført ude ved Porten til Østervold, blev denne Lejlighed her ledig. Men Christian V. maa have haft Brug ikke blot for den, men for mere Plads endnu. Han lod sætte et Stokværk til paa den østlige Tilbygning og opførte en tilsvarende Fløj mod Vest. Herved opstod Portbygningen — saaledes som den viser sig paa Resens Kort — omtrent i sin nuværende Skikkelse. Omtrent, ti den vestlige Trappebygning er først kommen til i 1708. Den ejendommelige Skævhed i denne Del af Bygningen, — den vestlige Gavlmur støder ikke til Façademurene under rette Vinkler, men under en spids og en stump Vinkel — skyldes uden Tvivl den Omstændighed, at man har benyttet en gammel Mur, der i Forlængelse af Slottets Vestfaçade førte over til Fæstningsmuren, som Gavlmur for Tilbygningen paa denne Side Porttaarnet.

Det nye Lystkvarter, der var delt i fire Karreer, hver med en Runding i Midten og med en Fontaine midt i Anlæget, strakte sig

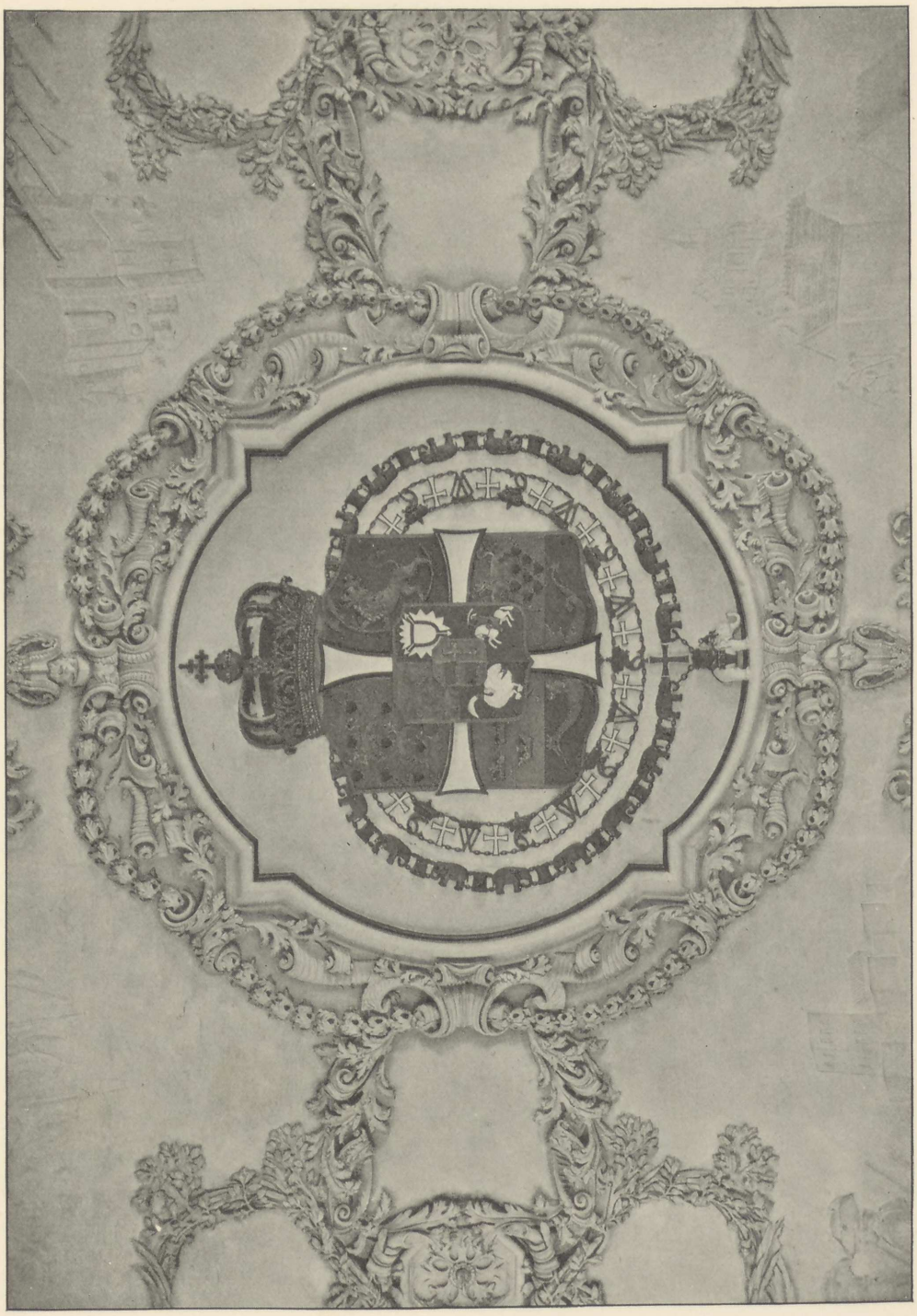

Midterparti af Loftet i den lange Sal.

fra Huset med de fire Knapper og Væksthusene helt ned til Kavalergangen og fra Gotersgade hen til Slotsgraven og var saaledes anlagt med det nye Lysthus ved Volden, Muren hertil og de to Væksthuse som Grundlinie. Det synes at have været indfattet af en lav Hæk eller Mur, der paa alle Hjørner og ved alle Indgange til Kvarteret var afsluttet af murede Piedestaler, som hver bar en af de store Marmorkugler, som en senere Tid ikke har forstaaet at bruge til Havens Forskønnelse. Lige ud for det store Taarn var de to Ringrendingssøjler rejst, som senere flyttedes hen til Grønne Bro. Inden for Muren og Husene langs Volden løb en bred Gang, der i sin Midte var optaget af fire Pyramider, hvis Trappetrin tjente til at stille Blomster paa[57]). Og i en af Lystkvarterets Afdelinger blev der i 1696 af Matematikeren Weigel fra Jena anbragt en stor Halvglobe af Kobber, der forestillede Himmelhvælvingen, og hvori Stjernebillederne var udhugget. Af et Par Mand kunde denne Globe drejes i Løbet af et Døgn, saa man indvendig fra ved fuldt Dagslys kunde faa et levende Billede af Stjernernes Gang over Himmelhvælvingen[58]).

Et Inventar[59]) over Københavns Slot, afsluttet 5. Marts 1673, anfører tillige Bygningerne og Billedværkerne i Kongens Have:

Første Laboratorium. — Destillerhuset. — Vaskerhuset. — Urtegaardsmandens Logement. — Lysthuset ved det blaa Hus, som er firkantet udentil og indeni ottekantet. — Det blaa Lysthus, nederst i samme Hus er det hollandske Køkken. — Det grønne Lysthus. — Lysthuset ved Pomeranshuset. — Pomeranshuset. — Et ottekaatet grundmuret Lysthus i Krumspringet. — Paa Broen foran del blaa Lysthus et stort »Livsstørrelse Kvindebillede af Kobbermetal« (Bathseba) paa en Stenfod; i den regulær lange Gang ud fra Lysthuset: 4 store Billeder, Livsstørrelse, Mands- og Kvindepersoner; paa begge Sider af Gangen »var besat med Stenbilleder, underskedlige Positurbørn« 77 i alt; endnu i samme Gang: 2 store høje Stenpiller, hver med en forgyldt Fugl paa. Imellem de to Alleer stod, som det synes, en Metal Hest og Løve, Livsstørrelse, liggende paa et Stenpostement, 2 drevne Kobberløver paa do., 2 høje store Piller, hver med et Stenbillede paa, 1 stort Blybillede med en Degen i Haanden, 8 store Brystbilleder, anstrøgen, af Potteler (disse stod omkring det ottekantede Lysthus), 43 hvide Brystbilleder af Gibs, alle paa et Træpostament, 4 andre store Billeder i Haven af Kridtsten, 20 store runde Marmorkugler, staaende paa Postementer.

Af de mange »Positurbørn« er kun to i Behold, nemlig Herkules og Mars paa Muren ved Døren til Grønne Bro (S. 113). De er udførte

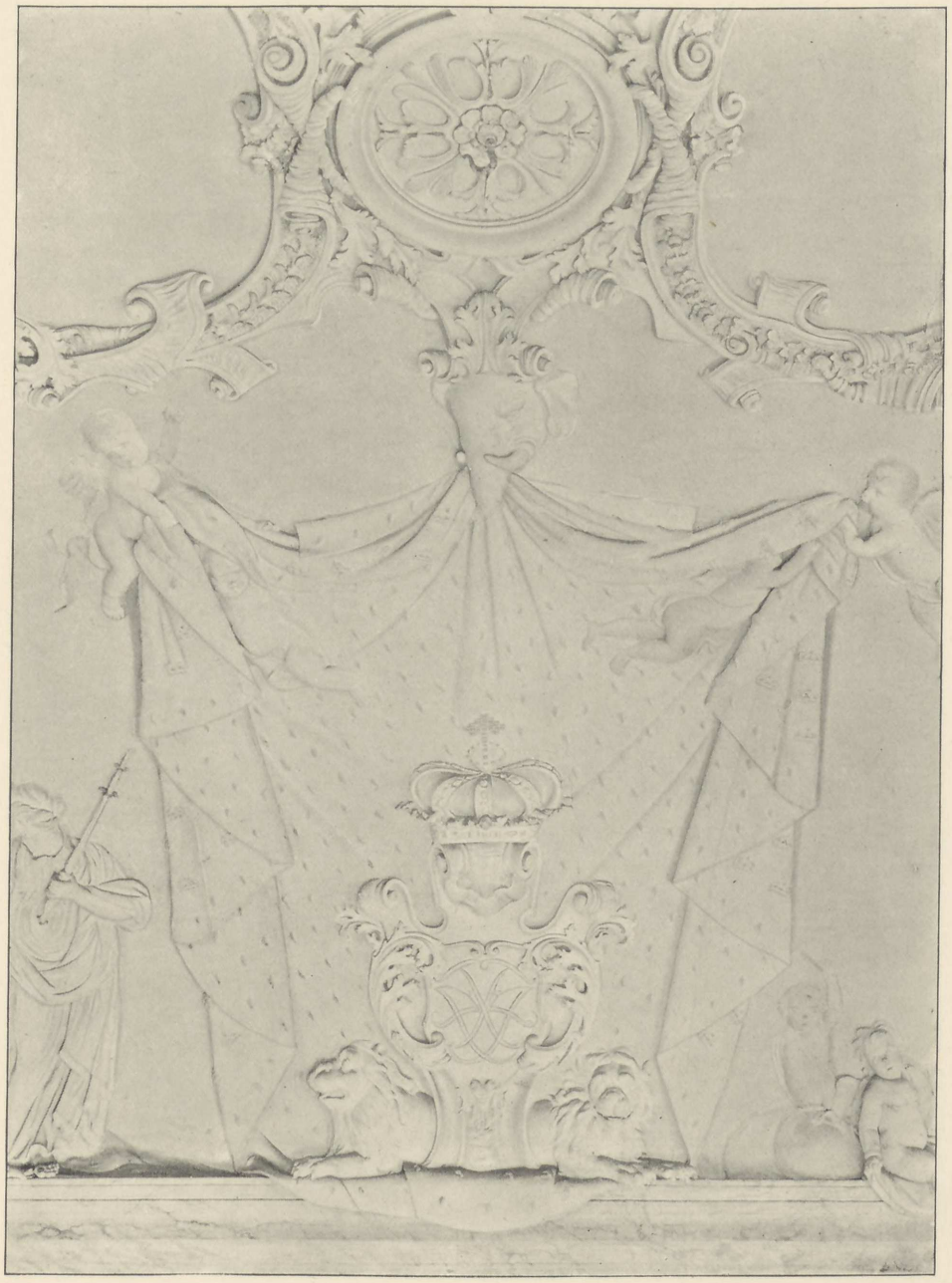

Loftsornament over Taarnkammerdøre i den lange Sal.

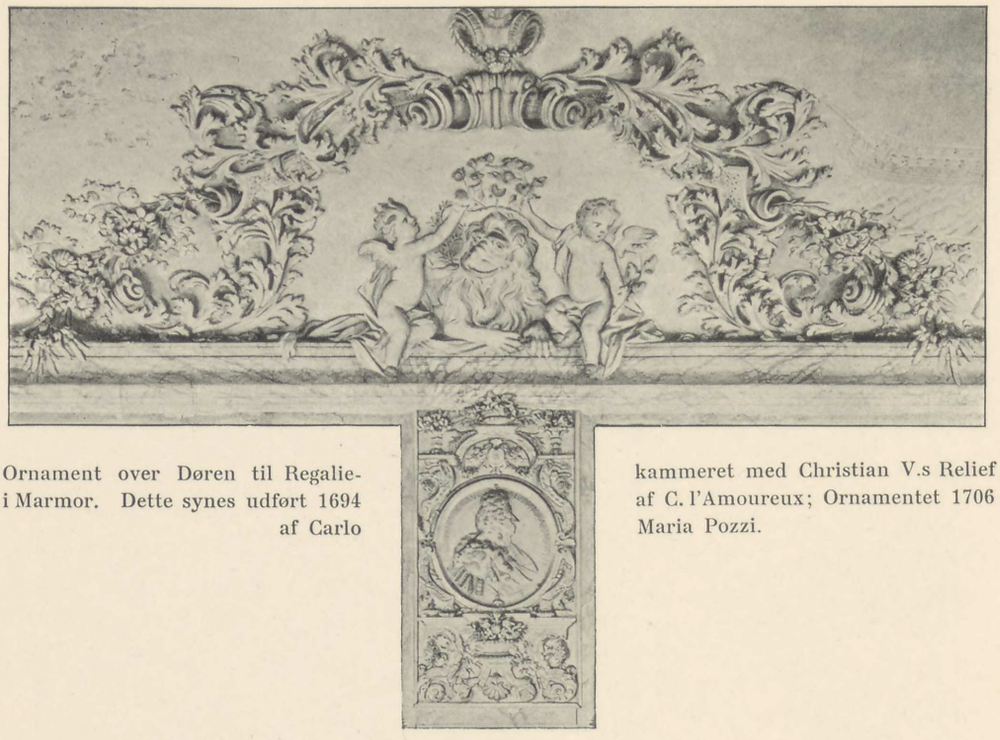

Ornament over Døren til Regalie-kammeret med Christian V.s Relief i Marmor. Dette synes udført 1694 af C. l'Amoureux; Ornamentet 1706 af Carlo Maria Pozzi.

af César l'Amoureux, der er Ophavsmand til Rytterstatuen paa Kongens Nytorv, og hvis Broder Claude en Tid havde Tilsyn med Kunstværkerne i Kongens Have[60]). Disses Forfald var snart begyndt. En ny Bachus blev anskaffet til Erstatning for en lignende Figur, der af Kongen var skænket den senere saa bekendte Hans Rostgaard, i 1650—1656 Slotsforvalter paa Rosenhorg. Over denne kongelige Gave falder Laurits Thura[61]) i Begejstring, da han ser den stillet op i den store Abild-Have paa Kragerup:

Hvor Bachus, gjort af Sten, er paa en Tønde sat
og har i højre Haand en dejlig Drue fat.
Om denne Bachus jeg mig haver ladet sige,
at han fra Rosenborg til Side maatte vige,
endel af Aarsag han var stødt paa Haand og Fod,
men allermest fordi han uden Skjorte stod.

I denne Antagelse har Thura næppe Ret. Skulde Manglen af Skjorte paa et Billedværk have været anstødelig for Datidens fornemme Herskaber, hvad den sikkert var dengang og langt senere for jævne Folk, maatte de allerfleste af Havens »Positurbørn« have faaet deres Afsked paa graat Papir.

Thura giver en Fremstilling af Rostgaards Virksomhed som Slotsforvalter paa Rosenborg, der former sig som en Hymne til Rosenborgs Lyksaligheder:

Seks fulde Vintre tog han den Bestilling nøje
og meget vel i Agt, og var hans Haand og Øje
hos hver den Ting der var, at af Hs. Majestæt
blev intet uden for sin Skik og Orden set.
Hvad dyrebart og rart paa Slottet var i Gemme
var, som det havde haft i Mandens Hjerte hjemme,
og naar det for en Dag ved Kongens Ordre kom,
det gemtes straks igen som Stedets Helligdom.
Det stod, som det var blæst, i hver en Sal og Stue,
og saa man nogen Plet fra mindste Myg og Flue
paa Bord og Gueridon, paa Spejle, Stole, Glas,
paa Lys-Arm, paa Gardin, fik Pigen vist sit Pas.
Arachne fik ej Lov engang at spænde Traade
i Port og Galleri, — den var i større Naade
blandt dem [62]), der hendes Børn ved Pundevægt og Tal
i Bøtte, Pose, Sæk bar op i Herre-Sal.
Hvad ogsaa forefaldt i Haven at beskikke
til Kongens Velbehag, forsømtes heller ikke,
og tog ej Gartneren sin Gerning vel i Agt,
da blev med Eftertryk det ham i Tide sagt.
Just derfor maatte han og allehaande lide
og ofte dybt udi fuld surt et Æble bide.

Trods de Fortrædeligheder, Rostgaard havde med Gartneren, mener Thura dog, at han paa Rosenborg jo dog paa lutter Roser gik:

Ti kom til ham en Ven: »Her er et Himmerige,«
fik han at høre straks, »og her saa sandt at sige
Du lever som en Prins, hvad kan Du ønske mer?
Paa Rosenborg Natur og Kunst tillige ler.
Se hist, hvor Svanen ned i smeltet Sølv sig dukker!
Se hvor Pomona der sig dybt mod Jorden bukker!
Se her hvor pyntelig og nipper Flora staar,
Kong Salomon ej selv i Skønhed hende naar!
Se der en liden Lund, en Pris for alle Skove,
hvor rosomt er at gaa og stundom sødt at sove.
Se her en liden Høj, ved Kunsten net ført op,
ej ulig Helicon og Pindi Bjærge-Top!
Naar andre rejse langt en Nattergal at høre,
har Du det Sukker-Næb ret lige ved dit Øre.
Solsort og Finke med Musik paa Linde-Top,
saa tidt Du er til Bords, frivillig varter op.

Hvad Lyst og Aanderum Monarken mellemstunde,
af Rigets Byrder træt, i disse køle Lunde
forfrisker Sindet med, har Du saa tidt, Du vil,
— og aarlig faar endda af Kongen Penge til!«

»Sværdet«.
Loftsmaleri af H. Krock i den lange Sal.

Frederik III. var i Modsætning til sin aabne og meget skrivende Fader en tavs og lidet meddelsom Natur. Fra hans egen Haand har vi ingen Meddelelser om Kongeparrets Ophold paa Rosenborg, men fra Dagbøger og andre Optegnelser kan der af og til falde smaa oplysende Glimt.

Men mere er det heller ikke. Den stærke Spænding mellem Kongeparret

og Rigets fornemste Mænd, Kirsten Munks Svigersønner, samt Kongeparrets fortrykte Stilling i de første Aar efter Christian IV.s Død vanskeliggjorde større Selskabelighed ved Hove.[63]) Det første Gæstebud, der holdtes paa Rosenborg eller i Haven, fandt Sted under Herredagen i 1649, da Kongeparret, ifølge Jørgen Brahe, 8. Juli havde Rigsraaderne og nogle af deres Fruer til Gæst hos

»Sceptret«.
Loftsmaleri af H. Krock i den lange Sal.

sig, — betegnende nok paa en Tid, hvor Ulfeldt og Eleonore Christine var bortrejst. Dronningen havde saaledes ikke nødig, som netop et Aar forinden ved Hyldingsgildet paa Københavns Slot, at lade sig se over Hovedet af sin Svigerinde, den høje, statelige og overlegne Grevinde Ulfeld.

Næste Aar 11. August 1650 var, atter ifølge Jørgen Brahe, »hele Rigsraa-

det udbødet til Gæst i kgl. Majestæts Have til Kl. 12«. Det er lidet troligt, at Ulfeld har givet Møde. Han havde alt da begyndt at spille den syge Mand, og han og hans Hustru maatte netop i denne Sommer døje den Tort, at Kongen nægtede at anerkende den hende af den gamle Konge tillagte Titel som Grevinde af Slesvig og Holsten, samtidig med at han tillagde sine smaa Døtre den hidtil her ukendte Betegnelse Prinsesser, der kun skulde tjene til at understrege Forskellen paa virkelige Kongedøtre og den ikke fyrstelige Kirsten Munks, hvis morganatiske Ægteskab med Kongen af mange blev betragtet som et Konkubinat.

Atter et Aar og Leonora Christine og hendes Mand kører Natten mellem 14. og 15. Juli forbi Rosenborg og i Stilhed ud ad Østerport lidt længere henne i Volden. Ulfeld har endnu fra sin Storheds Tid Nøglen i Hænde og kan lukke sig ud. Landflygtighedens Dage er begyndt. Den gamle Konge havde ikke muret saa fast under sin Yndlingsdatter, som han trøstende havde sagt til hende paa Rosenborg under sin sidste Sygdom.

Naar Kongeparret opholdt sig i København i det første Tiaar af Frederik III.s Regering, boede de vist som oftest paa Rosenborg. Her fandt i alt Fald en Mængde vigtige Forhandlinger Sted, bl. a. de, der endelig førte til det skæbnesvangre Krigsbrud med Sverige i 1657 [64]).

Om Slottet eller Bygningerne i Haven led nogen Skade under den voldsomme Beskydning i Efteraaret 1658 vides ikke. Det laa i alt Fald tæt nok ved den lave Vold til med sine høje Mure og Taarne at afgive et fortrinligt Maal for de svenske Artillerister. Der kunde være en Grund for dem til at skaane Slottet og ikke rette Ilden imod det, den nemlig at Frederik III., maaske af Hensyn til de alt dengang paa Slottet samlede Kostbarheder, havde ladet den svenske Gesandt Sten Bjælke hensætte her med Kone og Børn som Fange. Kongen naaede sikkert sin Hensigt at aflede Faren for Rosenborg ved dette snilde Paafund, ti Sten Bjælkes Ophold her kunde ikke formodes at blive skjult for Svenskerne, og Rosenborg har muligvis denne Skytsaand *malgré lui* at takke for, at det gik frelst ud af Krigen.

Og man synes at have følt sig tryg i Rosenborgs Nærhed. Trods Tidens Alvor morede Dronningen sig efter Evne og kørte i Karoussel, d. v. s. stak til Ringen fra Vogn i Rosenborg Have [65]). Svenskere lavede Spotvers derover:

Holsten have vi vundet,
og Jylland have vi fundet.
Konning og Dronning de aag i Ring,
da vi fik Fyn og Sjælland ind.

En Del af Hoffets Forlystelser var saaledes henlagt til Kongens Have. Det var nu ikke altid, at de kongelige Herskaber selv optraadte; en Gang imellem og vistnok altid paa Fastelavnsmandag morede de sig med at se Amagerne i deres ejendommelige Dragter lave Fastelavnsspil. En Udgiftspost i et Regnskab fra 1653 [66]) er meget oplysende: »Nok gjort et Vandtrug udi Haven, som hængte udi en Line, som Bønderne red efter.« Altsaa naar Rytteren traf en bestemt Plade eller Ring under Snoren, bragtes et Vandtrug ovenover til at dreje rundt og gyde sit Indhold ud over Pristageren. Om Aftenen tør man vist tænke sig Kongen og Dronningen forklædte som Amagerbønder holde »Wirtschaft« i det

blaa Lysthus. Det var mulig i Anledning af en saadan Lystighed, at Snedkeren Hans Balche lavede et Bord paa 4 × $1^3/_4$ Alen, »som Hs. kgl. Majst. holder Taffel ved.«

Efter 1660 synes Festlighederne dog først at tage Fart. Den lange Sal hedder i Regnskaberne nu altid Dansesalen, der tales om Knagerne til at hænge Ballettens Klæder paa, om Foderalet til Dronningens Symphoni, om Fiol de Gamben og andre musikalske Instrumenter ved Koncerter i Haven, og af de mangfoldige Fakkelstokke, som stadig i Tusindvis leveres til Sølvkammeret, har sikkert en Mængde været benyttet ved festlige Lejligheder paa Rosenborg[67]). Medens et tre Dages Besøg af Sveriges tidligere Dronning, Christine, i September 1660 — Dronningen kom til Rosenborg 14. September og rejste d. 17. — ikke synes at have givet Anledning til større Festligheder, gik det lystigt til i Efteraaret 1663, da Rosenborg fik Besøg af Prinsesse Anna Sophies Fæstemand Kurprins Johan Georg af Sachsen, med Tafler og Karousseller, hvor Kavallererne var til Hest og Damerne, — blandt hvilke man ved Siden af de kongelige og fyrstelige Damer saa baade Madame Gyldenløve og Madame Daa, bedre kendte under Navnene Marie Grubbe og Sophie Amalie Lindenov — til Vogns. Medens de tidligere havde maattet nøjes med at køre i Karoussel og stikke til Ringen fra Postvogne, var der nu bleven lavet Vogne som Triumfvogne, udskaarne og forgyldte og indvendig klædte med Fløjel[68]).

At dømme efter de hyppige Audienser, Kongen tilstod fremmede Gesandter, stundom paa en Tid, da de ikke ventede det, om Aftenen, maa Kongefamilien ogsaa efter 1660 ret ofte have boet paa Rosenborg; til Trods for Familiens stadige Forøgelse fandt man Plads nok. Man faar undertiden gennem en eller anden Udgiftspost Forstaaelse af, hvor nøjsomme Datidens fyrstelige Personer var i mange Ting. Dronningen sov saaledes paa Københavns Slot i Værelse med sine to ældste Døtre og spiste i samme Værelse[69]). Og saa smaat er det med Plads her, at af Kongeparrets fyrstelige Gæster i 1665 maatte Faderen have sin unge Søn liggende paa Gulvet inde hos sig, indtil der kunde blive lavet en liden Seng[70]). Man tilstræbte allerede dengang at undgaa Karakteren af Sovekammer og havde f. Eks. Senge, der kunde slaas sammen, saa de saa ud som Borde[71]).

Af andre Regnskaber[72]) faar vi Oplysning om, at Dronningen havde Marekatte og Papegøjer i sine Værelser samt en Vagtel i Bur udenfor. At de første i Modsætning til den sidste har bevæget sig frit i Værelserne, fremgaar af, at de ødelagde Gyldenlæders Tapeterne og Spejlrammerne.

Af Gartnerens Kontrakt af 1663 ser man, at han forpligter sig til at skaffe »Blomster til Gemakkerne, item Maden og Konfekten med at zire.«

I Sommeren 1668 var Rosenborg i stor Fare, idet Lynet 8. Juni slog ned i det store Taarn. Der skete dog intet ud over, at en Del Bøsser og Vaaben i Rustkammeret blev slaaet ned fra deres Pladser[73]).

Frederik III.s sidste Ophold paa Rosenborg fandt Sted i December 1669, under hvilket han gav den hollandske Gesandt, le Maire, Audiens. Denne fremhæver udtrykkelig i sin Rapport[74]), at Kongen selv havde ført ham omkring paa Slottet og vist ham alle de sjældne og kostbare Ting, han havde samlet. Af denne Meddelelse samt af Betegnelsen for et enkelt Rum, Kunstkammeret, der kort efter Kongens Død kaldes Raritetskammeret, kan man slutte, at Kongehusets Samling paa Rosenborg, som Konge efter Konge fra den Tid

stadig har forøget, alt da har været til. Det er højst sandsynligt, at dette Rum er det samme, som i alt Fald fra Christian V. og til 1858 var den kostbare Samlings egentlige Arnested, det grønne Kabinet ved Siden af Regaliekammeret. Og det er uden Tvivl Tilstedeværelsen af disse Skatte, der bringer den nye

»Rigsæblet«.
Loftsmaleri af H. Krock i den lange Sal.

Konge til, samme Dag som hans Fader har lukket sine Øjne, at sende Stadtholderen Gabel og Rigsmarskallen Kørbitz ud for at forsegle »alting paa Rosenborg udi Haven [75]).«

I Foraaret 1670, efter Kongens Død 9. Februar, tog Sophie Amalie en Tid Ophold paa Rosenborg, inden hun flyttede ud til Hørsholm, hendes Sommerbolig [76]).

Under Christian V. blev Rosenborg i endnu højere Grad end tidligere Kongefamiliens Festlokale. Glimrende Tafler, Maskerader, Baller, Karousseller og »Rosballetter« afløser hinanden. En Række Aar fejres Dronningens Fødselsdag 27. April ved et stort Taffel[77]) paa den lange Sal, og af dennes »Udmaj-

»Kronen«.
Loftsmaleri af H. Krock i den lange Sal.

ning« med grønne Grene og Løvbuer ved forskellige Sommertafler ser man, at der stadig knyttes lidt af Begrebet Lysthus til Rosenborg[78]). Mod Slutningen af Christian V.s Tid blev det Mode at henlægge Taflet til »det firkantede Lysthus« ogsaa kaldet »Lysthuset med de fire Knapper«, som nu danner Midterpavillonen paa Livgardens Kasserne, hvor man spiste under Pomerans- og Citrontræer fra Væksthusene ved Siden af[79]).

I private Optegnelser kommer der undertiden nogen Misfornøjelse til Orde mod den megen Lystighed paa Rosenborg. 13. Januar 1678 under den skaanske Krig skriver saaledes Bircherod i sin Dagbog[80]): »I Dag havde vi fra København Relation om den Festivitet, kostbare Dans og Rossballet (i Rosenborg Have), som man i forgangne Dage ved Hoffet havde forlystet sig med. Men samme Dag bekommer vi og fra Hamborg nogle andre Tidender, hvorledes Svecus haver i disse Dage danset om med vore Folk paa Lante-Rügen. Hvad Betænkning enhver tromenende Patriot og Fædrelands Elsker sig herover gjorde, er let at dømme«.

Ogsaa Modtagelsen af fremmede Gesandter og Audienser i det hele taget bliver hyppigere og hyppigere. De officielle Festligheder indledes med den højtidelige Uddeling af Danebrogsordenen 12. Oktober 1671, ved hvilken Lejlighed Peder Schumacher, Kurt Adeler og en og tyve andre Herrer blev slaaet til Riddere. Et Ridderkapitel fandt atter Sted her 5. Mai 1684 og blev den næste Dag fulgt af en Titeluddeling. Det er et Tegn paa Udvikling, at man nu finder Tafler og Festligheder paa Rosenborg omtalt i Bladene, og det lyder helt moderne, at Christian V. i 1683 holder Taffel paa Rosenborg for Skibscheferne paa den franske Flaade, som laa paa Rheden[81]).

Men Christian V. færdedes ogsaa intimt paa Rosenborg. Det fortælles[82]), at han havde sin unge Elskerinde, Sophie Amalie Moth, hos sig herude. Det maa utvivlsomt have været i Begyndelsen af deres Forhold, inden hun som Kongens officielt anerkendte Maitresse fik Bolig nede bag Københavns Slot. Det ligger nær at antage, at hun ikke har boet i Hovedbygningen, under Tag med Dronningen, men snarest i Portbygningen, der mulig netop har faaet den foran (S. 146) omtalte Udvidelse i Anledning af hendes Ophold paa Rosenborg.

Og Kongen har sikkert befundet sig i et lille udsøgt Selskab, naar han, i Mangel af mere ædeligt Vildt, skød Slotsforvalterens tamme Ænder, eller i stor Lystighed slog Forsatsvinduerne i sin Stue og Portene til Labyrinten itu[83]). Som i sin Tid hans Farfar havde gjort, indbød han af og til nogle af Byens Borgere til at skyde om en Okse, eller han diverterede sig med almindelig Skiveskydning baade med Bøsser og mindre Kanoner, exercerede i egen høje Person nogle Soldater i Grebene med den nyopfundne Bajonet og overværede interesseret en Mands uheldige Forsøg paa at gaa paa Vandski i Kanalen. Da Christian V.s særlige Fortrolige Hans Eilersen Koch, der havde været Livkarl ved Rustkammeret, var bleven Slotsforvalter paa Rosenborg, ser vi undertiden Kongen indtage sit Middagsmaaltid hos ham.

I 1682 synes der at have fundet en Begivenhed Sted paa Rosenborg, som vist maa betegnes som enestaaende. 15. Juli meddeles det i et Brev fra Chr. v. Lente[84]), at Dronningen for Tiden bor paa Rosenborg, og tre Dage senere kan han oplyse, at Hds. Majestæt er nedkommen med en Datter. Barnet har ikke haft Levedygtighed nok til at blive indregistreret i de genealogiske Tabeller.

Hvad Grev v. Koenigsegg i 1688 havde at gøre paa Rosenborg vides ikke, saalidt som Anledningen til den Behandling han fik. Men en Lakai »un quoqein tout déchiré« smækkede Porten i for Næsen af ham, hvorfor han i forbitrede Toner[85]) forlanger ham strengeligen afstraffet. I 1694 d. 10. Januar blev Porten atter — denne Gang sagtens den store Slotsport — smækket i.

Det var Nordøstvinden, der besørgede det, men ulykkeligvis havde Portneren ikke belavet sig paa saa hurtig en Lukning. Han blev klemt ihjel paa Stedet[86]).

Christian V. opholdt sig hyppig paa Rosenborg og færdedes ikke blot til Fods, men ogsaa til Hest i Kongens Have — det sidste ser man af, at han 11. Mai 1690 faldt af Hesten herinde, i øvrigt uden at komme til Skade — og til sidst i Rullestol[87]). I de sidste ti Aar af sit Liv var han svagelig og synes især at have lidt af Gigt. Men derfor opgav han dog ikke at more sig, som han bedst kunde. Vi maa f. Eks. tænke os Christian V. sidde i sin Rullestol og stikke til Ringen. Det er mulig ogsaa i Anledning af hans Svagelighed, at man indretter Ringridning eller Ringstikning fra Baad, hvilket flere Gange omtales.

Fra 1691 tog Kongen Bade paa Rosenborg, gennemgik endog en Druekur, hvortil der blev forskrevet Druer fra Portugal, efter først at have brugt Rødvinsbade med Dekokt af Egeløv og forskellige Krydderier[88]). Om det var disse Bade, der hjalp, eller om det var det Snørliv, som Kleinsmedemester Johan Gerdes ved Reformert Kirke lavede til ham og efter forskellige Forsøg fik passet til, faar staa hen. I Sommeren 1698 var Christian V. dog saa rask, at han i Oktober kunde deltage i en Parforcejagt i Dyrehaven. Men paa denne blev han sparket over Ende af en Hjort, og omtrent et Aar senere døde han, nærmest som Følge af dette hans Uheld paa Jagten.

Der forlyder ikke noget om Forsegling af Værelserne paa Rosenborg efter Christian V.s Død, men en saadan har sikkert fundet Sted og med lige saa god Ret som i sin Tid efter Frederik III.s. Christian V. efterlod sig nemlig — foruden en Mængde Kostbarheder — 140,000 Rdl. i Guld paa Rosenborg, sikkert den Skat, som i sin Tid spøgte saa meget i Hovedet paa den svenske Gesandt i København[89]). Den har uden Tvivl været opbevaret i Kælderen under det store Taarn, der endnu rummer to store, jærnbeslaaede Kister med svære og meget stærke Laase. Jærndøren til Kælderen er sikkert samtidig med Laasen, der er forarbejdet med stor Omhu og forsynet med en særlig kunstfærdig Nøgle. Laasen bærer Aarstallet 1681, netop den Tid, da Rygterne om Kongens Skat paa Rosenborg begyndte at løbe rundt i Byen.

Samme Aarstal bærer en ganske lignende Laas paa Jærndøren til Kælderen ved Siden af. Den benyttes nu som Vinkælder, men blev — samtidig med at Kælderen under Taarnet toges i Brug som Skatkammer — indrettet til Opbevaringssted for det kgl. Geheimearkiv, der havde sin Plads her, indtil Arkivbygningen paa Slotsholmen var færdig i 1720.

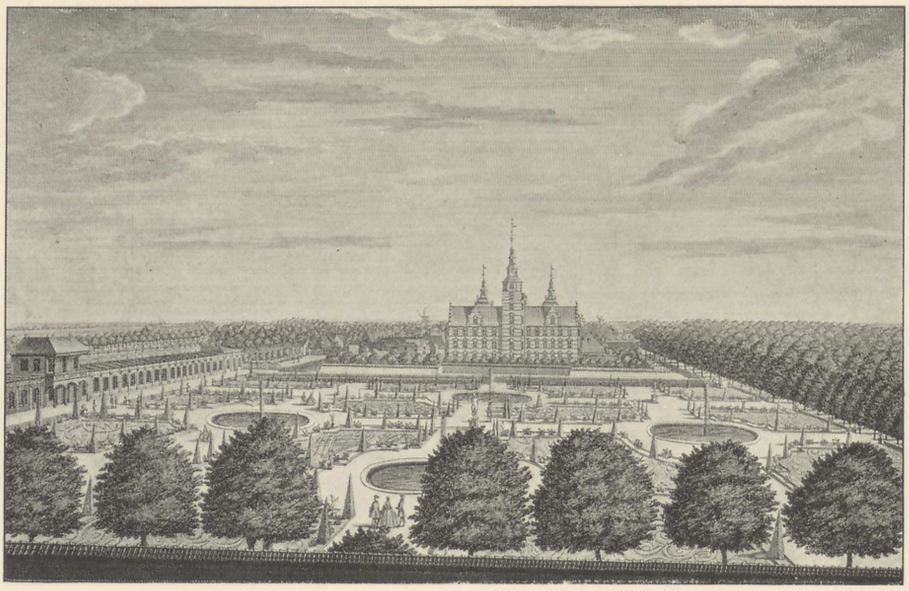

V.

ROSENBORG OG LYSTHUSENE I KONGENS HAVE EFTER CHRISTIAN IV.s DØD

B. **1699—1766.**

I 1702 havde København Besøg af en Franskmand, Sekretær ved et engelsk Gesandtskab, Mr. de Vrigny, der bl. a. ogsaa giver en Beskrivelse af Rosenborg Have[1]).

Den maa anses for en meget smuk Spaseregang, siger han, og der er næppe nogen anden Stad, der har en saadan inden for sine Volde. Den udgør nemlig omtrent en Femtedel af Byen og hører til et lille Slot, som ligger nær op til Volden. Dette er meget gammelt, med en Grav omkring, over hvilken man kommer ind til Slottet ad en meget smal Bro og gennem en meget lille Port. Hjørnerne af Slotsgaarden, der omgiver Slottet som en Platform, er udskaaret som Bastioner, hvilket synes ret unyttigt. Haven er meget udstrakt, af adskellige Tdr. Lands Størrelse, med mange Alleer, smukke Træer og Blomsterpartier og en Mængde Statuer.

Billedet forestiller Rosenborg med Omgivelser og Lystkvarteret omtr. 1745. Efter Vitruv.

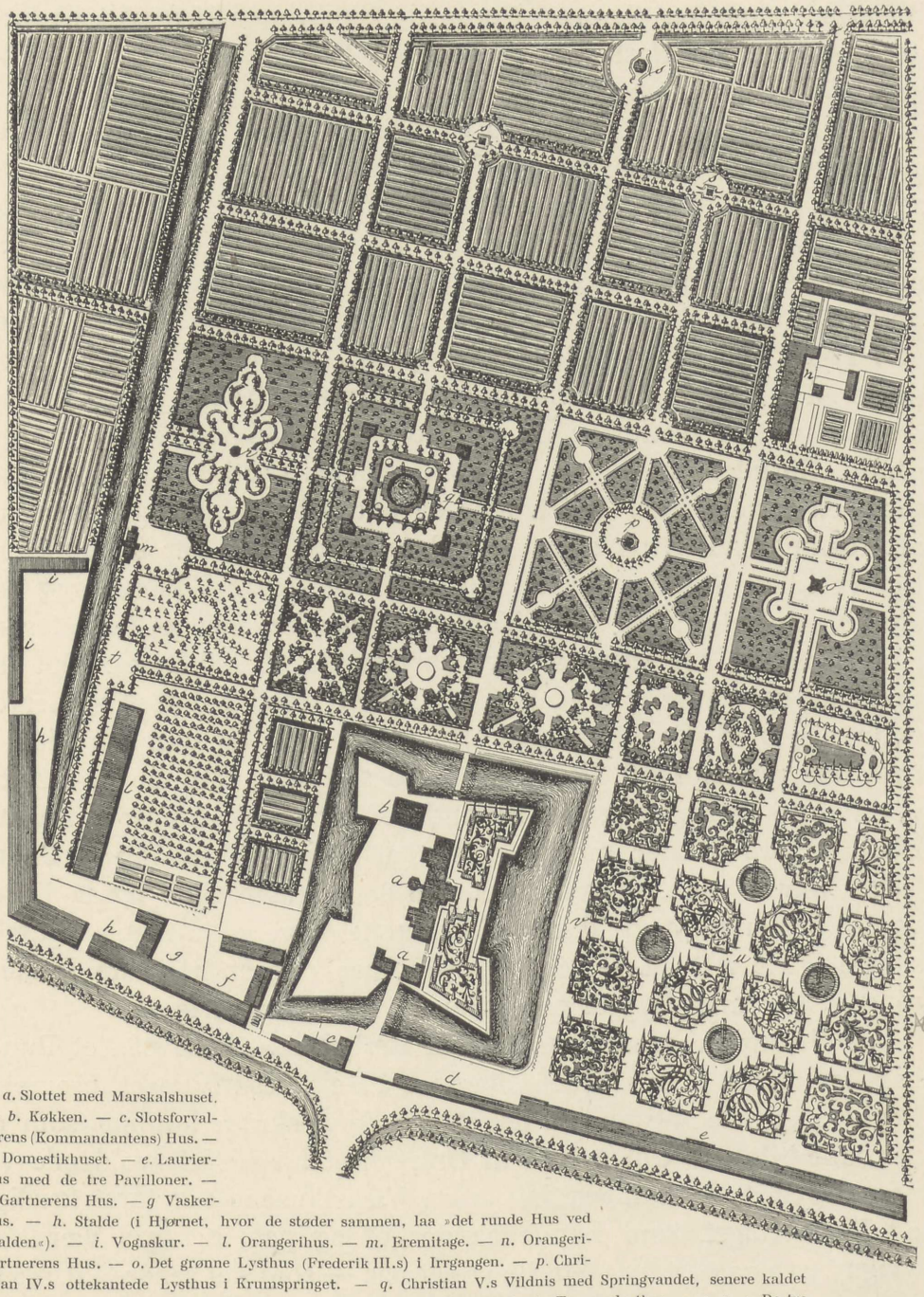

a. a. Slottet med Marskalshuset. — *b.* Køkken. — *c.* Slotsforvalterens (Kommandantens) Hus. — *d.* Domestikhuset. — *e.* Laurierhus med de tre Pavilloner. — *f.* Gartnerens Hus. — *g* Vaskerhus. — *h.* Stalde (i Hjørnet, hvor de støder sammen, laa »det runde Hus ved Stalden«). — *i.* Vognskur. — *l.* Orangerihus. — *m.* Eremitage. — *n.* Orangerigartnerens Hus. — *o.* Det grønne Lysthus (Frederik III.s) i Irrgangen. — *p.* Christian IV.s ottekantede Lysthus i Krumspringet. — *q.* Christian V.s Vildnis med Springvandet, senere kaldet Svanekvarteret med de fire Pavilloner. — *r.* Boscaget med Kriegers første Tremmelysthus. — *s. s. s.* De tre af Krieger opførte Lysthuse i Køkkenhaven. — *t.* Stedet hvor Lysthuset med de tre Porte maa antages at have staaet. — *u.* Herkulesstatuens Plads. — *v.* Stedet hvor denne Statue oprindelig og de to Løver (nu ved grønne Bro) havde staaet og hvor de to Ringrendingssøjler stod under Christian VI. og senere.

Kort over Rosenborg og Kongens Have fra omtr. 1745.
Efter Danske Vitruv.

Bl. a. ser man en Gruppe i naturlig Størrelse af forgyldt Bronce, der forestiller en Hest i Kamp med en Løve, som sønderriver Hestens Side med sine Tænder og Klør. En meget lang Allee, der strækker sig over hele Havens Bredde, er besat med smaa Billedstøtter af Børn i alle mulige Stillinger, som vilde afgive et behageligere Skue, hvis de havde været bedre gjort. De er af Bly, meget klossede og lemlæstede, da Haven i nogle Aar er bleven noget forsømt. Den nuværende Konge, som holder af Orden, vil imidlertid lade den sætte i bedre Stand. Man har alt begyndt og er i Færd med at indrette et Springvand. Der er en Labyrint, (Frederik III.s Irrgarten), i hvis Midte der er en Glashal, og man er nu i Gang med at plante en ny, som om 10 til 15 Aar vil blive meget smuk. Desuden finder man forskellige smaa Lysthuse og to Saloner samt en Grotte med Guirlander og andre Prydelser, smukt lavede af Muslingeskaller, og oven over denne Grotte er der et Fuglehus. Det prægtige Orangeri, som har en meget stor Udstrækning ved Muren mod Nordvest ud til Volden, er dækket med et Tag af røde Kobberplader, der siges at have kostet over 60,000 Daler. Det kan tages af og sættes paa igen efter Behag. Mod Nordost er der en temmelig bred Kanal af hele Havens Længde og paa den Side af den, der vender mod Haven, en Allee af Træer, som bliver afbrudt af en Murstensbygning, (det hollandske Køkken, Herkulespavillonen), hvis Forside vender mod den ene af Havens Tværalleer. Denne Kanal havde været meget smuk, om dens anden Side ogsaa havde været beplantet med Træer, der kunde have skjult nogle gamle, stygge Huse i Byen. — Mod Sydvest, paa den anden Side Indhegningen, har man bygget en Kirke for de Reformerte.

de Vrigny er grundig nok i sin Beskrivelse, men paa et Punkt har han, hvad ikke sjældent hænder i Rejsebeskrivelser, foregrebet Begivenhederne, og omtalt noget, der først skulde komme, som alt værende til. Ti Opførelsen af Orangeriet langs Østervoldgade var nok begyndt, da han var her, men Væksthusene var først færdige, og Kobbertaget, som kunde skydes af og paa, og hvis Værdi de Vrigny anslaar alt for højt, blev lagt paa — som det senere vil ses — i Foraaret 1709.

Men Franskmanden har utvivlsomt Ret, naar han henfører Forskønnelsen af Rosenborg Have til Frederik IV. personlig. Det er hans Skønhedstrang, som atter her gør sig gældende, og som Rosenborg har at takke for sin nye Glansperiode. Frederik IV. har

haft Øje for Rosenborgs særlige Ynde, og som Enevældens Hjærtekammer, som Gemmested for Rigsklenodierne, blev det ham endnu kærere. Og om end Hr. Hoe von Hoenegge i sit 1726 udkomne Digt: Das um den Rang wegen der Schønheit und des Vorzugs streitende Friedensburg, Friederichsburg und Rosenburg giver Fredensborg — som Kongens daværende Opholdssted — Prisen, turde det dog være muligt, at Rosenborg var den stærkt absolutistisk sindede Konge kærest. Ti — som Hr. v. Hoenegge synger:

Schwert, Apfel, Scepter, Kronen —
Der Majestäten Heiligthum —
Verwahr' ich stets zu meinen Ruhm.
Kein Kønig kann zum Thronen
Der zweyen Reiche sich erheben,
Eh' ich den Reichssckmuck ihm gegeben.

Det er Frederik IV., der giver Rosenborg kongelige Omgivelser, og man kan kun med et Suk tænke paa, hvad København havde ejet inden for sine Volde, om der var bleven holdt bedre Hævd over Slottets Omgivelser, end der er.

I Marts 1699 havde Christian V. begyndt paa en Udvidelse af de to Væksthuse (S. 146), som tillige med Lysthuset med de fire Knapper dannede Lystkvarterets Grænse mod Nordvest, mod Østervold. Under Frederik IV. blev Arbejdet fortsat, og fra 14. Marts 1699 til 31. Mai 1703, da det synes afsluttet, beløber Udgifterne for Væksthusene sig til 11,316 Rdl. 24½ Skill. og for de tre Fontainer i Anlæget, som fik Vand tilført gennem Stadsgraven ved Hjælp af Sejldugsslanger, til 1689 Rdl. 34 Skill. [2]).

Hvor stor Beundring Orangerihusene vækker hos de Vrigny, har de dog ikke tilfredsstillet Kongen. Allerede 24. September 1707 sluttes der Kontrakt med Ernst Brandenburger om en Udvidelse af Væksthusene, der er beregnet at koste 7603 Rdl., og da han allerede en Maaned tidligere har modtaget Betaling for de to første Terminer, 4000 Rdl., skulde man antage, at Arbejdet maa være begyndt før Kontraktens endelige Udfærdigelse. 19. Mai 1708 faar han tredie Termin og endelig 14. Mai 1709, da Arbejdet var afsluttet, den resterende Sum 1603 Rdl. [3]).

Ved denne Udvidelse, der for Væksthuset mod Vest androg 65 Alen og for det mod Øst 49 Alen, byggedes de ældre Huse sammen

med Lysthuset med de fire Knapper, der nu kom til at danne en Pavillon omtrent i Midten af den lange Bygning, der fra Goters-gade strakte sig næsten hen til Rosenborg Slotsgrav. For Enden af hvert af de gamle Væksthuse blev der opført et nyt Lysthus, en fremspringende Pavillon paa en Sokkel af tilhugne Kampesten, med lavt Tag og et Galleri omkring. Den vestlige Pavillon prydedes paa Façaden mod Haven af fire Pilastre med to Vinduer og en Dør imellem. Pilastrene, deres Kapitæler og Baser, var ligesom Friser, Gesimser, Dør- og Vindueskarme af gullandsk Sten. Paa Façaden af Pavillonen mod Øst traadte Mursten i Stedet for gul-landsk Sten. Mod Volden var der 208 Luger, mod Haven lige saa mange høje og smalle Vinduer. Halvdelen af Taget mod Haven dannedes af Luger, der kunde lægges paa og tages af, medens den anden Halvdel mod Volden var fast og klædt med Kobber. Inden Tækningen blev man klar over, at Taget var for højt, hvorfor Ernst Brandenburger i Juli 1709 maatte gøre det trekvart Alen lavere. [4]).

I hvert af Glashusene »hvor Orangeriet er« blev der indrettet en Fontaine; der tales om Haverne i Orangerihusene, der blev ud-skaaret Falke af Træ til at skræmme Fugle bort og sat Ovne op, og under Overskriften »Vejrglas« anføres Udgiften til fire Termometre til Orangerihusene, hvilket Navn, som den mere moderne Betegnelse i Begyndelsen af Frederik IV.s Tid afløste den gammeldags: Po-meranshusene, omend det sidste Navn stadig forekommer i Haand-værkernes Regnskaber. [5]).

Men allerede 1721 maatte Orangerihusene vige Pladsen for det aller mest moderne, Laurierhusene. Der blev i den Anledning med en Bekostning af 7608 Rdl. opført et nyt Orangerihus langs den nordlige Del af den lange Fiskepark; Kobberet toges af Lugerne paa det tidligere Orangeri og sendtes til Fredensborg og Bygnin-gen indrettedes nu til Laurierhus. Det nye Orangerihus blev for-synet med Varmeledninger. [6]).

Midterpavillonen, i Christian V.s Tid Lysthuset med fire Knapper, synes at være bleven gjort mere statelig i 1707—1709 ved Tilbygning af en Altan. Den har indtaget hele Bygningens Længde og hvilede paa en Arkade med fire Søjler af Træ, der var malet som Marmor. Altanen var forsynet med en Balustrade, som var afdelt ved fire »Postamenter«, og fra disse rejste sig atter fire Søjler, som bar det stærkt fremspringende Tag. I 1707 blev der lagt Gulv; fra Stuen — hvor der over Kaminen blev sat en Blindramme op til et stort

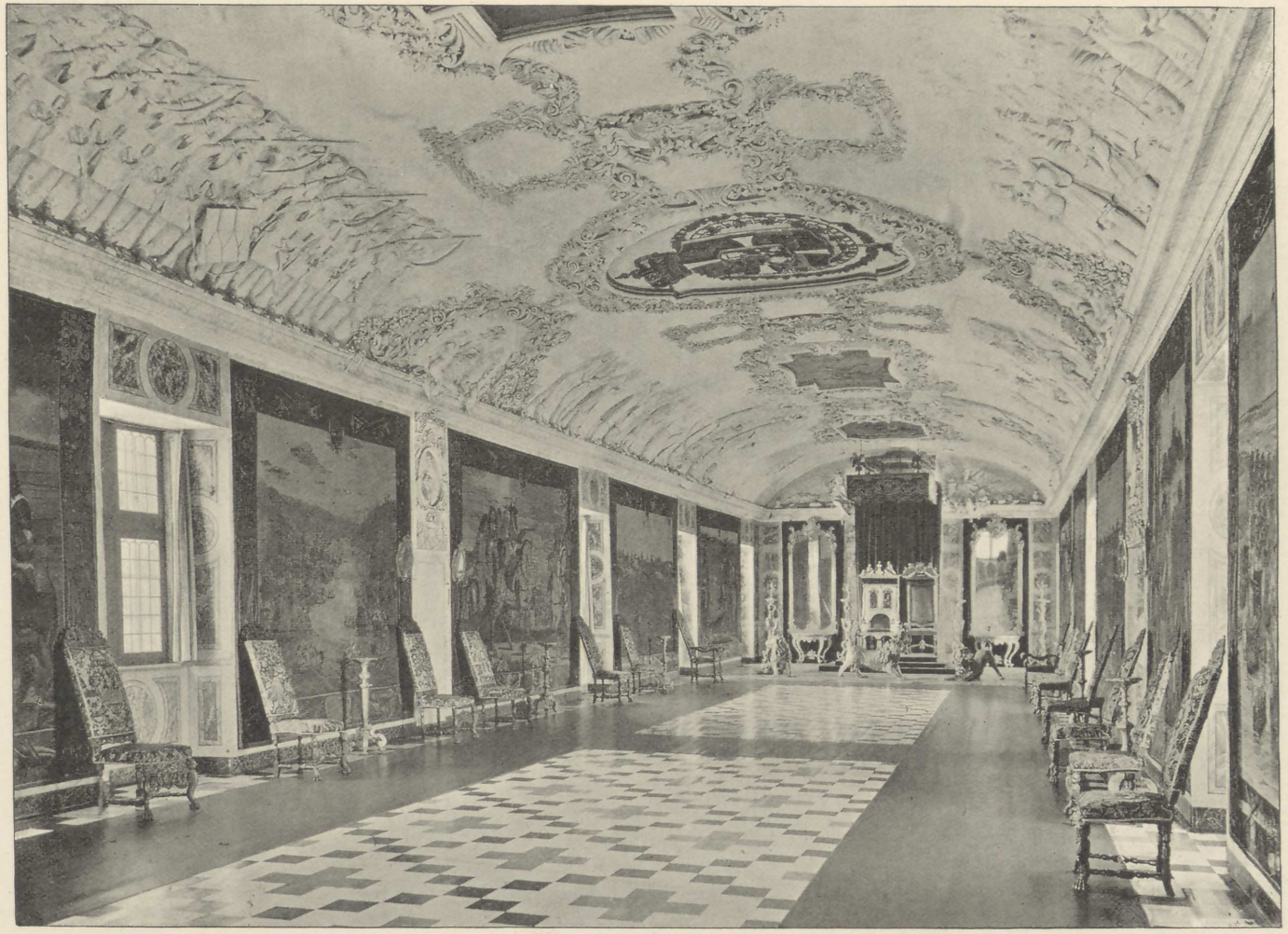

Den lange Sal paa Rosenborg efter Loftets Fuldendelse 1709.

Maleri (nemlig 4 Al. 6 Tom. × 2 Al. 10 Tom.) — blev en Vindeltrappe ført op til Salen ovenpaa, og en Hulkehl, hvortil der blev lavet en Blindramme, blev udført i Loftet. Dette blev i 1708—09 prydet med Stukkatur af Frederik Ehbisch og Franciscus Quadri. Samtidig blev Værelserne malet. I Blindrammen i Loftet synes der at være bleven anbragt et stort Billede, som fremstillede Badeliv. [7]).

Udvendig blev Bygningen pudset af i vaad Kalk med iblandet rød Farve. Taget ses endnu ved Midten af 1700-Tallet at have bevaret, som en Tradition fra Fortiden, de fire Kugler eller Knapper, der havde givet Huset Navn.

For Christian VI., eller vel rettere for Sophie Magdalene var dette Anlæg ikke tilfredsstillende. Og i 1742 sluttes der iflg. kgl. Resolut. af 4. August s. A. Kontrakt med Over-Landbygmester Krieger om Opførelsen af to nye Laurierhuse ved Rosenborg. Bygmestren skal levere alle Materialier, udføre Arbejdet og betales i fire Terminer:

1. Termin. Beløbet 4000 Rdl. forfalder til Udbetaling til Anskaffelse af Materialier og Udførelse af Sten- og Billedhuggerarbejde, saa snart Kontrakten har faaet kgl. Approbation. Dette skete 21. August 1742.
2. Termin. Beløbet 4800 Rdl. udbetales, naar Halvdelen af Sten- og Billedhuggerarbejdet foreligger færdigt. Udbetaling fandt Sted 18. Mai 1743.
3. Termin. Beløbet 3800 Rdl. udbetales, naar Bygningen er kommet op til Hovedgesimsen. Udbetalt 28. November 1743.
4. Termin. Beløbet 2000 Rdl. udbetales, naar Bygningen er færdig, berigtiget og forefunden uden Lyde. I Efteraaret 1745 har Bygningen været færdig, men paa Grund af forskellige under 10. November d. A. gjorte Udsættelser, som først maatte berigtiges, fandt den sidste Udbetaling først Sted 4. Februar 1746. [8]).

Hvert af de to nye Laurierhuse havde en rundbuet Dør paa Midten af Længdesiden og paa hver Side af disse Døre ni, altsaa i alt atten, Vinduer. De bærende Led paa Pillerne mellem Vinduerne dannedes af Pilastre vekselvis med Hermer og med Rustika-Baand. Taget selv var delvis anbragt paa Ruller, saa det kunde skydes frem eller tilbage for at skaffe Laurbærtræerne, der ikke voksede — som ellers — i Ballier, men frit i Jorden, hvorfor de ikke kunde flyttes, tilstrækkelig Lys og Luft. Ydermuren — mod Voldgaden — var derfor

forstærket med svære Piller og forhøjet op over det let skraanende Tag og afsluttedes foroven med en Balustrade. Allerede 1755 blev der bevilget 11,975 Rdl. til et nyt Tag.

De tre Pavilloner synes at være forblevet uberørte af denne Ombygning. 1755 blev Loftsdekorationerne i dem alle forandrede af Stukkaturmestren Gugione og det store ovale Vindue mod Volden erstattet af seks almindelige. [9]).

Ligesom tidligere var »Lystkvarteret« omrammet af en lav Mur eller mulig Hæk med de store Marmorkugler paa Piedestaler. Det var prydet med tre, siden fire Fontainer, to i Hovedlinien mod det store Taarn og de to i en Linie lodret paa denne mod Lysthuset med de fire Knapper eller Midterpavillonen. Hovedalleen, der viste lige mod Slottets store Taarn, udmundede nede ved Slotsgraven i en større Plads med de to Kobberløver som Afslutning. Her blev i 1706 opstillet en af Ehbisch udført Herkules af Bly, som senere blev flyttet hen midt i Anlæget (se Thuras Stik S. 160), som i øvrigt var prydet af 52 Positurbørn og 4 store Statuer, en Saturn af gullandsk, og en Diana, Mars og Venus af Kridtsten. [10]).

Paa den anden Side Slottet, i den lille Have mellem Slotsgraven og Grønne Gang, som nu kaldes Parterrehaven, ses allerede paa Kortet fra 1649 (S. 23) en halvrund Plads, der engang havde været prydet med en Herkulesstatue. Den kaldes i alt Fald endnu 1708, da en ny Herkules var rejst et andet Sted (se ovenfor), Herkulespladsen. Nu var den smykket med to af Leonhard Schwabe 1703—1706 i gullandsk Sten udførte legemstore Figurer, som forestillede Apollo og Diana, der i 1708 blev malede med Blyhvidt. [11]).

Mellem de to store Alleer laa Bomhaverne, som de kaldes i Inventarerne, medens de i Regnskaberne i Reglen benævnes »Boscagerne«. De var adskilt ved bredere Gange og hvert enkelt indhegnet af et rød- og hvidmalet Rækværk. Længst mod Vest, over mod Gotersgade, laa Frederik III.s Irrgarten eller Labyrint med det grønne Lysthus, der i 1709 blev prydet med otte Blybuster af romerske Kejsere, som blev sat hver paa sin Pæl rundt om Huset i Stedet for de 1673 (S. 148) omtalte Buster af Potteler; i den næste Karree mellem dette og Hovedalleen, nu den grønne Plaine fra Porten til Kronprinsessegade op til Slottet, laa Christian IV.s ottekantede Lysthus i Krumspringet. Dernæst kom Øst for Midterplainen, hvor Borris Laboratorium antagelig havde ligget, og hvor nu Springvandet er, »den vilde Plantage« hvis Beplantning de Vrigny omtaler.

Den forekommer første Gang i Regnskaberne 1708, men den firkantede Dam i dens Midte nævnes tidligere. 1707 blev der i Dammen opsat et Fodstykke af Træ til »et staaende og et liggende Billede«. Det sidste synes ikke at være kommet paa Plads her; det staaende Billede var derimod Kobberfiguren Bathseba, som før havde staaet foran Broen over Dammen foran det blaa Lysthus (S. 27). Denne Bro maa være bleven fjernet og Dammen kastet til, ti Bathseba blev nu flyttet hen i den firkantede Dam i den vilde Plantage som Springvandsfigur. Omkring Dammen, der oprindelig var aflang, senere kvadratisk af Form, stod fjorten — senere femten — Portaler af gullandsk Sten. De hørte til det oprindelige Anlæg fra Christian IV.s Tid og blev nu (1708) taget ned, pudset af og sat op paa ny. Af de forgyldte Kobberkugler paa Toppen blev en Del stjaalet i 1725 og 1737 og erstattet med Kugler af Bremersten[12]).

I det sidste Boscage mod Øst blev et Lysthus »en treillage« opført 1735 af Krieger[13]).

Af Billedhuggerarbejder fandtes der i Bomhaverne eller Boscagerne foruden Hesten og Løven (af Kobber) en Gladiator, d. v. s. den døende Fægter, vistnok det »liggende Billede«, som der blev lavet Fodstykke til i den firkantede Dam, men som ikke fandt sin Plads der, en Bachus og en Bathseba (S. 171), »som skal være Kopi af en oprigtig Original af Michal Angelo, hvilken Original skal fordum af en svensk Konge være bortført fra Prag og bragt til Sverige«[14]) alle af Bly. Gladiatorfiguren er mulig den samme som paraderede for Fodenden af Christian V.s Kiste ved hans Begravelse[15]). Desuden tre Portaler, den ene af gullandsk Sten, de to andre af brunt og hvidt Marmor samt et Fuglehus bygget over en Grotte (S. 138). Fuglehuset var indtil 1723 beboet af 30—35 Turtelduer, som paa Grund af Husets slette Tilstand i dette Aar blev sendt ud paa Fredensborg, hvorpaa Fuglehuset blev revet ned.[16]). Paa dets Sted blev der opstillet en Marmorstatue, som Frederik IV. havde købt i Florens paa sin Rejse i 1709, forestillende Samson, eller, som det senere hed, Herkules i Kamp med Løven.

I selve Hovedalleen, Mørke Alle, Kavalergangen eller Ambassadørgangen som den ogsaa hed, saa man to Ringrendingssøjler med deres forgyldte Kugler, som nu staar ved Gangen op til Grønne Bro (se Billedet S. 109); endvidere fire høje Billeder af Kridtsten paa Fodstykker, Pallas og Venus samt Pluto og Proserpina; de sidste to er vistnok de samme som de to store Stenbilleder ved det

hollandske Køkken, der blev udført 1706 af Ehbisch[17]). Og endelig 67 Børnestatuer, af hvilke kun to var af Bly, medens Resten var af Kridtsten eller gullandsk Sten. Var Vind og Vejr ubarmhjærtige mod disse sidste, fandt de første Efterstræbere mellem Byens mindre hæderlige Personer. Vi har foran set, hvorledes en Del Kobberkugler blev stjaalet bort fra Portalerne i den vilde Plantage — to i 1725 og ti i 1737. Samme Aar fandt onde Mennesker paa at stjæle det ene af de to Blybørn, der ved en Lyre var betegnet som forestillende selve Apollo, hvorfor Billedhugger Ehbisch straks maatte lave en ny. Og 1744 gik det saa vidt, at tre Soldater af Garnisons-Regimentet stjal den ene af de to Kobberløver fra dens

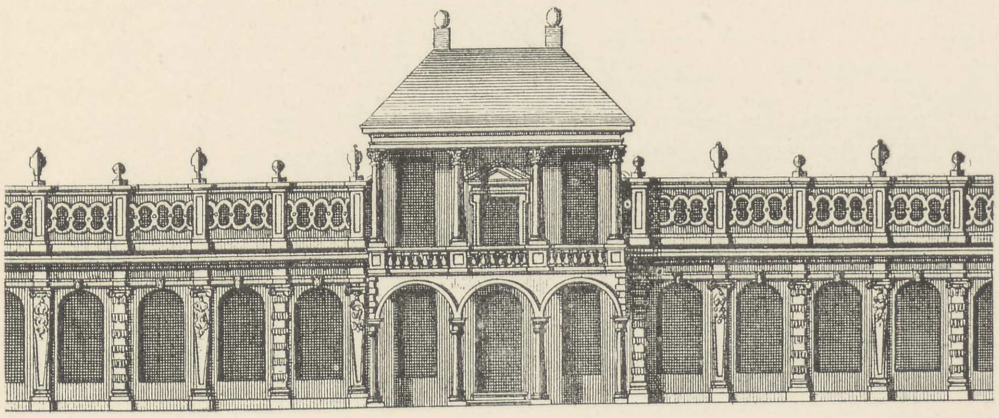

Opstalt af Laurierhuset efter Ombygningen 1742 med Midterpavillonen, tidl. Lysthuset med de fire Knapper, nu Bolig for Livgardens Chef.
Efter Danske Vitruv.

Fodstykke, hvor mærkeligt det end lyder. Forbryderne fik dog ikke deres Bytte med sig. Om Morgenen 17. Februar fandtes den sønderhugget nede i Haven. Men af Metalstumperne lavede Kobbersmeden Jacob Hoevinghoff en ny Løve, som blev opstillet inden 1749. Da var Misdæderne alt bleven pidsket, brændemærket og puttet i Slaveriet, hvor de skulde gaa til evig Tid.[18]).

Det var dog Vejr og Vind, der foer haardest frem mod Kunstværkerne, — af hvilke vel de fleste var mere end tvivlsomme som saadanne — i Kongens Have. Der blev derfor 1740 lavet en Særk til Samson, efter at Figuren var bleven overmalet[19]). En Venus af Kridtsten maatte kasseres i 1736, da den »paa Grund af Ælde og Forraadnelse var smulet fra hinanden«. Og i 1757 kasseredes ikke mindre end 59 større og mindre Statuer af Kridtsten samt 36 Postamenter af Træ. For i nogen Maade at raade Bod paa Skrøbelig-

heden hos Resten, blev der samme Aar bevilget 2774 Rdl. til Reparation af 66 Statuer og Vaser, større og mindre, af Metal, Marmor og Sten. Der blev dog tillige Raad til at lade Billedhuggeren Hänel, der havde paataget sig dette Arbejde, udføre fire nye Statuer i gullandsk Sten: Minerva, Mars, Venus og Diana samt et nyt Barn og endelig forsyne Postamenterne til Kobberløverne med nye Ornamenter.[20]).

Det var imidlertid ikke blot de mere eller mindre vellykkede Kunstværker, som Tidens Tand gnavede paa. Ogsaa Lysthusene havde efterhaanden lidt en Del, og i 1735 blev Frederik III.s Lysthus i Irrgarten, ogsaa kaldet det grønne Lysthus eller Lysthuset med den Staaltraads Kugle (S. 139), revet ned. I 1738 solgtes det runde Lysthus ved Stalden og blev straks efter brudt ned, og i 1741 blev det gamle forfaldne Lysthus med de tre Porte (S. 138) bortsolgt til Nedrivning[21]). Samtidig kasseredes, bortsolgtes og bortsendtes en Mængde gammelt Materiel, som havde været magasineret i det runde Hus ved Stalden og andetsteds, deriblandt »nogle sønderbrudte Piller af Marmor og Gullandsk Sten samt endel Stykker, Stene, der forhen har været Gesims og Zirater paa Eremitagen her udi Rosenborg Have. Dette er efter Hs. kgl. Majestæts mundtlige Befaling kommet ud til Jægersborg Dyrehave for at vorde employeret til den nye nu opbyggende Eremitage sammesteds[22])«.

Det er denne Aflevering af gammelt Bygningsmateriel fra det blaa Lysthus, stammende fra Forandringer paa Grund af Gulvets Nedstyrtning i 1735, som har givet Anledning til den foran (se Henvisn. II. 7) berørte Misforstaaelse.

Det var i det hele taget en Modernisering, der foregik under Christian VI. Naar saaledes det grønne Lysthus forsvinder, er det ikke blot det gamle, Kongen vil have bort, men det er tillige noget nyt, han vil have i Stedet. Det grønne Lysthus blev overladt Over-Landbygmester Krieger til Nedbrydning, mod at han opførte nogle Lysthuse en treillage — altsaa i Lighed med nyere Tiders Lysthuse — »hvormed Begyndelsen er gjort i det første Kvarter ved Eremitagen[23])«.

Og samtidig bliver der udkastet Planer til en Omplantning og Forbedring af de bestaaende Boscager og Plantager, — Planer der bl. a. resulterer i Anlæget af fem nye Kvarterer og Omplantninger af de gamle, og som strækker sig fra 1735 til 1748[24]). Enkelte Led af disse Forskønnelsesarbejder kan paapeges, som Fjernelsen 1735 af den gamle Springvandsfigur, Bathseba — der ikke maa forveksles med

en anden Bathseba af Bly, der stod i Kavalergangen — fra dens Plads midt i den firkantede Dam. Herom læses i Slottets Afgangsprotokol for 1738: »Dette Bathseba Qvinde Billede har Hs. kgl. Majst. allernaadigst behaget at lade synderhugge udi smaa Stykker under Tilsyn af Hr. Brigadeer og Generalbygmester Hauser.« Metallet, som vejede brutto 2 Sk℔ 1 L℔ 8 ℥, blev 8. August 1738 afleveret af Hauser.

Der kan vel næppe være Tvivl om, at det har været Figurens djærve Realisme, der er faldet Kongen for Brystet. Men mærkeligt er det, at det har varet otte Aar, inden han følte sig saa ilde berørt ved dens Usnærpethed, at han lod den hugge i Smaastykker.

I Stedet for den sønderlemmede Bathseba blev der 1738 sat en ny Springvandsfigur op af le Clerc, en Dreng med en Svane, udført i Sandsten og anbragt paa et klippelignende Fodstykke. Den firkantede Dam eller Park havde efter Midterfiguren faaet Navnet Bathsebabassinet, der nu forandredes til Svanebassinet, ligesom man ogsaa finder hele denne Plantage betegnet som »Svanekvarteret«. 1747 opføres der fire nye Pavilloner (se Kortet S. 161) i Svanekvarteret, og de femten Portaler, der siden Tyverierne af Kobberkuglerne (S. 168), havde maattet nøjes med een Kugle paa Toppen, faar nu tre hver, som man fik fra de gamle Skorstenspiber paa Slottet. Endnu kan nævnes, at der bliver plantet Tjørn og andre Træer som »grønne Vægge« d. v. s. Baggrund for Samson-Gruppen og ligeledes for Hest- og Løvegruppen, der bliver Midtpunktet, hver i sit Kvarter.[25]).

Naar det ottekantede Lysthus, der en kort Tid kaldes det røde Lysthus i Krumspringet, ikke blot skaanes, men stadig holdes vedlige og endog beriges ved de andre Lysthuses Fald, har det utvivlsomt sin Grund i den før omtalte Tradition. Man ser endog af og til Betegnelsen Christiani qvarti grundmurede Lysthus. I 1709 var Stentrappens 21 Trin sunket ned, og man forsøgte da, om en Trappe af Træ ikke var bedre. I 1735 males Lysthuset, den store Kugle paa Toppen forgyldes, og da det grønne Lysthus i Vildnisset samtidig bliver revet ned, arver det røde Lysthus i Krumspringet de otte Blybuster, der nu blev sat op paa Træpæle i en Rundkreds udenom.[26]).

Med Opførelsen af Lysthuse »en treillage« og af »Pavilloner« er den gamle Opfattelse af Lysthuset som »palazottoet«, en Aflægger af Slottet og derfor selv et Slot en miniature, forbi[27]). Der rykker nu under Frederik IV. en ny Betegnelse frem, »Eremitagen«, som

nok kan appliceres paa de gamle Bygninger, men som tydeligt viser, at Linen er løbet ud. Lysthuset begyndte som Tilflugtssted for dem, der vilde »der Welt entfliehen«, men efterhaanden blev der Plads til adskilligt af den Verden, man pyntede sig med at ville fly. For at fastholde Illusionen om det fjernt fra Verdens Larm liggende Lysthus, greb man til, som vi har set, at anlægge et Vildnis rundt omkring det, — det næste Skridt var Indretningen af Eremitager, Lysthuse, hvor man ved Hjælp af mekaniske Borde endnu kunde hævde Ensomheden og i alt Fald spise »en heremitage«. Bevægelsens sidste Udløb er ude i det parodiske, Eremithytten i en afsides skjult Krog af Haven med en Stedfortræder til at repræsentere det verdensflyende Menneske, en udstoppet Dukke, paaklædt som en Eremit, der rejste sig fra sit haarde Leje, naar den Besøgende traadte paa Brættet inden for Dørtærskelen.

Det hollandske Køkken var endnu langt ind i Frederik IV.s Tid det almindelige Navn for hans Oldefars gamle blaa Lysthus. Henimod Aarhundredskiftet ser man dog af og til Betegnelsen Eremitagen. Og i Inventaret af 1718 optræder den under to Navne: Eremitagen eller det røde Lysthus. Det sidste Udtryk synes at antyde, at Lambert van Havens hvide Puds er hugget af og de røde Sten kommet frem paa ny.[28]).

Det var Opfindelsen af de mekaniske Borde og deres Indførelse i Landet, der bragte det nye Ord Eremitagen med sig. Det fremgaar bestemt af Regnskaberne: »I det Hollandske Køkken oven paa ved Hermetasen« (Juni 1716) »I det Hollandske Køkken ved Hermedusen« (August s. A.) — hvilke noget forvrængede Gengivelser af Ordet en velvillig og overlegen Haand i Marginen har rettet til »Eramitagien«. — Det er altsaa oprindelig selve den bevægelige Del af Bordet og dens Mekanisme, der opfattedes som Eremitagen, og Navnet er derfra, i alt Fald hos os, gaaet over paa Bygningen.

Det bevægelige Bord maa være bleven indrettet i det Hollandske Køkken i den sidste Tid inden Aarhundredskiftet. Og ikke blot her, men i Lysthuset med de fire Knapper ovre ved Volden og i det lille Jagthus »Eremitagen«, som Christian V. havde ladet opføre ude i Dyrehaven paa Højen mellem Sandgraven og den senere af Christian VI. opførte Eremitage. Her omtaler de Vrigny den i 1702. »Under Salen i denne Jagtpavillon ligger Køkkenet og Kælderen; men der fører ikke nogen Trappe hernede fra op til Spisesalen. Man har — efter hvad der blev mig fortalt — indrettet en

Aabning i Gulvet, gennem hvilket en Maskine ved Hjælp af Vægte og Liner fører Maden lige op fra Køkkenet, saa den ikke bliver kold, hvad ellers let vilde ske, hvis den skulde bæres op. Paa

Loftsmaleri i Dronningens nye Kabinet, tidl. Badstuen, malet af le Coffre 1706.
Stukkaturarbejdet udført af Fr. Ehbisch.

samme Maade faar man Vin og Likører op fra Kælderen. Det forekommer mig en fortræffelig Opfindelse[29])«.

Heraf tør man vel nok slutte, at de mekaniske Borde har været noget ganske nyt for de Vrigny, som end ikke kender Betegnelsen »Eremitage« for dem, og som er saa naiv at tro, at de er indrettet af Hensyn til at Maden ikke skulde blive kold.

Maskinen, den bevægelige Plade eller Hylde, som førte Maden op gennem Hullet i Gulvet, kaldtes her i Danmark Postillonen. I Inventaret af 1718[30]) beskrives »Det hollandske Køkken i Eremitagen«:

»Udi en Maschine findes en Sølvplade, derom en Krans med tre Palmegrene, altsammen af Sølv, hvor udi Maden, som Postellionen opfører, sættes.

Maskinen med sine fem Jærnlod og Liner.«

Eremitagen bestod altsaa af en i Midten af Bordpladen bevægelig Plade, Postillonen, og af fem Lodder og Liner med tilhørende Blokke. Postillonen førtes saaledes op og ned ved Hjælp af et Tridseværk, og for at intet af Opdækningen skulde falde ned ved de Stød og Rystelser, som næppe kunde undgaas, var der lagt en Ramme udenom i Form af Palmegrene af Sølv. Andetsteds synes Opbringningen at være sket ved Hjælp af en stor Skrue i Bordpladens Midte, hvilket sikkert virkede med mere Præcision.

At Indrettelsen af Eremitagen skyldes Christian V.s Tid bekræftes ogsaa ved den fuldstændige Mangel paa Oplysning derom i Regnskaberne fra Frederik IV.s Tid. Kun et Sted ses Mekanismen at forekomme i Anledning af en Istandsættelse, nemlig i 1716, hvor det under 15. August hedder: In die holländische Küche an der Harmeduse(!): an die bostlion(!) Zwey bleche zu die Schupriegels und oben einen blank gefeilten Werbel mit einer Schraube.[31]).

I 1716 synes Balustraden omkring Eremitagens flade Tag at være bleven fornyet, idet der leveres 81 drejede Piller til Taget paa et af Lysthusene, hvilket Tal passer med Rækværket her. Samme Aar blev der paa Østsiden opført en Bindingsværks Tilbygning, som endnu er til, og som vistnok blev bygget af Hensyn til de store Festligheder, Eremitagen blev Midtpunktet for under Peter d. Stores Besøg s. A., hvorom mere siden.[32]).

I 1735 fik Eremitagen nyt Kobbertag, men kort efter sank pludselig Spisesalens Gulv ned i Køkkenet og — som det synes — Loftet ned i Spisesalen. De i den Anledning nødvendige Istandsættelsesarbejder, der ogsaa satte Spor i Bygningens Ydre i Gesims og Vinduesindfatninger (S. 170), strakte sig til 1748, da der anbringes en stor Trappe, i Stedet for den tidligere Elevator, i den ovenfor omtalte Tilbygning.[33]).

Fra samme Aar har man en Beskrivelse af Eremitagen ved Thura: »Midt for den saakaldte Billed-Allee ses en Bygning, Eremitagen kaldet. Denne Bygning er endnu fra Christian IV.s Tid og bruges sædvanlig, naar det kgl. Herskab her vil spise en Eremitage, til hvilken

Ende en kunstig Machine i Huset er indrettet, ved hvis Hjælp Maden og de drikkende Varer føres op til og fra Taflet. Man finder, især i de næst Spisesalen værende Kabinetter (Værelserne i de to Pavilloner), en Del skønne Malerier mest en mignature, hvis Forestillinger kan i Besynderlighed forlyste deres Øjne, som dyrke Kupido[34]).« Disse Malerier maa Forfatteren særlig have haft Øje for, ti ved at gennemgaa Inventarerne for 1718 og 1731 vil man dog finde en Mængde andre Malerier i Værelserne.

Kamin i Sovekammeret, udført 1705 af Andreas Niemayer. Lampetterne er tilføjet senere.

Rosenborg, som oprindelig havde ligget frit, med Volden og Stadsgraven paa den ene Side og grønne Marker til de andre, var efterhaanden, som den nye Bydel blev bebygget, bleven lukket inde mellem Huse, og kun mod Nordøst, mod St. Anne Kirkegaard[35]), — ti Sølvgades Bebyggelse naaede ikke længer end til Rigensgade — var der frit. Allerede de Vrigny beklager, at Udsigten til Byens Huse, som paa denne

Kant ikke kunde siges at være byggede eller beboede af den fine Del af Københavnerne, ikke var lukket ved en Beplantning af Træer paa den anden Side Kanalen. Dette er der vel raadet Bod paa i Tidens Løb, men enkelte Steder kunde det ikke undgaas, at Beboerne af Adelgades Baghuse fik frit Indkig i Kongens Have, og at Byens Huse viste sig som en kun lidet pyntelig Ramme om Haven, nemlig for Enderne af Havens prægtige lange Alleer.

Saaledes maatte Plankeværket mod Adelgades Huse i en Længde af tre Fag føres op i ikke mindre end otte Alens Højde for at betage Gartner Hector »die vue nach dem Rosenburger Garten«. Et almindeligt Plankeværk for Enderne af Alleerne vilde nu ikke pynte; her gjaldt det jo ogsaa det modsatte, nemlig at spærre ikke Indsigten til, men Udsigten fra Haven. Man greb da til den Udvej at rejse en høj Skærm for Enden af hver Allee og overtrække den med et eller andet skønt Maleri som en for Øjet behageligere Afslutning af Alleerne, end de lidet pyntelige Bygninger i de omliggende Gader[36]).

Det var alt gjort i 1714. Men Peter den Stores forventede Besøg i København og Ønsket om, at Haven skulde tage sig saa godt ud som muligt, fremkaldte flere »Perspektiver« — det tekniske Navn paa disse Skærme — i Kongens Have, nemlig de to, der blev rejst for hver sin Ende af den lange Fiskepark bag Eremitagen.

Et af de fineste Nummere paa Festprogrammet var et Vandkaroussel eller en Ringstikning fra Baade i Kongens Have. Saadanne havde alt været kendt under Christian V., men havde vistnok været drevet under en mere beskeden Form, end man nu vilde finde passende. Som Indledning bliver tolv Grenaderer i August 1716 sat til at »renovere« d. v. s. rense, opmudre Kanalen; uden at der findes nogen Ordre derom, kan vi slutte, at de to Broer, der i 1707 var lagt over Kanalen paa hver sin Side af det hollandske Køkken, blev taget bort. Da Kanalen var saa smal, at en Baad ikke kunde ro forbi en anden og heller ikke kunde vende, og da Baaden maatte have nogenlunde Fart paa, for at der i det hele taget kunde være nogen Fornøjelse ved det, var der adskillige Vanskeligheder at overvinde.

Regnskaberne giver god Oplysning om det hele Apparat. Der opførtes i den nordvestlige Ende af den lange Kanal, der dengang strakte sig omtrent helt op til Staldbygningen ud til Østervoldgade, paa seksten nedbukkede Pæle et Hus, der snart kaldes Maskinhuset,

snart — og mere oplysende — »Møllehuset, hvorudi Maskinen til Søkaroussellet regeres«. I dette Møllehus blev der anbragt en Drejeskive eller et stort Træhjul — det var saa stort, at der maatte rives to Fag ned af Plankeværket ud til St. Anne Kirkegaard for at faa det ført ind paa Plads — der drejede i vandret Plan omkring en lodret Akse. Det er utvivlsomt dette Hjul, der andetsteds kaldes et »Omgangshjul.« Det maa antages sat i Bevægelse ved, at en Del Folk — sagtens Søfolk, der var vant til at gaa rundt i et Spil — med Skuldren støttet mod faste Bomme tværs igennem Huset har traadt Hjulet rundt. Et langt Tov uden Ende har været vist om Hjulet og gennem en Blok, der holdtes fast af et ved den modsatte Ende af Kanalen nedgravet Anker. To Gondoler blev sat i Vandet i Kanalen, en i hver Ende, og idet Hjulet blev svinget rundt, kunde et Par Mand i hver Gondol, blot ved at holde fast i Tovet, bringe hver af Gondolerne til at følge dette og føres frem i Kanalen i modsat Retning af hinanden.

I Midten af Kanalen var der, som det synes, rejst seks smaa Pyramider; paa hver af dem stod en Mand for at anbringe Ringene, som der skulde stikkes efter; disse synes at hænge paa Liner mellem Pyramiderne og kanelerede »Kolonger« (Søjler).

For at skjule de lidet præsentable Huse i Adelgade blev der for denne Ende af Kanalen rejst et »Perspektiv«, 25 Al. bredt og 36 Alen højt, med en kronet Dobbeltørn, det russiske Vaaben; og for at skjule Møllehuset i den modsatte Ende blev der foran dette rejst et andet Perspektiv af samme Størrelse, med Czarens kronede Portræt. Endelig blev der paa Østsiden af Kanalen opført en Æreport »en stor Portal med to Postamenter med et stort Billede (en Figur) paa hver, en stor Krone og to store Ørne med fire Vinger, Scepter, Æble og fire smaa Kroner, otte Morgenstjerner og Piker«. Naar der i Sammenhæng hermed endnu nævnes fire Pyramider med fire Postamenter og to store »Perimulten« (Pyramider?), atter to Ørne med fire Vinger og endelig to Pyramider paa 25 Alens Højde og 8 Alens Bredde maa det antages at være Dekorationer ned til Trapperne ved Kanalen, eller langs Kanalen. En af Pyramiderne stod foran Eremitagen. Pyramiderne har bl. a. været pyntede med Skjolde og »Flamstücken«, maaske Blikplader, der var udhugget og malet som Ildsluer og anbragt i Toppen. Pyramiderne og mulig hele Arrangementet var vistnok udført efter Tegning af Brandmajor Fuchs.

Til Dekorationerne maa sikkert ogsaa regnes »den store Hercules«,

som blev stillet op paa to otte Alen lange og stærkt afstivede Stolper. Disses Længde synes at tyde paa, at Figuren er stillet op i selve Kanalen — mulig som en fin Artighed til den vældige Czar.

»Hvilket alt efter Allernaadigste Befaling, Hs. Czariske Majestæt at divertere, blev forfærdiget« [37]).

Den 1. Oktober 1716 — efter at Peter d. Store til Hest og Czarinden til Vogns ved Middagstid havde været oppe paa Rundetaarn for at bese Biblioteket paa Kirkens Loft og Observatoriet paa Taarnets Top — »forføjede Deres czariske Majestæter sig ad Rosensenborg, hvor de af Deres kgl. Majestæter blev herlig trakterede og efter Taffel med et Ringrenden paa Rosenborg Kanal forlystede« [38]). Peter d. Store sad i Gondol sammen med Dronning Louise, Kongen i den anden Gondol med Czarinden. Om Festen selv forlyder der i øvrigt intet. Stadsen fik foreløbig Lov at staa; men i en stærk Storm 7. April 1717 blæste Ørnen paa Perspektivet ved Adelgade og Czarens Portræt i den modsatte Ende ned tillige med de i Anledning af Festen opsatte Plankeværker, og lidt efter lidt blev alle Dekorationerne taget ned. I 1734 blev de to Gondoler samt Omgangshjulet afleveret til Bremerholm og Maskinhuset solgt ved Auktion og revet ned [39]).

Indhegningen af Kongens Have havde hidtil bestaaet af Plankeværk med to store Porte, en til Adelgade og en til Gotersgade, omtr. hvor nu Indgangen er fra Landemærket. I 1728, under Københavns store Brand, blev 116 Fag af Plankeværket til Gotersgade revet ned, da Reformert Kirke og Husene paa denne Side kom i Brand. Ogsaa »Gevæksthusene« ud til Volden var stærkt udsatte, og ikke mindre end 808 af Lugerne blev ødelagt [40]).

Det er sandsynligvis under Indtrykket af denne Begivenhed, at der i 1732, 23. April blev sluttet Kontrakt med Overlandbygmester Krieger, der tillige var Gartner ved Orangeriet og Haverne, om Opførelsen af en Mur omkring Kongens Have. Strækningen langs Østervoldgade til Sølvgade, hvor der laa Huse omtrent hele Vejen, kom ikke i Betragtning. Til de foran (S. 146) omtalte Bygninger var i 1706 kommet en ny Stald Øst for Vaskerhuset, senere en Stald endnu længere mod Øst og et Vognhus (1707) mod St. Anne Kirkegaard (h og i paa Kortet S. 161). Endelig blev i 1732 en Domestikbygning opført mellem den østlige Orangeripavillon og Rosenborg Slotsport. Længden af Muren langs Gotersgade, Adelgade,

Sølvgade og et lille Stykke i Østervoldgade beregnedes til 2146 Al., hvoraf de 680 var fast og de 1466 sumpet Grund, i hvilken der maatte fordres »Piludage« d. v. s. Pilotage. Krieger forpligtede sig til paa fast Grund at opføre 232 Al. Mur om Aaret, paa sumpet Grund 197½ Al. Murryggen skulde være 4½ Al. over Fundament, Muren selv halvanden Sten tyk, med en Stræbepille i fuld Højde for hver 15 Al., paa halvtredie Stens Bredde og halvanden Stens Tykkelse. Der skulde være fem Porte eller Døre i Muren.

I April—Mai 1735 var Christian VI. imidlertid kommen paa andre Tanker og gav allernaadigst mundtlig til Kende, at der indtil videre ikke skulde arbejdes mere paa denne Mur. Han havde nemlig besluttet »von der Gotter- nach der Silberstrasze zu etwas anlegen zu lassen«. Det er sandsynligvis den gamle Tanke, der gaar igen, om en Gade tværs igennem Haven. Der var indtil Begyndelsen af 1735 opført 543½ Al. Mur paa fast Grund (altsaa i Sølvgade) og 167 Al. paa Pilotage i Gotersgade.

Der blev imidlertid ikke noget af det nye Anlæg. 1737, 21. August sluttes der Kontrakt med Krieger om et nyt Plankeværk til Adelgade og Istandsættelse af det gamle Stykke til Gotersgade. Denne sidste blev dog overflødiggjort ved en ny Kontrakt med Krieger af 25. November 1739 om Opførelse af en Mur langs Gotersgade. Den skal være 818 Alen lang, 6 Alen høj, afstives med 144 Piller paa Grundpæle og Slyngværk og forsynes med to store dobbelte Porte og ni »eisernen Durchsichten oder Trellagen mit dem hohen kønigl. Chiffre nebst doppelten Thüren von denselben«.

Rosenborg med Kongens Have var saaledes nu hegnet af Mur langs Gotersgade og af Bygninger langs Østervoldgade og St. Anne Kirkegaard omtrent til ud for Rigensgade; derfra med 380 Alen Mur til Hjørnet imod Adelgade og endelig af Plankeværk langs denne — eller rettere langs dennes Gaards- og Havepladser — fra Sølv- til Gotersgade. Muren til Sølvgade, der (se ovenfor) kun var opført i 4½ Al.s Højde, blev 1763 bragt op til samme Højde (6 Al.) som Muren til Gotersgade. Plankeværket langs Adelgade tillige med en stor Portal blev i 1759 fornyet af Tømmermester Zuber. Men Portalen, der skulde anbringes ud for Dronningens Tværgade, fik ikke sin Plads her, men blev ifølge kgl. Befaling sat op i Frederiksberg Allee ved Indkørslen fra Vesterbrogade. En anden, sandsynligvis tarveligere Port med to Sidedøre blev i dens Sted anbragt i Plankeværket til Adelgade[41]).

Paa den modsatte Side blev i 1760 den gamle Slotsforvalterbolig, Øst for Rosenborg Slotsport, nedrevet og en ny — den endnu staaende Bygning — opført paa samme Sted af Bygmester Fortling, der døde, inden Huset blev færdigt i 1763[42]).

De forskellige Boscager, Kvarterer, Bomhaver og Parker var hver for sig forsvarligt indhegnede af rødt og hvidt malede Rækværker. I 1752, da der var bleven foretaget Forandringer ved Anlæget, »Krinsen« paa Kongens Nytorv, blev det gamle Rækværk herfra flyttet til Rosenborghave til Indfatning af »Hovedboscagerne«. Denne Indhegning blev foretaget af Hensyn til de kgl. Herskaber, hvem Boscagerne og Kvartererne m. m. var forbeholdt, hvorimod Alleerne og Gangene stod aabne for alle honnette Folk[43]).

I øvrigt rørte der sig et rigt Dyreliv i Kongens Have: en Mængde Ænder — baade tamme og vilde — Svaner, hollandske Høns og Duer og Køer. Da de sidste udtrykkelig nævnes som ostfrisiske, slutter vi, at de har været holdt her (1735) af Hensyn til Dronning Sophie Magdalenas Moder, Markgrevinden af Ost-Friesland, der netop paa den Tid opholdt sig paa Rosenborg[44]).

Det synes, som om de S. 126 fg. omtalte Arbejder i Christian V.s og Dronningens Forgemaker er bleven fortsat under hans Søn og Efterfølger; i alt Fald lader en Del Udgifter i Begyndelsen af dennes Regering sig bestemt henføre hertil. Naar saaledes le Coffre i Januar 1706 betales for »einige Schildereyen und Plafonds nebst zubehörigen Zierathen und Vergoldungen zu ferfertigen« ligesom Fr. V. Bohn for »Zierathen und Perspektiven«, kan der næppe være Tvivl om, at der her er Tale om Loftsmalerierne i Kongens og Dronningens Værelser og i det nye »Dronningens Kabinet«, Christian IV.s gamle Badstue. Det er mulig de samme Værelser, som Tapetsereren Franz Onchlaar betales for at sætte Tapeter op i. Og de fire forgyldte Messingkroner, som Metalstøberen Bøhme fik Afdrag paa i April, og til hvilke Maleren Johan Monckenberg forgyldte fire Kronekæder i November 1707, har utvivlsomt været anbragt i de fire Metalhænder med Hjul til Op- og Nedtræk, som endnu sidder i hver sit Hjørne af Midtermaleriet i Loftet. Samtidig blev Kongens Kabinet, Taarnkammeret ved Siden af, malet; Coffre udførte i 1706 et Loftsmaleri hertil, nemlig den »Paris's Dom« hvoraf et Brudstykke indtil nu har ligget uænset paa Slottets Loft, og de smalle Værelser mellem de store Sale paa 1. Sal blev prydede med »Blafongs« d. v. s. Loftsmalerier.

I 1. Stokværk af det store Taarn blev, som ovenfor antydet, den gamle Badstue forandret til et Kabinet, Tinnet brudt af, Badekummerne flyttet ud og Vandledningerne fjernet. En Kamin med en grønt marmoreret Ramme blev sat op, og Værelset fik, — et stort Fremskridt, — Gulv af Træ; det var indlagt i Figurer og blev bonet

Loftsmaleri Brudstykke, »Paris's Dom« i Kongens Kabinet, opsat 1706 nedtaget 1809. Figurerne i Midten og Blomsterne er udført af le Coffre. »Perspektivet« udenom, der ganske svarer til de perspektiviske Friser i Kongens og Dronningens Forgemakker med Vaser, Muslingeskaller og plastiske Figurer, er mulig udført af Fr. Vilh. Bohn.

med Voks. Væggene blev beklædt med grønt, hvidt og rødstribet Mor, og den dybe Hulkehl i Loftet uddøniket i Løvværk omkring en svær Ramme vistnok af Fr. Ehbisch og hans Svende. Og i denne blev anbragt et stort Maleri af Coffre, forestillende »et Bacchanal« [45]), S. 173.

Gangen herfra og ud til Christian IV.s »Hemmelighed« (S. 34) maa nu

være bleven spærret og omdannet til et »Aftrit« med Natstol for Dronningen. Ti i Hemmeligheden ved Siden af blev Væggene beklædt med Delfter Kakler. Og i Sovekammeret indenfor satte Stenhuggeren Andreas Niemayer den smukke Kamin (S. 175) op af hvidt Marmor og med forgyldte Pilastre ovenover til Indfatning af et Spejl. Samme Mand lægger nyt Gulv — altsaa endnu stadig Stengulv, Fliser, — i Kongens Gemak. Forstuen i Gangen udenfor, se S. 116, faldt nu bort, idet Skillerummet blev taget ned[46]).

Frederik IV. synes i det hele taget at have haft til Hensigt at gøre Rosenborg til en virkelig Kongebolig. Der anskaffes en Mængde Tapeter, Stoffer og Møbler; Billedskærer Trouchoy laver et forgyldt Gitter om Kongens Seng; Sengen selv, betrukket med blaat Silkedamask, købes i 1706 for 170 Rdl., og Værelset betrækkes med hvidt Mor og rødt Damask i Striber.

For at tilvejebringe en let og hurtig Forbindelse mellem de to store Endesale i Stuen lod Frederik IV. endelig Caspar Baumann lave et Talerør paa 65 Al.s Længde, som fører fra Vinduet i Østvæggen i Dronningens Forstue op til Vinduet i samme Væg i Kongens Gemak. For at det ikke skulde blive benyttet af Uvedkommende blev der lagt en Træklap for hver Aabning, forsynet med en Fjeder, Laas og Nøgle. Røret, som endnu ligger paa sin Plads og netop maaler den i Regnskabet opgivne Længde, blev lagt ned i Stengangen langs Ydermuren, i hvilken Anledning Trappen op til »Hvælvingen« eller Dronningens lille Kabinet under den store Vindeltrappe blev afbrudt. Da der nu blev indrettet et nyt og større Kabinet til Dronningen i Badstuen, maatte hun give Afkald paa det under Trappen. Det brugtes en Tid som Klædekammer, senere som »Puder-Kammer« (Frisørstue), og der blev slaaet en »Mantelknægt« op til Kongens Klæder samt Lister med lange Knager til Kongens Hatte og Parykker. Samtidig blev de flade Vægskabe i Dronningens Forstue indrettet med Knager til Dronningens Klæder. I Dronningens »lakerede eller grønne Gemak«, tidligere Vinterstuen, blev der i 1716 lavet »sex Stücke runde Stangen mit Schrauben und Lapens zu den Alpasterbilder,« — i Marginen er der forklarende tilføjet »til Postelinet« — altsaa til de endnu paa Stedet staaende otte Porcelainsfigurer over Dørene. Disse, som er hule, er nemlig for ikke at falde ned sat ned over Jærnstænger, der er fastgjorte i Dørgesimsen. Og undersøger man disse Jærnstænger nøjere, viser det sig, at medens de seks Stænger er af nyere Dato, forsynet

med Skruegange til at skrue dem fast med i Træet og med en vandret Plade til at støtte dem med mod Træet, er de to Stænger fra en ældre Tid, da Skruer endnu ikke var almindelige, og for den nederste Ende forsynet hver med to vandrette Bøjler, ved Hjælp af hvilke Stangen med Søm er gjort fast i Træet. At denne Maade at fastgøre dem paa ikke har givet dem samme Stabilitet som en Nedskruning er selvfølgeligt, og medens to af den ældre Konstruktion er bevaret for de lavere Porcelainsfigurers Vedkommende, har

Domestikhuset ved Rosenborg, opført 1732.

man i 1716 anset det for rigtigst at ombytte de seks, som støttede de højere Figurer, med Skruestænger. Men denne Regnskabspost og Tilstedeværelsen af de to ældre Stænger yder det bedste Bevis for den foran S. 54 fg. fremsatte Formodning om, at disse Porcelainsfigurer staar paa deres oprindelige Plads[47]).

I forskellige Stuer blev Kakkelovnene fornyet, og endelig blev den »opfarende Stol«, der fra Taarnkammeret ved Dronningens Forstue eller første Gemak førte op til Prinsessens Sovekammer ovenover, gjort i Stand og nye Styrelister slaaet op, saa den ikke kunde vige ud af de False, den skulde gaa i[48]).

Alt dette tyder paa, at Kongefamilien i en nær Fremtid agter

at drage ind paa Rosenborg. Og 7. Mai 1706 lyder der fra Frederik Rostgaard, der som Geheimearkivar har sin Embedsgerning i Kælderen under Slottet, en højstemt Lykønskning[49]) til den store Nordens Monarch, Kong Frederik IV.

Bryd frem Du gyldne Sol, Du Firmamentets Glæde,
Du maa i al din Pragt i Dag Dig lade klæde
og i Særdeleshed paa Rosenborrigs Tag
udskyde alt dit Lys, og paa hver Dør og Fag.

I Dag det er en Dag, som billigen maa tegnes
med gylden Pen og Skrift blandt dem, som skulde regnes
i Tidebogen op, ti Rosenborrig faar
ej større Æredag i dette Hundred-Aar.

Den store Friederich i Dag sig lod behage
paa dette skønne Slot sit Blivested at tage,
ja Danmarks Dagmar selv og Kongens Broder med
samt Dydernes Princes kom og til dette Sted.

Som sædvanlig boede Kongeparret selv i Stueetagen, Kongens Broder Prins Carl i den sydlige, hans Søster Prinsesse Sophie Hedvig i den nordlige Ende af 1. Sal. Taarnkamrene var Sovekamre; den tidligere Brudesal var Prins Carls og den tidligere »bunte Sal« Prinsesse Sophie Hedvigs Forgemak. Prins Carls Gemak kaldes nu den røde Sal, sagtens i Anledning af at Træværket her i 1715 blev malet rødt; samtidig maa Betegnelsen »Røde Sal«, som den store Midtersal (siden Rosen) havde baaret fra Christian V.s Tid, være bortfaldet. Ogsaa den gamle Betegnelse »den bunte Sal« falder bort nu, idet det malede Panel, hvoraf Fodlisten endnu er bevaret, blev taget ned, og Salen blev draget med Tapeter[50]).

Kammertjenerne og Kammerjomfruerne maa antages at have sovet uden for deres Herskabers Dør. Til »Logementerne i Porten«, d. e. den vestlige Del af Stueetagen i Portbygningen, blev der i 1707 lavet tre nye Himmelsenge for Dronningens og Prinsessens »Fruentimmer«; denne Betegnelse omfattede de kgl. Damers hele kvindelige Betjening lige fra den højadelige Hofmesterinde til den beskedneste Terne; det var derfor naturligt at tænke sig, at det var de mindre fornemme Damer, der maatte finde sig i at bo i disse fjærne Rum paa den anden Side Slotsgaarden, men af senere Regnskaber fremgaar det, at det bl. a. var selve Hofmesterinden, der var indlogeret her. Der blev i 1708 føjet en lille Udbygning

Del af Dør- og Sidevæg i den venetianske Glassamling, indrettet 1714.

til med en Vindeltrappe i, svarende til den ældre paa Østfløjen. Paa 1. Sal i Værelset i det gamle Porttaarn, der en Tid ses at have tjent som Rustkammer, boede Hofmarskallen v. Platen; i det smalle Værelse ved Siden af, hvor der i Muren blev indrettet et Skab, som findes der endnu, havde han sit Soveværelse. Det er formodentlig fra denne Tid, Betegnelsen Marskalshuset stammer. I de to mindre Værelser paa samme Gang, mod Vest, boede i et Par Aar den kgl. Historiograf, Justitsraad Amthor, indtil sin Død 1721 [51]).

Allerede i Mai 1705, et Aar inden Frederik IV. første Gang drog ind paa Rosenborg, havde de store Arbejder i den lange Sal, der ganske skulde forandre dennes Karakter, taget deres Begyndelse. Det har oprindelig været Hensigten at anbringe fire Malerier i Loftet i Forlængelse af hinanden, og udfylde Fladerne mellem dem indbyrdes samt Side-Hvælvingerne mellem Malerierne og Gesimsen med Stukkaturarbejde. Udførelsen af Malerierne, som skulde forestille de fire Hovedbegivenheder fra Begyndelsen af Frederik IV.s Regering, Vornedskabets Ophævelse, Oprettelsen af den staaende Landmilits og af Land-Dragonerne samt af den altid færdige Sø-Rustning blev overdraget le Coffre og betalt i Juni 1706, og Rostgaard forfattede fire Vers, som skulde anbringes et ved hvert enkelt af dem.

Om Malerierne og Versene nogen Sinde kom til at sidde paa den dem tiltænkte Plads, kan ikke afgøres; men de er i alt Fald snart bleven taget ned igen. Medens Arbejdet skred frem, har Kongen faaet andre Planer. I Stedet for le Coffres fire historiske Malerier, som desværre synes forsvundne, skulde der i stukkerede Rammer opsættes fire Malerier med en Fremstilling af Kronregaliernes himmelske Oprindelse. Og de fire i de historiske Malerier behandlede Begivenheder skulde nu i plastisk Udførelse, som Relieffer udfylde Sidehvælvingerne mellem Malerierne og Gesimsen.

Det synes, som om de Kunstnere, der var til Raadighed, ikke har kunnet binde an med saadanne store, figurrige Kompositioner. De to smukke Grupper over Dørene, Løven, der bekranses af Genier (S. 112), og den rige Indramning af Grene og Løvværk skyldes Carlo Maria Pozzi. Det store Vaaben i Loftets Midte, Rammerne, Blomster- Løv- og Kartoucheværket samt Kongekaaberne over Dørene (S. 147 og 149) (og lige over for disse) med Frederik IV.s Navnetræk og endelig de flade Ornamenter: de fire Vinde i Hjørnerne og de fem Sindbilleder som Afslutning i hver Ende af Salen — nemlig Gratia divina, Adjutor, Vigilantia, Prudentia og

Guverna mod Nord og Prudentia, prinselig Gloria, Sapientia, Caritas og Fama mod Syd — er udført af Fr. Ehbisch, der havde Ledelsen af hele Arbejdet, Leonhard Schwabe, Mathias Scheidlinger, Christian Knebel, Antonio Auzone og den nævnte C. M. Pozzi.

Figurerne, de fritstaaende paa Gesimsen saa vel som Reliefferne, blev derimod udført af Frans Biener og Gotfred Jöch, der blev indkaldt hertil i samme Anledning fra Berlin i Efteraaret 1706. De tog straks fat paa Reliefferne paa den østlige Side af Loftet (S. 144, 145). Gotfred Jöchs Navn forsvinder hurtigt af Regnskaberne, saa han maa antages kort efter at være død eller bortrejst. Sø-Indrulleringen paa Vestsiden lavede Frans Biener alene, men ved det sidste, Landmilitsens Oprettelse (S. 142, 143), fik han Hjælp af Leonhard Schwabe, som modellerede Officeren og fire af Soldaterne.

Frans Biener skyldes endvidere Fremstillingerne af de tre Verdensdele, Asien, Afrika og Amerika, der udfylder Hvælvingskapperne over Gavlvæggenes Gesims, medens den fjerde, Europa, blev udført af Leonhard Schwabe (S. 138—144). Endelig lavede Fr. Ehbisch i 1707 de smukke Ornamenter paa Væggen over Salens og Regaliekammerets Døre (S. 112 og 150).

Samme Aar blev der sat en Kakkelovn op i den ene af Kaminerne, Flisegulvet blev gjort i Stand og Væggene blev pudsede med Kalk og Gibs. I Vindueslysningerne synes de gamle malede Stukdekorationer fra Christian IV.s Tid i alt Fald delvis at være bevaret (S. 78 fg.) ligesom der endnu er enkelte gemt i de af Gobelinerne dækkede Vinduer. Væggene og de ikke dækkede Vinduer blev marmoreret og malet »antiquerweise» i 1759 af Hofforgylder Bræstrup.

I Forsommeren 1709 blev endelig Krocks fire Malerier af Kroningsregalierne (S. 152, 153, 156, og 157) sat op, hvorpaa Johan Monckenberg malede og stafferede Vaabnet i Loftets Midte med Guld og Farver; Tapeterne, der havde været taget ned under Arbejdet, blev sat op paa ny, og Rosenborgs lyse, fornemme og skønne Festsal med de forherligende Minder om Christian V.s krigerske og om Frederik IV.s fredelige Bedrifter var færdig[52]).

I 1709 var Kongen i Italien. Blandt andre Herligheder hjembragte han en stor Samling af Glas fra de gamle berømte Fabrikker paa Murano. Det er betegnende, at han netop vælger Rosenborg, Opbevaringsstedet for Kongehusets sjældne Kostbarheder, til Gem-

mested ogsaa for det venetianske Glas. Og det var et lykkeligt Træf, at han i sin kunstfærdige og snilrige Brandmajor, Gotfred Fuchs, havde en Mand, der var Mester for at give denne sjældne Samling en saa udmærket Opstilling, at senere Tider vel har vogtet sig for at lave om derpaa, hvorved den hele Skat har været skaanet for Omflytning og i god Stand er bleven bevaret til vore Dage.

Taarnkammeret i Voldtaarnet ved Siden af Riddersalen (S. 36 Nr. 5), vistnok det, der under Christian V. og endnu i 1713 kaldes Minaturekammeret*), blev bestemt til Udstillingsrum for det venetianske Glas, og i Foraaret 1714 begyndte Arbejderne efter Fuchs's Anvisning. Væggen mod Riddersalen og et Stykke af de to Sidevægge blev beklædt med grønligt-marmoreret Glas. Døren blev bygget ind i Værelset, saa der paa hver Side blev frembragt en Fordybning med et lavt fremspringende Plateau og over Døren blev Plads til en Pyramide, der hvilede paa to Karyatider, en paa hver Side af Døren. Paa Væggen paa hver Side blev over Midten af Plateauet anbragt en Pyramide samt en over hver af Sidedørene, ligesom de to første hvilende paa Knægte i Form af svævende Genier, udskaaret ligesom Karyatiderne i Træ og forgyldt. I hvert af de to Hjørner rejste sig fra selve Plateauet en Pyramide og oven over denne igen, paa en Hjørnehylde, en mindre Pyramide. Paa Bagvæg og Sidevæg mellem Pyramiderne ligesom paa disse er fastgjort en Mængde forgyldte Bøjler og Hylder, som bærer Fade og Tallerkener, alle, ligesom Pyramiderne selv, dækkede paa Fladerne af grøntmarmoreret Glas og paa Kanterne af forgyldte Blyborter med Englehoveder, »Slaraffenhoveder«, af Blade, skaaret i Glas med forgyldte Kanter, og af store Frugter af venetiansk Glas. Over Pyramiden over Døren hænger fastgjort paa Væggen en Baldakin, og fra denne løber til bægge Sider, Gesimsen rundt, et Draperi i Festons af det samme grønt-marmorerede Glas med forgyldte Foldekast.

Da denne rige og stærkt kouperede Opsats i Efteraaret 1714 var færdig, blev den pragtfulde Samling af det venetianske Glas, forøget med en Mængde udmærkede Kunchelglas, anbragt saaledes som den staar endnu, mest af alt ved sin Farvepragt og Rigdom mindende om Aladdins-Grotten i Eventyret. Hvad der var synligt i Værelset af Væg blev betrukket med grønt Damask, medens

*) S. 36 kaldes dette Kammer »Tapetserikammer«, men ifølge fornyede Undersøgelser bør denne Betegnelse sikkert vige for Miniaturekammeret. Tapetserikammeret laa vistnok over dette.

Bjælkeloftet med sit hvide Stukkaturværk blev dækket med et Loftsmaleri paa Lærred i Guld og Bronce forestillende et Bachustog. Da dette efterhaanden sank ned, saa det til sidst hvilede paa Toppen af Glassene paa de øverste Hylder, blev det fjernet i 1886, hvorved det gamle Loft fra Slottets første Tid kom frem paa ny (S. 75)[53]).

Af Regnskaberne fremgaar det, at man samtidig var betænkt paa — Frederik IV.s Besøg i Dresden skulde ogsaa sætte Frugt — at indrette et Porcellainskammer, sandsynligvis i det tilsvarende Værelse i Havetaarnet. En stor Opsats, som det synes ganske lig-

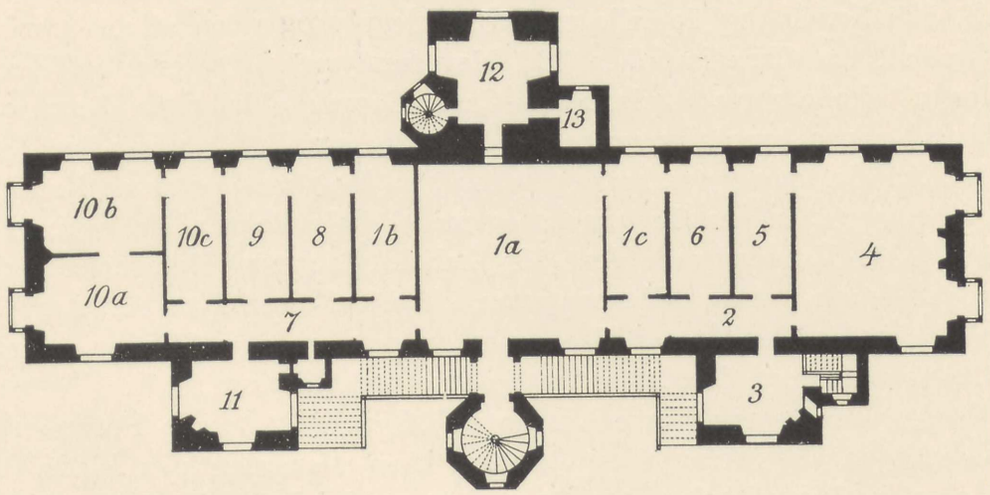

Skitseret Plan over Rumfordelingen paa 2. Sal efter Forandringen 1724.

Sammenlign Skitsen S. 35, hvor Prinsens Gemakker urigtig kaldes Prinsessens og omvendt. *1 a.* Forgemak i mellemste Etage. *1 b.* Kongens Garderobe. *8.* Første Kammer ved do. *9.* Andet do. ved do. *10 c.* Tredie do. ved do. *10 b.* Røde Gemak. *10 a.* Kammeret derved. *11.* Kabinettet i Gangen. *7.* Gang. *1 c.* Dronningens Garderobe. *6.* Første Kammer ved do. *5.* Andet do. ved do. *4.* Et Forgemak. *3.* Det kinesisk lakerede Gemak. *12.* Spejlkammeret. *13.* Kabinet derved.

nende Glasopsatsen, blev udført, men den blev ikke stillet op paa Rosenborg, mulig paa Københavns eller paa Frederiksberg Slot. Derimod ses det, at Snedkerne Claus Harder og Christian Kutsch i 1717 indrettede et Porcelainsskab paa Rosenborg. Det er det foran omtalte Skab i Stengangen (S. 50 jvfr. S. 34 Nr. 5), som nu blev taget i Brug til Opstilling af forskellige Porcelainer, der stod her til 1786[54]).

I 1721, hedder det i en Korrespondance til Hamborg, blev Rosenborg møbleret og sat i Stand til at modtage Kongefamilien for en længere Tid, medens Københavns Slot var under Ombygning.

Regnskaberne indeholder dog for det nævnte Aar intet af Betydning om Forberedelser i den Anledning. Des mere indeholder de for de følgende Aar, da der udføres forskellige Arbejder for at gøre Rosenborg til en mere hyggelig og frem for alt mere lun Bolig.

Der bliver saaledes i 1723 lavet Vinduesluger eller Skodder til Dronningens Kabinet for dog i nogen Maade at raade Bod paa Trækken fra de altid utætte, blyindfattede Ruder. Aaret efter blev de iskolde Stengulve fjernet i Kongens Gemak og i Dronningens Gemakker i Stueetagen og erstattet med malede Trægulve. Paa 1. Sal blev den midterste Sal (»Rosen«) delt i tre Rum, idet der blev skilt et Fag fra paa hver Side og deraf dannet to særskilte Værelser, (S. 189 Nr. 1b og 1c) alle med Bræddegulv og uden at det gamle Stukloft fra Christian IV.s Tid blev forstyrret. Og endelig blev, for at skaffe mere Plads, Prins Carls Gemak afdelt i tre Rum, et Værelse paa tværs, svarende til de øvrige smalle Værelser her, (S. 189 Nr. 10c) og to paa langs, (10a og 10b) hver med en skraa Kamin ved Skorstenen paa Gavlmuren og med Bibeholdelse af det oprindelige Loft. Værelset mod Vest (10b) beholdt den gamle Betegnelse »det røde Gemak«. Foran Karnapperne i hvert af disse Rum blev der for at forhindre Træk sat et Skillerum op med en stor Glasdør i; her fik nu Prinsesse Charlotte Amalie sine Opholdsværelser[55]).

Ved de nævnte Forandringer i 1723 og 1724 havde Rosenborg vundet meget i Hygge og Lunhed, men Mangelen paa Plads til Følge og Tjenerskab gjorde sig atter gældende, da Kongefamilien i Oktober og November 1727 paa ny tog Ophold paa Slottet for at afvente Fuldendelsen af Københavns Slots Ombygning. Denne Gang er sikkert ligesom tidligere Værelserne i Marskalshuset taget i Brug for Hofmarskallen og andre til Hoffet hørende. Men »die Fräulein« — Navnene paa dem er ikke optegnet, — Baron Heims og Mr. Kupffmann maatte indlogeres hos Krieger i Gartnerboligen. De to Herre maa antages at have ligget inde med større Værdier, eftersom der blev sat Jærnstænger for Vinduerne i deres Værelser[56]).

Det skyldes sagtens Efteraarets Slud, at der undertiden blev slaaet Sejldug op over og paa Siden af den store nordlige udvendige Sidetrappe, »Dronningens Trappe«, saa Hofdamerne dog kunne komme nogenlunde tørt i Hus, naar de havde Tjeneste paa 1. Sal.

Her boede nemlig i det nye røde Gemak (S. 189) Prinsesse Charlotte Amalie og i den modsatte Endesal Christian VI. som Kronprins og senere han Svigermoder, Markgrevinde Sophie Christiane

af Brandenborg-Kulnbach. Det faar man at vide gennem et Snedkerregnskab af 1735 over Udgifterne til den lille Trappe, der var sat op fra nederste Etage til Markgrevindens Sovekammer og videre op, i Anledning af at Elevatoren var bleven ubrugelig af Alderdom. Dronningens Moder har altsaa, ligesom tidligere Prinsesse Sophie Hedvig, haft Sovekammer i det kinesisk lakerede Taarnkammer og Forgemak i den store Sal ved Siden af[57]).

Endnu et Par Værelser blev forandret paa Rosenborg i denne Periode, nemlig Dronningens Kabinet og Regaliekammeret. 30. Mai 1745 gav Kongen selv Slotsforvalteren Ordre til at anbringe en Dobbeltdør — den yderste med Glas — i Stedet for det sydlige Vindue i Kabinettet (Badstuen S. 34) og opføre en Sandstenstrappe med Rækværk udenfor. Dette Arbejde, hvorved Dronningens Kabinet forvandledes til en Havestue, en Betegnelse, der har holdt sig til vore Dage, synes først at være bleven fuldført et Aars Tid senere.

I 1762 blev en Del af Loftsbjælkerne i Regaliekammeret fornyet. Stukkaturarbejdet paa det nye endnu bestaaende Loft blev udført af Giambattista Fossati. Og i det lille Rum ved Siden af, det grønne Kabinet, hvor Loftet paa Grund af Utæthed og Læk ligeledes blev fornyet, blev der opsat et stort Skab til at rumme Slottets fineste Skatte[58]).

1708 nævnes i Regnskaberne, under Slottet »Bagerikælderen« og »Arkiven«. Den første maa have været en Del af den sydlige Kælder med det mægtige Ildsted. Men den Ovn, man kunde vente at finde i »Bagerikælderen«, findes der nu intet Spor af. Den er muligvis forsvunden, da Kælderen faa Aar senere ved murede Skillerum blev afdelt i tre Rum. Et af disse Rum kaldes dog endnu i Inventaret af 1718 »Bagerset«. Betegnelsen »Konditorikælderen« forekommer endnu i Begyndelsen af 1800-Tallet.

Den nærmest tilstødende Kælder var og er ved en Mur paa langs delt i to Rum. Det østligste af disse stod ved en Dør og et Par Trappetrin i Forbindelse med Rummet under den sydlige Sidetrappe. Den vestligste af Kældrene synes ved den tilgitrede Aabning ind til Nabokælderen og ved »Madhullet« i Døren at være kendetegnet som Fangekælder[59]).

De nævnte Rum udgjorde tilsammen den sydlige Halvdel af Slottets Kælder. Den nordlige Halvdel optoges af to lige store og, ligesom de nævnte, hvælvede Rum, der var adskilt fra de andre mod Syd ved »Gangen for (d. e. foran) Arkiven«, en Tværgang, der

fører fra Trappen i Kælderhalsen gennem hele Bygningens Bredde over til Skatkælderen under det store Taarn. Af dette Udtryk »Gangen for Arkiven« kan man slutte, at den nærmeste, altsaa den inderste af de to Kældre mod Nord, var den, der fra 1681—1720

Gavlen af Kommandantboligen med Slotsporten.

blev benyttet til Opbevaring af Geheim-Arkivet, medens den anden var og endnu er Vinkælder. Om den har været benyttet som saadan fra Slottets ældste Tid, faar staa hen; af Christian IV.s Breve af 28. November 1632 og 10. Oktober 1635, i hvilke han beordrer Vin bragt ud paa Rosenborg fra Københavns Slot, faar man nærmest det Indtryk, at der i Almindelighed ikke var nogen større Forsyning af Vin paa Slottet. Kælderen synes først i 1716 at være

bleven indrettet som Vinkælder. I dette Aar laves der »Lad at lægge Vinstykkerne paa«. Under Forarbejderne til Københavns Slots Ombygning har man formodentlig maattet rydde i alt Fald nogle af Vinkældrene her, og den Vin, der kom ud paa Rosenborg og som endnu ligger der, var Enkedronning Sophies gamle Rinskvin fra 1598 og senere. I 1659 havde den været paa Vej fra Nykøbing Slot til Stockholm som Krigsbytte, men var bleven taget af københavnske Kapere og ført ind til København i Stedet. Da der i 1740 atter

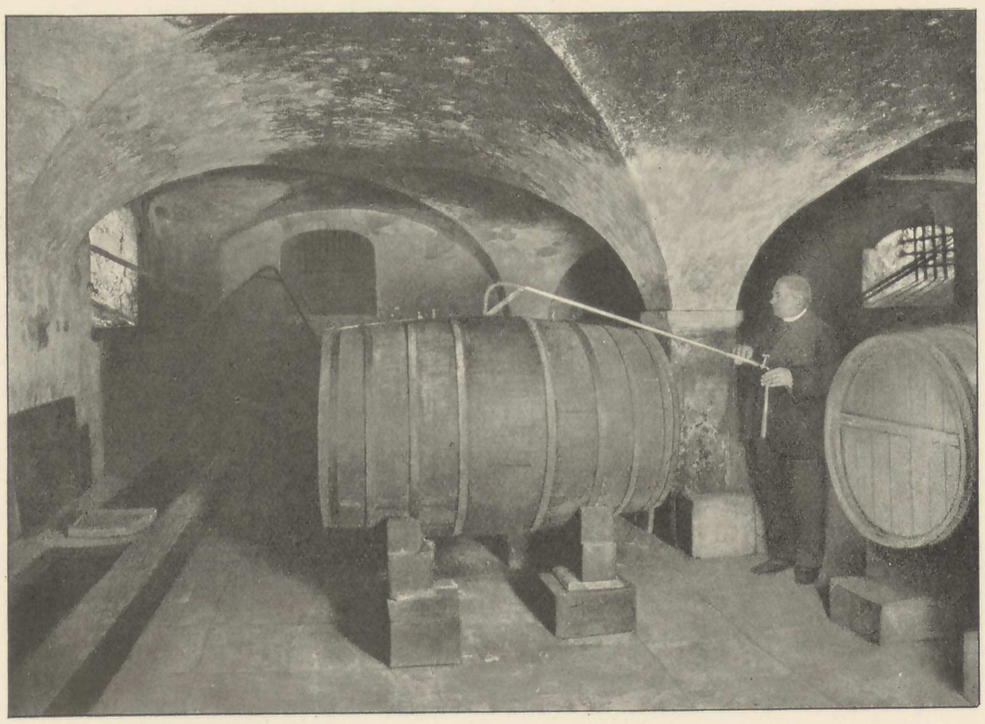

Vinkælderen.

laves et Lad til nogle Vinfade, indføres den ubetydelige Udgift 3 Rdl. 2 ß i Regnskabet med den for Christian VI.s ængstelige Paapasselighed i Smaasager betegnende Tilføjelse, »ihvorvel kgl. Majestæts Bevilling ikke har været indhentet« [60]).

I 1706 blev Rosenborg — ligesom senere Køkkenbygningen og Portbygningen — malet over med Oliefarve, sandsynligvis graa, »Stenkulør«, og i 1712 fik Slottet, der tidligere havde været tækket med Skifer, Kobbertag ligesom Eremitagen og Portbygningen. Taarnene vedblev derimod endnu længe at være skiferdækkede

ligesom Køkkenbygningen, indtil den i 1757 undergik en større Istandsættelse, hvorved den fik Tag à la mansarde med sortglasserede Sten. Muren omkring »den lille Lysthave«, som Pladsen mellem Slottet og Lystkvarteret kaldtes, var foroven belagt med Blikplader ligesom Murene mellem Hovedbygningen og Køkkenet og mellem Hovedbygningen og Portbygningen (Kortet S. 161). Foran Døren i denne Mur, ind til den lille Lysthave, var der en bred Stentrappe, da Slotspladsen mod Øst laa og ligger lavere end Haven. Her blev i 1707 under et stort Valnøddetræ rejst et firkantet Lysthus, vistnok til Afløsning af det gamle foran (S. 84) omtalte. Aaret efter blev »den ophøjede Gang« d. v. s. den brede Flisebelægning rundt om Slottet fornyet og ført som en jævn Trappe med meget brede og lave Trin ned til Døren i Muren til »grønne Bro«. Terrainet her blev paa begge Sider fyldt op i Niveau og for at møde for Jordmasserne blev der lagt en muret Kam paa hver Side (Billedet S. 119) de saakaldte »Apareller«, der i 1761 blev beklædt med Bornholmske Sten[61]). Bolværkerne i Gravene var malet i forskellige Farver, gule og grønne, Rækværkerne omkring Bastionerne eller Skanserne paa Østsiden, og mellem Graven og den østlige Pavillon ved Laurierhuset var malet røde og hvide med kgl. Majestæts forgyldte Navnetræk paa Dørene og maa have virket meget oplivende i al den grønne Frodighed. Mærkeligt nok har man ikke i 1708 betænkt sig paa at opføre et Vandhus ud over Graven, ikke langt fra det Sted, hvor Kommandantens Gravmonument nu staar, og med Bagsiden ud mod Slotsbroen og Indkørslen. Det stod der lige til 1859[62]).

Og dog var Frederik IV. stadig betænkt paa at forskønne Rosenborg, baade Slottet selv og dets Omgivelser. Saaledes lod han anbringe de tolv romerske Kejserbuster, som han havde købt paa sin Rejse 1709 i Italien, paa Smedejærnskonsoller paa Vestsiden af Slottet. De findes ikke i noget af Regnskaberne, og maa bl. a. derfor antages at være sat op i 1710, for hvilket Aar Bygningsregnskabet ikke længer haves; de omtales første Gang i Inventar af 1718. Hvorledes der i Midten, paa det store Taarn, har kunnet sidde baade et Satyrbillede og en Kupido af hvidt Marmor, er ikke let at forstaa, med mindre man tænker sig den ene anbragt under Vinduet i I. Stokværk, det andet under Vinduet i II. Stokværk. Satyrbilledet blev i April 1759 afgivet til Fredensborg[63]).

Med Undtagelse af nogle Istandsættelser og Udbedringer af Sandstens-Soklen ses Hovedbygningens Ydre ikke at have været Genstand for nogen større Restauration efter Christian V.s Tid. Det kan derfor ikke undre, at den efterhaanden, hvad forskellige Forhold tyder paa, var kommet noget i Forfald. Der blev til Undersøgelse af Slotsbygningen nedsat en Kommission bestaaende af Thura, Barchmann og Linde, som afgav Beretning 31. Marts 1758[64]).

Kommandantboligen med Slotsforvalterboligen og Kommandanten, Major v. Wilsters Gravmæle i Forgrunden.

Paa det antique Slot Rosenborgs Hovedbygning, hedder det, har der i mange Aar ikke været foretaget noget Vedligeholdelsesarbejde af Betydning. Kommissionen betragter det derfor som sin Pligt underdanigst at udtale, at en Hovedreparation er højst nødvendig og ikke længer lader sig udskyde.

Af Karnapperne ved Gavlene, der kun hviler paa Kragsten (nemlig under II. Stokværk) uden noget Fundament, har særlig to, paa Grund af det svære Tryk ovenfra, givet sig, hvilket har gjort, at Muren har slaaet Revner. Disse blev stoppet ud for nogle Aar siden, for at man kunde se, om Muren havde sat sig eller ej, men Revnerne viste sig at blive større og større. Disse Balcons (nemlig Kragstenene, paa hvilke Karnapperne hvilede) maatte derfor undermures fra Grunden, ved hvilken Lejlighed der kunde anbringes Karnapper i de vedkommende Værelser i I. Stokværk nemlig Kongens Audienssal (mod Syd) og Dronningens Forgemak (mod Nord), saaledes som der er i II. og III. Stokværk. De paagældende Værelser vilde ingenlunde blive skæmmede, men kun vinde i Anselighed.

Forskallingerne paa de to smaa Taarnes Kupler er ganske raadne. Murene har givet sig og slaaet Revner, og en Istandsættelse er paatrængende nødvendig. Kobber- og Skifertagene maa repareres, alle udvendige Mure gaas over og stryges med Oliefarve (Stenkulør). Fløjknapper, Vejrfløj o. a. Prydelser paa Taarnene maa forgyldes og Slottet over alt forsynes med engelske i Stenkarmen indfalsede nye Vinduesrammer med engelske og franske Glas.

De to udvendige Stentrapper, der fører fra Gaarden op til II. Stokværk, er ganske forfaldne. Men i Stedet for med stor Bekostning at istandsætte dem, forslaas det at tage dem helt bort. I daarligt Vejr, særlig med Sne og Frost,

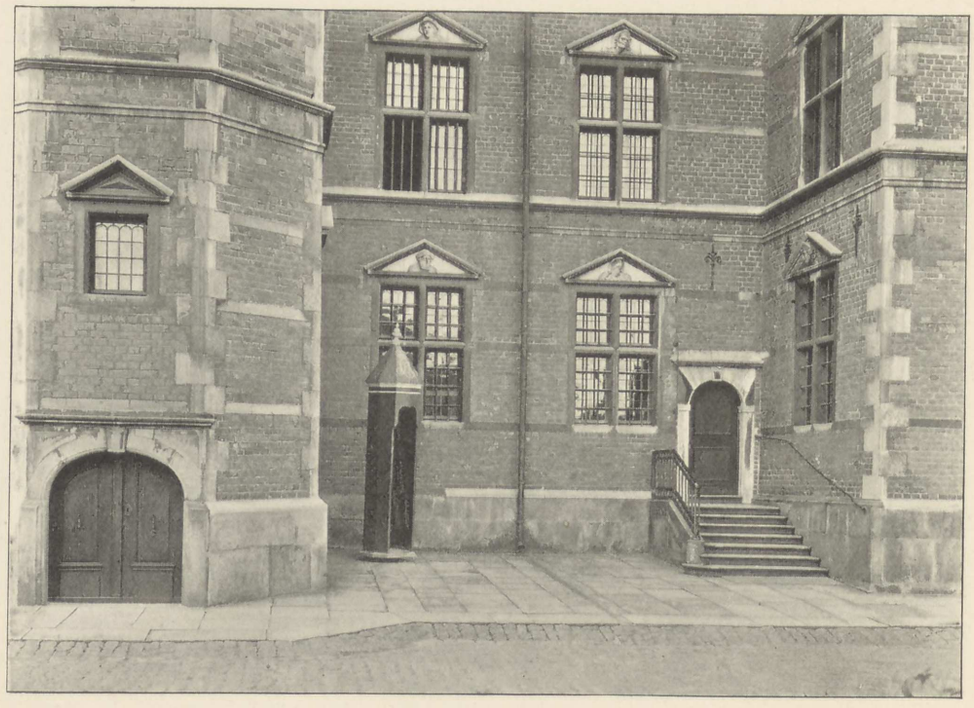

»Dronningens Trappe«. Efter 1758 Hovedindgang til Rosenborg.

er slige aabne Trapper ikke blot ubekvemme, men farlige at passere. Og de kan tages bort, uden at Slottet vil miste det ringeste i Skønhed og Anselighed. Hovedtrappen indvendig, der nu begynder i II. Stokværk, vil da være at føre ned i I., hvor nu det saakaldte »Puder-Kammer« er. Man vil derved ad den store Vindeltrappe faa en bedre Forbindelse inde i selve Slottet; det saakaldte Galleri (Stengangen), der nu med sine to Vinduer (S. 34 Nr. 1) er temmelig mørkt, vil faa bedre Lys, idet der ved Trappernes Fjærnelse vil komme et Vindue til paa hver Side Trappetaarnet. Men for at den almindelige Passage ikke skal falde gennem Galleriet, maa der anlægges en lille udvendig Trappe, som fører lige op til Hovedtrappen.

Kommissionen foreslaar endelig, at disse Arbejder fordeles paa to Aar, og at der i Aaret 1758 hertil bevilges 5,972 Rdl. 2 ß 8 Sk. og i 1759 5,916 Rdl. 5 ß 8 Sk. i alt 11889 Rdl. 2 ß.

Dette Overslag fik kgl. Approbation 15. April 1758, men da det efter Arbejdets Paabegyndelse viste sig, at en stor Del af Loftsbjælkerne var raadne i Enderne, at Fløjstængerne i Taarnene trængte til Fornyelse o. a. m. blev der 22. Juli s. A. bevilget endnu 1824 Rdl. 1 ℔ 4 Sk. til Slottets Istandsættelse [65]).

I Løbet af den fastsatte Tid blev da de to udvendige Trapper nedtaget; to smaa Trapper — Kongens og Dronningens — blev ført lodret paa Façaden op til Indgangsdørene; en »Spindel« af norsk

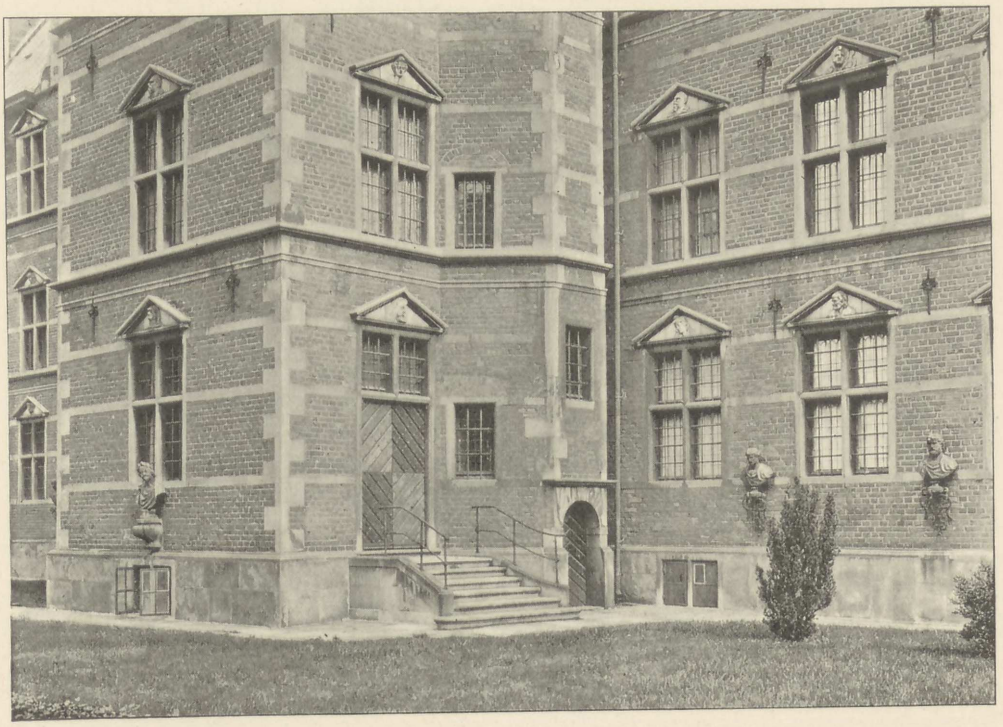

Trappe til Havestuen, oprindelig Christian IV.s Badstue, anbragt 1746.

Marmor blev sat op i Hvælvingen (Puder-Kammeret) under Vindeltrappen som Støtte for dennes Kærne og en ny Vindeltrappe ført op fra I. til II. Stokværk. En Dør blev brudt ud i den sydlige Mur af Hvælvingen og en Trappe paa 11 Trin udefra ført op til denne; det var den nye Domestiktrappe, lige over for Kongens Trappe. To nye Vinduer blev anbragt i Galleriet nærmest Døren til Trappetaarnet og en bredere Trappe ført herfra op til den tidligere Hvælving. Hængekarnapperne for Gavlene blev fornyet og ført helt ned, saa de kom til at hvile paa Fundamenter i Jorden; de antikke Hoveder over Døre og Vinduer ligesom Figurerne paa Gavle og paa det store Taarn blev udbedret og delvis fornyet ligesom Stenrammerne

om Døre og Vinduer; Træværket i de smaa Taarnes Kupler blev fornyet og nye Vindfløje og Fløjstænger blev sat op. Da man befrygtede, at den øverste Del af Murværket i de smaa Taarne skulde være for svagt til at bære Spirene, blev det forstærket, ved at man murede fire Vinduer til i hvert Taarn, to i hvert af de øverste Kamre. Endelig blev der indsat nye Vinduer med Træsprosser i Stedet for Blyfatning, ikke — som før — trukket tilbage, ind i Stenkarmens Midte men lagt frem i Plan med Façaden.

Murerarbejdet blev udført af Murermester Platz, Tømrerarbejdet af Hoftømrermester Zuber, Stenhuggerarbejdet af »Hof-Bau-Inspecteur und Hof-Bau-Steinhauer« Fortling, Smedearbejdet af Kleinsmedene Beske og Ørsløv. Arbejdet paa Vindfløjene af Kobbersmedemester Adrian; Snedkermestrene Preisler, Lütgen og Harms lavede Vinduerne og Hofforgylder Bræstrup strøg Slot og Taarne tre Gange med Stenfarve og forgyldte Fløjene. Billedhugger Hänel havde endelig udbedret og fornyet Vinduesfrontonernes Hoveder og de plastiske Figurer paa Gavle og Taarn [66]).

Men det turde være et Spørgsmaal, om Thura, Kommissionens mest fremragende Medlem, efter endt Arbejde vilde have gentaget, hvad han havde sat sit Navn under i Indstillingen, at Slottet ved de foreslaaede Forandringer ikke vilde miste det ringeste i Anselighed og Skønhed. Ti med de aabne Trappers Fjærnelse, med Karnappernes Forlængelse og de moderne, træsprossede Vinduer ude i Murplanet havde Rosenborg mistet sin oprindelige, maleriske og yndefulde Artikulation.

Da Hovedbygningens Istandsættelse var fuldført, kom Turen til Portbygningen; den havde tidligere været tækket med Kobber over det hele, men fik nu Tag af sorte Sten med Undtagelse af selve Porttaarnet, der atter fik Kobbertag. Slotsgaarden blev brolagt og de smukke Lygter (en af Lygterne ses paa Billedet S. 119) paa Sandstenssøjler, der endnu staar omkring Slottet, blev rejst. Smedejærnsarbejdet paa dem skyldes Smedemester Ørsløv. I Slotsgaarden var Christian IV.s Springvand for længe siden bleven nedlagt; her stod nu kun en Vandpost med et Trug foran [67]).

Ved Siden af hyppig at tjene som Bolig for Kongefamilien benyttedes Rosenborg ligesom tidligere som Festlokale særlig i Anledning af kongelige Personers Fødselsdage. Det hænger muligvis sammen med Mindet om den første Ordensuddeling paa Rosenborg i Anledning af den første fødte Enevoldskonges Fødselsdag, at Taflet paa Kongens Aarsdag af og til formedes som et Riddertaffel, og at der her untertiden fandt Ordensuddelinger Sted. I Reglen var der

ved saadanne Fester Taffel i Salen i Pomeranshuset og Aftenselskab paa den store Sal eller i Audienssalen (Kongens Gemak) paa Rosenborg, med efterfølgende Bal. I Haven var der Illumination, arkitektoniske Prydelser og Fyrværkeri; tre Kugler in perpetua, der var i stadig Bevægelse i en Vandkunst, synes at minde om Guldæblerne i Gammeltorvs Springvand og er mulig den første Begyndelse til denne københavnske Specialitet, der maaske, som andre kunstfærdige Arrangementer i Frederik IV.s Tid, skyldes Brandmajor v. Fuchs.

Af Beskrivelsen af Kongens Fødselsdagstaffel i Pomeranshuset 11. Oktober 1708 ser man, at Eremitagebordet er draget med ind i Taffelarrangementet. En tredobbelt Krone hævede sig nemlig under Maaltidet neden fra op igennem

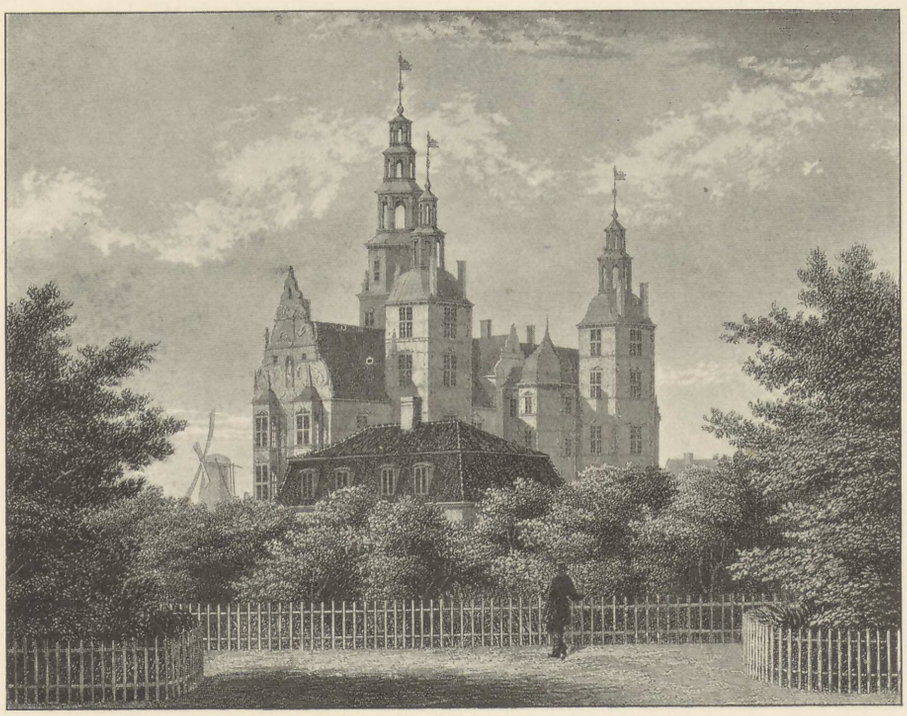

Rosenborg med Køkkenbygningen, nedbrudt 1859.
Stik efter Tegning af C. F. Christensen.

Taflet, »fyldt og besat med allehaande rare Frugter og med smaa Fontainer, der sprang med Vin«[68]).

I 1720 udbrød der en Brand i Slottets umiddelbare Nærhed, idet et Sidehus til Gartnerboligen brændte. Der synes dog ikke dengang at have været nogen Fare for Rosenborg, men under Københavns store Ildebrand i 1728, da Ilden Torsdag 21. Oktober Eftermiddag, bredende sig for en sydvestlig Storm, havde naaet Gotersgade, var der al Grund til Frygt. Der blev sat Folk til at slukke Ilden paa Laurierhusets Tag, om Gnistregnen skulde tænde her; og af det store Antal Luger, der blev »ruineret« under Branden, maa man antage, at det ikke fuldtud lykkedes. Man har da ogsaa været betænkt paa at bringe forskellige Kostbarheder paa Rosenborg i Sikkerhed, hvilket fremgaar af en Udbetaling til Snedkeren Christian Kutsch for Istandsættelse af den kongelige Trone og nogle »Kontorer« d. v. s. Skabe, der var bleven flyttet under Branden[69]).

Fra dette Tidsrum haves der Optegnelser af en Mand, der ofte færdedes paa Rosenborg, naar Kongefamilien opholdt sig her, nemlig Dronning Louises Overhofmester, Baron Rudolph Gersdorph. Men han fortæller kun lidt af alt det, man gerne vilde vide noget om, og indskrænker sig i Reglen til at meddele, at han de og de Dage spiser til Middag ved Kongens Taffel, andre ved Marskalstaflet og drikker Kaffe i Prinsessens Gemak; at han spiller Scherwentzel med Overhofmarskal Blome, Generalmajor Ørtz og Slotsforvalteren Monsieur Hartman — og spiller saa højt, at han en Aften vinder 59 Dukater — og hører Præken snart i Kongens, snart i Dronningens Forgemak. Naar »Monsieur« Hartman kunde komme til den Ære at spille Kort i saa fint Selskab laa det sikkert i, at han, der indtil han blev Slotsforvalter paa Rosenborg i Lighed, med flere af sine Formænd havde været Livtjener hos Kongen, 6. Januar 1719 var bleven udnævnt til Kommandant paa Rosenborg og Oberstløjtnant af Kavalleriet.

Gersdorph fortæller videre, hvorledes Dronningen, hvem han i Embeds Medfør ledsager til Rosenborg, viser ham et kostbart Smykke, og at han sammen med andre fine Folk beser alle Rariteterne med Undtagelse af Kronen og de øvrige Regalier, til hvilke Kongen selv havde Nøglen. Men Gersdorph opnaar den Lykke at faa Nøglen udleveret, for at han ogsaa kunde faa dem at se og samtidig vise dem til Kammerherreinde Gabel, Marskal Bülov og flere andre. Og det maa vistnok have skaaret Monsieur Hartman i Hjærtet, at det ikke var ham, — der i øvrigt stod højt i Kongens Gunst og hvert Øjeblik fik udrangerede Møbler forærende af Kongen — hvem Nøglen til Regalierne ved en saadan Lejlighed blev betroet.

Et kedeligt Minde om Kongefamiliens Ophold paa Rosenborg i 1723 har man i de mange tomme Huller i det kinesisk lakerede Gemaks en Gang saa straalende Vægdekoration. Ifølge en Tilføjelse i Slottets Inventar af 1718 forsvandt en Del af Stenene i Panelet her, da de kongelige Herskaber »residerede« paa Rosenborg i nævnte Aar [70]).

Christian VI.s Regering var ikke nogen Tid til Forlystelser, og Rosenborg staar som de andre kongelige Slotte tyst og stille efter Frederik IV.s Død og langt ned i Tiden. Det besøges kun sjældent af Kongefamilien, og de enkelte officielle Middage, der gives her, bærer Tidens Præg, som Taflerne efter Jubelfesterne 1736 og efter Frue Kirkes Indvielse 1738 efter den store Brand [71]).

Under Frederik V. residerede det kgl. Herskab, ifølge Thura, »aleneste om Sommeren paa nogle faa Dage paa Rosenborg, naar det paa en kort Tid opholder sig i Staden«. Ligesom Christian IV. i 1612 var taget ud paa Rosenborg straks efter Dronningens Død paa Københavns Slot, forlod Frederik V. i 1751 Residensslottet og flyttede ud paa Rosenborg samme Dag, den højtelskede Louise havde lukket sine Øjne. Kronprinsen tilbragte i 1756 og 1759 nogle Maaneder af sin glædeløse Barndom paa Rosenborg [72]).

I Kongens Have fandt der endnu under Frederik V. Forsøgsskydning Sted, idet Kaptain Steuben af Artillerikorpset 1750 foretog nogle Prøveskydninger med en Felt-Kanon, der kunde skyde 24 Skud i Minuttet »hvilket med rette kan regnes for en ny Fuldkommenheds Grad, som Artilleriet i vore Tider har naaet« [73]).

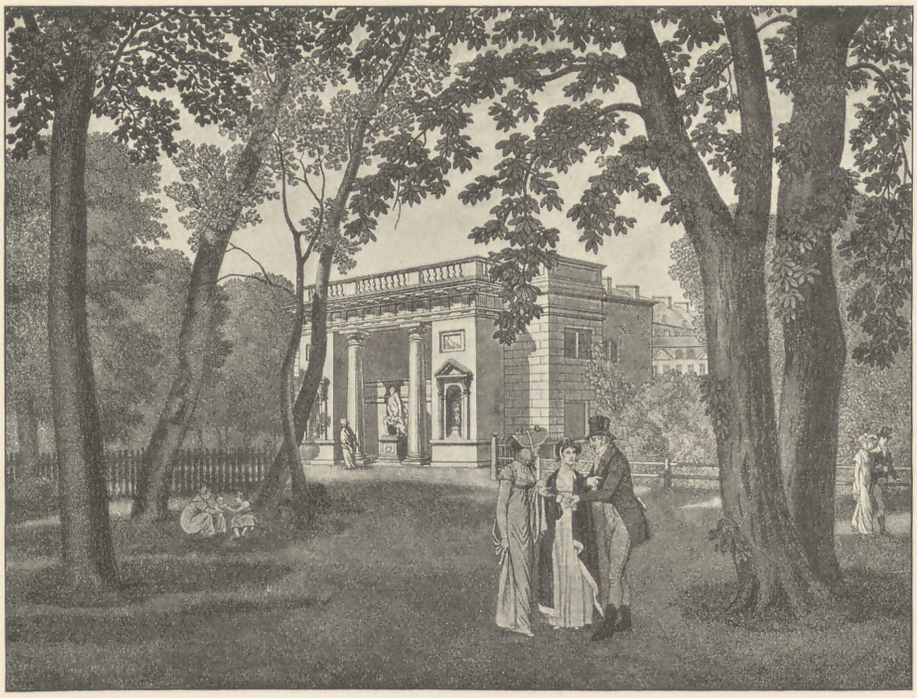

VI.

ROSENBORG OG LYSTHUSENE I KONGENS HAVE EFTER CHRISTIAN IV.s DØD

C. 1766—1833.

Det var gaaet Christian IV.s gamle Lysthus i Haven, som det gaar alt, hvad der lever længe. Tiden var løbet fra det. Rosenborg var blevet gammeldags og svarede ikke længer til Fordringerne til et kongeligt Slot. Det frit beliggende Frederiksberg i Byens umiddelbare Nærhed, det pragtfulde Hørsholm og det alt overstraalende Christiansborg havde ganske taget Luven fra det beskedne Rosenborg, der under Frederik V. var sunket ned til at blive en kongelig Børnestue.

I 1767 var Rosenborg endog paa Nippet til at blive udrangeret som kongeligt Slot. Det første Varsel herom kunde Københavnerne læse i Adresseavisen, d. 9. Januar, hvor det meddeles, at Hs. Majst.

Billedet forestiller »Herkuleslogen«. Stik af Lahde efter Tegning af Eckersberg 1809.

Kongen allernaadigst havde befalet (ved kgl. Resolution af 1. Januar s. A.), at det saakaldte Parterre eller Blomsterkvarteret i Rosenborg Have skulde udskilles fra denne, planeres og indrettes til en Exercer- og Paradeplads, »hvormed allerede er gjort Begyndelsen«. Og 2. Juni s. A. meddeltes det i en kgl. Resolution angaaende forskellige militaire Forhold bl. a., at »Slottet Rosenborg i sig selv og dets Nebenbygninger samt det for Slotsforvalteren for faa Aar siden opførte nye Vaaningshus skal afgives til et Akademi for Landkadetterne«.

Det var de militære Myndigheder, der var ude efter Rosenborg. Opførelsen af den store i Form af et dobbelt F byggede Kaserne paa St. Anne Kirkegaard, der i 1767 endnu var under Arbejde, og Omdannelsen af Rosenborg Slot til Landkadetakademi med tilstødende Exercerplads i det gamle Lystkvarter, var Led i General Saint-Germains store militære Organisationsplaner. Men denne Anvendelse af Rosenborg vakte som mange andre af hans ikke altid gennemtænkte og mod tilvante Forestillinger og Traditioner ofte stødende Planer stor Uvillie i indflydelsesrige Kredse. Den kgl. Resolution af 2. Juni kom ikke til Udførelse, og 8. August 1767 blev det ene af Palæerne paa Amalienborg, det Brockdorffske senere Kong Frederik VIII.s Palæ, ved kgl. Resolution overladt Landetaten til Kadetakademi i Stedet for Rosenborg. De paabegyndte Planeringsarbejder i Lystkvarteret blev standsede og 15. Mai 1768 blev der bevilget 4062 Rdl. til »Parterrets videre Istandsættelse« [1]).

Det militære Angreb paa Rosenborg var for denne Gang afslaaet. Men snart efter viste der sig en ny Fare. Ved de store Restaurationsarbejder i 1758 havde man kun haft det allernødvendigste Karnappernes Forlængelse, de udvendige Stentrappers Nedtagelse, Forstærkning af Taarnmure og delvis Fornyelse af Loftsbjælkerne i Taarnene for Øje. Nu mældte en Istandsættelse af Gulvbjælkerne under den lange Sal og af Spiret paa det store Taarn sig som uundgaaelig nødvendig. Hofintendanten havde henvendt sig til Hofbygmester Anthon om at udarbejde Overslag over Arbejderne og indsendte disse til Overbygningsdirektionen, der udbad sig Harsdorffs Betænkning. Og medens denne ikke finder noget at erindre mod Anthons Overslag til selve Reparationerne, kan han ikke billige hans Plan at nedtage Spiret, nedbryde det øverste af Taarnet og derimod sætte et Gelænder eller Balustrade oven paa dettes sjette Etage. Det vilde efter hans Tanker »være Slottet til megen

Vansir«, eftersom det uden Spiret ej vilde »beholde nogen Skik, ej heller nogen Sirlighed. Det er overhovedet meget svært i de gotiske og gamle Bygninger at sætte noget til eller tage noget fra deres Dekorationer uden at vansire det hele, da de den fleste Tid er irregulære og alt saa participere af irregulær Skønhed, uden at tale om den Højagtelse, man har for disse gamle Bygninger og deres Stiftere, hvilket da allermindst vilde passe sig paa Rosenborg som et Sted, der allerede er bekendt i Verden, og hvis indre Dele indeholder saa venerable Skatte.« [2]).

Harsdorffs Indgriben frelste Rosenborg fra en barbarisk Ødelæggelse. Men hans fortræffelige Indlæg, der har Gyldighed endnu i vore Dage, gjorde ikke Indtryk paa Hofbygmester Anthon, der faa Aar senere fremkom med Forslag om at tage Børsens herlige Dragespir ned og sætte en Kuppel paa i Stedet!

I Sommeren 1772 blev Taarnet og Spiret gjort i Stand efter de af Harsdorff udarbejdede Forslag, hvorved »Forbindingen i Spiret paa anden Maade kunde forlægges og anderledes indbindes til Taarnets desto bedre Styrke og Varighed«. Samtidig fjærnedes de tunge Marmorfliser paa Riddersalens Gulv, nye Bjælker blev indlagt, da de gamle var raadnet op ved Enderne, og et nyt lettere Gulv blev lagt af Fyrrebrædder, der blev malet med graa Stenfarve [3]).

Arbejdet med Indlægning af nye Bjælker under Gulvet i »Riddersalen«, hvilken Betegnelse først synes at komme i Brug paa denne Tid, kunde ikke gaa for sig, uden at Lofterne i Værelserne i II. Stokværk blev berørt deraf. Hvor — som i Gavlværelserne mod Nord og Øst — Lofterne bestod af Panelværk, gik det let nok med at tage dette ned og sætte det op igen. I de Værelser, hvor Lofterne var med »Blafonds« d. e. med Loftsmalerier paa Lærred, lod disse sig nok tage ned, men da de — ifølge Harsdorffs Udtalelse — var skrøbelige og forfaldne af Ælde, var de ikke værd at sætte op paa ny. Og i Rosen og de to nærmeste Kamre, Garderoberne (S. 189 Nr. 1 b og c) der endnu prangede med det gamle stukkerede Loft fra Christian IV.s Tid (S. 74), blev Loftet ved Nedtagning uhjælpelig ødelagt. Alle Rummene i II. Stokværk imellem Kronprinsens Forgemak (S. 189 Nr. 4) mod Nord og den gamle, nu tredelte Brudesal mod Syd (sstds. Nr. 10 a, b og c), der nu blev benyttet som Sølvkammer, mistede ved denne Lejlighed deres kunstnerisk udstyrede Lofter og fik glatte Gipsdækker i Stedet [4]).

Caroline Mathilde synes, i Modsætning til Juliane Marie, at have holdt af at skaffe sig Bevægelse ved at gaa. Og naar Kongefamilien boede i København, var der egentlig ikke andet Sted at promenere, som det hed, end Rosenborg Have. Man kom efter nogen Tids Glemsomhed til at huske paa, at

> .... i sin Volde-Kreds selv Hovedstaden havde
> et Lystslot, som for Dem*) sin Foraarsfest tillav'de,
> den blev og ej forsmaaet, ti Rosenborg saa godt
> opvarter Kronede som noget andet Slot.
> De*) allernaadigst saas mod dets Opvartning tage,
> til Fods De kom herhen, til Fods De gik tilbage,
> Stads-Voldene Dem bar ved denne Lejlighed
> og grønnedes i Lyst at kysse Deres Fjed.

Ti undertiden drev Caroline Mathilde det endog til, hvilket fremkaldte Henrykkelse hos Københavnerne, som ikke var vant til at se en Dronning gaa paa sine Ben, at spasere paa Volden fra Christiansborg til Rosenborg og siden i Alleerne i Haven. Det var især tidlig om Foraaret, i April og Mai, at disse Promenader fandt Sted. Somme Tider indtog de kgl. Herskaber i Svanehaven, et af de lukkede Boscager omkring Springvandet, en liden Kollation bestaaende af Kaffe, Te, Chocolade, Limonade og »Oschade«, Smør og Brød, Rhinsk- og Rødvin, ved hvilken Lejlighed — til Billedets Fuldstændiggørelse — Kongen og de øvrige Herrer bar rødgrønne Veste, hvide Silkestrømper og Sko, Kjolernes Farve angives ikke. Til andre Tider spiste de til Aften paa Slottet efter at have taget sig en Svingom. I Struensee-Perioden gik det livligt med Tafler og Baller, snart paa Slottet, snart paa »Badstuen« d. e. Eremitagen, snart i et Telt i Haven og snart i Laurierhusets Midterpavillon, i Reglen en petite comité. Undertiden endte disse Festligheder med Fyrværkeri, som maa have været opstillet i Lystkvarteret, da det blev iagttaget af Kongefamilien og dens Gæster fra Slottets Vinduer her ud til. Ved en saadan Lejlighed var Spejlkabinettet forbeholdt de kongelige Herskaber. Men naar det, som Tegn paa Tidens Løssluppenhed og Mangel paa Form, meddeles, at over 50 uvedkommende Personer trængte sig derind, maa det være tilladt at oplyse, at saa mange Mennesker kan det lille Værelse langt fra rumme [5]).

Efter Katastrofen 17. Januar 1772 blev Rosenborg atter en Række af Aar Kongefamiliens Festlokale, idet bl. a. en Mængde af de ugentlige Sommer-Tafler med Dans indtil 1788 blev afholdt her eller i Laurierhusets Pavillon. Og endnu engang blev Rosenborg benyttet som Tilflugtssted under Sygdom. I April—Mai 1773 blev Caroline Mathildes toaarige Datter Louise Augusta og den seksaarige Marie Sophie Frederike af Hessen, død som Enkedronning i 1852, samt to yngre Søskende indlagt paa Rosenborg efter deres Vaccination for at holde Sengen, indtil Kopperne var slaaet ud. Af og til blev en fyrstelig Gæst indlogeret paa Rosenborg, som Prins Frederik Wilhelm af Württemberg-Stuttgart i 1781 og senere, samt Hertugen af Bevern i 1791. Og medens Luerne 26. Februar 1794 fortærede Kongefamiliens Hjem, Residensslottet i København, søgte Enkedronningen og hendes Søn Arveprinsen med Husstand ud til Rosen-

*) Nemlig de Kronede, Majestæterne.

borg. Slotsforvalteren, Kommandanten C. A. v. Wilster maatte skyndsomt rømme sin Stadsstue, som Juliane Marie lagde Beslag paa, medens Arveprinsen med Hustru og Børn tog ind paa selve Slottet, for dog allerede Dagen efter at flytte ud til Sorgenfri.

Og saa kom endelig 30. Marts 1801 den Dag, da Rosenborg for sidste Gang lukkede sine Døre op som Bolig for Landets Konge. Det var Budskabet om at den engelske Flaade havde staaet Sundet ind, der bragte Hoffet til at bryde op fra Amalienborg med Undtagelse af Kronprinsen, der blev paa sit Palæ. Den sindsyge Konge tillige med Kronprinsessen, hendes Datter Prinsesse Caroline og Hertugen og Hertuginden af Augustenborg med deres Børn tog ud paa Rosenborg, hvor Kongen tog Ophold paa Slottet i Stueetagens nordlige Del, egentlig Dronningens Værelser, medens Kronprinsessen og de øvrige Medlemmer af Kongefamilien tog ind hos Slotsforvalteren, og Hofmarskallens Hustru, Fru Hauch, fik anvist et af Værelserne i Portbygningen (Marskalshuset), hvor Slotsforvalterens Fuldmægtig havde Bolig fra 1786. Der blev samme Dag sendt Bud til Hofpræsten, Christiani, om at holde Gudstjeneste den paafølgende Torsdag, som var Skærtorsdag 2. April, men da Kanontordenen begyndte ude paa Reden blev »Gemaksprædiken« aflyst. Ved Lyden af de første Skud, fortæller en Samtidig, sprang Kongen ud af sin Seng og løb i Undertøjet op og ned i Stuen ved Siden af, Christian IV.s gamle Vinterstue, med det Udbrud: Vi vinder, vi vinder!

Langfredag blev Gemaksprædiken ligeledes aflyst paa Grund af Statsraadet, som holdtes her i Anledning af Nelsons Forslag om Vaabenstilstand [6].)

Da den engelske Flaade i 1807 atter nærmede sig København, blev Rosenborg udset til Bolig for Arveprinsens Børn, men Tanken blev atter opgivet. Regalierne og det kostbare Guldtoilette blev bragt i Sikkerhed uden for København, og de fleste af de uerstattelige Kunstsager, som opbevaredes paa Slottet, blev lagt ned i Kældrene. Slottet selv led intet under Bombardementet, uagtet det laa lige bag en Bastion, der blev stærkt beskudt for at bringe tre Morterer, som gjorde Englænderne en Del Skade, til Tavshed. Men en Del Bohave, som var flyttet ud i Slotsgaarden, blev ødelagt af Bomberne, af hvilke der faldt mange i Slottets umiddelbare Nærhed [7]).

Under Rosenborgs skiftende Skæbner i sidste Halvdel af 1700-Tallet havde Mænd af gammeldags Tænkemaade sikkert ofte følt det som upassende, at Kongeslægtens gamle Skatkammer, Absolutismens Hjærtekammer, hvor Scepter og Krone bevogtedes, saaledes efterhaanden antog Karakter af et offentligt Forretningslokale og af et Pulterkammer. Da Saint Germains Plan om at Slottet skulde tjene som Landkadetakademi kom op, udtaltes det straks i Indstillingen til Kongen, at Regalierne burde flyttes til Christiansborg. Tanken blev atter skrinlagt, og Scepter og Krone m. m. blev paa Rosenborg; men i 1793 er der atter Tale ikke blot om Regaliernes, men om de mange Kostbarheders Flytning til Residensslottet, utvivlsomt i Fø-

lelsen af, at Rosenborg ikke længer var et passende og ej heller noget betryggende Opbevaringssted for dem [8]). Det blev heller ikke denne Gang til noget, heldigvis, ti Aaret efter brændte Christiansborg! Regalierne laa fremdeles i god Behold paa Rosenborg, og det er utvivlsomt denne Omstændighed, der bringer Frederik VI. til straks efter sin Tronbestigelse at bestemme, at Ordenshøjtidelighederne i Lighed med tidligere Skik, paa hans egen og paa Christian V.s Fødselsdage fremtidig skulde holdes paa Rosenborg i Riddersalen. Da den store Vindeltrappe maatte forbeholdes den højtidelige Procession, blev der hugget Hul i Lofterne i de tre nederste Kamre i det lille Taarn mod Kongens Have, og en Trappe blev opført her til Opgang for Tilskuerne, som blev tilsagt at møde ved Grønne Bro. Denne blev overdækket og en lukket Gang bygget fra Døren foran Broen og hen til Kongens Trappe, hvorfra de gik ind i det tidligere Kongens Kabinet. Dette mistede ved denne Lejlighed det S. 181 afbildede Loftsmaleri og sin Kamin. I Anledning af disse Forberedelser som blev meget ilfærdig udført med Arbejde Dag og Nat, blev der sat Jærnstænger i Slottets Vinduer som Sikring mod Indbrud [9]).

Ordenskapitlerne paa Rosenborg blev ikke, som paatænkt, en fast staaende Institution, men fandt kun Sted nogle faa Gange, sidst paa Kongens Fødselsdag i 1813.

Men længe forinden var Rosenborgs Skæbne bleven beseglet. I 1780 blev det bestemt, at det kgl. Mønt- og Medaillekabinet skulde skilles ud fra Kunstkammeret, hvor det tidligere havde haft Plads, og anbringes paa Rosenborg. Aaret efter blev det indrettet i Kongens Garderobe og de tre nærmeste Værelser (S. 189 Nr. 1 b, 8, 9, 10 c), og i Begyndelsen af det følgende Aarhundrede blev de to Gavlværelser (sstds. Nr. 10 a, b) ligeledes overladt Mønt- og Medaillekabinettet, medens Sølvkammeret flyttede over i Værelserne Nr. 5 og 6 [10]).

Møntkabinettets Anbringelse paa Rosenborg kunde dog forsvares med, at Slottet fra gammel Tid var et Slags Museum som Ramme omkring de personlige Erindringer om Kongerne og deres Slægt lige fra Christian IV.s Dage. Men Hof- og Stadsrettens Indflytning paa Rosenborg og Henlægning af Trækningen af Klasselotteriet og af forskellige Annuiteter og Obligationer hertil var uden nogen som helst Forbindelse med Slottets Historie og Traditioner. Tanken om Hof- og Stadsrettens Anbringelse paa Rosenborg blev dog snart opgivet, men 11. April 1791 blev Klasselotteriet trukket i »Rosen« for første Gang. Da Salen i den kvadratiske Form, den havde

faaet 1724, var temmelig lille, havde man taget Skillerummet ned til Dronningens Garderobe (S. 189 Nr. 10 c) og indlemmet dette et-Fags Værelse i Rosen, der derved fik en noget uregelmæssig Form med to Vinduer paa den ene Side Døren og et paa den anden[11]).

Rosenborg maatte ogsaa afgive Plads til Højesteret, der var bleven husvild ved Christiansborgs Brand i 1794. De almindelige Møder holdtes 1794—1852 paa Prinsens Palæ, og det var kun Aabningshøjtideligheden, der indtil 1829 fandt Sted paa Riddersalen paa Rosenborg. Kunde man ikke finde Plads andre Steder, fandt man altid her. Kneb det med at holde Søsession i Skippernes gamle Lavshus paa Grund af de indskrænkede Rumforhold, henlagde man den straks til Rosenborg. At forskellige naturhistoriske Samlinger, som Kongen og Universitetet havde erhvervet, fik Plads paa Rosenborg, var kun Udtryk for, at Rosenborg ganske var gledet ud af Bevidstheden som kongeligt Slot, men mærkeligt er det at se, at selv en Privatmand kunde faa Lov til at disponere over et Værelse paa Rosenborg til Anbringelse af sine Samlinger[12]).

Rosenborg Have havde, fra det Øjeblik den ved kongelig Naade blev i alt Fald delvis tilgængelig for Byens Borgere, kunnet glæde sig ved deres særlige Yndest. Naar dette er sket, vides ikke, men allerede de Vrigny omtaler Haven som Spaserested, og af »Jean de France« fremgaar det, at Folk af den københavnske Borgerstand allerede i Begyndelsen af 1700-Tallet kunde færdes her og bl. a. holde Stævnemøder herinde. I 1748 hedder det, at Haven vrimler om Sommeren, særlig om Morgenen, med Mennesker som forlyster sig med Spaseregang og Nattergalenes liflige Stemmer. Og naar det samtidig hedder, at den staar aaben à tous honnêtes gens, bør dette Udtryk vist ikke tages for snævert. I Vintermaanederne var Haven, ligesom langt senere, lukket. I 1768, i hvilket Aar man murede de sikkert smukke Gitteraabninger i Muren til Gotersgade til, besøgte Svenskeren Lidén Rosenborg Have; han glæder sig over de herlige Alleer og er begejstret over at »stadens innevånare utan åtskilnad och utan kostnad her få fornøta sin afton«[13]).

Det var dog kun Alleerne og Hovedgangene, der stod aabne for de Spaserende. Boscagerne og Parkerne var forbeholdt de kgl. Herskaber til Promenader og Kollationer (se S. 204). Men ogsaa heri skete der en Forandring, da Struensee kom til Magten. De hidtil — dog ikke ved »Gartnerens Særhed«, som det senere hed

sig — aflukkede Boscager og Parker blev 1. Juni 1771 oplukte til Publikums Fornøjelse. Der blev foranstaltet Koncerter af Militærmusikken, indrettet en Restauration og en Spillebank, hvor man kunde prøve Lykken og spille Pharao, et dengang yndet Hasardspil. Ved festlige Lejligheder i Kongehuset lod Restauratøren, Gabel, der kunde glæde sig ved Struensees Bevaagenhed og som optraadte som Festarrangeur, afholde store Koncerter med Illumination og Fyrværkeri[14]). Af Optegnelser, der skyldes Komponisten af Melodien til »Danmark, dejligst Vang og Vænge«, Poul Rasmussen, ses det, at der var Restauration saavel i »Eremitagen« som i Telte rundt omkring i Haven, og at det gik meget lystigt til herinde. Som Plejesøn af Edvard Storm maa Poul Rasmussen formodes at have vidst god Besked, selv om Forhold han ikke personlig har oplevet, og naar han fortæller, at »Kongens Have i Struensees Tid var et uudsigelig gement Forsamlingssted med mange Liderligheder offentligt«, er det vistnok rigtigt. Men det vilde være urigtigt at tro, at det først var med Struensee, at Forargelsen begyndte. I en tysk Haandbog for Rejsende, som udkom i Leipzig 1761 hedder det om Rosenborg Have, at det er en herlig Spaseregang, og man faar at vide, at man ikke her som andre Steder behøver at gaa med Hat under Armen og med Spaserestok, hvorimod man ikke bør undlade at bære Kaarde. Men Forfatteren finder Anledning til at bemærke, at det ikke er tilraadeligt at opholde sig her om Aftenen ud over den sædvanlige Tid for ikke at komme til at ofre de barmhjærtige Søstre herinde sine Penge, sin Sundhed og sin Ære. Og længe efter Struensees Tid finder man Udtalelser om, at Forholdene i Kongens Have i den Retning ikke er bleven bedre[15]).

At Tonen herinde i den berygtede Kabinetministers korte Magtperiode har været meget løssluppen er troligt nok. Og at Opsynet med Publikum har været noget mangelfuldt, finder man Vidnesbyrd om i Havens Inventar for denne Tid, hvor det optegnes, at ikke mindre end atten Stenbilleder »udi den Gabelske Værtskabs Tid« var aldeles ruineret. Bl. a. var Halsen paa Svanen, Springvandsfiguren i Bassinet, brækket over af overgivne Drenge. Slige Uordner forefaldt dog ogsaa tre—fire Aar senere, som da Folk af Kaadhed havde væltet en Del af de store Marmorkugler ned fra deres Fodstykker i Lystkvarteret[16]). Men naar Poul Rasmussen fortæller, at Eremitagen, hvor Gabel havde sin Restauration, blev revet ned »for at glemme alle de Skændigheder der var foregaaet her«, hvilke

i øvrigt mere synes at blive lagt Kong Christian V. end Struensee til Last, er det ganske urigtigt. Eremitagen blev ikke revet ned; den blev bygget om, og dens Ombygning skyldes alene Harsdorffs Indgriben og var et Led i de Bestræbelser, man gjorde sig efter 1772 for at forskønne Haven, særlig for at udrense en Mængde af de Stenhuggerarbejder, der fik Lov at staa og skamskænde den under Navn af Kunst.

Hofbygmester Anthons før omtalte Beregninger og Overslag vedrørte ikke blot Rosenborg Slot, men strakte sig ogsaa til Havens Bygninger og dens Skulpturarbejder. I Skrivelsens Post 3 foreslog han at anvende 335 Rdl. 4 Skill. paa disses Istandsættelse. Men Overbygningsdirektionen kan, efter at have indhentet Harsdorffs og Wiedewelts Betænkning, ikke gaa med hertil og tilskriver Hofintendanten[17]):

ad 3) ..... men hvad angaar de 335 Rdl. 4 Skill., som er anført til de sig i Haven befindende Figurers Istandsættelse, da ere vi af den Eragtning, at de kunde udsættes. Det er os fuldkommen vel bekendt, at den største Del af de i dennne Have anbragte Figurer ere saadanne Misfostre efter Naturen og Afbildinger i Kunsten, at de meget mere vanzirer en kgl. Have og offentlig Spadsere Plads, fornemmelig in centro af Hovedstaden, end de give Øjet nogen Følelse af det, som deslige Ziirligheder paa et saadant Sted bør forestille. Ti naar vi undtage 1) En Herkules som overvinder en Løve af hvid italiensk Marmor, 2) En Gruppe en bronze forestillende en Hest fældet af en Løve, 3) En liden siddende Venus, 4) En liden Bacchus og 5) en Fontaine, forestillende en Dreng legende m. en Svane, og nogle temmelig store Figurer, hvis Afbilding dog ikke taaler i Nærheden at beskues, men kan vel en point de vue afgive en antagelig Dekoration, saa ere alle de øvrige under det Navn af Figurer saadanne, som ikkun afbilder Vanskabninger i enhver Kenderes Øjne og kan af en skønsom Tilskuer ikke beses uden Væmmelse. Deres Velbaarenhed ser saaledes behagelig, hvorfor Over-Bygningsdirektionen ikke alene mener, at den ansatte Bekostning bør tilsidesættes, men den har endog holdt det for sin Pligt dertil at give Anledning for at bespare den kgl. Kasse i Fremtiden for en Udgift som hidindtil er anvendt paa saa ufortjente Ting. Vi maa tilstaa, at den af saa mange Fremmede beseende Have burde gives en Anseelse, som kunde opvække dem billigere Tanker om Nationens Gaver og Smag i Kunsten af de med en Have forbundne Udziiringer, end denne kan fremvise. Vi tro, at det Tid efter anden med en maadelig Bekostning var at opnaa: dels ved at give Haven en Hovedindgang, som den mangler, ved at gøre nogle Forandringer i dens Anlæg, ved at udrydde af Figurerne de aldeles utaalelige, ved at lade omflytte og anbringe de gode og passables paa saadanne Steder, som Forfatterne have haft til Øjemed og som stemmer med deres Stil, og ved Lejlighed at tilbringe Haven nogle gode Stykker, som kunde opvække Kenderes Opmærksomhed, og tillige oprette saadanne Dekorationer som kunde give Tilskuerne den Forundring og Øjet det spillende Syn, som man paa et saadant Sted til Sindets Opmuntring gerne ønsker, hvilket i denne Have er forgæves at søge. Finder nu Deres Velbaarenhed, ligesom det er Dem bekendt vi her i Direktionen med hverandre have aftalt, og er overensstemmende med Deres egen gode Hensigt til den kgl. In-

teresse, at vores Hoved-Øjemærke skal være at forbedre de Ting, som ere anlagte og indrettede, og ikke give Anledning til saadanne, hvorved Staten til dens nødvendigere Udgifter i nogen Maade skulde bidrage utaalelige Bekostninger, saa ville vi og overlade Dem selv at gøre Deres (Hs.) kgl. Majst. angaaende denne Post allerunderdanigst Forestilling, om det ikke maatte finde allernaadigst Bifald, at Over-Bygnings-Direktionen blev opdraget (d. v. s. fik overdraget) til nærmere kgl. allerhøjeste Approbation at lade forfatte en Plan til Hidførelse for ermældte Haves bedre Anlæg og Udziring i Tiden.

Lige saa lidt Held havde Anthon med sit Forslag om at anvende 1155 Rdl. paa Eremitagens Istandsættelse. Overbygningsdirektionen spørger atter Harsdorff, som under 1. Juli henstiller at anvende denne Sum til en Dekoration i Stedet for til Eremitagen, da denne gamle Bygning ej var til nogen Nytte og ej heller for nogen Antikvitets Skyld værd at vedligeholde. Direktionen tog næppe i sin Svarskrivelse til Hofintendanten af 4. Juli 1772 tilstrækkelig bestemt Standpunkt over for denne Henstilling.

Derimod eragte vi, at den under 1. Post anførte Reparations Bekostning paa Hermitagen i Rosenborg Have burde bortfalde. Denne Bygn. fortjener saa lidet, enten i Henseende til Nytte eller Ziirlighed den dertil anslagne Reparations Bekostning 1155 Rdl., at vi meget mere ville tilraade, at se Deres kgl. Majst.s allerhøjeste Tilladelse udvirket til dens Afbrydelse og Bortsælgelse eller og om det mulig kunde geraade til mere Fordel, for kgl. Regning at lade den afbryde og Materialerne ved Materialvognene udføre og henlægge til anden Deres Majst.s Tjeneste.

I Stedet for denne gamle og uanselige Bygning kunde, om Deres Majst. allernaadigst agreerer det ved vor Skrivelse af 22. passato ytrede Forslag til en Plan over en Forandring i bemældte Have, en saadan Dekoration anbringes som for Enden af Hoved-Alleen efter nærmere Overlæg maatte blive convenable.

Ifølge denne Skrivelse indstillede Hofintendanten til kgl. Approbation, at Eremitagen skulde nedrives. Men det var ikke efter Harsdorffs Hoved. 8. Juli 1772 var det allernaadigst bleven Overbygningsdirektionen befalet at »fremkomme med en Plan til Rosenborg Haves Forbedring«, og Direktionen havde atter overdraget Harsdorff at fremsætte Forslag til en saadan Plan. I Henhold hertil tilskrev han under 28. August Overbygningsdirektionen følgende, der intet lader tilbage at ønske i Tydelighed:

Da til Rosenborg Slotshave udi Overbygnings-Direktionen for nogen Tid siden blev besluttet, at en Forbedringsplan til bemældte Slotshave af mig skulde forfærdiges, saa kan bemældte Eremitage ej borttages, formedelst Udsigtens Terminations Skyld i Alleen, forinden den Dekoration, som i dens Sted igen henkommer, allernaadigst er bleven approberet.

Harsdorff.

Eremitagens Nedbrydelse blev foreløbig udsat. Men om den Dekoration, som i Eremitagens Sted skulde henkomme, hører man intet før i Foraaret 1773. Under 15. Mai skriver Overbygningsdirektionen til Hofintendanten Wegener:

Hermed have vi den Ære at tilsende Deres Velbaarenhed den her i Direktionen til Bedømmelse og Betænkning afgivne Plan og Forslag, hvorledes Professor Harsdorff mener, at den i Rosenborg Have værende saakaldte Eremitage kunde forandres til en Dekoration og der at anbringe den i en Afkrog af Haven staaende Afbildning af Samson og Løven i hvid italiensk Marmor, i Stedet for at lade denne Bygning ifølge kgl. allernaadigst Resolut. af 8. Juni a. p. afbryde og igen for Enden af Hovedalleen at opføre en ny Dekoration efter den Plan, som blev befalet at skulle forfattes, og som vi med det første til Rosenborg Haves Forbedring tænke at indgive.

Dette Forslag kan vi ej andet end aldeles bifalde, da derved Øjemedet i Henseende til Havens Zir ikke alene opnaas, men endog til en mærkelig Besparelse for den kgl. Kasse, efterdi Dekorationen og Bygningens Istandsættelse, som efter Tegningen vil gøre en god Virkning og meget behageligt røre Øjet, kan bekostes med 962 Rdl., som omtrentlig er 200 Rdl. mindre, end Bygningen i nærværende Indretning vilde koste at istandsætte; og om i Stedet derfor en ny Dekoration skulde opføres, vilde Bekostningen endnu blive langt betydeligere, hvor uanseligt man end vilde indrette Anlæget.

Man har hidtil ikke vidst, hvori Harsdorffs Ombygning af Eremitagen egentlig bestod[18]). Hans Tegninger med tilhørende Dokumenter synes at være forsvundne; de tidligere saa righoldige Bygningsregnskaber fra Partikulærkammeret stopper netop op med Udgangen af 1772, og alt hvad der meddeles om Ombygningen synes at være en Bemærkning i Rosenborg Slots Inventar for 1781, hvor det hedder, at »Herkuleslogen er, saa vidt den gamle Mur staar, beklædt med Kobber, derimod langs den nye Façade kun med Blik«, og følgende Meddelelse under 17. August 1773 i Adresseavisen:

I Rosenborg Have er Lysthuset lige over for en af Hovedalleerne paa en meget zirlig Maade bleven ombygget. Det forestiller et antique Tempel; i Midten mellem tvende Pilarer kommer en Marmorstatue, Samson som sønderriver Løven, til at staa. Denne prægtige Statue stod forhen paa et andet Sted i Haven og er bragt fra Italien i Kong Frederik IV.s Tid.

Ved Sammenligning mellem Eremitagen, saaledes som den — i alt væsentlig i den Form, den havde faaet ved sin første Ombygning i 1672 — findes afbildet hos Thura, og den endnu bevarede Herkulespavillon samt mellem Grundplanerne af Eremitagen paa de forskellige Kort fra 1700-Tallet og den her gengivne Opmaaling af

Herkulespavillonen, kan man dog følge Harsdorffs Ombygning, der lod den i 1716 opførte Bindingsværksbygning uberørt, i alle dens Træk. De to spidshættede Pavillontaarne ved Gavlene blev taget ned i Højde med Balustraden paa det flade Tag. Karnappen paa Østsiden blev taget ned og Vinduerne her ved den indvundne Plads

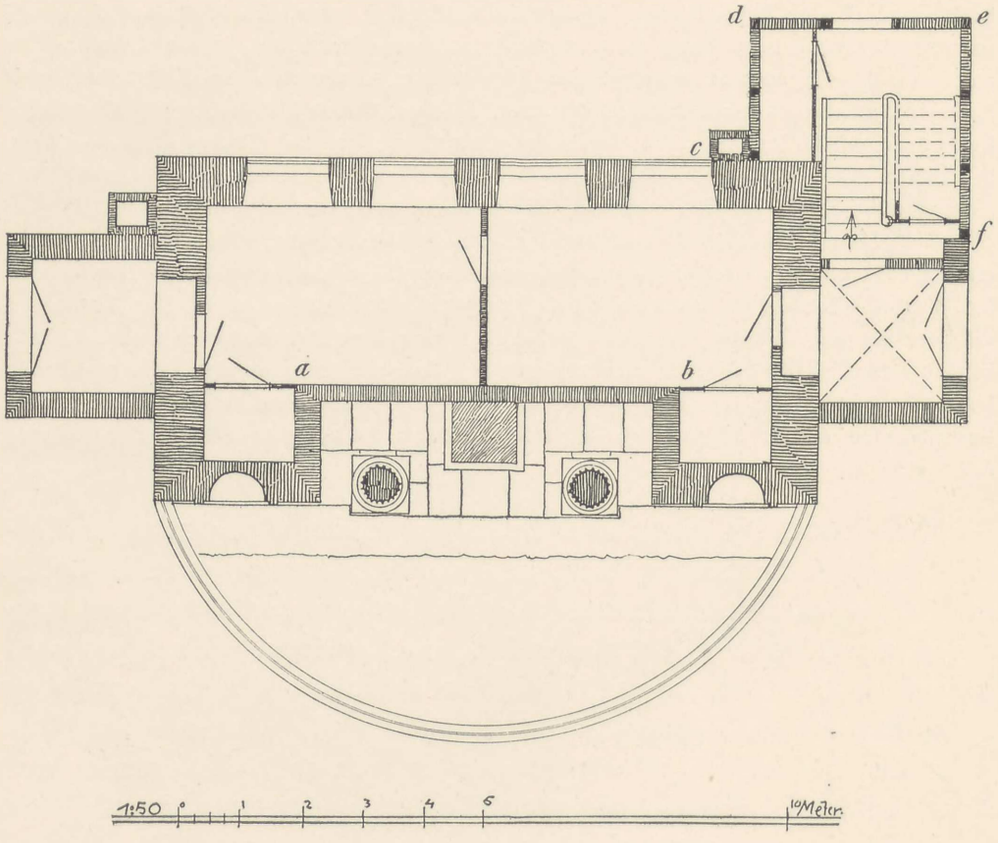

Opmaaling af »Herkuleslogen« i Kongens Have 1913.

a og *b* den af Harsdorff tilbagerykkede Vest-Façade. *c*, *d*, *e* og *f* Bindingsværksbygning fra 1716. Jærngitteret foran er sat op i 1818.

gjort større. Den underste Del af det gamle Taarn, der i 1672 var bleven nedbrudt i Højde med Taggesimsen og fra den Tid havde dannet en fremspringende Pavillon paa Vestsiden, blev ligeledes taget ned, og af Muren, som det støttede sig til, blev der — efter at det ved hvert Hjørne nærmeste Fag Vinduer i 1. og 2. Stokværk var muret til — af hele Façadens Længde nedrevet en Fjerdedel paa hver Side af dens Midterlinie, saa at der af den oprindelige Façade kun blev staaende en Fjerdedel ved hvert Hjørne. En ny Façademur, se Grundplanen Linie a—b, blev opført 2 m.

inden for den gamle, med Vinkelmure ud til de to Rester af denne, der saaledes nu kom til at danne to fremspringende Partier. I Flugt med disses Façade og paa den nedrevne Murs Fundament blev der rejst to doriske Søjler under en bred Gesims. Denne var ligesom Søjlerne lavet af Træ og prydet med Triglypher; den dannede en Afslutning af Nichen — oven paa Søjlerne og de to fremspringende Partier — og var kronet med en Balustrade. Af Hensyn til Herkulesfiguren, der blev opstillet paa et Fodstykke midt i Nichen, maatte Søjlerne rykkes noget til Siderne, hvorved der opstod det Forhold, at Afstanden mellem Søjlerne indbyrdes blev betydelig større end mellem Søjle og Fremspring.

Paa Forsiden af hver af disse to fremspringende Partier blev der dannet en Niche, indrammet af to smalle Pilastre, og kronet af en Fronton. Oven over hver af dem indsattes i Muren et Relief af Marmor, hvoraf det ene forestillede Herkules, det andet Omphale, og bægge udført til Bygningen af Wiedewelt. I Nicherne opstilledes to Marmorfigurer, Apollo og Flora, der tidligere havde haft deres Plads i Amalienborg Have og ligesom Midterfiguren er hjembragt fra Florens og udført af Giovanni Baratta.

Fem Aar efter sin Fuldendelse omtales »Herkuleslogen« som et af de yderst faa udmærkede Arkitekturværker i København. »Den vidner om en frugtbar Aand hos Kunstneren, som var nødt til at bygge over en Pavillon af en meget uheldig Form, hvis fremspringende Hjørner synes at umuliggøre skønne Forhold. Kunstneren har overvundet disse Vanskeligheder, uden at efterlade Spor af den Møje, som hans Triumf har kostet ham.«

Man tør vist tilføje, at de Fordringer, der stilledes til Kunstneren fra Autoriteternes Side, har voldet ham mindst lige saa store Vanskeligheder som de mange Fremspring og Hjørner paa det gamle blaa Lysthus. Først og fremmest, at man har forlangt Bygningen bevaret som Hus og fordret Vinduer indsat i Nichens Bagvæg over Hovedet paa Figuren, hvilket atter har medført de svært profilerede Baand underneden, der synes at skære Herkulesfiguren midt over. At et saadant Forlangende er bleven stillet, tør man vist gaa ud fra som givet. Hverken Vinduerne i Nichen eller Bevarelsen af den tilklistrede Bindingsværksbygning var nødvendig for Harsdorffs Plan at benytte Herkuleslogen som en Afslutning for Alleen og som Baggrund for Herkulesfiguren i Haven.

Medens Rosenborg Slot, Portbygning og Køkkenbygning ved de

omtalte Istandsættelsesarbejder var blevet nogenlunde rustede til at modstaa Tidens Tand en Aarrække endnu, var Slotsbroen, der førte over Graven ind til Porten, i 1781 saa forfalden, at man ikke dristede sig til at køre over den. Da samtidig Bolværket i denne Del af Slotsgraven, mellem Portbygningen paa den ene Side og Kommandantboligen med Domestikbygningen paa den anden, viste sig fuldstændig ødelagt — allerede i 1774 var et Stykke af Sidebygningen ved Gartnerboligen skredet ud i Graven — besluttede man af Sparsommelighedshensyn at tage Broen bort og fylde Slotsgraven op samt benytte Stenene fra Bropillerne til et Par Dæmninger for Enderne af Opfyldningen ud mod de to Sidegrave. Til Fyld anvistes den gamle Skanse, Bakken, paa den nordlige Bastion.

18. Oktober 1781 fik Rentekammerets Indstilling om disse Sager kgl. Approbation, og Arbejdet maa antages straks at være paabegyndt. Men umiddelbart efter er der kommet Kontraordre, ti i Stedet for at nedbryde Broen, gaar man i November skyndsomst i Gang med at sætte den i Stand, for at Hs. Durchlautighed Prinsen af Württemberg uden Fare for Liv og Lemmer kunde køre ind paa Rosenborg, der var bleven ham anvist til midlertidig Bolig. Opfyldningen af Graven blev ud paa Foraaret standset paa Grund af den Stank, den fremkaldte, og som gjorde Opholdet ulideligt for Prinsen. Først i 1783 blev Vindebroen borttaget, og kort derefter maa vel Skansen være jævnet med Jorden og Graven fyldt til[19].)

Aaret efter var Rosenborg paany Genstand for Angreb fra de militære Myndigheder, hvilket var saa meget farligere, som de udgik fra en Mand, General Huth, der stod den unge militærinteresserede Kronprins og Regent meget nær som hans fortrolige militære Raadgiver. Og Kronprins Frederik havde desværre i sin Soldaterbegejstring ikke sine Forfædres Pietet for Slægtens Minder.

General Huth havde, mulig vejledet af St. Germains Planer, faaet den Tanke, at Rosenborg Have var det rette Sted for Opførelsen af den Kaserne, som han paa Ingeniørkorpsets Vegne, han var selv Ingeniørofficer, interesserede sig saa stærkt for. Og Kronprinsregenten fandt intet herimod at indvende. Det var Overhofmarskallen, Geheimeraad Numsen, som traadte i Skranken for de civile Interesser. I en allerunderdanigst Forestilling gjorde han opmærksom paa, at den nye Kaserne vilde indskrænke saavel den Plads, der var forundt Publikum til Promenade, som Køkkenhaven, der leverede Grøntsager til Hoffet og endelig Frugtplantagen »som bortgaar med et

Stykke af den saakaldte Triangel«. Kortet, som ledsagede Forestillingen, og hvorpaa Kasernen var indtegnet, findes ikke mere, men af dette Udtryk ses det, at den projekterede Byggeplads maa have ligget langs Sølvgade eller med et Stykke ud til Sølvgade. I Erstatning for den Publikum berøvede Promenade og for den Hofholdningen berøvede Køkkenhave og Frugtplantage foreslaar Overhofmarskallen, at det store Parterre — det gamle Lystkvarter, der altsaa ikke tidligere har staaet aabent for Publikum — lige for Laurierhuset skulde indrettes til Promenade med engelske Bosquets, og at der i Frederiksberg Have, Søndermarken og Brune Dyrehave maatte blive anvist Pladser til Anlæg af en Køkken- og Frugthave.

Ved kgl. Resolution af 6. Oktober 1784 beordredes den anviste Plads i Kongens Have »afgivet til vort Ingeniørkorps, saafremt samme af vor Statsminister General v. Huth, maatte forlanges«. Hvad i øvrigt alle i Overhofmarskallens Forestilling fremsatte Punkter angik, fik Rentekammeret Ordre til at indhente fornødne Oplysninger.

Men ved en kgl. Skrivelse af 12. Januar 1785 fik Overhofmarskallen at vide, at den lille General — ein kleiner Huth aber ein grosser Kopf! havde Frederik II. sagt om ham — havde været ham for stærk, og at det var gaaet ud over Rosenborg Have paa en Maade, som han ikke havde tænkt sig. »For saa meget som muligt at skaane den Publikum allernaadigst af Os forundte Promenade, hedder det her, ville Vi hermed allernaadigst forandre Vores Forsæt at lade Kaserner bygge i og omkring Rosenborg Have og aleneste til Kaserners Bygning og Exercerplads udlægge Laurierhuset og dertil stødende Parterre lige for Rosenborg Slot. Hvilken Vores Villie Du ufortøvet haver Vores Rentekammer at tilkendegive.« Men af Flertalsformen Kaserner i og omkring Rosenborg Have synes det at fremgaa, at Overhofmarskallens Optræden dog har baaret nogen Frugt. Ved Resolution af 4. Marts blev det ændret til, at selve Laurierhuset skulde indrettes til Kaserne, dog ikke for Ingeniørkorpset, men for den kgl. Livgarde, der flyttede ind i Foraaret 1786[20]).

Ødelæggelsen begyndte øjeblikkelig. De store Laurbærtræer, der voksede i selve Jorden i Laurierhuset og paa Grund af deres Højde ikke kunde flyttes, maatte hugges om; en Mængde andre i Ballier blev solgte ved Auktion. Og i Løbet af Sommeren 1785 blev Lystkvarteret raseret, Statuerne fjernet, Kobberløverne anbragt ved Grønne Bro, Marmorkuglerne afleveret til Materialgaarden og senere

samlet i Bunke inde i Haven og Springvandsbassinerne opbrudt. 27. April 1787 beordredes endvidere Graven paa Slottets Vestside, mellem dette og den nye Exercerplads tilkastet, mod at de militære Myndigheder »lader udstille det i den Anledning til Rosenborg Slots Sikkerhed for Fremtiden fornødne Antal Skildvagter«. Samtidig befaledes det, at Domestikbygningen skulde afgives til Invalidehus.

En Maaned senere 16. Mai kundgjorde en ny Resolution, at der skulde opføres et Exercerhus i Haven langs Gotersgade i en af Havens prægtigste Alleer. I 1795 skar man bort paa den anden Led, idet det ved Resolution af 11. September blev befalet, at en bred Strimmel mellem Sølvgade og Gotersgade langs Adelgades Baghuse skulde sælges til Byggegrunde. Herved opstod Kronprinsessegade, der i 1804 blev afgrænset mod Haven ved et Jærngitter med en af Meyn opført Port samt en Række Pavilloner, der agtedes lejet ud til Butikker. I 1806 gik der atter et Stykke fra Haven, idet Brandvæsenets Depotbygning blev opført her (nedrevet 1907) og endelig fik Brøndanstalten det sidste Stykke langs Gotersgade ved Resolution 14. August 1832[21]).

Af Udtalelser i Aviserne ser man, hvilken Misfornøjelse disse fortsatte Mishandlinger af Kongens Have vakte hos Københavnerne. Det var ikke blot Beskæringen af denne, baade ved sin Størrelse og Beliggenhed midt i Byens Hjærte enestaaende Park, der klagedes over, det var tillige Vandalisme over for historiske Minder, der fremkaldte Harme og Beklagelse. Som da man i 1793 lod Christian IV.s ottekantede Lysthus rive ned. Det havde i Tidens Løb været Genstand for saa mange Istandsættelser, at det maa have været noget brøstfældigt, men dets Nedbrydelse opfattedes af den offentlige Mening som et Udslag af Myndighedernes Mangel paa Pietet. Bygningsmaterialerne blev købt af en Brygger Østergaard og anvendt ved Opførelsen af hans nye Gaard i Vimmelskaftet Matrklnr. 160 og 161[22]).

Kongens Have havde, efterhaanden som Københavns Befolkning paa Grund af sin Forøgelse blev trængt tættere og tættere sammen, i Virkeligheden faaet større og større Betydning for Byens Borgere som det eneste Sted inden for Byens for den civile Befolknings utilgængelige Volde, hvor man — ved Siden af Filosofgangen og de overfyldte Kirkegaarde, — kunde trække frisk Luft. Tilstrømningen blev større og større, og Trængselen i Gangene omtales undertiden

som ulidelig. Der blev musiceret af forskellige Musikkorps til bestemte Tider, der optraadte Sangere og Virtuoser paa forskellige Instrumenter. Konditor Firmenich fik Tilladelse til at drive Konditori

Rosenborg 1914 med Ringmuren, Døren til Grønne Bro og Slotsgraven i Forgrunden, set fra Syd.

i Haven baade i Herkulespavillonen og i en af Pavillonerne ud til Kronprinsessegade, og ligesom sin Forgænger Gabel fik han Lov til at holde Koncerter og foranstalte Illuminationer og Vauxhal i Haven.

Alt, hvad der rørte sig i København, samledes i Kongens Have. Der spaserede selve Majestæten med sin Datter Prinsesse Caroline under

Rosenborg Slot

Stueplan 1:100

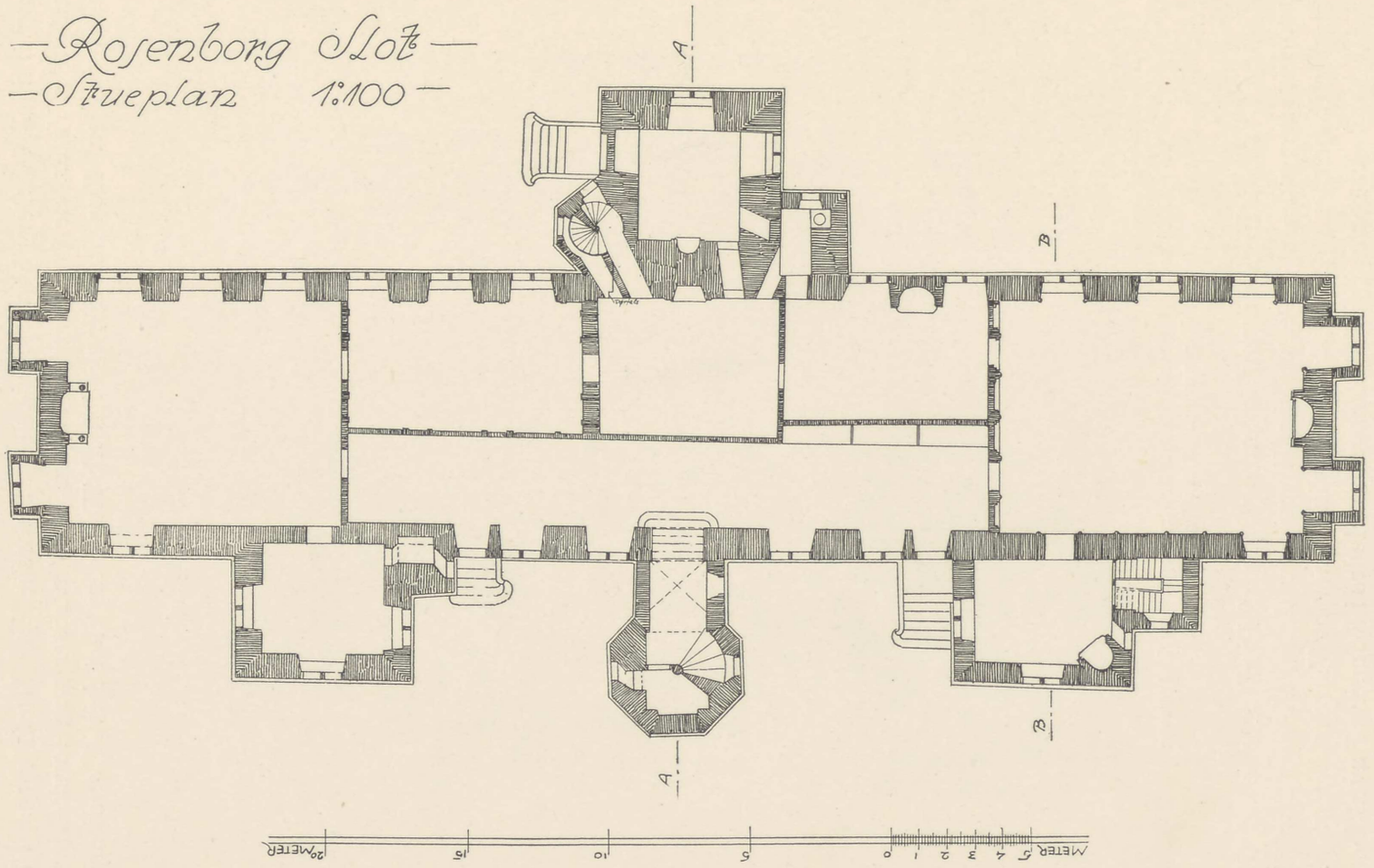

Armen; der samledes Byens beau monde; der saa man »Støvere, Lapser, Wienerherre, Springfyre og Comptoirdrenge mellem fjorten og tyve Aar, med en tynd Spaserestok, Briller paa Næsen, oppurret Haar og — ja, hvad mener Læseren? — med forlorne Bryster og virkeligt Snøreliv, midt i Hundedagene!« Der anglede Byens galante Damer, og om Aftenen efter Dagens Gerning mødte den jævne Borgerstand op; der spaserede Rahbek med sine Dusbrødre og drøftede Venskab og Borgerdyd, der maatte Konfirmanderne hen paa Konfirmationssøndag og agere Voksne, naar de havde været paa Rundetaarn. Der stimlede Læredrenge, Soldater- og Matrosdrenge sammen og gjorde Sjov, og der trillede Ammer og Barnepiger deres Barnevogne, altid med en Mængde Soldater som opvartende Kavalerer.

Fra 1819 holdtes Haven aaben hele Aaret rundt. Efterhaanden var den bleven befriet for de forskellige Skulpturarbejder, der tidligere havde fyldt op derinde, og 1823—1827 blev den omlagt i engelsk Stil, dog med Bibeholdelse af de gamle Alleer og Hovedgange. De to smukke Ringrendingssøjler, der tidligere havde staaet for Vestenden af Kavalergangen, blev ved denne Lejlighed kasseret, men i 1842 atter opstillet ved Grønne Bro, hvor de staar endnu. Og i 1837 blev le Clerc's Springvandsfigur af Sandsten afløst af en Metalgruppe, ligesom den ældre forestillende en Dreng, der rider paa en Svane, efter Model af Billedhugger Freund[23]).

SLUTNING

De Forringelser og Beskæringer, Rosenborg Slot og Have havde været Genstand for siden Frederik V.s Død, er tydelige Udtryk for, at Kongefamilien ikke længer har nogen Interesse for Slottet. Den fandt det ikke blot ubekvemt, koldt og smaat, men tillige skummelt og raat som det vankundige Tidsrum, det var opstaaet i; den havde ligesom Tiden i det hele mistet enhver Forstaaelse af ældre Bygningskunst, en Mangel paa Forstaaelse, der kommer saa karakteristisk til Orde i Hofbygmester Anthons Forsøg paa at tage Spirene af Rosenborg og Børsen og gøre S-Broen paa Frederiksborg retlinet. Der skulde en højt udviklet Kunstner som Harsdorff til for at forstaa Karakteren i Christian IV.s Bygninger.

Hvad der i Nutiden giver Rosenborg Betydning, er ikke blot Bygningen selv, det eneste kongelige Hus, vi ved Skæbnens Ugunst har tilbage fra Christian IV.s Tid, det er tillige Indholdet, de store

Billedet forestiller Rosenborg Efteraaret 1913, set fra Grønne Gang.

Rigdomme af Møbler, Smykker, Nipssager, Vaaben og Dragter, som Kongefamilien fra Frederik III.s Tid har samlet her, de »venerable Skatte«, som i stigende Grad tiltrak sig Rejsendes Opmærksomhed, og som efter Harsdorffs Udtalelse var kendt af hele Verden. Det blev disse Skatte, Kongeslægtens Minder om sine Forfædre, der blev bestemmende for Rosenborgs Fremtid, idet der i 1833, 4. Marts blev nedsat en Kommission, som skulde foretage en kronologisk Ordning og Opstilling af Sagerne paa Rosenborg.

Dermed var Slottet i Virkeligheden udrangeret som Kongebolig og anerkendt som Ramme om det gamle kongelige Familie-Museum. 1829 fandt Højesterets Aabning Sted her for sidste Gang, og i 1833 lykkedes det at faa Klasselotteriet fortrængt herfra.

Snart efter viste det sig, at Bygningen atter trængte til en Istandsættelse, idet Gavlene var ved at falde ned. Det nødvendigste blev gjort for at afhjælpe Skaden, men det var dog først efter at Kommandantskabet var bleven nedlagt 1858 og Worsaae, først som Inspektør og senere som Direktør, var bleven sat i Spidsen for Samlingen, at Rosenborg fik sin Genfødelse.

I 1866 paabegyndtes der en indgribende Restauration af Slottet, som strakte sig over omtr. femogtyve Aar. Murenes røde, sandstrøede Overmaling blev fjernet. Sandstens-Karme, -Baand, -Kantsten og -Ornamenter blev fornyet, Vinduesrammerne rykket ind igen fra Façadeplanet og Vinduerne selv befriet for de hæslige Træsprosser og forsynet med blyfattede Ruder efter Modeller, som endnu fandtes her fra Christian IV.s Tid. Vinduesfrontonerne blev gaaet efter og delvis fornyet, hvorved den ledende Arkitekt gjorde sig skyldig i en mærkelig Sammenblanding, idet han til de oprindelige, let kendelige »antike« Hoveder føjede ikke blot rent gotiske, som Hovedet af den nürnbergske Madonna, og ret barokke som Houdons Buste af Voltaire, dernæst en Del der nærmest ser ud, som om de var komponerede over Gustave Doré'ske Fantasihoveder, alt sammen som Overgang til sit eget veltrufne Kontrafei. Dette skete dog først efter Worsaae's Død (1885). En praktisk, men kunstnerisk næppe forsvarlig Fremgangsmaade fulgte man over for Sandstensfigurerne, der alle var meget forvitrede, idet man ombyttede dem med Kopier støbte i Zink. Og medens man i 1758 havde vist det Hensyn, som et Minde om at Karnapperne indtil da havde hvilet paa Konsoller under Gulvet paa II. Stokværk, at hugge Konsollens Profil paa Siden af den forlængede Karnap, blev dette nu anset for overflødigt

Rosenborg Slot
Snit A-A 1:100

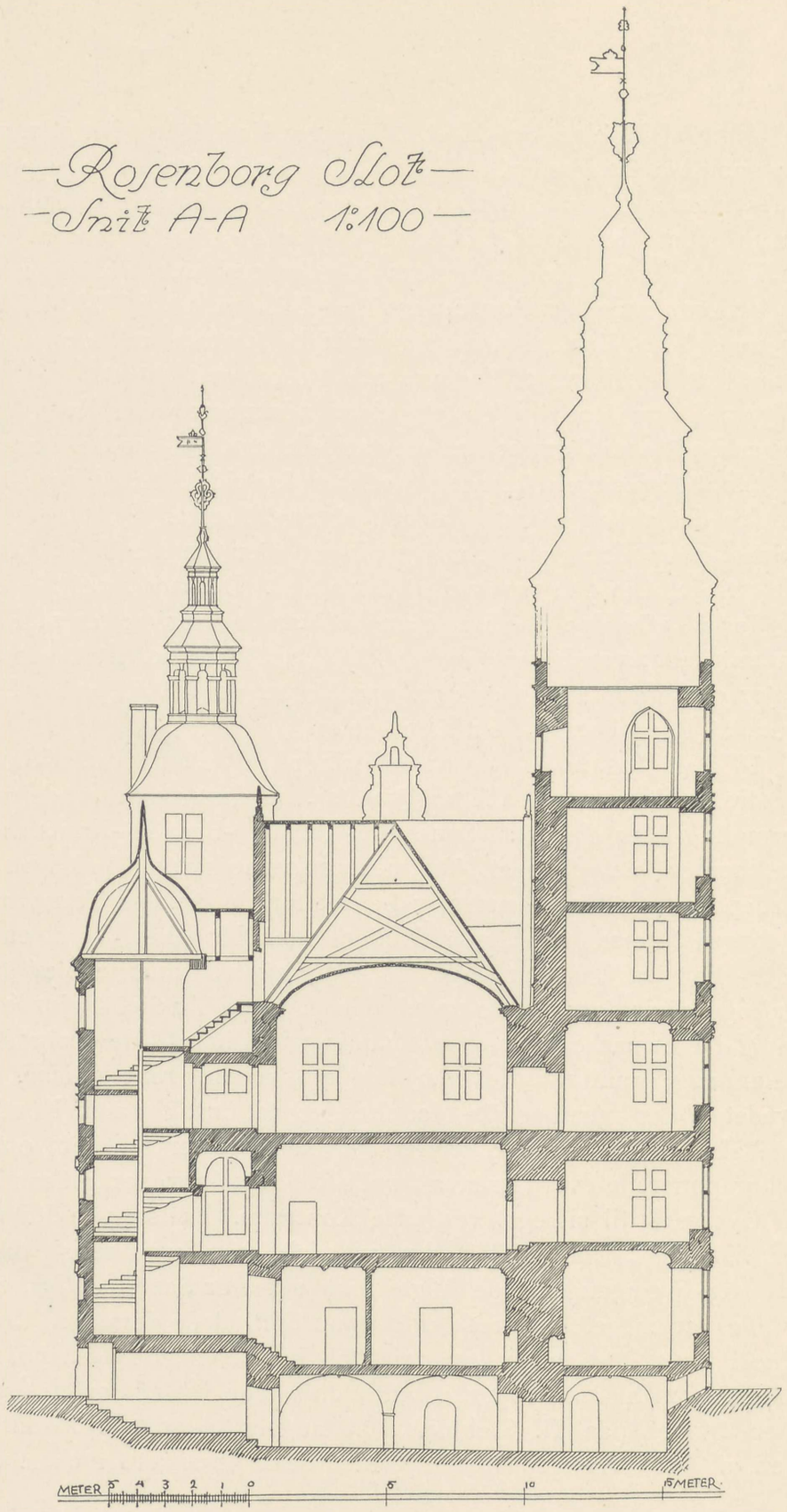

og undladt ved Indsætning af nye Sandsten i Karnapperne, — alt, vel at mærke, efter Worsaae's Død.

Paa Façaden mod Vest stod de tolv Smedejærnskonsoller tomme, som Frederik IV. havde ladet gøre til de af ham hjembragte romerske Kejserbuster. Busterne var mellem 1781 og 1793 bleven taget ned og senere anbragt paa Kunstkammeret, hvorfra Worsaae atter fik dem draget frem og sat paa Plads. Samme Sted fandt han en Blybuste af Christian IV., som blev anbragt i Plan med Kejserbusterne paa det store Taarn i Stedet for den der lidet passende Cupido af hvidt Marmor.

Endelig er Kobbertaget blevet fornyet og Taarnene forsynet med Lynafledere. Af Hensyn til Brandfare blev der efter Christiansborgs Brand opført Jærntrapper i Trapperummene ved de smaa Taarne samt anbragt dobbelte Jærndøre for alle Indgange til Kamrene i disse. Endelig blev der indlagt et System af Vandrør, der fra et særligt Pumpeværk kunde bringe Vand under stærkt Tryk til Brandhaner i alle Slottets Etager og til Overrislingsrør i Spirene, saaledes at Slottet under en Brand i Nabolaget ganske kan overrisles med Vand.

Da det var lykkedes Worsaae at faa Mønt- og Medaillekabinettet og Sølvkammerets Beholdning flyttet fra Rosenborg (S. 206) var alle Rummene i Slottet fra 1867 inddragne under »De Danske Kongers kronologiske Samling«, som Rosenborg-Museet officielt kom til at hedde ved kgl. Resolution af 28. December 1858. I Løbet af det følgende Ti-Aar blev de i 1724 af Hensyn til Lunhed og Hygge anbragte Bræddegulve fjernede. I Stuen blev de afløst af Gulve af Marmorfliser, nye belgiske i Christian IV.s Forstue, gamle i Arbejdsværelset (fra Frederiksberg Slotskirke), i Sengekammeret (dels herfra og dels fra Roskilde Domkirke) og i Christian V.s Sal (fra Frederiksberg). Den ophøjede Flade foran Kaminen her, af slebne Fliser fra Pladsen foran Alteret i Frederiksberg Slotskirke, skyldes sikkert Tilstedeværelsen af de to ejendommelige Sølvvarmebakker fra Christian V.s Tid, i Forbindelse med en uhjemlet Tradition om denne Sal som Spisesal. I Christian V.s Taarnkammer blev den 1809 anbragte Trappe til Riddersalen atter fjernet. Den lille »Domestiktrappe« fra 1759 (S. 197) var alt tidligere bleven taget bort.

Men medens her de skiftende Tider havde præget Værelserne i historisk Rækkefølge — Christian IV.s de fire første, Frederik III.s det femte og Christian V.s det sjætte Værelse, — stillede Forholdet sig

—Rosenborg Slot—

—Snit B–B 1:100—

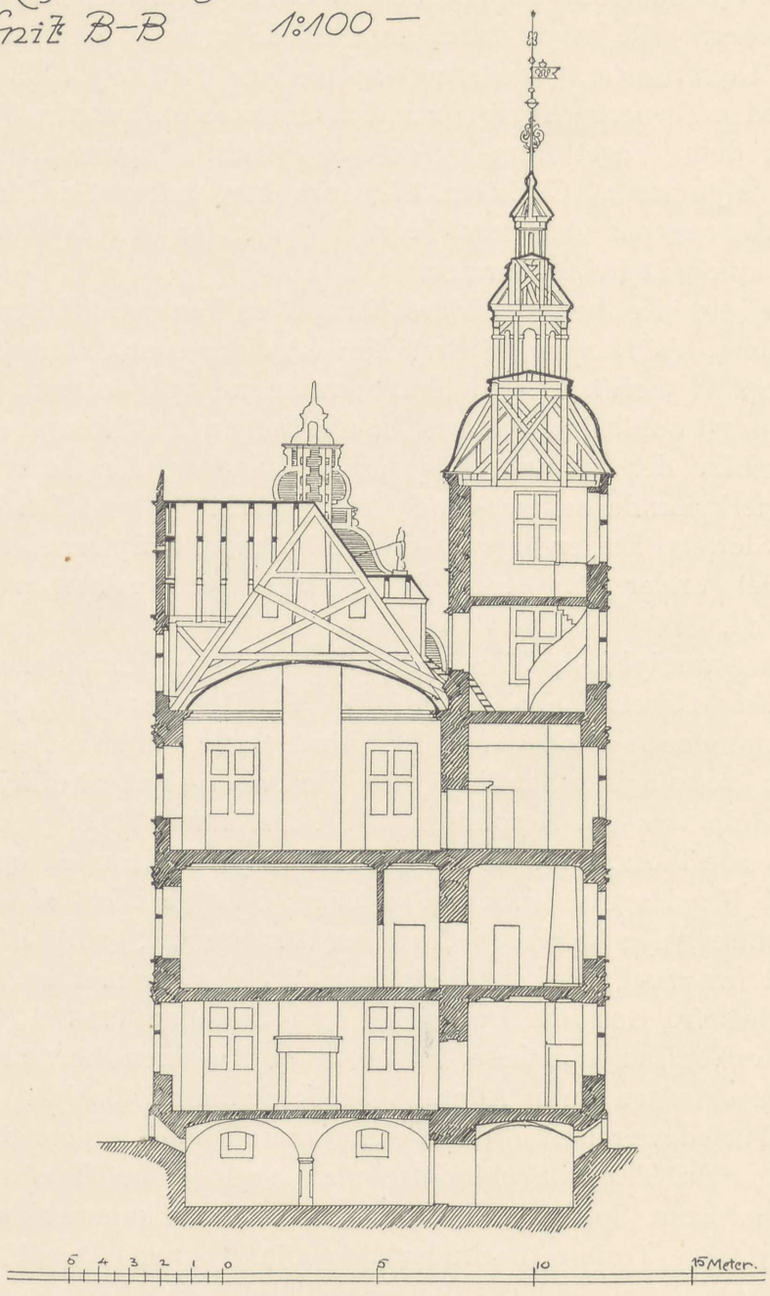

anderledes paa 1. Sal. Her søgte Worsaae, ved Hjælp af Gyldenlæder og Tapeter samt ved Anbringelsen af Loftsmalerier fra andre Slotte, at skabe historiske Interiører, passende i Stil til de Genstande, de skulde rumme. »Rosen«, der i 1860 havde faaet den kvadratiske Form igen, som den havde haft fra 1724 til 1791, og Frederik IV.s og Christian VI.s Værelser fik Malerier i Lofterne af Krock og Coffre samt Parket- og indlagte Gulve, der ligesom Loftsmalerierne var hentede fra andre Slotte. De malede Panellofter i Christian IV.s gamle Brudesal blev dækkede med hvid Limfarve for ikke at støde Øjet i Barok- og Louis XVI.-Tiden — senere (1910 og 1914) afdækkede paa ny — medens Frederik VI.s, Christian VIII.s og Frederik VII.s Lofter maledes, som man omkring 1870 mente, at Værelser maatte have set ud under disse Konger, for Frederik VI.s og Christian VIII.s Vedkommende i en Slags Empire og for Frederik VII.s i den saa kaldte Frederiksborgstil.

Heldigere var man (1882) med Udstyrelsen af Taarnkammeret S. 189 Nr. 11 der, som Ramme omkring de to af Carl Jacobsen skænkede Broncestel, blev dekoreret i nøjagtig Efterligning af et Empire-Værelse i Landgreve Frederik af Hessens Palais i Bredgade.

Ogsaa Terrainet omkring Slottet var Genstand for Worsaae's energiske Reformer. 1859 blev Køkkenbygningen nedrevet med det derved liggende Sprøjtehus. Paa Bastionen, som saaledes blev lagt fri, opstilledes 1863 Thorvaldsens Broncestatue af Christian IV., der oprindelig var udført til Kapellet i Roskilde Domkirke, men som paa Grund af dettes ændrede Udstyrelse, var bleven fjernet derfra, og som nu fandt en lige saa passende som smuk Opstilling her ved Rosenborg, indtil Worsaae's Eftermand fik den fjernet i 1887, hvorpaa den efter nogen Hjemløshed i 1899 blev opstillet i det Kapel, hvor den engang var bleven kasseret.

I 1781 havde Kommandanten faaet overladt den Del Slotsholmen, som laa Øst for Slottet, til Have, og det var her, i »sit jordiske Paradis«, Wilster fik Lov til at hvile efter sin Død (S. 195). Denne Have fandt Worsaae det rettest at afstaa til Fordel for Slottets frie Beliggenhed og lod i dette Øjemed de forskellige Stakitværker og Plankeværker, som havde hegnet den, rive ned. Det gamle Vandhus (S. 194) og det store Vandtrug med tilhørende Pumpe, som vistnok under Christian V. havde afløst det oprindelige gamle Springvand, blev taget bort. Ringmuren paa Vestsiden blev sat i Stand, og Muren mellem Slottet og Marskalshuset (S. 194) blev lige-

ledes revet ned, Trappetrinene foran Døren i denne Mur ind til Parterrehaven blev fjernede og Stigningen jævnet, hvorved der frembragtes uhindret Færdsel for Spaserende rundt om Slottet.

Ved Gennembrydning i Februar 1914 af Slottets vestlige Façademur afdækkedes der enkelte ejendommelige Forhold i Murværket, der har kastet nyt Lys over Bygningens ældste Historie og paa visse Punkter ændret, hvad der er fremsat foran S. 22, 38—40 og trykt, førend disse Forhold kom frem.

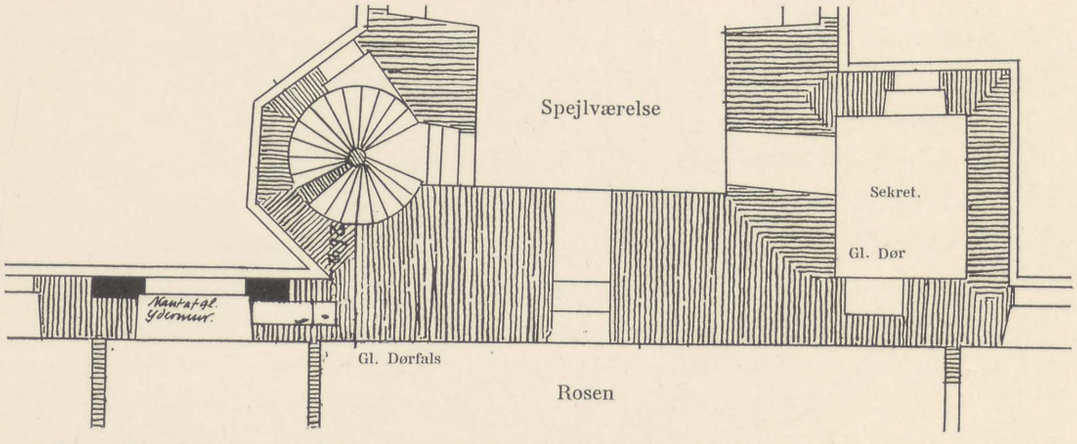

Opmaaling af Murværket i Façaden paa 1. Sal ved Trappehuset til det store Taarn. Den underneden omtalte Skalmur er vist med fuld sort Farve. Dens Fortsættelse mod Syd er ikke angivet paa Opmaalingen, da Undersøgelsen ikke strakte sig videre end vist, men den blev afdækket igen længere mod Syd ved det andet Vindue fra Gavlen. Inden for Skalmuren til højre er vist den S. 265 omtalte Røgkanal og Skorsten.

I Sengekammeret (S. 34 og 218) under Vinduet til venstre opdagedes der i 250 mm.s Højde over Gulvfladen en Dørstabel, af samme Førlighed som Stablerne paa Slottets udvendige Døre, anbragt ved en Dørfals. Muren af Trappehuset ved det store Taarn førte lige ind paa Stedet, hvor Døren maatte have siddet.

Lodret ovenover, i »Rosen« paa 1. Sal, opdagedes en lignende Dørfals (S. 218) og tæt ved denne, strækkende sig Syd efter (til venstre) et Sandstensbaand. Dette var hugget bort under det nærmeste Vindue mod Syd, hvor Muren var udhugget i omtr. to Trediedele af sin Tykkelse, men viste sig igen paa den anden Side. Her saas det tillige, at den nuv. 450 mm. svære Façademur bestod af to forskellige Stykker Murværk, en 410 mm. svær indre Mur — den oprindelige

Façademur — hvori det nævnte 100 mm. brede, af Luften ganske upaavirkede Sandstensbaand løb, 200 mm. under Vinduets Solbænk, og en ydre Skalmur paa 40 mm.s Førlighed. Denne Skalmur lod sig atter paavise sydligere, ved det andet Vindue fra Gavlen, men ikke til den anden Side, Nord for Dørfalsen, lige saa lidt som i Bygningens østlige Façademur.

Det viser sig her, hvor nødvendigt det er at have et indgaaende, fortroligt Kendskab til alle Enkeltheder i en gammel Bygning for at vinde den fulde Forstaaelse af de den vedrørende Bygningsregnskaber. Hvis ikke — for denne Bogs Vedkommende i den ellevte Time — disse ejendommelige Forhold i Murværket var blevet afdækkede, vilde Forfatteren være gaaet glip af den fulde Forstaaelse af Regnskaberne og dermed af Rosenborgs ældste Historie.

Ti naar det i Regnskaberne (S. 239) under 1613 27. Marts, 2. April, og 1614 20. Marts hedder, at der mures paa det Hus, kgl. Majestæt naadigst lader opbygge til det store Hus, eller opmure næst til det store Hus, syntes det — uden Kendskab til de i Februar 1914 afdækkede Forhold — kun at kunne gælde Køkkenbygningen, det eneste Hus der laa umiddelbart ved »det store Hus«. Vanskeligere var det at forklare sig Udtrykket i Rgskb. 1614 17. April, at der mures paa den Mur, kgl. Majestæt naadigst lader opføre til det store Hus. Ti der findes — stadig uden de nævnte Forudsætninger — ingen Mur, hvorpaa dette Udtryk kan passe. Og man slaar sig til Ro med den Tanke, at der foreligger en stilistisk Ubehjælpsomhed, og at der menes Muren til Huset.

Men med Murfundene af Februar 1914 bliver der god Mening i Regnskabernes Ordlyd, selv i et saa mærkeligt og tilsyneladende modsigende Udtryk (1617 6. Februar) som »den gamle Sal i det nye Hus«.

De omtalte Fund i Muren synes nemlig kun at kunne forklares paa den Maade, at der har staaet en mindre og spinklere Bygning paa den sydlige Halvdel af den Grund, hvorpaa Rosenborg er bygget — en Forklaring som finder fuld Støtte i de nævnte Regnskaber — og af hvilken der endnu findes Rester i den nuværende Slotsbygning. Denne Bygning maa formodes at være den, der blev paabegyndt 1608 i Marts, (S. 238), idet Kongen snart har opdaget, at det Blaa Lysthus blev ham for smaat (smlgn. S. 29). Og det er vistnok denne Bygning — det nye store Hus og ikke det samtidige ottekantede Hus — af hvilket man har en

Beskrivelse i den Fortingning, som Breide Rantzau 1609, 18. Juli slutter med Maleren Helle Torbensen (S. 238).

Ti gaar man ud fra, hvad der synes fuldt forsvarligt, at den Skalmur, (Rgskb. 1614, 17. April), som er bleven muret op til Façademuren af en ældre Bygning, er en Forstærkningsmur, synes det naturligt at slutte, at denne Forstærkning maa have haft en Aarsag; den kan skyldes og skyldes utvivlsomt Kongens Ønske at sætte et Stokværk til paa den første Bygning, saa den ældste Bygning altsaa kun har været paa to Stokværk; da Skalmuren ikke er paavist paa den anden Side Midten af det nuv. Slot og ej heller i den østlige Façademur, har den ældste Bygning kun kunnet have omtr. den halve Længde af denne og en noget ringere Bredde.

Billedet S. 217 viser den Del af det nuv. Rosenborg, som Talen er om. Man vil paa Billedet se, hvorledes den paaklistrede Mur, der har bevaret den oprindelige Mur med sine Sandstensbaand mod Luftens Paavirkning, hælder ud af Lod. Tænker man sig øverste Stokværk borte og Huset noget smallere, synes den nævnte Beskrivelse med fuld Ret at kunne anvendes paa dette. De to Døre i I. og II. Stokværk ved Nordgavlen, af hvilke der foreligger Spor i Muren, maa forudsætte to tilsvarende ved Sydgavlen, og Fortingningens treogtyve Vinduer svarer da naturlig til de fem i Vestfaçaden i hvert Stokværk, to i hver Karnap paa Gavlene, de fire plus en Dør paa Midten i Østfaçadens første Stokværk og de fem i dennes andet. De to Gallerier, »som kommer at staa paa bægge Enderne af det store Hus« og som foran (S. 16) — af Mangel paa bedre Stedfæstelse — er henført til det Blaa Hus, finder da deres naturlige Plads paa Gavlene af »det store Hus«, hvortil Dørene ved disse i II. Stokværk har aabnet Adgang.

Dette Hus har, stadig efter Fortingningen, haft to Værelser i I. Stokværk og en Sal i II., og »den gamle Sal« maa da formodes at være en Del af den sydlige Endesal enten i I. eller i II. Stokværk.

Det første »store Lysthus« i Haven, som nu bærer Navnet Rosenborg, er efter dette grundlagt 1608 — og ikke som Friis har fremsat 1610 — og bragt under Tag Juli og August 1609 (S. 238. Rgskb. 1608 og 1609). I Juni 1608 er Lofterne, »alle de Gemakker i det nye Hus«, blevet dønikede, og Vindeltrappen, der vistnok har været indvendig, er bleven grundet. I Sommeren 1609 er Værelserne, de tre Kaminer, Trappen o. s. v. bleven malet og Salens Loft stafferet. Men allerede i dette Aar maa Christian IV.

have besluttet sig til en Udvidelse, ti i November — om ikke før — begynder Forberedelserne til det nye Hus »som kgl. Majest. naadigst lader opmure næst til det store Hus«. Men det er dog først ved Tilføjelsen af det store Taarn i 1615, at Bygningen faar den Form, i hvilken Rosenborg fremtræder i sine Hovedtræk.

Men hvad foran (S. 106) er sagt om den stykkevise Tilblivelse af Datidens Bygninger har faaet forøget Bekræftelse ved Fremdragelsen af disse Forhold.

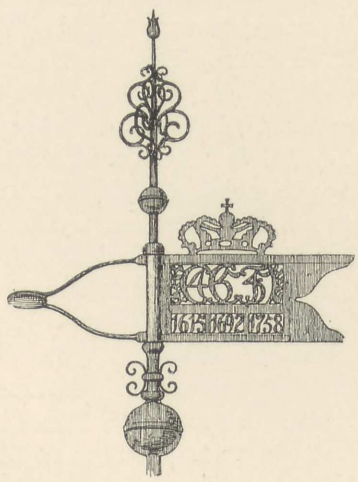

HENVISNINGER OG TILFØJELSER

I. (Side 1—12).

[1]) H. Guarinonius: Grewel der Verwüstung, 1610 S. 504—515. [2]) Morits Heyne: Das deutsche Wohnungswesen. Leipzig 1899. [3]) Jørg. Wickram: Der Goldfaden. D. 2. [4]) J. Ericksøn: Liigprædiken over Fru Elisabeth Basse, Kbhvn. 1578. [5]) Kbhvn.s Dipl. III. S. 355. [6]) Chr. IV.s eghd. Breve I. S. 22. Udgiverne gør i en Anmærkning opmærksom paa det her benyttede om Kongens Haandskrift. [7]) Hist. Tidsskrift 6. R. III. S. 235. [8]) Rigsarkivet, Part. Kammerets Bygningsrgskb. 1772, Bil. Nr. 60. Marskal. Dagjourn. 1771—1772, S. 92. Til hvad her er sagt om Lysthus og Badstue kan endnu føjes, at 1611 Marts 23 tilskøder Knud Gyldenstjerne til Thim Christian IV. sin Gaard paa Nytorv — det nuv. Domhus's Grund — med tilliggende Have og en Badstue staaende i Haven. Kbhvn.s Dipl. II. 566. [9]) Dohme: Geschichte d. deutsch. Baukunst. 1887. S. 342. [10]) Kancelliets Brevbøger 1557, 17 Juli. [11]) F. Beckett: Renaissancen i Danmark. S. 149. [12]) Gengivet i Trap, Danmark, 3. Udg. II. S. 28. [13]) Kancelliets Brevbøger. S. 828. [14]) Danske Magasin 6 R. I. S. 342. [15]) Friis: Saml. t. Dansk Bygn. og Kunsthist S. 358. [16]) Kancelliets Brevbøger. S. 828. [17]) Kancelliets Brevbøger. S. 898. [18]) Furttenbach: Architectura civilis. Ulm 1628. Fol. S. 34.

II. (Side 13—27).

[1]) Kbhvn.s Dipl. I. 567. Kongen fik Skøde paa Haverne 14. Februar og 29. September 1606 se Kbhvn.s Dipl. I. S. 563 og 566, hvor Sælgernes Navne og Salgssummen, i alt 14,191 Dlr., nævnes. [2]) Den gamle Dyrehave siges 1646 i Kbhvn.s Dipl. III. 263 at ligge uden for Nørreport og 1647, ibid. III. 276 og 293, at strække sig fra ny Østerport til Trianglen. Ny Østerport laa i Østervold omtr. ud for Hjertensfrydsgade i Nyboder. Om Havernes Beliggenhed se O. Nielsen Kbhvn.s Hist. IV. 357 fg. [3]) Kbhvn.s Dip. I. 597.

[4]) Wolf: Encomion regni Daniae S. 159—160 og senere Forfattere. I Conrad Aslacsens Optegnelser — Suhms Saml. I. 2. S. 165 — sættes Havens og Slottets Anlæg til 1604. Det er Friis, der i sine Saml. gør opmærksom paa, at Rosenborg først er paabegyndt i 1610 (se dog S. 228). [5]) Kbhvn.s Dipl. I. 566. [6]) Nyby Ladegaard laa ude ved Godthaab (se O. Nielsen, Kbhvn.s Hist. IV. S. 396), hvor der er fundet Spor af Gaarden.

[7]) At Herkulespavillonen virkelig er Christan IV s første Lysthus (det blaa

Hus, senere kaldet Eremitagen) fremgaar af Thuras Udtalelser i Hafnia hodierna (1748) S. 79: »Denne Bygning er endnu fra Kong Christian IV.s Tid og bruges sædvanlig, naar det kgl. Herskab vil spise *en Eremitage*«. I 1773 omdannede Harsdorff, hvorom mere senere, denne Bygning, — der allerede var bleven forandret i Christian V.s Tid, — hvilket fremgaar baade af Udtrykkene i Over-Bygnings-Direktionen Skr. til Hofintendanten af 15. Mai 1773 (trykt Friis Saml. til dansk Bygn. og Kunsthist S. 126), hvor det udtrykkelig hedder, at Harsdorff mener, at Eremitagen kunde forandres til en Dekoration, hvori Barattas Marmorgruppe kunde opstilles, og af Rosenborg Slots Inventar. 1781. Naar Friis S. 7 meddeler, »at Christian VI. lod dette Lysthus nedrive i 1734«, er det en Forveksling med det af Frederik III. opførte grønne Lysthus i Vildnisset; naar han derimod meddeler, at en Del af Materialet (en Gesims, Marmor o. s. v.) fra Eremitagen i Kongens Have blev anvendt til den nye Eremitage i Dyrehaven, er det rigtigt nok, men det var Materiale, der var bleven kasseret som Følge af Forandringer i Bygningen, og hvorom nærmere Oplysninger paa sit Sted vil følge.

[8]) Kilderne til Kongens Haves og de i denne staaende Bygningers Historie findes i Rentemesterregnskaberne, der drejer fra 1. Maj til 30. April. Udgiftsposterne, som for en stor Del er trykt i Friis's Samlinger til dansk Bygnings- og Kunsthistorie (Kbhvn. 1872—1878), er i Regnskaberne indførte under de forskellige Haandværkere i Tidsfølge. Naar Friis saa ofte er kommet til urigtige Resultater, skyldes det væsentlig, at han ikke selv havde fortroligt Kendskab til Rosenborgs Bygning, ligesom han ofte er bleven vildledet ved urigtige Meddelelser fra Stedet. — 1606 Marts 23. til Foraaret 1607 foretages Indgrøftning af Haven. Rgskb. fol 578, 585. — August 2. Oldermand for Tømrerlavet, Hans Mortensen, og hans Lavsbrødre paatager sig at opsætte et Plankeværk om Haven. Arbejdet begynder i Oktober og strækker sig over flere Aar.

[9]) 1606 Marts 22., 23. Nedbrydning af ældre Huse. — Aug. 17., Oktober 6., November 30. Reparation af ældre Huse, Murarbejde, delvis trykt Friis 13.

1607 Oktober 5.—April 26. Malerarbejde i ældre Huse. [10]) Selve Akkorden findes ikke, men et fyldigt Uddrag af den haves i Rgskb. 1606 April 12. Friis 8.

[11]) De forandrede Størrelsesforhold fremgaar af Afregn. med Johan Brockmann, Stenhugger, af 1606 December 22. (Rgskb. fol. 568 fg.) Friis 9.

[12]) Uddrag af Rentemesterregnskaberne vedr. Opførelsen af det blaa Hus.

1606 Marts 9. Udbetaling i Anledn. af Grundgravning. (Trykt Friis S. 7).

Marts 10. Murmestre lægger Sten i Grunden og begynder derpaa Murarbejdet, som fortsættes til dets Afslutning December 22. s. A. (Friis S. 8—9).

Marts 22. Fortingning med Johan Brockmann, Stenhugger, om at hugge gullandske Bloksten til Gavle og Lister til det nye Lysthus, Kongen vil lade opmure af Grunden og »til den nye Ladegaard, som her sammesteds er begreben at anrette.« Naar det i Afregningen med ham (22. December s. A.) fol. 568—70 (Friis S. 9) bl. a. hedder, at han har slet hugget 400 hvide gullandske Sten til Vindeltrappen, menes der Kantsten o. l. til Taarnet til Trappen. Trappen selv var af Træ, se nedenfor; han har tillige hugget fire Kaminer, to smaa Gavle over Kælderhalsene, hugget Kongens Navn i en hvid gullandsk Sten »over Døren paa Vindeltrappen«, en Tagliste af gullandsk Sten rundt

Taarnet og lagt Fliser paa Gulvet i den store Sal m. m. Eftersom Lysthuset er bleven funderet 6 Alen længere og 3 Alen bredere end oprindelig bestemt, har han faaet et Tillæg af 20 Rdl.

Mai 3. til Slutn. af December betales Willum Jansen, Tømmermester, for Arbejde, vistnok særlig Tømmerværket til Taget samt »Vindeltrappen m. des tilbehørende Sparreværk«. fol. 491. Friis S. 10. Naar Friis S. 10 mener, at der foruden Willum Jansens Trætrappe ogsaa er lavet en Sten-Vindeltrappe af Joh. Brockmann, har han ikke været opmærksom paa, at Udtrykket »en Vindeltrappe« ikke blot betyder selve Trappen men tillige Taarnet — om man vil Rammen — hvori den var anbragt.

September 14. Murmester Erik Lauritsen betales »for han haver stenet under en Karnap og en Vindeltrappe i kgl. Majst.s Ladegaard i Lysthaven«. (Friis S. 10).

Oktober 22. Murmester Adrian Bressel faar Betaling (Friis S. 13, hvor Posten er urigtig placeret) for at have lagt et Gulv i det nye Lysthus og opmuret nogle Skillerum der (fol. 355).

Oktober 23.—Maj 17. 1607, Maleren Dirk Moll stafferer »den Sal i det nye Lysthus« med Guld og Sølv (Friis S. 12).

Oktober 24.—December 12. Maleren Marcus v. Lüneborg maler tvende Gemakker udi Hs. Majst.s det nye Lysthus.

November 10.—Februar 14. 1607. Snedker Lennert Lölein (Lolley) faar Betaling for Dørgerichter, Lister og Arbejde under Lofterne i to Gemakker i det nye Lysthus. fol. 484. (Friis S. 11).

December 13. betales Hans Thollesen for fire Vindueskarme i det nye Lysthus. fol. 485. (Friis S. 11).

December 20. har Morten Jensen hugget de Stakitter til de fire Rundeler (Skanser) i kgl. Majst.s Lysthave. fol. 506.

1607 Februar 19. købes 2200 Astrag (Gulvfliser af Sten). (Friis S. 7).

Februar 28. købes 137 Alen Spaanmaatter (til Beklædning af Væggene) (Friis S. 11).

Marts 3. fortingede Kongen selv (se hans Skrivekal. i Schlegels Saml. II. 3. S. 34) m. Poul Rumbler om for 100 Dlr. at færdiggøre m. hans egen Guld og Farve et Kammer i Lysthuset. Arbejdet var færdigt Juli 14. fol. 450. (Friis S. 12).

Marts 5. betales Snedker Christen Laursen $128^1/_2$ Dl. $2^1/_2$ Skill. for store og smaa Vinduer samt for tvende Lofter, han har lagt sammesteds, saa og for en Del Fjellevinduer, Vinduesbuer, Bænke, Friser og Skillerum. (Friis S. 11).

Marts 21. betalt Kandestøberen Isaac Corvidtz 1 Messingkedel 3 Dlr., 4 Messinglysestager $3^1/_2$ Dlr. 3 ß, Lysearme 3 Dlr. 3 ß, smaa Lysearme 2 Dlr. 1 Ort, 2 Messingfyrfade 3 Ortsdaler, 1 Fyrbækken 3 Dlr., hvilket alt forskrevne Messingboskab kgl. Majst. selv udi Hs. Majst.s eget Gemme og Forvaring annammede og er siden forordnet at bruges udi kgl. Majst.s den nye Lysthave her uden for København. fol. 334. (Friis S. 13).

Mai 14. betales Henrik Drejer for 4 Piller til en Stenskive (d. e. et Stenbord) i Lysthaven samt Lennert Lolley for en stor Egeskive (Bord af Egetræ) med runde Piller og et stort Fyrreskab til det nye Lysthus. fol. 347.

Mai 26. Claus Jacobsen de Vale leverer to store Spejle til det nye Lysthus. fol. 355. (Friis S. 13).

April 26. til Juli 26. har Dirk Moll, Maler, m. Svende og Drenge arbejdet i det nye Lysthus samt paa andre Huse i Haven.

Oktober 28. betales Balzer Brenner, Skiferdækker, 100 Rdl. paa Regnskab, for hvis adskilligt Arbejde (formodentlig med Tagets Tækning), han har gjort og forfærdiget. fol. 560.

Oktober 29. Afregning med Snedker Lennert Lolley for det Panelværk i Lysthuset, »baade oven og neden for Dørgerichter, for Egeplankerne i Vindueskarmene baade »oven og neden«, for fem store Døre i Kælderen og for Vindeltrappen saa og for en »Skænkestol« paa den store Sal. fol. 486. (Friis S. 11.)

December 15. betales Lyder Staaes (!) for tvende Jærnovne m. tilbehørende Kakkelpotter, han har opsat udi kgl. Majst.s Sommerstue i Kælderen udi Hs. Majst.s Lysthave og udi Dronningens Gemak der sammesteds. fol. 577. (Friis S. 43).

1608 September 30. betales Murmester J. Henriksen for den Hvælving i Kælderen, som Wulf (Oluf) Petersen tilforn havde opmuret og siden af sig selv nederfaldt. Saa og for den Dør udi Vindeltrappen for Lysthuset, som Wulf Petersen havde opsat, hvilken J. Henriksen nu har nedtaget og igen opmuret. fol. 655. (Friis S. 13).

1611 Februar 23. betales Murmester Niels Jacobsen for et Gulv at lægge i kgl. Majst.s Sengekammers.

1612 December 11. betales Jens Clausen og Peder Albrechtsen, Murmestre, for Arbejde i kgl. Majst.s Sengekammers i Haven.

1615 September 18. betales Mikkel Mortensen, Maler, for at stryge Vindelbroen, som gaar over Graven til det blaa Hus. (Graven med Broen over ses paa Kortet 1649.) fol. 580.

August 18. betales Kalksnideren Valentin Dresler for to Hvælvinger i det blaa Hus, han har døniket og udskaaret i Kalk. fol. 801. (Friis S. 29.)

1618 Februar 21. betales for Kakkelovne, der er opsat i Kælderen.

1628. Gemakkerne i det blaa Hus dønikes af Valentin Jeger.

[13]) Uddrag af Rentemester-Regnskaberne vedrørende Avlsbygningerne m. m. under Ladegaarden i Kongens Have.

1606 Maj 13. betales Erik Laursen for at have stenet det nye Ladehus under Fodstykkerne. Friis S. 45.

Juni betales Tømmermænd for Arbejde paa den nye Lade. fol. 15, 22.

August 21. betales J. Henriksen for den nye Kostald, han har muret mellem Stolperne. Friis S. 45.

1607 Juni 19. Søren Brolægger har lagt 190 Favne Stenbro i Lysthaven saa vel som i Ladegaarden.

1608 April—Oktober. Fabian og Joest Melchiorsen har gravet paa »de Damme« (Fiskedamme?) i Haven.

1609 April 29. betales for Murarbejde i det nye Bryggers, kgl. Majestæt lader opsætte v. Havemandens Vaaning i Hs. Majst.s Lysthave. Friis S. 45.

Juni 3. Rasmus Jensen, Murer, har arbejdet paa en Brønd i Haven og i den liden Lade.

Juni 3.—Juli 16. betales Tømmermænd for Arbejde paa det nye Vaskerhus, kgl. Majst. lader opsætte i Lysthaven.

Juli 10.—August 27. mures der mellem Stolperne paa dette Hus og rejses Skorsten og Skillerum.

Juli 30. til Oktober 22. arbejder der Tømmermænd paa den nye Stald.

August 20. og senere har Chr. Jensen, Lerklikker, stenet 16 Fag Hus under den nye Stald.

September 19. og senere murer Martin Sørensen mellem Stolperne paa den nye Stald.

Oktober 17. lægger Jens Pedersen og Chr. Nielsen 154 Favne Stenbro uden for den nye Stald.

Oktober 21. maler Mikkel Mortensen den nye Stald.

November 19.—December 3. arbejder 10 Tømmermænd paa en Natstald udi kgl. Majst.s Lysthave, som skal bruges til at beslaa kgl. Majst.s Heste udi.

December 5. Niels Jacobsen, Murmester, betales for Murarbejde paa den nye Smedie.

December 10. Niels Lauritzen og Bertel Christensen, Tømmermænd, faar udbetalt deres bevilgede og fortjente Arbejdsløn for et Smediehus paa 9 Fag, som de har hugget og opsat.

1610 Januar 25. Till Deckenberge har lavet tre Slagbænke til den nye Stald.

Mai 10. Mads Christensen, Lerklikker, har overlagt 16 Fag Loft i den nye Stald m. Ler.

Juni 26. Mikkel Henningsen, Graver, har arbejdet 24 Søgnedage paa Damme ell. lign.

Septbr. 26. betales for 58 Favne Stenbro uden for Stalden.

Oktober 9. et lidet Hus er opmuret »for den nye Stald«.

November 26.—1611 Marts 24, arbejder der Tømmermænd paa det nye Beriderhus i Lysthaven og paa et Vagthus.

November 29.—Marts 1611 mures disse Huse mellem Stolperne.

1611 Mai, Tømmermænd arbejder paa den nye Lade.

November 11. Morten Nitske har opmuret en Skorsten m. m. i Beriderstalden.

1613 Juli, Morten Jensen lægger 59 Favne Stenbro i den liden Lade.

1615 Maj 22.—September 18. Mikkel Mortensen betales for en Stald rød at anstryge saa og udentil paa Stolperne og paa Vindueskarmene.

1616 Maj 27. Lerklikkeren betales for 16 Fag Lergulv i Staldene samt i Vognhuset.

Juli 20. Brolæggeren betales for 120 Fag Stenbro i og uden for Staldene.

1618 Maj, Lerklikkeren spækker og forfærdiger 96 Tavler Mur i Beriderstalden.

1621 August 6. Tømmermester N. C. Vendelboe opsætter et Fiskerhus paa ti Bindingers Længde ved Vandkunsten i kgl. Majst.s Have. Friis S. 46.

August 6. Tømmermand Bertel Christensen opsætter et Fiskerhus paa ti Bindingers Længde ved den Hvælving, som er muret i Graven næst op til Destilleerhuset i Lysthaven. Friis S. 47.

1625 August, Taget paa den lange Beriderstald, som var meget afblæst og brøstfældigt, bliver lagt m. nye Sten og Kalk.

1626 Maj 6. Der sættes 52 Tavl Plankeværk op om en Fold, som Faarene inddrives i i Lysthaven.

[14]) 1617 Marts 27. leverer Lyder Staes Mælkekar til kgl. Majst.s Behov i Haven. [15]) Rgskb. 1607. O. Nielsen, Kbhvn.s Hist. IV. S. 396. [16]) Rgskb. 1606 5. Oktbr. 1607 26. April. [17]) Rgskb. 1607 6. Oktbr., tr. Friis S. 13. [18]) Danske Magasin 4 R. IV. S. 23. [19]) anf. Sted S. 28 og Vedel Simonsen: Eske Brock S. 59.

[20]) Uddrag af Rentemester-Regnskaberne vedrørende Opførelsen af Badstuer i kgl. Majst.s Have.

1606 Oktober 8.—April 1607 betales Joh. Brockmann, Stenhugger, for en Brønd i Lysthaven (i Badstuen).

November 12. Jørgen Werendorff, Kandestøber, faar Betaling for udført Arbejde i den nye Badstue, kgl. Majst. lader opsætte i Lysthaven, og i den Brønd sammesteds.

November 16. til 1607 Marts arbejder Tømmerfolk paa Tømmeret til den nye Badstue. Friis S. 43.

November 23. til 30. graver Melchior, Graver, og Joest Melchiorsen Grunden til den nye Badstue i Haven.

December 18. til 1607 April 28. betales Jørgen Werendorff, Kandestøber, for Arbejde i den nye Badstue, kgl. Majst. haver ladet opsætte i Lysthaven.

1607 April 18. Hans Rosenbrock, Billedskærer, betales for en Del Bjælker, han har udskaaret under Loftet i den nye Badstue. Friis S. 43.

April 25. Breide Rantzau gør Fortinging m. Wulff Petersen, at han for 35 Daler skal opmure den Badstue mellem Stolperne. Arbejdet færdigt omtr. 17. Juli. Friis S. 43.

Maj 17.—31. arbejder en Del Tømmerfolk paa en Badstue.

November 10. Jens Madsen Tømmermand, har forfærdiget alt, »hvis som Behov gjordes paa den nye Badstue i Haven«.

November 13. Helle Thorbensen betales for den Badstue at anstryge.

December 1. Samme afbetales for de Gemakker i Badstuen at male.

December 15. Pottemager Lyder Staes faar Betaling for en trind Jærnovn at opsætte i Badstuen.

1608 April 9. Helle Thorbensen betales for Arbejde paa den nye Badstue.

Juli 14. Helle Thorbensen betales for Badstuen i Haven at male grøn paa Stolperne og Træværket.

September 11.—Oktober 2. Der lægges Gulv i kgl. Majst.s eget Kammer i Badstuen.

1609 Oktober 20. Martin Nitske, Murmester, har færdiggjort noget Arbejde paa Badstuen.

1612 December 13. faar Mikkel Mortensen Betaling for den Badstue i Haven, han haver anstrøget.

1613 Oktober 2. leverer J. Henriksens Enke en »Vandsten« til Badstuen.

1608 April 9. og Juli 14. males »det Hus paa Volden«.

1610 Juni 26., Mikkel Henningsen, Graver, har arbejdet 24 Søgndage i Haven paa Udgravning, som det synes til en Dam.

1613 Maj 23. Anders Nielsen, Graver, har arbejdet 39 Søgnedage i Haven, vistnok paa Udgravningen af den store firkantede Dam paa Vestsiden af »det blaa Hus«. — Udgravningen af denne Dam forekommer ikke specificeret i Rgskbrne. Men denne Post under 23. Mai tør antages at vedrøre den nævnte

Dam, over hvilken der i September 1615 var lagt en Bro, som da blev malet. (Se Henvisn. 12.)

[21]) 1606 December. Stakit til Rundeler hugges. Rgskb. fol. 506.

[22]) Uddrag af Rentemester-Regnskaberne vedr. Opførelsen af Urtegaardsmandens, Destillererens og Apotekerens Huse.

1608 April 22. sluttes Kontrakt med Jacob (Johan?) Henriksen om for 120 Dlr. at flytte et Hus fra Københavns Slot til den nye Lysthave, hvor det igen skal opsættes og mures mellem Stolperne med en Kælder under, i hvilket Hus Urtegaardsmanden skal have sin Værelse. (Friis S. 45.)

September 30. betales J. Henriksen for Murarbejdet paa en grundmuret Kælder og en dobbelt Skorsten i dette Hus. (Friis S. 45).

Mai 22.—September 11. har en Del Tømmermænd arbejdet paa Spær og Bjælker »til det nye Lysthus (!)«, som »kgl. Majst. naadigst haver ladet forordne Hans Kønning, Urtegaardsmand, til sin Værelse«.

September 24. leverer Hans Thollesen, Snedker, 18 nye Vindueskarme til Gartnerens (!) Hus. (Friis S. 45).

Oktober lægger Mureren tre Gulve. (Friis S. 45).

1609 Marts 12. til April 29. arbejder Tømmermænd paa dette Hus.

Marts 29. leveres 1400 Tagsten til dette Hus.

Mai 14. opmures der en Skorsten og en Bagerovn samt indmures en Bryggerkedel, 8 Fag Tag skælnes og 78 Tavler mures mellem Stolperne, (af hvilke Poster synes at fremgaa, at Huset i Marts 1609 er bleven udvidet ved Tilbygning).

Juli 16. fortinges m. Niels Jacobsen, Murmester, at han skal opmure udi et Hus (i samme Kontrakt hedder det senere: »udi et af de Huse«), som Apotekeren skal have sin Værelse udi, tvende Skorstene samt Skillerum og Gavle, som Behov gøres.

September og Oktober spækkes Væggene og slages Loftet med Ler, og der hugges Stenbro.

1610 April 7. Niels Jacobsen har med sine Folk arbejdet paa det Hus, som Peter Paynck skal have sin Værelse udi.

September 30. Jacob Hansen har skelnet Taget, forhøjet en Skorsten og lagt nogle Gulve i Peter Paynck, Destillerers Hus.

1611 Marts 3. Till Deckenberge har gjort et Skab m. adskillige Rum udi til Peter Paynck, item to Hakkebænke og en Sylle.

1614 Maj 1. Hans Ridder, Kandestøber, har gjort en Del Instrumenter udi kgl. Majst.s Destillerhus.

1617 September 29. betales der for Murarbejde »paa Huse, som Peter Paynck og Robbert Urtegaardsmand skal have deres Værelse udi. Friis S. 46. Af Kortet 1649 fremgaar det, at Destillerer, Apoteker og Gartner bor i samme Hus, omtrent paa Hjørnet af Gotersgade og Østervold).

December 22. leverer Hans Wegner, Snedker, Vindueskarme i Destiller- og Apotekerhuset. Friis S. 46.

1618 Februar 12. Hans Wegner har lavet et stort nyt Skab til Destillerhuset. Friis S. 46.

Februar 20. afbrydes en Skorsten i samme Hus.

Februar 21. En Ovn sættes op i Destillerhuset.

Mai 10. Simon Simonsen, Murmester, har muret 22 Destillerovne op for Peter Paynck.

August 3. betales Hans Wegner for et stort nyt Skab med 72 Skuffelæddiker udi Apotekerens Lossemente. Friis S. 46.

August 28. betales Lorenz Steenwinkel for to Mortere, den ene af Thudtzsten, den anden af Marmorsten, samt en »Gødtsten« af gullandsk Sten til Peter Gagelmand, kgl. Majst.s Apoteker i Haven. Friis S. 46.

November 27. Peter de Meier, Maler, stafferer og stryger ovennævnte store Skab. Friis S. 46.

[23]) Rtmstrgskb. 1610.

[24]) Uddrag af Rentemester-Regnskaberne vedrørende de mindre Lysthuse m. m. i Kongens Have. **1607** April 18. Johan Brockmann, Stenhugger, betales for hugne Sten, han skal levere til det lidet Lysthus i kgl. Majst.s Have. Mai og Juni betales Tømmermænd for Arbeide paa Tømmerværk paa et lidet Lysthus og paa de smaa Lysthuse i Haven. **1608** April 9. Helle Torbensen betales for at male det trinde murede Hus (det »lidet Hus« i ovenstaaende Poster) og det Hus paa Volden (nemlig et lille Trælysthus paa Volden ved det blaa Hus).

Juli 14. Samme betales for at male det trinde Hus grønt og det paa Volden graat »i Stenværk«.

1609 Juli 1. Hans Andersen og Anders Torkilssøn, Tømmermænd, faar deres bevilgede og fortjente Arbejdsløn for fire smaa Lysthuse, de har hugget og opsat, 5 Mark Danske for hvert.

August 7. Samme for to smaa Lysthuse som de foregaaende.

[25]) Tagebuch Christians des jüngern, Fürst zu Anhalt. Leipzig 1858, under 1623, Martz 4. [26]) Rtmstrgskb. 1610 Mai 6., 27. fol. 580. Udgiftsposterne under Juni 17., Juli 15., Aug. 12. og 26. synes ogsaa at vedrøre dette Arbejde. [27]) Friis S. 47. [28]) 1606 Oktbr. 4. Friis S. 44. [29]) 1607 Juli 24. [30]) 1609 Juni 3. [31]) 1615. Friis S. 47. [32]) 1606 Oktober 29. fik Erik Laursen Betaling for et Fuglehus, han havde stenet i Haven. Rgskb. fol. 54. — Oktober—Mai 1607 betales Tømmermænd for Arbejde paa Fuglehuset. fol. 502, 504. Friis S. 43. Februar. En Kakkelovn sættes op i Fuglehuset.

[33]) Uddrag af Regnskaberne vedr. Billedhuggerarbejderne i Haven.

1613 December 1. fol. 574.

1621 November 16. betales Reinhold Thim, Kontrafejer, for ni Billeder, han med sin egen Farve har anstrøget og malet, hvilke ni Billeder Peter Gravile, kgl. Majst.s Pousserer, har gjort.

Om Kongens Statue i Haven se John Olufsen Bøsseskytte, ved Clausen og Rist. S. 55.

1620 Septbr. 30. betales Snedker Henrik Lagemann for seks Brystbilleder, han har skaaret for kgl. Majst. t. Lysthaven.

1624 Mai 28. Morten Paaske, Maler, stryger et Rigsæble nede i Haven.

[34]) August. Portalerne se Rgsk. under Stenhuggere: **1607** Marts 9.—**1609** Mai 31., Juni 24., Oktober 21. **1611** Juli 1., August 8., **1613** Oktober 20.,

1618 April 20., Mai 2., November 10., **1619** August 1. [35]) Anførte Værk S. 21. [36]) Sstds. Tab. 18.

III (Side 28—112).

[1]) Anecd. o. P. II. 21. [2]) Feldborg: Denmark delineated S.S. 49, 88. [3]) vistnok efter Kennet: Complete History of England II. 685. [4]) Nichol's Progress of James I., II. 69. [5]) Se A Vindication o. s. v. S. 123.

[6]) Uddrag af Rentemester-Regnskaberne vedr. Opførelsen af det store Lysthus i Haven, fra 1624 kaldet Rosenborg, ordnede efter Tidsfølgen. Se Friis S. 22—49.

1608 Marts 25.—Juli 3. betales Tømmermænd for Arbejde paa Spær og Bjælker til det nye Lysthus i kgl. Majst.s Have.

April 11.—August 8. betales Murmænd, Kalkslagere og Plidtzkarle for Arbejde paa det nye Lysthus, kgl. Majst. lader af Grunden opmure. Friis S. 14.

Mai 9. og senere købes der Materiale til det nye Lysthus. Friis S. 14.

Juni 11.—August 20. Joh. Henriksen, Stenhugger, leverer Arbejde til det nye Lysthus, kgl. Majst. selver naadigst haver forordnet at lade opmure.

Juni 16. betales Vilhelm Korffer, Kalksnider, for »et af de Gemakker udi det nye Hus, Hs. Majst. selver nu senesten af Grunden haver funderet og ladet opmure, forn.te Kalksnider underdan. haver forfærdiget med udskaaret Kalksniderarbejde efter hosliggende Fortegnelses Formælding, som af kgl. Majst. selver med egen Haand er underskreven«. Friis S. 15.

Juni 19.—Juli 3. betales Tømmermænd for Arbejde paa det nye Lysthus. Friis S. 14.

Juni 27. betales Vilhelm Korffer for alle de Gemakker i det nye Hus, Kongen nu senesten har ladet opmure. Friis S. 15.

Juni 29. Helle Torbensen betales bl. a. for en Vindeltrappe at male graa.

1609 Juli 14.—August 18. Skiferdækker Frans Hansen tækker og overklæder det Hus, kgl. Majst. lader opsætte, med Skifersten. Friis S. 14—15.

Juli 18. Fortingning m. Helle Torbensen, Maler, om at male i det Hus, kgl. Majst. selver nu senesten haver ladet fundere, 8 Døre og 23 Vindueskarme i grøn Oliefarve baade uden og inden, 3 Skorstene (Kaminer) i graa, Trapperne og Listerne neden omkring i den nederste Stue grønne, ovenpaa: Salen at staffere med Guld og Farve, ligesaa 2 Karnapper sstds. Friis S. 15.

August 28. til Oktober 8. har 4 Murmestre, 2 Kalkslagere og 2 Pligtskarle arbejdet paa det nye Galleri, som kommer at staa paa begge Enderne af det store Hus i Haven (d. v. s. paa hver sin Ende af det store Hus. (Friis S. 13).

Stenhugger Johan Brockmann leverer til forskellige Tider en Mængde hugne Sten til Vinduer, Lister og Friser til kgl. Majst.s Behov.

November 3.—December 23. 4 Kalkslagere slaar Kalk.

1610 Februar 16.—Juli 13. Jakob Menssen, boende i Kongens Lyngby, betales for graa Feltsten til Bygn. i kgl. Majst.s Lysthave.

Marts 17. Fortinging m. Bertel Lange, Bygmester, at han skal lade sig bruge paa kgl. Majst.s Bygninger og dermed have Indseende. Han lønnes med 1 Rdlr. daglig fra Midfaste til Mortensdag.

Marts 17.—21. har en Del Tømmermænd hugget Bøgepæle til Slyngværk.

Mai 30. Breide Rantzau, Statholder, fortinger paa Kongens Vegne med Grundgraverne Valentin og Melchior Spangenberg om Udgravning af Grunden. Arbejdet paabegyndes Juni 2. og synes afsluttet Oktober 26.

November 10. En Skorsten er opmuret i det nye Hus uden for kgl. Majst.s det store Hus, hvor Drabanterne skal holde Vagt.

1612 Mai 31. og senere. Der arbejder Tømmermænd paa det nye Hus i Haven.

Juni 28.—Februar 7. 1613 Der arbejder Tømmermænd paa Lønporten gennem Volden v. Katten (d. e. den højeste Del af Volden).

1613 Marts 27.—November 19. arbejdes der af Murere — fra 3 til 13 Murmestre, 4 Kalkslagere og 3 til 15 Pligtskarle — »paa det Hus, kgl. Majst. naadigst lader opbygge til det store nye Hus«.

April 18. og Aaret ud arbejdes der sstds. af Tømmerfolk.

Mai 2.—April 23. 1614 leverer Joh. Brockmann hugne Sten bl. a. »til det nye Hus, kgl. Majst. naadigst vil lade opmure næst til det store Hus i Haven«.

Juni 4. Fortingn. m. Serfoes Berendz, Graver, om Graven omkring det store Hus at grave. Friis S. 40. Han synes at være afbetalt Septbr. 8. s. A. Arbejdet var dog ikke fuldført, men blev fortsat af Joest Spangenberg og Anders Nielsen og fuldendt inden 1614 Oktober 22., da de fik udbetalt Rest paa deres Tilgodehavende.

1614 Marts 7.—April 30. 1615 arbejder der Tømmerfolk hos Mester Vilh. Kragen i Haven, til Dels paa det nye Hus.

Marts 20.—December 11. arbejdes der paa ny af Murere paa »det Hus, kgl. Majst. naadigst lader opmure til det store Hus« med omtrent samme Mandskab som tidligere. En Del Kvinder gør Arbejde som Pligtsfolk.

April 17. og senere arbejdes der »paa den Mur, kgl. Majst. naadigst lader opføre til det store Hus«.

Mai 4. Breide Rantzau gør Fortingn. med Morten Sørensen, Murmester, om at opmure en Kam og Dæmning ved Lønporten, fra Volden uden Byen og tvært over Graven, 64 Alen lang og 9 Alen høj, for 600 Dlr. fol. 440. — Arbejdet afsluttet Marts 1615.

August 31. Breide Rantzau fortinger m. Lorenz Cornelissen, Voldmester, om at opsætte et Stykke Vold paa den ene Side ved det nye Hus, $28^1/_2$ Rode lang og 5 sjællandske Alen høj, for 200 Dlr. Arbejdet færdigt December 28. Friis S. 40.

August 14.—Marts 9. 1615 er en Del Snedkersvende (i Reglen 6) beskæftigede hos Mester Gregers Greus paa Kbhvn.s Slot »paa det Arbejde, kgl. Majst. lader gøre og forfærdige til det nye Hus i Haven«. fol. 416, 421.

September 28. og Oktober 21. Oluf Nielsen, Drejer, betales for 37 + 53 store Piller til »det Galleri paa det nye Hus«, for hver Pille 12 Skill. fol. 415-416.

December 30. Bertel Christensen, Murmester, har arbejdet 7 Dage i det store Hus. fol. 467.

1615 Februar 26. Fortingn. m. Hans Reemann, Brøndmester, om at hugge to Spidser paa den ene Side af det store, nye Hus for 700 Dlr. og i lige Maade hugge, oprejse og forfærdige en Spids paa den store Vindeltrappe, d. e. paa Taarnet til den store Vindeltrappe, for 480 Dlr.

Marts 3. Laurits Thomsen Krøjer, Afbetaling for 28 Vindueskarme à 1 Dlr., 2 halve Vinduesbuer à 1 Ort, saa og 10 Buer à 8 Sk. til det store, nye Hus.

Marts 14.—August 18. Valentin Dresler betales 400 Dlr. for fem Gemakker og en Forgang udi det store, nye Hus i kgl. Majst.s Lysthave her uden for Kbhvn. og udi Badstuen samt og for tvende Hvælvinger i det blaa Hus udi forn.te Lysthave. 1614 fol 401 og 1615 fol. 339.

Marts 19.—Oktober 27. arbejdes der af Murere paa det store, nye Hus. Arbejdet paa det store Taarn, der nævnes første Gang Juni 25 (fol. 399) — »det nye Taarn op til det store Hus«, »det Taarn, kgl. Majst. lader opmure til det store, nye Hus«. Arbejdsstyrken midsommers er 10 Murmestre à 24 Skill. dagl.; 1 do. à 22 Skill.; 2 do. à 20 Skill.; 6 Kalkslagere à 11 Skill.; 10 Pligtskarle à 10 Skill. og 11 Kvinder à 8 Skill. I Efteraaret: 20 Murmestre, 18 Kalkslagere og 11 Kvinder. Paa Grund af Dagens Korthed er Daglønnen 15 à 20 Skill., 8 og 7 Skill.

Marts 31. Fortingn. m. Mikkel Nielsen, Rørmester, om at bore Render og føre Vandet fra Emdrup Sø ind i Lysthaven.

April 6. Fortingn. m. Samuel Clausen, Maler, at han for 150 Dlr. med sit eget Guld og Farve skal male, staffere og forfærdige et Døniketække udi Kalksniderarbejde i et Gemak i Lysthaven. fol. 392. Arbejdet udført Mai 24. fol. 311.

April 12.—April 30. 1616 arbejder Billedsnider Oluf Nielsen, Morten Rottner og Henrik Kramer (m. 11 Svende) hos Gregers Greus paa Kbhvn.s Slot paa det Arbejde til det nye Lysthus.

Mai 8. Fortingn. m. Jørgen Drycker, Voldmester, om paa egen Bekostning at grave, opsætte og forfærdige tvende Rundeler og Volden derimellem omkring (!) det store, nye Hus for 2000 Dlr. fol. 454. Arbejdet synes udført 1616, 22. November.

1615 Mai—Mai 1616. Hans Brockmann og Jokum Perlenberg leverer hugne Sten og kløvede Kampesten til kgl. Majst.s Bygnings Behov i Haven.

Juli 4.—August 29. betales Mikkel Nielsen, »Rendemester«, for at bore og nedlægge Render fra Emdrup Sø til Lysthaven.

Juli 24.—November 22. maler og stafferer Samuel Clausen Snedkerværket (»Panelværket« fol 314, 315) og en Skorsten i et af Værelserne og afbetales m. 100 Dlr.

September—April 1616, Rasmus Kolding, Tømrer, opsætter et Plankeværk, som var blæst om, og tilklæder de tvende Taarne paa den østre Side, »som Spir udi Fremtiden skal opsættes paa«.

Oktober 2.—April 15. 1616 tækker Skiferdækkeren Baltzer Berner med Skifersten det store, nye Hus samt de tvende Taarne derhos.

November 26.—December 12. opsætter 4 Murmestre, 1 Kalkslager og 1 Pligtskarl nogle »Billeder«, d. e. Statuer, i kgl. Majst.s Lysthave.

December 19.—Februar 22. 1616 maler og stafferer Samuel Clausen kgl. Majst.s Sengekammer med hans eget Guld og Farve for 40 Dlr. fol. 317.

1616 Februar 21.—Oktober 27. arbejder Murerne paa det store, nye Hus. Indtil midsommers har der været 16 Mestre, 6 Kalkslagere og 9 Pligtskarle i Gang med Murarbejde paa Hovedbygn. og paa Porten. Fra Juli synes der kun at arbejde et Par Mand paa Hovedbygn.

Marts 14. Jørgen Markuorsen arbejder i Badstuen.

Marts—April. Samuel Clausen maler og stafferer i Porten uden for Lysthaven (vel: uden for Lysthuset i L.).

Marts 30. Hans Ridder, Kandestøber, leverer Arbejde til den Badstue i det nye Hus. fol. 432.

April 14.—April 6. 1617. Murerarbejde paa Lønporten.

April 28.—April 19. 1618. Rasmus Kolding m. sine Tømrere arbejder i Haven og andetsteds.

April 28.—Oktober 27. Billedsnider Henrik Tømmermand arbejder med 9 Snedker- og Drejersvende hos Hofsnedker Gregers Greus paa Kbhvn.s Slot paa det Arbejde til kgl. Majst.s nye Lysthus i Haven. 22. Septbr. hedder det, at Willum Moer kort tilforn er bleven antaget som Hofsnedker.

April 30. Joch. Perlenberg, boendes paa Amager, leverer hugne Sten til Kammen v. Lønporten.

Juni 17. Oluf Nielsen, Drejer, betales for 60 Piller, han har drejet til det store, nye Hus, for hver Pille 4 Skill.

Juli 19. Corvinianus Saur faar 2 Rosenobler til at forgylde den mellemste af de trende Knapper, som kommer at sidde paa et af de tre Taarne paa det store, nye Hus i Haven. fol. 334.

August 4.—November 12. har Mikkel Mortensen, Maler, m. Svend og Dreng arbejdet i det nye Lysthus.

August 14. Hans Reemann afbetales for Spirene paa de smaa Taarne, se 1615 Februar 26. fol. 447.

September 22.—September 29. 1618. En Del Snedkersvende arbejder hos Willum Mohr (!) paa det Panelværk, kgl. Majst. lader gøre udi det nye Hus.

September 28. har Samuel Clausen, Maler, og hans Svende arbejdet 12 Søgnedage i Lysthuset.

November 12. Givet Valentin Dresler, Kalksnider, Betaling for 4 Sk ℔ ½ L ℔ Uld, som blev brugt til Dønikeværket paa Ibstrup og i Lysthaven.

November 16. Valentin Dresler, Kalksnider, 12 Dlr. for Arbejde paa det store, nye Hus i Lysthaven.

1617 Januar 28.—Juni 18. To Murmestre m. Kalkslagere og Pligtsfolk har arbejdet i Lysthaven og paa den nye Lønport.

Februar 6.—April 4. Fire Malere og to Drenge har arbejdet paa »den gamle Sal« i det store, nye Hus i Haven.

Marts 7. Samuel Clausen betales 80 Dlr. for at have malet og stafferet m. hans eget Guld og Farve »et Skriverkammer med Tækket under Loftet og Pernillet udi det store, nye Hus«.

Marts 11. Jacob Fick, Stenhugger, har arbejdet 8 Dage ved Akselen paa Vindebroen foran Porten.

Marts 27. fortinges m. Jørgen Boumann, Snedker, om paa egen Kost at forfærdige en Vindeltrappe af Træ i det store, nye Hus, for 150 Dlr.

April 5. Stats Otto, Billedsnider, betales for seks Engle til en Seng i det store, nye Lysthus.

April 19. Afregning m. Corvinianus Saur paa Forgyldning af en Kobberfløj m. trende Kugler til det lange Taarn (Arbejdsløn 20 Dlr.) samt for et Kobbersprinkelværk (150 Dlr.), som kommer at stande uden for den Jærnovn i den ny Badstue, hvilket han haver forgyldt, samt en Messinghane (3 Dlr.) i Badstuen, han ligeledes haver forgyldt, — alt m. Kongens Guld.

Mai 19. Hermann Rollfink betales for 964 ølandske Fliser til Rosenborg og Huset paa det nye Torv til Gulve.

Juni 11. Samuel Clausen har anstrøget en Del Billeder ved det store, nye Hus.

Juni 28. Fortinges m. Lorenz Steenwinkel om at hugge og opsætte en Brønd af gullandske Bloksten ved det store, nye Hus.

Juli—Oktober arbejdes der paa Skansen ved Lønporten.

August 16. Jacob Jacobsen, Stenhugger, har i 6 Dage arbejdet paa den yderste Vindebro for Lysthaven.

August 17. og Septbr. 28. er der malet paa de tre nye Vinduer for Badstuen.

September 28. Der mures paa den Mur for Enden af Lønporten.

November 11. Frants Cleyn for »nogen Historie og ellers en Del adskilligt Arbejde«, han har malet og stafferet i det store, nye Hus saa vel som og i et Kammer udi Porten.

November 23. Jørgen Markuorsen, Kandestøber, afbetales for 50 Dages Arbejde i begge Badstuer i Lysthaven.

November 25. Jørgen Kandestøber betales for en Kumme og en Stol, han har støbt og forfærdiget i Badstuen i det store, nye Hus.

1618 Januar 25. Samuel Clausen betales for 9 Rammer, han har stafferet, som kommer til det Panelværk i kgl. Majst.s Lysthave.

Januar 28. Christen Olufsen, Maler, har i 32 Dage hjulpet kgl. Majst.s Maler Søren Kiær at rive Farve og sætte Grund paa 4 store Duge, som kommer at sidde udi det øverste Loft udi Lysthaven. fol. 465.

Februar 21. Pottemager Lyder Staes har sat en Ovn op i Badstuen.

Mai 2. Lorenz Grøsner, Billedhugger, arbejder paa store Billeder til kgl. Majst.s Behov.

Mai 2. Lorenz Steenwinkel har paataget sig for 500 Dlr. »at ophugge og fuldforfærdige en Brønd i Lysthaven«.

Mai 24.—August 16. Morten Køge, Murmester, nedbryder »det Vaskerhus og Porthus i kgl. Majst.s Lysthave og opmurer det igen«. (Se Chr. IV.s Skrivekal. 1618 Marts 7.)

Mai 29.—April 12. 1619. Valentin Dresler døniker og stafferer Loftet i den store Sal udi Kalksniderarbejde for 1200 Dlr.

September 19. Hans Krydtken, Kleinsmed, betales for tolv store Vinkeljærn, som Valentin Dresler har brugt paa den lange Sal.

Oktober 23. Søren Helmchis, Felbereder, har leveret 1 Sk ℔, $8^1/_2$ L ℔, 2 Skaal ℔ Kalkuld til Valentin Dresler.

1619 Januar 13. Suzanne, afg. Jørgen Boumann Snedkers, faar Betaling for tvende Postamenter at sætte Gibsbilleder paa.

Mai 11. købes der læsket Kalk til Dønikeværket i det store, nye Hus.

Mai 14. To store Spejle er købte i Holland for 100 Rdl. til kgl. Majst.s eget Kammer.

Mai 15. Frants Cleyn faar 470 Dlr. for to store Stykker »udi et fyrwercks historie och børneleegh«, han har gjort til det store, nye Hus, desligeste for kgl. Majst.s eget og den unge Herre og Prinses Kontrafejer saa og for 14 Figurer, han har tegnet paa »Graapapir« — alt til Lysthuset i Haven.

Mai 16. Der køres Græstørv til den Vold, som bliver nedtagen og igen opsat paa ny, paa den ene Side uden for det store, nye Hus.

Mai 24. Porten anstryges i Lysthaven.

Juni. Peder Lauritsen opsætter Tørv at forbedre Volden med om det store, nye Hus.

Juni. Niels Petersen vaager 16 Nætter i Haven, for Plankeværket er nedbrudt.

Juni 26.—Juli 10. 1620. Hans Jørgen Dill, Snedker, gør Willum Moors (!) Arbejde færdigt, ikke blot paa Panel, men ogsaa paa Lofter og betales derfor 300 Dlr.

August 13. Asmus Ellertsen, Dønikemester, har stafferet og fuldfærdiget det lidet blaa Hus inden Volden ved det store, nye Hus.

August 20. Oluf Drejer faar 32 Dlr. for noget Drejerarbejde til et Dække under Loftet i den vestre Ende af det store Hus i Haven. Han betales af H. J. Dill, som har paataget sig at gøre Willum Moors Arbejde færdigt.

September 11. Asmus Ellertsen, Hans Hase og Hans Røglin, Kalkslagere, arbejder m. paa den store Sal, hvilket skal afkortes i hans Mesters, Valentin Dreslers, forting. Betaling.

December 3. Der lægges Blyrør ind i Haven.

December 9. Afg. Lorenz Steenwinkels Arvinger betales for Brønden ved Lysthuset. (Se Mai 2. 1618).

December 14. Reinhold Thim, Kontrafejer, har paa Kbhvn.s Slot malet to store Stykker »efter kgl. Majst.s egen naad. Befaling«, som »siden kommer at sidde i Fyldningen under Loftet paa den store Sal i det store, nye Hus«. (Betalt 400 Dlr.)

December 23. Frants Cleyn faar 200 Dlr. for et stort, malet Stykke, saa og for 6 Figurer, han i lige Maade har gjort paa Graapapir til det store, nye Hus i Haven.

1620 April 4. Christopher Hofmann Klempner, betales for en Blikrende, han har gjort til kgl. Majst.s Badstue i Lysthaven.

April 6.—Januar 4. 1621. Da Valentin Dresler er afgaaet v. Døden, gør Asmus Ellertsen, Dønikemester, Loftet paa den store Sal færdigt m. Dønike- og Kalksniderarbejde.

April 29. Jørgen Drycker, Voldmester, skal opsætte en Rundel og en Vold paa den nørre Side her uden for Byen ved kgl. Majst.s Lysthave.

Juni 24.—Mortensdag s. A. er der arbejdet i Graven omkr. Lysthuset, hvor Tømmerfolk »paa adskillige Steder gør Stillinger af Gravene op paa Volden«.

Juni 30. Hans Jørgen Dill, Snedkermester, betales 174 Dlr. for 29 store Rammer, som kommer under Dækket paa den store Sal i det nye Lysthus. Rgsk. fol. 205.

August 20.—September 30. har en Murmester med sine Folk døniket paa Loftet i den store Sal.

Oktober 20.—Juni 13. 1621. Bertel Siiret (Sivert?), Murmester, murer en Hvælving fra Graven ved Destillerhuset ind i Haven.

November 12. Hans Jørgen Dill faar Betaling (26 Dlr. cur.) for 8 store Rammer til kgl. Majst.s Behov i Lysthaven.

November 13. Laurits Thomsen, Snedker, betales for et Kammers i det store Hus, han har »pernellet«.

November 17. Frants Cleyn betales 200 Dlr. cur. for et stort Oliefarvestykke, som kommer at sidde udi en Ramme under Loftet i den store, nye Sal.

November 25. Samuel Clausen faar 150 Dlr. cur. for et Gemak i den ene

Ende af det store, nye Lysthus, han har malet og stafferet med sit eget Guld og Farve.

December 20. Herman Tønnesen, Murmester, opsætter tre Skorstene i det store, nye Hus.

December 23. Jørgen Markuorsen leverer 9 Blyrør, som kommer at stande udi en Brønd i Lysthaven, »han haver under Hænder at skal støbe«.

1621 Januar 4. Asmus Ellertsen har stafferet og døniket fire smaa Gemakker i det store, nye Hus. — Samtidig afbetales han for Arbejdet paa Loftet under den store Sal.

Februar 19. Jørgen Eilersen, Skifertækker, har med to Svende i een Dag »udført Rullebly og opbaaret paa det store, nye Lysthus, saa og selv med fire Svende i 15 Søgnedage klædet Pillerne under Galleriet, item arbejdet paa en Vindeltrappe saa og beklædt det Lysthus paa Hjørnet med Bly«.

Marts 23. Jørgen Markuorsen, Kandestøber, betales for adskill. store og smaa Blyrør, han har nedlagt i Haven til den nye Brønd, endvidere for to store Knæer af Bly til de Render, som løber gennem Volden v. Lønporten.

Mai 31.—Juli 27. Peter de Meier »formaler og stafferer« det Gemak i den ene Ende af det store, nye Hus m. sit eget Guld og Farve.

Mai 31. og ud paa Efteraaret arbejder Jørgen Drycker paa Volden v. det store, nye Hus. Rgsk. fol. 298.

Juni 23. Hermann Tønnesen murer 4 store Skorstene op i det store, nye Hus.

Juli 8—August 19. har en Del Snedkersvende arbejdet i Lysthaven hos kgl. Majst.s Hofsnedker Anthoni Meiding fra Augsburg.

Juli 12. Frants Cleyn faar 83 Dlr. 32 Skill. (= 100 Dlr. curant) for et stort Kunststykke, han har under Hænder til Loftet i den store Sal i det store, nye Hus.

1621 Juli 26. »Givet Lydemand von Ganndersen, Kalksnider, for 29 Fag udi Rammer, som kommer at sidde udi Hvælvingen udi den store Sal, $43^1/_2$ Dlr. (à 96 Skill.) for hvert Fag 9 Mark dansk, slet Mynt.«

August 20. To Murere arbejder hos Peiter Greuffeldt (!) Posserer, udi kgl. Majst.s Have.

August 25.—Mai 14. 1622. Peter de Meier forgylder og stafferer m. sit eget Guld og Farve »et lidet Gemak næst op til den store Sal«. Afbetales m. 350 Dlr.

August 25. Reinhold Thim faar $156^1/_2$ Dlr. 16 Skill. for et stort Stykke Malværk til Loftet under den store Sal.

September 28. Frants Cleyn faar 200 Dlr. for et stort Stykke Malværk, som kommer at sidde under Hvælvingen udi den store Sal.

1622 April 15. Frants Cleyn faar 100 Dlr. cur. for et stort malet Stykke til Loftet i den store Sal.

Juni 6. Laurids Hansen, Maler, skal anstryge og staffere en Del Gemakker.

Juni og Juli. En Del Murere har lagt Gulve af polerede Fliser.

September 29. Portnerens Hus i Lysthaven nedbrydes og sættes op et andet Sted.

Oktober 27. Der mures et Galleri op omkring den Brønd v. det store, nye Hus.

Oktober 29. Hans Steenwinkel faar paa sin Broder Mortens Vegne 100 Dlr. for et stort malet Stykke, som kommer at sidde paa den store Sal.

Oktober 31. Rasmus Eilertsen (den samme som Asmus Ellertsen?) betales

for en Karnap udi det nye, store Lysthus, han har døniket og forfærdiget under Loftet m. Kalksniderarbejde.

November 13. Peter Isaachs faar 200 Dlr. for et stort malet Stykke til Loftet.

November 20. Reinholdt Thim faar 200 Dlr. for et do. til do.

1623 Januar 31. Peter de Meier faar 200 Dlr. for Dønikeværket i den store Sal at skulle staffere m. sin egen Farve. Afbetales August 20. s. A.

April 26. Reinholdt Thim faar 200 Dlr. for et stort malet Stykke til Loftet.

Mai 8. Anders Nielsen, Maler, betales for 64 smaa malede Tavl under Loftet paa Salen.

Mai 19. Peter de Meier forgylder og stafferer 26 Rammer til Salen. 23. September har han forgyldt og stafferet 3 endnu.

Mai 19. Christopher Flach faar Betaling for at opmure en liden Brønd v. Lønporten.

Mai 31. Der lægges ølandske Fliser rundt om Slottet.

Juni 21. Ølrich Grønningen har drejet 130 Piller til det Galleri i Lysthaven. (Vandkunsten?)

September 23. Peter de Meier maler tvende Gallerier v. det store Hus.

November 5. Peter Isaachs betales for to store malede Stykker, som kommer at sidde paa Loftet.

November 15. Thomas Hansen for Brystværket (Volden) paa den søndre Side Lysthuset han skal nedtage og igen opføre i et Bjærg dersammesteds, saa og den østre Rundel ved selve Huset at nedtage og igen at opsætte.

November 19. Paulus Jerma betales for 3 store Rammer, han har forgyldt og laxeret (!) med sit eget Guld og Farve paa Salen i det store, nye Hus.

1624 Januar. Alle Gangene i den lille Lysthave lægges m. Fliser.

Februar 13. Peter Isaachsen faar 500 Dlr. for 3 store malede Stykker leverede udi kgl. Majst.s Lysthave.

Februar 26. Reinholdt Thim betales for et stort malet Stykke, opsat ved Skorstenen i Lysthuset, saa og for kgl. Majst.s eget Kontrafej 70 Dlr.

April 10. Karl Ibsen for et Vagthus at ophugge i Lysthaven.

Mai 15. Herman Tønnesen reparerer Muren paa den søndre Side af Volden v. det store, nye Hus.

Mai 24. Frederik Hosian overlægger (Gulvet i) den store Sal m. Gibs.

Juli 21. Der mures et Vandhjul udi Kobberbrønden.

Juli 21., August 13. En Maler forflikker to Gemakker og andetsteds, hvor fornødent var udi Rosenborg (!).

Juli 24.—December 11. Herman Tønnesen opsætter en Brandmur paa søndre Side af det store, nye Hus. (Til »en stor, tyk Mur omkring Volden imod Porten paa den søndre Side Slottet, item en anden høj, tyk Mur fra den høje Mur og til Porten, nok et andet Stykke Mur« er der medgaaet 280 000 Sten.)

Juli 24.—August 18. Samme opmurer en Brønd.

September 20.—December 3. mures der paa et Vagthus ud til Broen.

1625 Juni 23. leveres der 39 Par Hængsler og Kroge til Tagvinduer paa det store, nye Hus.

August 31. Morten Paaske har malet en stor Port i Gangen v. kgl. Majst.s Gemak, samt Panelet og Listerne, saa vel som 8 Fjælevinduer i Taarnet med Stykkerne. (d. e. Kanonerne).

1626 Juli 28. Herman Tønnesen har opmuret $3^1/_2$ Pille under den Bro, som ganger fra Rosenborg udi kgl. Majst.s Lysthave. For hver Pille 8 Dlr.

September 2. Søren Nielsen, Tømmermand, betales for en »Thougbro« (Bro til at vippe op med et enkelt Tov?), han har gjort og forfærdiget fra Rosenborg over Graven udi Lysthaven.

September 19. Herman Tønnesen betales for en Hvælving, han har nedbrudt og igen opmuret udi Lysthaven, saa og for en huggen Stenbue, han har opmuret.

September 26. Peter de Meier betales for en Bro bag Huset i kgl. Majst.s Lysthave, han har anstrøget m. rød Oliefarve.

1631 December—Januar 1632. Hans Jørgen Rittel har døniket et kgl. Majst.s Gemak efter Hans Steenwinkel »Bygningstilsynsmands Seddel Lydende«, — betales m. $78^1/_2$ Dlr. 12 Skill.

1632 April 4. Willum Hornboldt faar 80 enk. Dlr. for en Seng paa Rosenborg, han har forgyldt og stafferet. fol. 210. Samme faar under samme Dato 36 Dlr. for Malerarbejde paa Rosenborg.

Mai 5. Søren Pedersen, Tømmermand, har ophugget en Lønport og klædet den med Planker paa Siderne og ovenpaa, udi Volden. Ligeledes en Port i Lysthaven fra Smedien t. Vaskerhuset.

Mai 15. Laurits Hansen, Tømmermand, har forfærdiget et Bulværk i Haven.

September 4. begynder Jørgen Thimand, Murermester, Arbejdet paa den store nye Vindeltrappe paa Rosenborg.

1633 Februar 13. Der rejses Egeplanker mellem Lønporten og Lysthaven med 3 nye Porte og 2 Døre.

Februar 19. skriver Kongen til Rentemestrene at tilholde Holmens Maler, at Panelværket i Kongens daglige Stue paa Rosenborg skal renses for det Støv, derpaa kommen er, imidlertid der blev bygget, og fernisseres samt »Malværket igen at forfriske«.

Juni—November 1634 har Bertel Møller, Snedker, lavet en Trompeterstol udi den lange Sal m. en Parnel til Trappen og en indfattet Dør med Karm af Egetømmer, som de gaar ind paa Trompeterstolen fra Rundelen. Paa samme Rundel gjort tre Vindueskarme af Eg og ellers adskilligt mere Arbejde. Betales først 1636 Oktober 22.

1634 Februar 10. og senere arbejder Johan Groszmann paa Stentrappen til Rosenborg. (Februar 28. ønsker Kongen at vide, hvor nær man er med den nye Trappe.)

Juni 2. Peder Hansen, Tømrer, laver en ny Trappe paa Rosenborg (vistnok Trætrappen i det søndre Taarnkammer ved Siden af Riddersalen, ad hvilken Trappe Musikanterne skulde gaa op til Taarnkammeret ovenover og derfra ind til Trompeterstolen. (Den ses endnu paa Thura's Plan.)

Juni 24. skriver Kongen til sin Smed: »Der er brudt et langt Hul op under Loftet paa Enden af den store Sal henimod Køkkenet, inden for hvilket Hul er sat en Hoben Bænke; for samme Bænke er forordnet en Dør, hvilken Dør Mester Anders skal saa snart muligt beslaa og Laasen dertil gøre til den lange Hovednøgle«.

Juli 22. Jørgen Thimand nedbryder den store Mur omkring den lille Lysthave og lægger 2356 Alen Fliser i Gangene.

Juli. En ny Bro laves ved Lønporten, 104 Alen lang.

December 19. Givet Carl Ibsen, Tømmermand, hans fortjente Arbejdsløn 28 Rdlr. for to nye Lofter, han har tilhugget af Egeplanker og lagt paa den Gang over det store Hus og ved Vindeltrappen, som indgaar til Løngangen paa Rosenborg. Desligeste indlagt fire Bjælker paa den store Sal o. a. m.

1635 Januar 17. 80 Rækstolper à 16 Al. sættes op ved Vaskerhuset til at trække Snore paa.

Oktober 3. Jørgen Thimand afbetales for »en stor Vindeltrappe m. des Tilbehøring, han af ny har opmuret af Grunden paa Rosenborg . . . saa vel det store Hus ved Navn Rosenborg han rundt omkring har repareret. (Se 1632 September 4.)

1636 Januar 27. Hans Pildtz, Tømmermand, indlægger Bjælker paa kgl. Majst.s Gemak.

Februar 12. »Loftet i Vinterstuen«, skriver Kongen i Br. af denne Dato, »skal dønikes saaledes som det først var, eftersom Sengekammeret derhos udviser. De sorte og hvide Sten der ovenover skal tillige optages og poleres saa og igen lægges.«

Mai 3. Hans Jørgen Rittel og Valentin Jeger betales for kgl. Majst.s det store Gemak, de under Loftet uddøniket haver.

Juni 30. Evert Thiell, Stenhugger, faar sin fortjente Løn for 33 Vindueskarme, han har hugget Huller i, som Stabeler, Spunding og Kroge er bleven indstøbt i, paa Rosenborg.

September 17. Hans Pildtz, Tømmermand, faar sin fortjente Løn for »det ganske Loft udi kgl. Majst.s det underste Gemak paa Rosenborg, han haver nedtaget og igen lagt et nyt Loft af 20 Alens Tømmer Bjælke hos Bjælke«.

December 8. Søren Nielsen, Tømmermand, betales for en ny Bro over Graven, som gaar fra Rosenborg til Peblingesøen.

December 17. Tønnes Mønstri, Stenhugger, faar sin fortjente Løn for 456½ Alen Fliser, »han haver blankpoleret for kgl. Majst., som er lagt udi Gulv i Hs. Majst.s Gemak og udi det forgyldte Gemak paa Rosenborg, desligeste for han haver hjulpen Murmesteren den Tid, den store Allebast Skorsten blev nedtagen og igen opsat paa forn.te Rosenborg«.

1640 August 11. skriver Kongen til Rentemestrene, at der skal forfærdiges et Vagthus uden for Broen paa Rosenborg.

1646 August 20. Til den Smælteovn, som blev bygget i Kongens Have medgik:

September	4.	Mursten	15 000	Stkr.	Kalk	10	Læst.
—	20.	—	10 000	—	—	6	—
Oktober	13.	—	16 000	—	—	10	—
—	19.	—	3 000	—	—	2	—

(Denne Udgiftspost findes i Gammel Registr. Afregn. I).

[7]) C. Bruun: Frederik Rostgaard og hans Samtid. [8]) Philip Hainhofer: Raiss von Eystett nachhero München im May 1611; Furttenbach: Neves Itinerarium Italiae 1627. S. 133. [9]) Eiler Nystrøm i Dsk. Magazin 5 R. VI. 225, Rtm. Rgskb. 1608 August 15. (fol. 511). Givet Jonas Charisius Dr. 362½ Dlr. for 18 Stkr. flandersk Malværk, som Skipper Helle Thiisen havde med i to store Kister fra Amsterdam. — Tre Malerier paa Skabsdørene, som forestiller en Venus-, en Bachus- og en Ceresdyrkelse, er efter Oplysning af Kunstmuseets Direktør

Hr. Karl Madsen malede af Louis van Brüssel. [10]) Historisk Tidsskr. 6 R. IV. S. 712—721. (Se iøvrigt Henvisning Nr. 18). Naar Ogier (S. 98) meddeler, at den Vinde, som Kongen brugte til at vinde Slotsbroen op og ned med, stod i hans Sovekammer, følger deraf, at Christian IV. en Tid har brugt sin Forstue, hvor Vinden bevislig stod, til Sovekammer, hvilket ogsaa fremgaar af Udtryk i Resens Atlas I. 506, at Kongen fra sin Seng kunde lade Broen gaa op og ned. Der synes ogsaa at gøres Forskel paa Kongens og Fru Vibekes Sovekammer. Spørgsmaalet bliver da, om Christian IV. er død her i denne Stue, hvor Balsameringen af hans Lig og hans castrum doloris synes at have fundet Sted. Hans Rostgaard, der vidste god Besked, bruger i sin Tegnebog (Danske Magas. 3 R. I. S. 259) det tvetydige Udtryk, at Kongen døde i Vintergemak, hvilket kan betyde Stueetagen i Almindelighed, og hans daglige Opholdsværelse, Arbejdsværelset, i Særdeleshed. Pontoppidans langt senere Udtalelse (1760) Orig. Hafn. S. 269, at han døde i et lidet Gemak paa nordre Side, er sandsynligvis Kilden til Fablen om, at Christian IV. døde i Taarnkammeret. [11]) Metalrøret viste lodret op og ned i Murværket. Forfatteren lod et Stykke bryde ud, som findes paa Slottet; det maaler 470 mm. i Diameter med 70 mm. tykke Vægge og en Rørvidde paa 330 mm. [12]) Will. Hornbolt, Malerregnskab, R. A. Afregninger XII. 6. 1. Nr. 5, 1648 Marts 2.: Oven ved Hertug Frederiks Gemak, Forstuen, Dørene med Oliefarve sort og rødt om Væggene og Dønikeværket hvidt gjort og Traillеværket med Vindueskarmene med Oliefarve sort anstrøgen og neden omkring med sorte Lister, derfor 3 Rdl. 1649 Marts 14.: For Glaskammeret en Dør med Karmen med Oliefarve rødt anstrøgen. End for (ɔ: foran) det store Gemak, med Lønen og Vindeltrappen (ɔ: Gangen m. Vindeltrappen i den tidligere »Hemmelighed« ved Taarnet, se S. 35 Nr. 7, foran det store Gemak, nemlig Rosen) trævis anstrøgen og de Gadderi Piller imellem begge Gemakker (neml. S. 36 Nr. 1 og 10) med Oliefarve rødt anstrøgen, derfor 5 Rdl. Sammes Regnskab. R. A. Afregn. XII. 6. 3. Nr. 3. 1654 April 17.: Nok i det røde Lossement*) (S. 35 Nr. 1) alle Skilderierne aftoet og renseret og i Vinduerne med Oliefarve rødt og blaat udbedret. Oven omkring paa Muren en graa Liste gjort, neden omkring ogsaa en graa Liste gjort. To Døre med Oliefarve rødt anstrøgen paa begge Sider, et Skab med rødt og blaat gjort. Paa Skorstenen ogsaa blaat gjort og udbedret med Farver. I det lidet Sekret (S. 35 Nr. 13.)**) omkring graat gjort og i Gangen to Døre Oliefarve rødt anstrøgen og et Portal med det Trægadderværk og Vindueskarmene alt med Olie rødt gjort. Og det Traillеværk i samme Gang med Limfarve rødt gjort. Over Døren en Spids af Durchgebrochen rødt gjort, derfor 8 Rdl. Sstds. Nr. 7: 1655 Mai 21. Hvidtet Forgemakket (ɔ: Gangen S. 35 Nr. 2) for den »Bunte Sal« og rødt malet over Dørene og anstrøget Tralværket, derfor 3 Rdl. [13]) Indskrifterne***) paa Baandene, der omslynger Obeliskerne i de to

*) Den tidligere for denne Sal henyttede Betegnelse: Forstuen ved Hertug Frederiks Gemak kunde ikke bruges efter 1648.

**) Ved den i Sommeren 1914, efter at de første seks Ark af denne Bog var trykte, foretagne Gennembrydning af Muren, viste det sig, at der fra Rosen oprindelig havde ført en Dør ind til »Hemmeligheden« Nr. 13; den paa Grundplanen S. 35 viste Dør herfra ind til Nr. 12 blev først brudt ud under Christian V.

***) De tre af disse har været Genstand for Overmalinger og Opfriskninger og deraf følgende Forvanskninger, der umuliggør deres Tydning.

Sales Loftsdekorationer er i den Bunte Sal (S. 35 Nr. 4): 1) Omnia pingwedine (!) stillent (Al Ting dryppe af Fedme!) 2) Laudabilis gratitudo accepti; i Brudesalen (S. 35, Nr. 10): 1) Musarum concinna sit harmonia nostra (Vor Samstemning være som Musernes Sang!) 2) Pomonam cereremque divam olim, conconcordiam pacemque almam cuncta superantem optatas en hortulanas 3) Regna firmat pietas (Fromhed styrker Kongedømmet.) 4) In fru: te dante colligent be: benignus est Dominus per hic et laudabilis nimis et ecce omnia bona ut gaudium vestrum sit plenum. [14]) R. A. Afregninger XII. 9. 2. Nr. 2. [15]) Det kgl. Kunst-Kammer paa Christiansborgs Slot samt Rosenborg Slots Inventarium fra højstsalig Kong Christian V.s Tid samlet v. H. Holck. S. 92. [16]) Chr. IV. eghd. Breve III. 273. [17]) Chr. IV. eghd. Breve I. 353. [18]) Det er denne Bro, som Chr. IV. ved en sindrig Mekanisme kunde lade gaa op og ned fra det nærmeste Værelse paa Slottet, nemlig hans Forstue. Prinsen af Anhalt omtaler den (S. 90—91) og senere Ogier (S. 98). Den fandtes endnu i dette Værelse i 1698 (se Holck, anførte Bog 125). Under Frederik IV. er den bleven kasseret og magasineret i det Runde Hus ved Stalden, hvorfra den blev solgt ved Auktion 1738, se Specific. paa Afgang af Inventar-Sager paa Rosenborg 1731—1744 S. 24 Nr. 5. [19]) Ved Uddybningen til Boulevardbanen i 1913 kom de stensatte Sider af denne Grøft eller rettere Kanal for Dagen. [20]) Chr. IV. eghd. Breve V. 293 og 372. [21]) Udgiverne af Chr. IV.s eghd. Breve er ved Brevet af Begyndelsen af November 1622 (I. 353) kommen til det Resultat, at de to Billeder, som staar paa et Fundament i det Kvarter, som skal opfyldes, er de af Peter Griffel i 1622 modellerede (se Friis's Saml. S. 267 og Chr. IV. eghd. Br. I. 192 og 352), af hvilke det ene er »siddendis, som holder begge Hænder paa een Fod«, det andet »et Billede af Matherie«. Dette kan næppe være rigtigt; ti da Kongen først 1. November giver Ordre til, at der skal akkorderes med Bøssestøberen om at støbe dem, kan han umuligt i et Brev, skrevet ikke fjorten Dage senere, omtale dem som staaende paa deres Fundamenter. Det synes, som om i alt Fald den ene af disse Statuer før eller senere er havnet i Haven, ti den ene »siddendes, som holder begge Hænder paa een Fod«, er vist den samme, som den der 1716 (Partikulær. Kmr. Bil 87) omtales som »det Billede, der piller Tæer«, og som i dette Aar fik en ny Fod af Sten. [22]) Vill. Hornbolts Malerregnskab R. A. Afregn. XII. 6. 3. Nr. 3. 1654 26. Maj: Omkring Linden en ganske Del Træværk med buntet Farve stafferet, derfor $4^1/_2$ Rd., samme Rgskb, Afregn XII. 6. 4. Nr. 10. 1657 April 20.: En Dør for Linden med Oliefarve rød anstrøgen, 2 ℔. [23]) Allerede under Christian III. var der indrettet en Vandkunst i København paa det Sted, der endnu bærer Navn deraf. At det var en mekanisk Indretning, ved hvilken Vandet hævedes op i den nødvendige Højde, og ikke blot en Opstuvning af Vandet i Mølledammen, ses af en kgl. Ordre af August 1539 til Lensmanden Peder Godske om at sende »Heste til den Vandkunst med Seler og Redskab, sammeledes Foder, Hø og Havre til samme Heste. Og skulle Borgmestrene selv beskikke og bekoste den Karl, som dem skal drive og røgte«. Der har altsaa været en Hestegang, uden Tvivl i Forbindelse med et Vandhjul, hvorved Vandet kunde bringes op i Højde. I 1558 paatog den sachsiske Bygmester Hans v. Diskow sig at lære Mester Lydke paa Vandmøllen »en Kunst at gøre, at man kan med to Karle eller to Okser drive Vandet saa højt op paa Slottet, som Behov gøres«. (Se Larsen: Aktstykker til Kbhvn.s Befæstnings Historie S. 96, 97, 98). I Begyndel-

sen af det følgende Aar maatte imidlertid Statholderen i København meddele Hans v. Diskow, der var paa Rejse i Sachsen (se Friis's Saml. S. 277—278), at Vandkunstneren Mester Mathias var død og havde efterladt sig en Skabelon (Model) til en Vandkunst, som ingen kunde finde ud af, hvorfor Kongen ønskede en anden Vandkunstner. Mester Mathias Møller, ogsaa kaldet Mads paa Vandkunsten, havde afløst Mester Lydke, der havde faaet sin Afsked og siden klagede over sin store Armod, »siden han var kommen af med Vandkunsten og Vandmøllen«. Se Kancell. Brb. 1566—1570 S. 169 og Kbhvn.s Dipl. I. 523 og IV. 615 og 647. En Vandkunst, som Frederik II. 1580 havde ladet indrette i København, sagtens da man ikke kunde faa Hans v. Diskow's til at virke, som den skulde, kostede ikke mindre end 3000 gl. Dlr. (Kancell. Brb. 1580—1583 S. 207). Samtidig lod han opsætte en Vandkunst i Odense, og 21. Juni 1580 spørger han, hvor meget Træ der behøves til en Kumme og tre Poster (Pumper) hertil, samt hvor meget Tømmer der behøves til en Kumme om den Post, han vil indrette paa Markedet i Odense (sstds. S. 103). I 1583 hedder det (S. 613), at Vandkunsten skal indledes baade i Bryggers og Stegers paa Kronborg. Med Ordet Vandkunst betegnes altsaa her, som ofte ellers, ikke alene Vandtaarnet eller Pumpeværket, men tillige det hele System af Rør og Ledninger. Naar Philip Hainhofer i 1617 (Baltische Studien z. d. Pommerschen Gesch. II. 123) fortæller, at Vandkunsten ved Slottet i Berlin staar op til en af Altanerne, kan det betyde enten det eller det andet. Om den Fuldkommenhed, Datidens Ingeniører havde naaet paa dette Omraade herhjemme, utvivlsomt væsentlig ved Christian IV.s Bistand, vidner Vandledningsarbejderne paa Frederiksborg, hvor Vandet ikke blot sprudlede frem i høje Straaler i det store Neptunspringvand i Forgaarden men tillige i Sølvbrønden i et af Værelserne paa 1. Sal og i Køkkenerne og endelig førtes til Krybberne i Staldene. I Paul Hentzners Itinerarium Germaniae & Galliae, Norimbergae 1629 pag. 587 sq. beskrives Vandkunsten eller Vandtaarnet i Augsburg: »Videtur qvoqve machina trusabilis, ubi per tubos plumbeos aqua in altum truditur et in qvoddam receptaculum recipitur, ex quo denique aqua per totam urbem perducitur, vulgo der Wasserthurm appellatur«. Hvad enten Vandet blev drevet til Vejrs ved et Vandhjul eller ved et Pumpeværk, maa der i en vis Højde have været anbragt en Beholder (receptaculum), hvorfra Vandet førtes ud i Ledningerne, og man fristes til at spørge sig selv, om ikke et af Lofterne i Vandmølletaarnet paa Vandkunsten har baaret den nødvendige Beholder. Af det foregaaende vil det ses, at det er urigtigt, naar Augsburgeren Conrad Eisenbürger i Donndorf: Geschichte der Erfindungen (1818) siges 1624 at have opfundet Vandtaarnet, der beskrives som »ein Wasserhaus nebst einem Rade, wodurch alle Minuten drei Eimer Wasser 100 Schuh hoch getrieben wurde«. [24]) Chr. IV. eghd. Br. I. 275. [25]) Tagebuch Christian des jüngern, Fürst zu Anhalt, Leipzig 1858. [26]) Friis's Samlinger S. 49—50. — At Hesten og Løven 1643 ved Bryllupsfestlighederne stod foran Slottet i Glückstad, fremgaar af et Digt af Præsten i Wedel Johan Rist, som er trykt i Uddrag i Neues Staatsbürg. Magasin I. p. 300 med Overskrift: »Auf das kunstreich gegossenes kupfernes Bildnisz des ringenden Löwen und Pferdes, welches vor dem königl. Hause Glückstats stehet aufgerichtet«. [27]) Alardus meddeler i Res Nordalbingicae I. p. 1969 note 61, at Frederik III. ifølge sin Gemalindes Bønner efter at være kommen paa Tronen lod Gruppen føre til København og opstille i Rosenborg Have. Se Forf.s

Artikel om Hesten og Løven i »Tilskueren« 1890. [28]) Man har tidligere gjort sig ret krampagtige Anstrengelser for at faa denne Audiens presset ind i Rammen af Rosenborgs Mure, men har kun opnaaet at ødelægge Ogiers fornøjelige og livlige Billede af et Besøg hos Christian IV. en smuk Septemberdag i Kongens Have. Kongen viser først sine Gæster det ottekantede Lysthus i Krumspringet, »et lille Lysthus, der rundt om var forsynet med Vinduer«, Stenbordet her omtales ogsaa af Fyrsten af Anhalt), og fører dem dernæst ind i det blaa Lysthus (det eneste Lysthus i Haven, hvor der fandtes en Forhal (se Bill. S. 114) eller Port, som omtales nedenfor). I en af Salene her har der, ligesom paa Lysthuset Sparepenge (se Friis's Saml. S. 219) ved Frederiksborg, været anbragt Lydhuller i Gulvet med Lemme, som ved en sindrig Mekanisme kunde aabnes mere eller mindre, saa Musikken fra det i Værelset underneden anbragte Orkester lod sig høre med større eller ringere Styrke. Da Ogier endnu nede ved Foden af Trappen hører Musikken som kommende nedenfra — han kalder den underjordisk — maa Musikanterne sandsynligvis have haft deres Plads i Kongens oprindelige Sommerstue i Kælderen. [29]) Den lærde Jesuit og Matematiker Athanasius Kircher fortæller i sin Phonurgia nova (fol. 1673) S. 111, at han i 1649 havde ladet gøre et Hørerør i Jesuiterkollegiet i Rom fra sit Værelse ned til Portneren, som gennem dette uden at forlade sin Plads ved Porten kunde give og modtage Besked, »hvilken Opfindelse havde vakt stor Opsigt og Beundring«. Christian IV. er altsaa ogsaa paa dette Omraade langt forud for sin Tid. Beretningerne om Talerør og Lyttegange (!) paa Vidskøtle, Odden, Glimminge og Vorgaard, som anføres hos Troels Lund, Folkeudg. III. S. 41 og 128, maa vist tages med noget Forbehold. [30]) Philip Hainhofer (se Note 8) Reisetagebuch 1617 i Baltische Studien z. pommerschen Geschichte II. S. 122. [31]) Furttenbach: Neves Itinerarium etc. passim. [32]) Sigvard Grubbes Dagbog i Danske Magasin 4. R. IV. Bd. [33]) Kongens Skrivekalendere passim. De fleste Steder findes samlet hos Brock, Hist. Efterretn. om Rosenborg. [34]) S. Birket Smith, Leonora Christina Grevinde Ulfeldts Historie I. S. 30 Note 101. [35]) Sstds. S. 47 Note 153 og S. 73 Note 211. [36]) Se Note 12. [37]) Dr. med. Otto Sperlings Selvbiografi v. S. Birket Smith, S. 90. [38]) Chr. IV. eghd. Breve V. 499. [39]) Danske Saml. 2 R. I. 304. [40]) Chr. IV. egh. Br. VI. 339. [41]) Danske Magasin 3 R. I. Bd. S. 258—259. [42]) Chr. IV.s eghd. Br. VI. 289. Laurits M. Hindholm, Dagbog S. 10.

IV (Side 113—159).

(Hvor ikke andet opgives, er Rigsarkivet Opbevaringsstedet for alle utrykte Kilder).

[1]) Afregn. XII. 6. 1. Nr. 5. 1649. 14. Marts. — [2]) Glarmesterregnskb.: H. 1. 2. Nr. 2. 1649: Paa den nye Trappe gjort 3 nye store Vinduer à 7 ℔. — Afregn. XII. 6. 1. Nr. 13 1649 14. Marts og Nr. 27 1649 14. Novbr. — [3]) Afregn. XII. 6. 3. Nr. 3 1653 25. Oktober: Kgl. Majst.s Natstol spanskgrønt anstrøgen, Beslaget hvidt . . . 4 ℔. — [4]) Se Overkammerjkr. Rgskb. 1680 29. Oktober: En Mand for en opfarendis Stoel fra Jorden och udi en Gang op i Hendis Majst.s Gemak 50 Rdlr. Arkitekten 1906—07 S. 252 og Leonora Christines Jammersminde, 3. Udg. S. 298. — [5]) Inventaire des merveilles du monde, rencontrées dans le palais du cardinal Mazarin, Paris 1644 in qvarto: une

chaise dans laquelle si quelqu'un s'assied, par des ressorts inconnues, tirant une corde il descend ou monte, les planchers étant percez pour cet effet. — Saint-Simon (og efter ham Havavel: Dictionnaire de l'ameublement) tillægger »l'ingénieux Villayer, un académicien qui avait plus de goût pour la mecanique que pour les lettres« Opfindelsen af Elevatoren »la chaise volante«, hvilket modsiges af A. Franklin i La vie privée d'autrefois: Les Repas S. 99 fg. Se ogsaa Tallemant de Réaux VI. 58. — [6]) Afregn. XII. 6. 3. Nr. 7. 1655. 10. Jan. — [7]) Afregn. XII. 6. 1. Nr. 13. 1649. 14. Marts. — [8]) Afregn. XII. 6. 11. Nr. 13. 1652. 2. Marts og 6. 3. Nr. 3. 1654. 26. Mai. — [9]) Afregn. XII. 6. 1. Nr. 13. 1652. 7. April. — [10]) Glarmesterrgskb. H. 1. 1. Nr. 12. 1644. — Afregn. XII. 6. 1. Nr. 13. 1649. 14. Marts. — [11]) »Rosen«, denne Betegnelse forekommer saa vidt vides ikke før 1757. Partik. Kamr. — [12]) Betegnelsen »den røde Sal« (sagtens opstaaet paa Grund af Gyldenlæderstapeterne) synes at forekomme første Gang 1644 se Afregn. 12. 9. 1. Nr. 12. 12. Mai. — 1654 bliver alle Skilderierne i »det røde Lossement« (det vil erindres, at denne Sal hang fuld af Portrætter (se S. 89 og 98)) »aftoet og renserit«, Afregn. XII. 6. 3. Nr. 3. 1654, 17. April. At den røde Sal er den nuv. Sal »Rosen« fremgaar af Udtrykket i Rgskb. (se III Henvisn. 12) om det lidet Sekret, neml. den gamle Hemmelighed bag Spejlværelset (S. 35 Nr. 13), hvorfra der endnu under Frederik III. førte en Dør ud til »Rosen«, se S. 248 anden Anmærk. — Holck: Kunstkammeret og Rosenborg 1. Opl. S. 137. Den »røde Sal«, der nævnes her, er endnu »Rosen«, men under Frederik IV. bruges denne Betegnelse indtil 1724 om den sydlige Endesal, »Brudesalen«. — [13]) Rosenborg Inventar 1718 S. 277; Slottets Arkiv. — [14]) Rosenborgs forskellige Inventarer i 1700-Tallet, sstds. — [15]) Det er uden Tvivl det »gamle Kaardekammer« (øverste Kammer i Taarnet mod Kongens Have), der forekommer i Rgskb. Afregn. XII. 9. 2. Nr. 2 under 24. Novbr. 1645 som »Røstkammeret i Taarnet«. — I 1660 slaas der derimod Lister til at hænge Spaanemaatter paa op i det »nye Rustkammer« over Regaliekammeret, og 1661 lignende Lister til »Rustkammeret over det forrige«. Afregn. XIV. 1. b. Men dette kan ikke være andet end det tidligere »Kammer v. Vægtergangen«. Afregn. IX. 4. Nr. 1. 1654. 10. Juli, hvor ogsaa Betegnelsen »Trommeterkammer« forekommer. Naar der sstds. Nr. 9 tales om »Trommeterstolen«, menes der Musikanternes Balkon i den lange Sal, som nu hyppig kaldes Dansesalen. — [16]) Maleriet S. 67 forestillende Zeus og Hera maa iflg. Dr. Francis Becket antages at være malet af Wuchters, medens de to andre skyldes Isaach Isaachsen. I nogle af Værelserne paa Hørsholm havde K. v. Mandern malet en Del Fremstillinger af Dronning Sophie Amalies Liv. — [17]) Werlauff: Om Danebrog og Danebrogsordenen. Bering Liisberg: Illustr. Tidende XXXIX Nr. 20. — [18]) Werlauff anførte Værk S. 27. Bircherods Dagbøger. — [19]) Danske Saml. 2. R. III. 3; V. 126—127, 268. Afregn. Gl. Registr. F. 22. Nr. 67. — [20]) Francis de Bray (de Bry, de Brie og Debrii, Døbenavnet skifter mellem Francis, François, Franciscus og Frans) fik Bestalling 1663 13. September som »vores marmorerer« (Bestall. Protokol 7. a. fol. 100) med en aarlig Løn af 500 Rdlr. I Overkmrjkr.s Rgskb. 1671, 21. August kaldes han »Laxserer«; bliver fri for Tiltale i en Lejermaalssag 1669, 15. Februar Sjæll. Tegn. XXVII fol. 374; maa lade sin Hustrus Lig begrave om Aftenen 1670, 14. Januar ibid fol. 595. Noget Regnskab ham vedrørende er ikke bevaret før 1670. Fra Februar 1670 til 21. August 1671, da han sidste Gang nævnes, har han »for

det Kammer i Haven hans Restans«, for »Skorstene, Kamre« og i det hele taget Arbejde i Haven modtaget i alt 978 Rdl. (Overkmrjkr. Rgsk.). Om hans Navne og sandsynligvis hans Farfar se Stanislas Lami: Dictionnaire des sculpteurs de l'école française. — Francesco Bruno »Napolitanus«, som han skriver sig paa et af ham forfærdiget Bord af Gipsmosaik, hvori et Danmarkskort, var en af de tre italienske Stukkaturarbejdere, som Enevold Parsberg, Hovmester hos Frederik III.s Døtre, paa sin Rejse til Sachsen 1667 med Prinsesse Anna Sophie, skaffede hertil fra Dresden efter Kongens Ønske fremsat i Brev af 1667 20. April fra Rigsadmiralen Henrik Bjælke (trykt i Illustr. Tidende XXXIX Nr. 20). Francesco Bruno rejste til Prag, hvor forskellige af hans Landsmænd var beskæftigede med Udsmykningen af Hradschijn »pour avoir des ouvriers à travailler sous moy que aussi pour les conduire en Danemark.« En af disse var vistnok den »Stuccaturmestere Santino«, som 1668 laa syg paa Frederiksborg. Afregn. Gl. Reg. E. 15, 48; Tidskr. f. Kunstind. 1894 S. 88. — [21]) Bering Liisberg i Illustr. Tidende Nr. XXXIX. Nr. 20. — [22]) Universitetsbibl., Rostgaards Manuskript fol. Nr. 62. 1695. 14. Juni. — [23]) Overkammerjunkerens Regnskab. — [24]) Gengivet i Bering Liisberg: København i gamle Dage S. 291 fg. — [25]) Overkmrjkr. Rgskb. 1671 2. December og passim. — [26]) Holck: Inventar over Rosenborg fra Christian V.s Tid. S. 117. — [27]) Kgl. Bibliotek, Ny kgl. Saml. folio Nr. 365. — [28]) Indretningen af Spejlkabinettet maa vist henføres til 1684. 2. November d. A. sendes neml. iflg. Overkmrjkr. Rgskb. en Mand til England efter Spejlglas, for hvilket der 17. December afsendes pr. Veksel 1431 Rdlr. 1695, 17. December betales »den engelske Spejlmager 452 Rdlr. 4 ℔ for Glas«, og i 1696 faar de Moor 652 Rdlr. 4 ℔ »for engelsk Spejlglas saa og for andet« (ibid). Kabinetter med Spejle af Metal kendtes alt i Oldtiden. I sin Hymne »In nuptias Honorii et Mariae« lader Claudianus Venus smykke sig i et saadant, hvor hun overraskes af Cupido. Svetonius fortæller om Horats »ad res venereas intemperantior traditur. Nam speculato cubiculo scorta dicitur habuisse disposita, ut quocumque respexisset, ibi ei imago coitus referetur.« Lessing vil gerne rense Horats for denne Beskyldning (Vermischte Schriften Berlin 1784 III S. 105) og vil ikke anerkende Udtrykket cubiculum speculatum (eller specillatum, som det ogsaa læses, for ægte. — Spejle af Glas med Belægning af Blyamalgam kendes fra omtr. 1400. I 1500-Tallet fremstillede man paa Murano Spejle af Glas med Tinbelægning, 1634 anlægges en Spejlfabrik i Frankrig, og 1688 kan Abraham Thévart tilbyde Pariserhoffet Spejle paa en Størrelse af over 1.5 × 2 m. I København faar Jean Henri de Moor 1694 Privilegium paa at oprette et Spejlmanufaktur paa Christianshavn, som Kongen iflg. Overkmrjkr. Rgskbr. var ude at tage i Øjesyn 13. Oktober s. A. Aaret efter anlagde de Moor en Spejlfabrik i Berlin (de Vrigny: Relation d'un voyage en Danemark). [29]) Se Anmærkningen, S. 248. — [30]) Den første Udgiftspost ang. Tapeterne paa Rosenborg forekommer i Overkmrjkr. Rgskb. 1684 23. Juni, da der betaltes en Tapetmager 232 Rdlr. i Rejsepenge til Braband efter Svende. Arbejdet maa antages at have været i Gang i August s. A., da der 20. d. M. betales den brabantske Tapetmager 200 Rdl. paa Rgskb. 20. Oktober faar han atter 200 Rdl. paa Rgskb. Udbetalingerne foregaar derefter gennem Marskal Lützov snart til de brabantske Tapetmagere, snart til de brabantske Tapetmageres Udgifter, snart til deres Underhold og snart til Tapetmageriet. Den sidste Udbetaling finder Sted 1692 19. Mai; da er der til Tapetmageriet i alt

udbetalt 16,800 Rdl. foruden 29. Juni 1687 385 Rdl. til Tapetmagerhusenes Reparation. De brabantske Tapetmagere er Brødrene v. Eicken, der fik anvist Ophold og Arbejdssted i Køge. Arbejdet strakte sig fra 1684 til 1692 og ikke som S. 130 angivet fra 1684—1698. Tapeterne er dog først kommet paa Plads i 1698, da Kongen var oppe at tage dem i Øjesyn. — Wilcken Ribolt har udført en Tegning til »Tapetmageriet om Landgangen paa Rygen«. Overkmrjkr. Rgskb. 1690, 24. Januar. Om Peder Andersens Tegninger og Malerier til Tapetmagerne se Burman-Becker: Efterretninger om Danske Tapeter. — [31]) Overkmrjkr. Regnskab 1680, December 31. — [32]) Bering Liisberg: Audienshuset paa Frederiksborg i Tidsskrift f. Kunstindustri 1894. — [33]) Udgifter til Rosenborg Have og Bygninger i Christian V.s Regering beløber sig efter Optælling af de forskellige Poster i Overkamrjkr. Rgskb. til i alt 74,781 Rdlr. 3 ß 12 Sk. »til Byggeri«, »til Reparering«, »til Haandværksfolk«, »paa Regnskab«, »til Havens og Rosenborgs Behov«. Udgifterne til Tapeterne er ikke taget med her. — [34]) O. Nielsen: Københavns Historie V. Plan til Bebyggelse af Ny København S. 30. — [35]) Sstds. Kort o. København fra 1699. — [36]) Kbhvns. Diplmt. VI. S. 384, 385. — [37]) Afregn. XII. 9. Nr. 2. 1645. 4. Mai. — [38]) Afregn. XII. 6. Nr. 1. 1649. 12. April. — [39]) Part. Kmr. Bauwesen 1714. Bil. 62. — [40]) Afregn. Gl. Registr. L. 26. 1648. 5. April. — [41]) Afregn. Gl. Registr. H. 32 b. 1661. — [42]) Specification paa Afgang fra Rosenborg Slot 1731—44 S. 24. — [43]) Zahl-Casse Regnskab 1692. — [44]) Afregn. Gl. Registr. H. 32 b. 1664. 21. Oktober. — [45]) Afregn. VI. 72 b. 1663 og VIII b. 1663. — [46]) Se saaledes Philip Hainhofer: Reisebuch im Jahre 1617 i Baltische Studien II S. 123. — [47]) Se S. 247. — [48]) R. Nyerup: Efterretn. om Frederik III S. 397—398. Kbhvns. Diplmt. V. 519, 563. — [49]) Københavns Slots Inventar af 5. Marts 1673. — [50]) Part. Kmr. Bauwesen 1716. Bil. Nr. 115. — [51]) 1669, 1. Juli bliver der indsat 16 Blikvinduer i det hollandske Køkken i det blaa Hus. Afregn. XII. 9. 14. Nr. 3. — Kurt Adelaer faar 1673 efter Ansøgning Patronatsret til en Kirke i Bratsberg Amt i Betaling for Indretningen af det hollandske Køkken. Rentekammer, Deliberations Protokol 3, 169. — [52]) Wirtschaft, »eine Lustbarkeit bei Hofe, nach welcher die häuslichen Geschäfte eines Gastwirthes in einer Verkleidung vorgestellet werden« (Adelung). Denne ejendommelige Hofmaskerade, hvor Kongen og Dronningen forklædt ofte som Amagerbønder agerede Krofar og Kromor, synes at forekomme første Gang paa Flensborghus i 1652, da Frederik III og Sophie Amalie holdt W. her (Frederik III.s Skrivekalender i R. A.) St. Hans Aften. I Reglen fandt det dog Sted ved Fastelavn, hvor man af gammel Sædvane slog Gækken løs, som Regnard ogsaa meddeler i sin Voyage de Flandre etc. 1681 S. 54 (Paris 1874), »pendant lequel temps, le roi se voulant divertir ordonne un Virschat (!) dans toute sa cour, et se met lui même de la partie. Toute la cour paroît en différens métiers avec des habits conformes à l'art que chacun professe et que le sort lui a donné. Le roi de Danemarck y parut la dernière fois en charbonnier et on nous dit que rien n'était si plaisant que cette sorte de mascarade. (Se i øvrigt Werlauff: Antegnelser til Holberg S. 212 flg. og de der anførte Steder). Et af Glanspunkterne ved Lystighed var Bordet, som i W.s Hjemland kaldtes Buntereihe-Tafel, paa Dansk Bunteradstaflet, hvor Gæsterne sad til Bords i deres Forklædninger og hvor Tonen var meget løssluppen (se I. B. v. Rohr: Einleitung zur Ceremonialwissenschaft, Berlin 1730,

S. 218.) — Endnu ved Christian VII.s Hof forekommer Bunteradstaflet med noget af sin oprindelige Karakter. — [53]) Overkamrjkr. Rgskb. passim. — [54]) Resolutionsprotokol 1673 Nr. 262. Lambert v. Havens Bygningsregnskaber 1674—1675. Overkmrjkr. Rgskb. 1676. 19. Marts. — [55]) Tavle XVI. — [56]) Københavns Slots Inventar af 5. Marts 1673. — [57]) Afregn. XII. 9. 3. Nr. 2. 1644, 12. Februar. Blomsterpyramiderne se Kbhvns. Slots Invent. 1673. Resens Kort 1674. — [58]) Christians V. Tageregister. — [59]) se Henvisn. Nr. 56. — [60]) St. kgl. Bibliotek, Ny kgl. Saml. fol. 111. Weilbachs Kunstnerleksikon. Naar det her hedder, at hans Enke fik 100 Rdl. for en Buste i Marmor af Christian V. er det næppe rigtigt. Under 1694, 18. Juni anføres i Overkmrjkr. Rgskb., at hans Enke faar 100 Rdl. for Kongens Brystbillede i Marmor, utvivlsomt det Reliefportræt af Chr. V., som ses over Døren til Regaliekammeret paa Rosenborg. César Abraham l'Amoureux's Broder Claude fik Tilsyn med Kunstværkerne i Kongens Have v. kgl. Resol. 1686, 13. Juni. — [61]) Laurits Thura: Hans Rostgaards Liv og Levnet. — [62]) Hentydning til Kejser Heliogabals Befaling at samle alle de Edderkopper, som kunde overkommes i Rom, anførte Sted S. 49. — [63]) Om Forholdet mellem Kongeparret og Ulfelds se Birket Smith: Leonora Christine, Grevinde Ulfelds Historie I, 177 flg. — Frederik III anerkender ikke hendes Titel af Grevinde til Slesvig og Holsten. ibid. I. 194 fg. — [64]) Gæstebudene i Kongens Have for Rigsraaderne se Wedel-Simonsen: Jørgen Brahes Dagbøger S. 93, 95, 111. — [65]) Ulfelds Flugt, Birket Smith anførte Værk S. I. 223 flg. Forhandlinger paa Rosenborg om Krigen Becker: Samlinger I S. 115, 375; Museum 1896 S. 38. — [66]) Afregn. Gl. Registr. H. 17. Om Amagernes Lege ved Fastelavn se Pontoppidan Danske Atlas II 221. — [67]) 52 Al. Lister med Knager gjort udi Konningens Have til Ballettens Klæder. Afregn. XIV. 2. 1655. — Foderaler laves til Dronningens »Simpfoni«, til Viol de Gamben og til »Teorben«, som Musikanterne bruge ved Opvartning i Haven. Afregn. Gl. Registr. H. 32. b. Mai 1662 til Nytaar 1663. 5954 Fakkelstokke leveredes til Sølvkammeret i Juli 1663, 1400 do. fra Nytaar til Mai 1664 ibid. — [68]) Om Dronning Christines Besøg se Becker Samlinger I 199, 429. Postvogne bruges til Ringstikken ib. S. 300. Karoussellet 1663 Danske Samlinger 2 R. II S. 160—161. — [69]) Afregn. Gl. Registr. H. 32 h. 1670, 22. Februar og 5. Marts. — [70]) ibid. H. 32 c. 1665, 14. December. — [71]) ibid. H. 32 i. 1672, 25. August. Noch eine Bettstade zu zwei Persohnen gemacht . . . und kann bey Tage ein Tisch sein. — [72]) ibid. H. 32 b. 1663, 22. Marts og H. 32 k. 1671, 10. Juni. — [73]) Gartnerens Kontrakt: Rentekam. Bestallingsbog 4. fol. 107—108 trykt Brock.: Hist. Efterretn. om Rosenborg I. 98—99; Lynnedslag, se Beckers Saml. II 149. — [74]) Beckers Saml. II 279. — [75]) Suhms Saml. I. 2. Hæfte S. 199 fg. Worms Efterretn. fra 1670 (Universitetsbibl.). — [76]) A. D. Jørgensen: Griffenfeld I 265. — [77]) Maanedlige Relationer for April. Om Kongefamiliens Ophold paa Rosenborg i Almindelighed findes en Del Oplysninger i Rostgaards Manuskript (Fol. Nr. 62) paa Universitetsbibl. — [78]) Afregn. Gl. Registr. H. 32 c. 1671. 4. Juli. — [79]) Tage-Register Christians V. S. 344. — [80]) Bircherods Dagbøger S. 192. — [81]) Maanedl. Relationer Juli 1683. — [82]) Riegels Christian V.s Historie. — [83]) Overkmrjkr. Rgskb. passim. Christian V.s Dagbøger i Nyt Hist. Tidskr. Rostgaards Manuskript. — Kongen slaar »aus Lust« Forsatsvinduerne i sit Gemak itu, Afregn. Gl. Registr. H. 19. 1673, 14. Januar. Dørene til Irrgarten slaas itu, ibid. 1675, 18. August. — [84]) Breve

til forskell. Diplomater. Chr. v. Lente 1, 144. — [85]) ibid. C. v. Reventlow 1, 16. — [86]) Bircherods Dagbøger S. 282. — [87]) Nyt Hist. Tidsskr. I S. 515. Christian V.s Rullestol opbevaredes længe efter hans Død paa Rosenborg, se Slottets Inventarer. — [88]) Om Badekuren se Kongens Dagbøger i Nyt. Hist. Tidsskr. I. Overkmrjkr. Rgskb. 1698, 1. September betales der 600 Rdl. for Druer fra Portugal. Brock: Hist. Efterretn. I. S. 134—150. Under denne Druekur drak Christian V. Rødvin, der leveredes paa Rosenborg af Oberst Rossect og betaltes i November 1698 m. 566 Rdl. 4 ß. — [89]) Den Sum, Christian V. efterlod sig i Skatkælderen paa Rosenborg, beløb sig iflg. Nyt Hist. Tidsskr. II 615 til 140 000 Rdl. i Guld. Det er denne Skat, der voldte den svenske Gesandt i København, Coyet, saa mange urolige Tanker, idet han troede, den skulde benyttes til Rustninger imod Sverige. Han meddeler i Indberetning af 27. November 1682, at Kongen af Danmark har liggende en Skat paa 5 Mill. Rdl. (!). Og han udtaler det fromme Ønske, at »den Högste Guden då så wisst förläner E. kgl. Majst. den lyckan, att få ransaka här i Köpenhamn efter dessa skatter, som jag tror, att E. kgl. Majst. dem på Rosenborg finna skulle. Man hafwer fuller många exempel, att otidig sparsamhet den till goda kommen är, som man det minst ärnat hafwer, men så wore wäl, at detta exempel komme ännu dertill.« Danske Saml. 2. R. V. 105.

V. (Side 160—200).

P. K. B. Forkortelse for Partikulærkammeret, Bygningsvæsen. R. A.

[1]) De Vrigny: Relation d'un voyage fait en Danemarck 1702. (1706). S. 475—478. — [2]) Christian V.s Orangerihuse maa antages at have været fuldførte i 1695, i hvilket Aar der forekommer en Udgift til Mr. Frederik Dreas, Gartner i Lysthaven i Kongens Have til Rejsepenge til Hamborg for at købe »Orangeri«. I 1696 købes der Orangerie og ellers Træer til Haven for 873 Rdl. 1 ß, og der betales 483 Rdl. for Kobberurtepotter. Overkamrjkr. Rgskb. 1695, 24. August og Zahl-Kassen 1696 — Orangerihusenes samlede Bygningsudgifter findes i Danske Samlinger Nr. 255 (gl. Registr.) Kontrakt om Fontainerne (1702, 19. Juli) i Bilag til Bygningsrgskb. 1696—1702. — [3]) Kontrakt om Orangerihusenes Udvidelse af 1707, 24. Septbr. P. K. B. Bil. 185. — [4]) Kobberklædningen P. K. B. 1709, Bil. 158. — Taget gøres lavere, Bil. 189. — [5]) Fontainerne P. K. B. 1709, Bil. 161. »Haverne« i Orangerierne, ibid. 1715—1716. — Falke af Træ skæres af Billedhugger I. C. Sturmberg, ibid. 1717, Bil. 100. — Vejrglas ibid. Bil. 183. — [6]) Orangerihusets Forandring. P. K. B. 1721, Bil. 299. — Det gamle Orangeri forandres til et nyt Laurierhus, ibid. 1722, Bil. 137. Varmeledninger Danske Vitruv. — [7]) Altanen paa »det mellemste Lysthus« P. K. B. 1709, Bil. 173, 1716, Bil. 120. Gulv lægges, Vindeltrappe, Loft ibid. 1707, 14. Mai, Stukkaturarbejde ibid. 1708, Bil. 287. — De fire Kugler paa Taget ses paa Wilcken Ribolts Tegning af Kbhvn. 1692 (findes paa Rosenborg, delvis gengivet i Bruuns København, de findes atter paa Stikket i Vitruv, gengivet foran S. 160). — [8]) Kontrakten om Laurierhusets Ombygning P. K. B. 1742, 11. August og 1746 fol. 118; Nyt Tag ibid. 1755, Bil. 94 og 120. — [9]) P. K. B., Bil. 99—100; 141—145. — [10]) Lystkvarteret, se Kortet S. 161, hvor der er tilføjet en Del Stedbetegnelser, som ikke findes paa

Originalen i Danske Vitruv. — Fornyelse af Marmorkuglernes Postamenter P. K. B. 1708, Septbr. 8—24. — Herkulesstatuen ibid. 1706, 25. December og 1721, Bil. 225. — Statuerne i Haven, Inventar 1718, S. 602—605 (Rbg. Arkiv). — [11]) Apollo og Diana P. K. B. 1706, 5. Juni og 1708, August jvfr. Invent. 1718, S. 605. — [12]) De otte smaa Billeder af Bly, som Ehbisch lavede 1706, se P. K. B. 1706, 25. December, er de otte romerske Kejserbuster, der 1709 anbringes paa Pæle rundt omkring Lysthuset i »Vildnisset«, den tidl. Irrgarten, ibid. 1709, Bil. 162, til Afløsning af de tidligere Buster af Ler, der nævnes sidste Gang ibid. 1708, Bil. 288. — Portalerne i den firkantede Park P. K. B. 1708, September 8—24. — Tyverier af Kobberkuglerne fra Portalerne, Invent. 1718 (Rbg. Arkiv), S. 605, Afgangsfortegn. 1731—1744 (Rbg. Arkiv), S. 27. — [13]) Afgangsfortegn. 1731—1744, S. 21 (Rbg. Arkiv). — [14]) Den i Danske Vitruv I S. 44 anførte »Gladiator« bestemmes af Harsdorff, Friis's Saml. S. 124 og 128, som den døende Galler. — En »oprigtig« Original, Vitruv anf. Sted, en ægte Original. — [15]) Lauerenzen: Tage-Register Christians V. Tillæget S. 11. — [16]) Til- og Afgangsfortegnelse 1719—1725 (Rbg. Arkiv), S. 67. — [17]) P. K. B. 1706, 25. og 31. December; ibid. 1707, 8. Januar; ibid. 1712, Bil. 99. — [18]) Tyveri af Blystatuer 1737, Afgangsfortegn. 1731—1744 (Rbg. Arkiv), S. 27 og 28. — En ny Apollo P. K. B. 1741, Bil. 107. — Ny Kobberløve, Inventar 1731 (Rbg. Arkiv), S. 558. — [19]) P. K. B. 1740, Bil. 62. — [20]) Kassation af Statuer, Afgfortegn. 1731—1744 (Rbg. Arkiv), S. 27 og Havens Invt. 1771—75. — P. K. B. 1757, Bil. 124—150; 1758, Bil. 117. — [21]) Afgangsfortegn. 1731—1744 (Rbg. Arkiv), S. 26—27. — [22]) ibid., S. 21. — [23]) ibid., S. 21. — [24]) P. K. B. kgl. Resolut. 1740, 12. Mai, Rgskbr. 1742 fol. 42 og 1747 fol. 51; 1742, Bil. 84. — [25]) Der kan næppe være Tvivl om, at den S. 27 og Henvisn. 21 S. 249 omtalte Kobberstatue er identisk med Springvandsfiguren Bathseba P. K. B. 1735, Bil. 79 »Statuen ud af hvilken Vandet springer« — der er fremstillet tvættende sin ene Fod, og som saaledes skyldes Christian IV.s italienske Billedhugger Pietro Crivelli. — Christian VI. oprørtes ogsaa over de nøgne Kvindeskikkelser af Gibs paa Kunstkammeret, der maatte lide samme Skæbne som Bathseba, se B. Liisberg: Kunstkammeret, S. 187. — Figurens Sønderlemmelse, se Afgfortegn., 1731—1744 (Rbg. Arkiv), S. 24—35. — De fire Pavilloner P. K. B. 1747, Bil. 341. — Drengen m. Svanen P. K. B. 1739, Bil. 131, 137, 140, 193, 197, 277. — [26]) De vigtigste Reparationer paa Christian IV.s ottekantede Lysthus, se P. K. B. 1706, Septbr. 8—24; 1709 Bil. 162—164; 1735 Bil. 183; 1738 Bil. 313; 1744 Bil. 10, 19, 30, 91; 1749 Bil. 165; 1762 Bil. 160. — [27]) Opførelsen af Lysthuset paa Dronning Sophie Magdalenes Hørsholm 1739, se Danske Vitruv, Hirschholm, skyldes de ganske særlige Forhold ved Christian VI.s pietistiske Hof. — »Eremitage oder Einsiedeley, in einem abeglegenen Winkel eines Garten, ein kleines Gemach so durch die Kunst der Wohnung eines Einsiedlers gleich gemacht ist«. Jacobsen: Technolog. Wörterbuch. — [28]) Denne Betegnelse fik dog aldrig Hævd. — [29]) de Vrigny: Relation d'un voyage, Rotterdam 1706, S. 147 flg. Opfindelsen af Eremitage- eller Postillonbordet, »le monte plats« tilskriver Donndorf i Geschichte der Erfindungen V., S. 511 Mekanikeren Andreas Gärtner i Dresden og sætter den til 1721. Den maa dog være ældre, hvilket Christian V.s Eremitager i Dyrehaven og i Rosenborg Have (der omtales 1698 og 1699 i Rostgaards Manuskript paa Universitetsbiblioteket samt i Nyt Hist. Tidsskr. II, S. 639) tilfulde beviser. Paa den anden Side kan man ikke følge Alfr. Franklin:

La vie d'autrefois, Les repas S. 99, hvor han fører Opfindelsen af le monteplats tilbage til 1407. »Guillebert de Metz (Description de Paris, édit. Le Roux de Lenny S. 200), qui nous a laissé une curieuse description de l'hôtel alors (1407) habité par Jacques Duchié, nous apprend que par dessus tout l'ostel estoit une chambre carrée où estoyent fenestres de tous costez pour regarder par dessus la ville. Et quand on y mangeoit, on avaloit vins et viandes à une polie pour ce que trop hault eust esté à porter«, ti her fortælles jo dog kun, at man ved Hjælp af et simpelt Hejseværk, en Blok og følgelig et Reb, har hejset, sagtens en Kurv med Mad og Drikke op i Værelset. — I »Mercure« for Juli 1679 tilskrives Opfindelsen af la table volante Loriot. Se i øvrigt Artiklen »Table« i Havard: Dictionnaire de l'ameublement, Bernhard Olsen: Om Eremitager og Servanter i Tidsskrift for Kunstindustri 1891 og Pontoppidan: Danske Atlas II. 227. F. J. Meyers Opfattelse af Postillonen som ensbetydende med »Postelinet« Efterretninger om Fredensborg Slot, S. 46—47 ligner nærmest en Vittighed. Eremitagebordet i Lysthuset m. de fire Knapper, se Nye Tidender Oktober 1708, S. 74—76. — [30]) Rosenborg Inventar 1718, S. 591 (Rbg. Arkiv). — [31]) P. K. B. 1716, Bil. 103, se i øvrigt Henvisn. 29. — [32]) Piller til Taget P. K. B. 1716, Bil. 124; Tilbygning ibid., Bil. 87. — [33]) De vigtigste Reparationer paa Eremitagen: 1735 Bil. 92; 1736 Bil. 12—13; 1737 Bil. 40; 1738 Bil. 257, 258, 299; 1740 Bil. 5, 20, 52; 1746 Bil. 292; 1748 Bil. 250. — [34]) Danske Vitruv I. — [35]) P. K. B. 1716 Bil. 94; 1720 Bil. 266. — [36]) P. K. B. 1714 Bil. 68; 1715 Bil. 66; 1751 Bil. 98. — [37]) Kanal »renoveres« P. K. B. 1716 Bil. 146; Broer over den ibid. 1707 Bil. 280; Perspektiverne, Sø-Karoussellet, Dekorationer m. m. i Anledn. af Peter d. Stores Besøg ibid. 1714 Bil. 66, 68; 1715 Bil. 66; 1716 Bil. 114; 1717 Bil. 88, 90, 92, 93, 94, 96, 99, 105, 106, 109, 110; 1718 Bil. 78. Om Brandmajor Fuch's Virksomhed ved Fest-Dekorationer, se Friis: Bidrag t. Dansk Kunsthistorie, S. 60. — [38]) Nye Tidender 1716 Oktober, S. 74; Bussæus Frederici qvarti Dagsregister, S. 173; Hist. Tidsskrift 5. R. III., S. 65; T. Becker: Orion IV., S. 175. — [39]) Afgangsfortegn. 1731—1744 (Rbg. Arkiv), S. 19. — [40]) P. K. B. 1729 Bil. 129; 1728 Bil. 198. — [41]) Domestikbygningen P. K. B. 1731. Kontrakt 29. Mai d. A., Bil. 99, 198, 218, 220, 256, 279, 294. Mur omkring Haven ibid. 1732 23. April d. A. Bil. 100 og 1737 April—Mai. — Plankeværk til Adelgade, Kontrakt ibid. 1737, 21. August, Mur til Gotersgade og Sølvgade 1739 ibid. Kontrakt af 25. November d. A. Regnskabsprotokol ibid. 1740 fol. 27 og 1742 fol. 40. Forhøjelse af Muren til Sølvgade ibid. 1763 Bil. 125; Plankeværk m. Portal til Adelgade ibid 1759. Kontrakt af 31. Marts d. A.; 1760 Bil. 114. Vognhus 1707 Bil. 292 — Stald 1706, Inv. 1731, S. 543 (Rbg. Arkiv). — [42]) Slotsforvalterens Bolig skal nedrives og opføres af ny iflg. Kongelig Resolution P. K. B. 1760, 24. Mai for 6804 Rdl. 3 ß 8 Skill., Bil. 141; 1761 fol. 30 flg., 1762 fol. 25, 1763. — [43]) P. K. B. 1752 Bil. 79, 1764, Bil. 100. — I 1723 fortæller Kammerjunker Gersdorph (Dagbog St kgl. Bibliotek, Ny kgl. Saml. 4to Nr. 1099) under 5. August, at man kørte omkring i Haven; af »Jean de France« ses, at Københavns Borgere havde Lov til at færdes i Haven, og Thura meddeler 1746 i Danske Vitruv (S. 44) og to Aar senere i Hafnia hodierna S. 75, at Haven var tilgængelig for »alle skikkelige Folk«. — [44]) P. K. B. 1735 Bil. 94, 95. — [45]) Udsmykning og Udstyrelse af Værelser i Begyndelsen af Frederik IV.s Regering: Platfonds og Tapeter etc. P. K. B. 1706 Januar 30; ibid. 1707, 19. Februar; Fire Lysekroner ibid. 1706

April 26. November og 31. Oktober—6. November. Da Kronerne i Kongens Gemak iflg. Inventar 1718 er af Krystal, er de oprindelige mulig blevet ombyttet med nogle af de i 1714 fra Italien hjemkomne ti Krystalkroner P. K. B. 1714 Bil. 65. — Tapeter i Kongens Gemak ibid. 1706, 6. Juni—12. Juli. — I Juni 1706 betaltes Coffre for Malerierne paa den store Sal og i Kongens Kabinet 380 Rdl. ibid. Juni 1706. — Bonet Gulv i Dronningens Kabinet 1707, 11. September. — Stukkaturarbejde, Ehbisch 1706 passim. — Flisegulv lægges i Kongens Gemak 1706, 30. Januar. — Loftsmaleriet i Dronningens Kabinet og Friserne i Loftet i Kongens Gemak hører til de Schildereyen und Plafonds, som 1706, 30. Januar betales med 375 Rdl. — [46]) Anbringelse af »gemahlten Steinen im Abtritt bey des Königs Schlafkammer« P. K. B. 1706 Februar. — Marmorkamin ibid. 1705 Septbr. — At Skillerummet i Stengangen er nedtaget og Forstuen dermed bortfaldet fremgaar af Udtrykkene i Rgskb. 1707, 29. December og 1708 Bil. 287: I Gangen foran Kongens Gemak. — [47]) Anskaffelse af Tapeter, Stoffer og Møbler P. K. B. 1706, 30. Januar. Gitter om Kongens Seng ibid. 1706, 24. April. — Talerør ibid. 1705 September; Klap og Laas derfor ibid. 1771, 142. — Mantelknægt i »Klædekammeret« under Trappen ibid. 1707, 14. Mai. »Pudderkammer« ibid. 1758 Bygningskommissionens Indstilling i Pakke betegnet: Kgl. Ordres. Skabe i Dronningens Forstue ibid. 1707, 30. August. Jernstænger til Porcelainsfigurerne ibid. 1716, 16. Oktober. — [48]) P. K. B. 1707, 15. Oktober. — [49]) Chr. Bruun: Frederik Rostgaard. — [50]) Prins Carls Gemak P. K. B. 1714, 18. Juli, 1715 Bil. 78. Prinsessens do. 1714, 16. Juli; 1717, Bil. 113. Værelserne identificeres ved Hjælp af Angivelsen om, at et Maleri forestillende Højesterets Aabning under Christian V. hænger over Kaminen i Prinsessens Gemak 1714, 16. Juli og anføres paa samme Plads i det nordlige Gavlværelse paa I. Sal i Inventar 1718, S. 275, medens Malerierne af Arvehyldingen og Christian V.s Kroning saavel i P. K. B. 1714 Oktober som i Inventar 1718, S. 284 anføres i det sydlige Gavlværelse. — [51]) Himmelsenge til Logementerne i Porten P. K. B. 1707, 15. Oktober. — Hofmesterindens Kammer i Porten 1714, Bil. G. & H. Ny Vindeltrappe i Marskalshus 1707, 5. Marts. — Marskallens Værelser der 1707, 6. August; Justitsraad Amthor 1721, Bil. 269. Chronik der Universit. zu Kiel 1858, S. 42 ff. Moller Cimbria litterata II. 36. — [52]) Stukkatur-Arbejderne paa Loftet i den lange Sal begyndtes under Fr. Ehbisch Ledelse 1705, 22. Mai og sluttedes i Mai 1707. Gibsarbejderne Frans Biener fra Berlin faar 20 Rdl., do. Gotfried Jöch 16 Rdl. i Rejsepenge P. K. B. 1706, 23. Oktober. De samme faar for tre Stykker Stukkaturarbejde paa den store Sal s. A. 23. Oktober 340 Rdl, Frans Biener alene 1707, 19. Februar 138 Rdl., og 30. April for et Stykke med Baadsmænd og Soldater (»Sø-Indrulleringen«) 30 Rdl., 14. Mai for et Geled Soldater 30 Rdl. Leonhard Schwabe, 11. Juni for fire Soldater og en Løjtnant 35 Rdl.. Her er sikkert Tale om de tre Relieffer i Loftet: Dragonernes Oprettelse, Landmilitsens do. og Søindrulleringen, der har kostet tilsammen 723 Rdl. eller pr. Relief 241 Rdl., hvilket passer godt med Prisen for det sidste, Vornedskabets Ophævelse. Om dette blev der sluttet Kontrakt med Leonhard Schwabe 1707, 5. Marts paa 220 Rdl. — Relieffer over Indgangsdøren og Døren til Regaliekammeret 1706, 23. Oktober à 125 Rdl. — Frans Biener faar for Figurerne »so die drei Theilen der Welt vorstellet« 36 Rdl. pr. Stk. 1707, 30. April, og Leonhard Schwabe samme Betaling for »ein Stück, so den einen Theil der Welt

vorstellet« 1707, 21. Mai. — Frederik Ehbisch Ornamentet paa Væggen over Indgangsdøren 32 Rdl. 8 Skill. 1707, 21. Mai. Ang. Udgifterne til Stukkaturrammerne, Kartoucheværket og de flade Relieffer i Salens Loft, som ikke lader sig specialisere i Regnskaberne, se 1706 og 1707 passim. — Krock for fire Platfonds til Salen 400 Rdl. 1709 Bil. 180, Vaabnet under Loftet stafferes og forgyldes af Joh. Monckenberg for 106 Rdl. 1709, Bil. 172. — [53]) Om Indretningen af Glasværelset, se Friis: Bidrag til Dansk Kunsthistorie, S. 52 fg. — [54]) P. K. B. 1718 Bil. 73. Ved en Trykfejl i Holch's Rosenborg Inventar fra 1698 S. 123 er Overskriften Dronningens Gemak kommet til at staa over Christian IV.s Skab i Stedet for efter. Christian IV.s Skab er nemlig det store, senere i tre Rum afdelte Vægskab i Stengangen eller Galleriet mellem Kongens og Dronningens Gemakker. I sin Piece om »Minderne om Søslaget paa Kolbergerheide« (Kbhvn. 1890) S. 5 fg. har Dr. Brock ikke været opmærksom paa denne typografiske Fejl, men opfattet Christian IV.s Skab som et af Vægskabene i Dronningens Gemak (Chr. IV.s Forstue), uagtet han selv rigtig tilføjer, at disse Genstande — nemlig Christian IV.s Dragt, som han bar, da han blev saaret i nævnte Slag, samt Sengetøjet, som han døde i, med Sengeomhæng og forskellige større og mindre Skrin m. m. — »umulig have kunnet faa Plads i Skabene med deres nuværende Dybde«, men han har ikke haft Øje for, at disse Vægskabe, som optager hele Dybden af Skillerummet mellem Forstuen og Vinterstuen (Arbejdsværelset), umulig kan have haft større Dybde og følgelig aldrig har kunnet rumme disse Ting. Det er dette Skab i Stengangen, som i 1718 blev indrettet til Porcellainsskab, ved hvilken Lejlighed Christian IV.s Tøj og Skabets øvrige Indhold blev anbragt i Klædekammeret, Taarnkammeret over Kammeret med det venetianske Glas, som indtil disse Klæder blev lagt herop, havde heddet »Tapetserikammeret«, se S. 188 Anm. — [55]) »Holsteinische Korrespondentz« 1721, August. — Vinduesskodder P. K. B. 1723, Bil. 109; Kontrakt om Forandring af Værelser 1724, Bil. 151—163. — [56]) P. K. B. 1727, Bil. 482, 498. — [57]) Sejldug spændes over Trappen P. K. B. 1727, Bil. 470, 472. Elevator afløses af Trappe 1735, Bil. 80; 1736, Bil. 15 — [58]) Dronningens Havestue P. K. B. 1746, fol. 146; 1747, Bil. 377. Regaliekammer og Grønne Kabinet 1764, Bil. 127. — [59]) P. K. B. 1708 Bil. 287, 296. — [60]) Lad til Vinstykkerne P. K. B. 1716, Bil. 92. — Den gamle Rhinskvin, Museum 1896, II. 83. — 1742, Bil. 145. — [61]) Overmaling P. K. B. 1705, August; 1706, Januar. — Kobbertag 1712, Bil. 115; Taarnene var endnu 1772 skiferdækkede. — Køkkenbygningen 1757, Bil. 97; Ringmuren 1704, 11. Mai—6. September; 1738, Bil. 22; Muren mellem Slot og Marskalhus 1707, 18. September; 1721, Bil. 253 nedbrødes, Worsaae 25 Aar ved Rosenborg, S. 16. — Nyt Lysthus foran det store Taarn 1707, Bil. 280. — Flisetrappe til Grønne Bro, Apparellerne 1708, 8.—24. September; 1758, Bil. 194; 1760, Bil. 89; 1763, Bil. 120; 1764, Bil. 110. — [62]) Vandhus ud over Slotsgraven 1707, Bil. 280, Worsaae, S. 4. — Rækværker og Bolværker 1739, Bil. 27, 279; 1740, 174, 180; 1768, 121 o. a. St. — [63]) Kejserbusterne Invent. 1718, S. 589 (Rbg. Arkiv). — Satyrbilledet 1731, S. 533 sstds. — [64]) P. K. B. 1758, fol. 30 og Læg mærket Kgl. Ordres; 1759, Bil. 101—102. — [65]) P. K. B. 1758 fol. 30. — [66]) P. K. B. 1759, Bil. 110—123. — [67]) Portbygningen P. K. B. 1760, Bil. 125. — Brolægn. 1765, Bil. 102, Lygterne 1760, Bil. 112, 120. — Vandkumme og Post 1714, Bil. 68. — [68]) Ridderkapitel m. Taffel, Nye Tidender 1707 Mai, 1714 Oktober, 1717 Juni, 1722 April. 1722

3. Oktober meddeles fra København til »Holsteinische Korrespondentz« at sidste Torsdag blev Portrætterne af Dannebrogsridderne. som hidtil havde været opbevaret paa Rosenborg, bragt til Frederiksborg. Friis.s Saml. 114. Kongens Fødselsdag 1708, 11. Oktober Nye Tidender 1708 Oktober, Dronningens Fødselsdag 1725 Nye Tidender, April. — [69]) Ildebrand 1720 P. K. B. 1720, Bil. 256. — Branden 1728, 1729 Bil. 129, 133, 144. — [70]) Gersdorphs Optegn. Ny kgl. Saml., 4to 1099. — Inventar 1718, S. 278 (Rbg. Arkiv). — [71]) Kbhvns. maanedl. Postrytter 1736 November og 1738 April. — [72]) Brock Hist. Efterretn. om Rbg. II. 51 flg. — [73]) sstds. 54.

VI. (Side 201—219).

[1]) Kgl. Resolut. fra Kbhvns. Kompt. 1767, 2. Juni, 8. August; 1768, 15. Mai. — P. K. B. 1767 fol. 34. — [2]) Over-Bygn.-Direkt. Indkomne Sager 1772, S. 264. — [3]) Om Anthon, se Biograf. Lexicon. — P. K. B. 1772, Bil. 151, 152. — [4]) Over-Bygn.-Direkt. Indk. Sager 1773, Nr. 141. — [5]) Danske Mercurius 1769, April. — Brock: Hist. Efterretn. om Rosenborg, S. 67 flg. — [6]) Brock. S. 73—133. — Clausen og Rist: Memoirer III. 63. — [7]) Kommissionsprotokol over Wilsters Dødsbo, Post ang. Indholdet af det rige Saddelskab. Rbg. Arkiv. — [8]) Hofmarskallatets Korrespondanceprotokol 1792—1793. Rentekammer Journal Lit. C. — [9]) Hofmarsk. Korresp. 1808—1809. Jærnstænger for Vinduerne ibid., S. 301. — [10]) Mønt- og Medaillekabinettets Indretning foregik under Tilsyn af Wiedewelt og var afsluttet 1784, se Beskr. o. Danske Mønter og Medailler (Indledningen) — Kgl. Resolut. fra Kbhvns. Komptoir, 5. April. — [11]) Kgl. Resolut. fra Kbhvns. Komptoir 1791, 9. Februar. — [12]) Hofmarskall. Korresp. 1803 og 1808. — Brock II., S. 124 fg. — [13]) Se Henvisn. 43 S 258 Pontoppidan: Teatrum Daniae, S. 39. Gitterværk tilmures P. K. B. 1768, Bil. 27. — Danske Saml. 1. R. II. 331, 333. — [14]) Borgervennen 1822, S. 227 flg. — Personalhist. Tidsskrift 3. R. IV. 286 flg. — Hist. Tidsskrift 3. R. IV. 441. — [15]) Willebrandt: Historische etc. auf Reisen. Leipzig 1761 8vo. — [16]) Inventar over Rbg. Have 1771—1775. — [17]) Skrivelsen er dateret 1772, 22. Juni. — [18]) Korrespondancen ang. Eremitagens Ombygning findes i Over-Bygn. Direkt.s Kopibog 1771—1773 under de anførte Data. — Den nedenunder, S. 213, udtalte Dom over Herkulesbogen, skyldes A. Hennings i hans Essai historique sur les arts et sur leurs progrès en Danemark, Cphg. 1778. — Harsdorffs Architektoniske Værker. Kbhvn. 1871. — [19]) Friis's Saml. 129 flg. — [20]) Kgl. Resol. fra Kbhvns. Kompt. — Hofmarskall. Korresp. 1784—1785. — Følgende Brudstykker af en Skrivelse fra Hofmarskallen til Rentekammeret giver en Forestilling om den Energi, hvormed de militære Myndigheder gik til Værks: »Af det kgl. Rentekmrs. højstær. Skrivelse og hermed tilbagefølgende Brev og Tegning fra det Kgl. Generalitets Kollegie erfarer jeg, at fra Hans Excellence fhv. Statsminister, General Huth er foreslaaet Domestique Huset ved Rosenborg Slot til et Invalide Hus. — Jeg havde mindst ventet dette Forslag fra bemeldte Hans Excellence, da det ikkun er meget faa Dage siden, jeg troede at have overbevist ham om Umuligheden at kunne undvære endog et Par Kamre af bemeldte Hus, som han dengang ønskede at maatte afgives. Det er nogle Gange hændet og kan vel i Tiden oftere ske, at Nogle af det kgl. Hus eller andre fyrstelige Personer

formedelst Mangel af Rum paa Christiansborg er bleven anvist Værelser paa Rosenborg. Dette vilde for Fremtiden blive umuligt, om Domestiquehuset skulde Slottet fratages; ti foruden at paa samme ingen Plads for Domestiquer er, saa vilde det og være farligt formedelst befrygtende Ildsvaade og Tyveri at indlægge Domestiquer paa Slottet, og følgelig blev det til Beboelse ganske ubrugeligt«. — [21]) Om Rydning af Parterret og Gravens Tilkastning her, se Friis's Saml., S. 132 og kgl. Resolut. fra Kbhvns. Kompt. — Misfornøjelse i Pressen, se Morgenposten 1787 1. Juni og 13. Juli samt Nyeste Skilderi af Kbhvn. 1806 20. Mai. — [22]) Materialet fra Christian IV.s ottekantede Lysthus, se Nyeste Skilderi af Kbhvn. 1804 I. 199. — [23]) Friis 133.

For Slutningens Vedkommende henvises til de oftnævnte Skrifter af Brock, Friis og Worsaae.

TILFØJELSER.

S. 10. Ang. Lundehusets Ombygning under General Bygmester Lambert van Havens Ledelse 1681 henvises til: Zahl-Casse, Rgsbk. 1681 fol. 133 fg.

S. 69. Ved Udhugning til Varmerør (1914) afdækkedes i Christian IV.s Badstue, i Muren mellem denne og Sengekammeret, en vandret Kanal, som utvivlsomt i sin Tid har været udhugget til Vandrørene til Badstuen.

Uden for Taarnet blev Afledningskanalen afdækket og undersøgt. Den viste sig at være skaaret igennem ved Opførelsen af det store Taarn, var altsaa ældre end dette og saaledes ret uforklarlig, saa længe man ikke havde noget Kendskab til, at det ældste store Lysthus kun havde strakt sig over den sydlige Halvdel af det nuv. Rosenborgs Grund. Men med Opdagelsen af, at Bygningen oprindelig var afsluttet ved Sengekammerets Dør ud til Trappen, blev det klart, at Kanalen havde hørt til det ældste store Lysthus og ført ind paa dettes vestlige Hjørne.

Der kan næppe være Tvivl om, at denne Kanal atter har været taget i Brug ved den nye Bygning som Afløbskanal baade for Vandet fra Badstuen og for Udskylningsvandet fra Hemmeligheden. Da Kanalens Bund og Hemmelighedens Kældergulv ligger i samme Niveauhøjde, har Christian IV. for at skaffe Fald maattet anbringe en Forhøjning i Kælderen, paa hvilken der maa have været anbragt en dyb Trærende, der optog, hvad der faldt ned fra Hemmeligheden i de tre Etager, og som ved Hjælp af Udskylningsvandet, der kom fra det i Muren (Grundplanen c og Snit A-A) fundne Blyrør, førte det modtagne ud gennem Muren ved a og videre gennem en Ledning til Afløbskanalen, medens den daarlige Luft er bleven afledt gennem Luftkanalen b (sstds). Ved Indsættelse af nye Kvadersten i Soklen 1741 er Hvælvingen ved a bleven lukket og ved Nedbrydelse af Sidemur og Hvælving i Afløbskanalen netop paa dette Sted er Resterne af Ledningen inde fra Kælderen og ud til Kanalen forsvundet.

S. 70. Peter Isaachsen køber sorte og hvide Marmorfliser til Christian IV. hos Heinich de Kayser i Amsterdam, Rtmrgsk. 1617 fol. 363.

S. 56. Ved Undersøgelse af Loftsmalerierne i Vinterstuen i Vinteren 1914 viste det sig, at disse var malet paa Lærred og klæbet fast paa et ældre

Maleri, der sad paa Blindrammen. Denne var skruet fast i Brædder, der var slaaet fast i Fyldingen. Der har altsaa utvivlsomt været anbragt Malerier her fra først af.

S. 84. »Det lidet trinde Lysthus« (blaa) inden for Volden ved det store Hus havde fjorten Vinduer. Rtmrgsk. 1619 fol. 207. Den Vandledning af Bly,

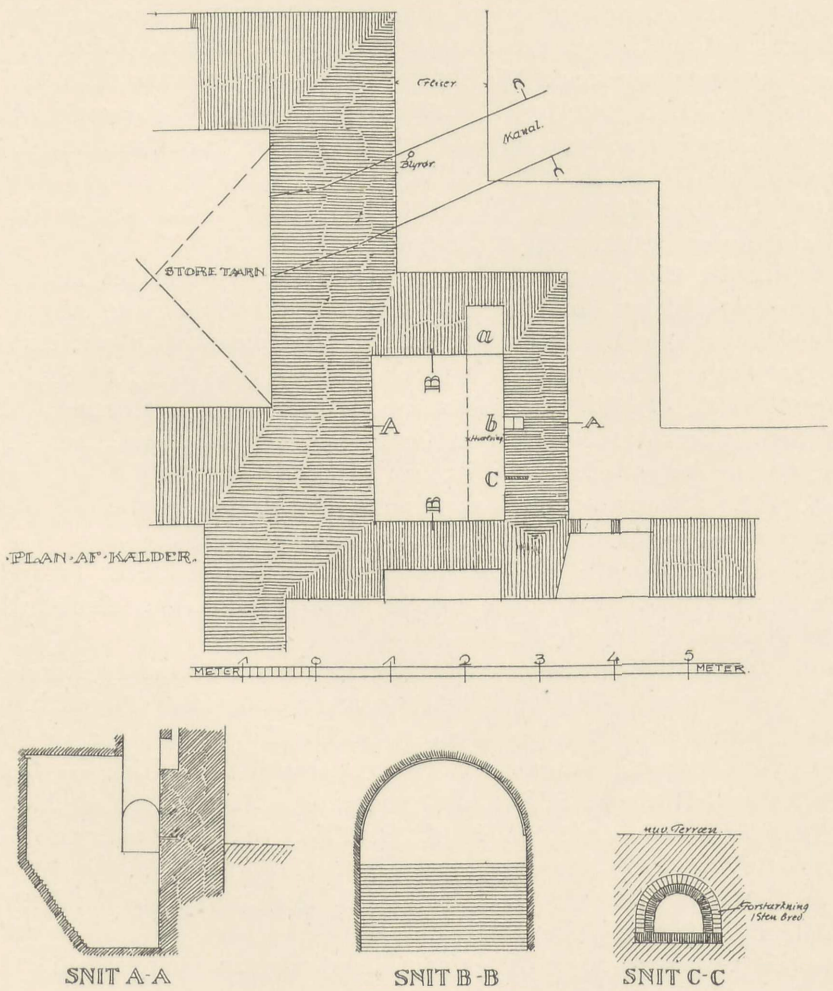

Opmaaling af Kælderen under Christian IV.s W. C. og af Afledningskanal.

som i 1914 blev afdækket og som førte gennem den omtalte Afledning-Kanal, (se Grundpl. tæt ved Taarnmuren) synes at have ført her over til. Rester af Fundament er truffet ret ud for det store Taarn.

S. 83 og 146. Der omtales Vagt paa Rbg. allerede 1610 (S. 39) i det »nye Hus uden for det store Hus«, Porthuset eller Porttaarnet mod Nord, hvor Vagten vist siden da har været anbragt. Af de to hvælvede Rum paa Østsiden af Porten havde Mandskabet det nordlige, Corps de garden; det var1718 (Invent. S. 582) — og sikkert længe før ligesom længe efter — møbleret med et trekantet Fyrretræsbord, tre faste Bænke, en Svedebænk over Døren med en kort Stige

hertil, en Vindovn i Muren med Rør og Tromle, en Jærn-Ildskuffe og en Jærn-Ildkiste. Officerens Værelse, mod Syd, var lige saa spartansk, dog kom der senere et Fyrretræsskab under Vinduet. — Ved Vagtens Forøgelse i 1789 blev disse to Rum slaaet sammen til een Corps de garde, og det ene af de af Hofdamerne tidligere beboede Værelser paa Portens Vestside blev anvist Befalingsmanden. (Invent. 1794 S. 225 fg.) I 1831 blev Corps de garden flyttet over i det andet af de tidligere Hofdameværelser, og den gamle Vagtstue blev paa ny delt i to Rum, hvoraf det ene benyttedes som Arrest for Livjægerne, det andet for Studenterne; her sad saaledes de Misdædere, som i 1842 »havde sla'et til Kongens Buste« (Brock: III. S. 147 fg.). I 1886 blev Vagten flyttet over i Stueetagen paa Østre Side Porten paa ny. Det lille Køkken, Køkkenet ved Officerens Kammer, omtales P. K. B. 1715 Bil. 76 og 1717 Bil. 282.

S. 110. Det var 1618 og ikke 1615, at Christian IV. sendte Kakkelovne over til sin Søster Dronningen af England:

Rtmrgsk. 1618, 23. November. Givet Lyder Stadtz, Pottemager, hans bevilgede Betaling og Arbejdsløn for Hs. kgl. Majst's egne Ovne han nu udstafferet haver med hans egne Kakkelpotter af Leer, som siden efter kgl. Majst's egen naadige Befaling er bleven forsendt til England . . . 45 Rdlr. 16 Skill.

Rtmrgsk. 1620, 3. Mai. Bjørn Bentzen, Pøttemager, har været i England 1618, 4. September til 1619, 19. Juli for at sætte de Jærnovne, han førte med sig over, op hos højsal. Dronning Anna.

Til S. 111. »Skansen« laa paa venstre Haand fra Vagten — altsaa paa Østsiden paa Bastionen mod Nord. P. K. B. 1768 fol. 24.

S. 128. Spejlglassene i Spejlværelset er flere Gange blevet fornyet. 1717 blev Bænkene i Vindueskarmene belagt med Spejlglas og Kantningslisterne forgyldt. P. K. B. 1717 Bil. 112.

S. 146. 1664—1665 blev der lagt »fersk Springvand« ind til Rosenborg fra Emdrup Sø af Lorents Weiskopf, kgl. Majsts. Mekanikus. Rtmrgskb. — Tyve Aar senere var det ingen ringere end selve Ole Rømer, der forestod Arbejdet med en ny Indlægning sammesteds fra (Overkmjkr. Rgskb.). — Det ferske Vand førtes ved Hjælp af Sejldugsslanger gennem Stadsgraven og Slotsgraven, Gl. Registr. 255, Oktober 1703. P. K. B. 1730, Bil. 124, Allerede 1714 var Springvandet foran Slottet nedlagt, se P. K. B. 1714 Bil. 68.

S. 148. Ved Regnskaberne 1699—1702 (Gl. Registr. Danske Saml. 253) ligger en Seddel uden Tidsangivelse:

Vorteignelsze paa di store bilder som staar udi Løstquartererne:

6 store bilder,
20 Stenerne Kugler at fernitze,
2 Pyramider med bilder (malede?)
og 2 som er af gehauen Stein.

S. 171. »Krumspringet« kaldes i Slutningen af 1700-Tallet Christians-Boscagen (saaledes 1797 i Rosenborg Haves Inventar).

S. 181. Foruden Dronningens Kabinet blev endnu tre andre Værelser paa Slottet betrukne i 1714 af Tapetserer Schalcks Enke. 1) Sengekammeret med grønt og rødt stribet Mor, 2) Christian IV.s Taarnkammer med grønt og guldblommet Mor og 3) Glaskammeret med grønt Damask. Dette blev 1902 fornyet, men i de to andre Kammere findes de nævnte Tapeter endnu. (P. K. B. 1714 Bil. 64).

S. 182. Puder-Kammeret nævnes første Gang i Rgskb. P. K. B. 1736 Bil. 19.

S. 190. I Forbindelse med Rumforandringerne i 1724 paa 1. Sal, hvorved bl. a. »Rosen« blev delt i en større Midtersal med et et-Fags Værelse paa hver Side, blev der opført en Skorsten i det marmorerede Gemak »fra Grunden«, som det udtrykkelig hedder i Rgskb. (P. K. B. 1724 Bil. 161), nemlig fra Stuen op til 1. Sal. Herfra var der fra gammel Tid Skorsten til den store »Allabast-Kamin«, den havde staaet i Rosen mellem Døren til Spejlværelset og Vinduet i det fraskilte Rum tilvenstre, som ses i Muren paa Planen S. 226. For at kunne opvarme det nye Værelse til venstre har man grebet til den ejendommelige Udvej at benytte et gammelt Skabsrum i Muren under Vinduet — det var ved yderligere Udhugning i dette Rum (1914), at den nye Ydermur, Skalmuren, paa Planen angivet ved fuld sort Farve, blev paavist (se sstds.), lægge Rør igennem det og føre en Røgkanal derfra gennem Muren til højre ind til Skorstenen. Rummet under Vinduet saa vel som selve Røgkanalen var endnu sodsværtede.

S. 118. Det øverste Kammer i Taarnet mod Kongens Have, gl. Kaardekammer, samt Rustkammeret og Kunstgeværkammeret i det store Taarn benyttedes som Rustkammere til ind i Christian VI.s og Frederik V.s Tid. I Januar 1732 afleveredes alle Skydevaabnene fra det første og hele Kunstgeværkammerets Indhold fra Rosenborg og i 1758 24. Mai de tilbageblevne blanke Vaaben fra Rustkammeret og hele Indholdet af gl. Kaardekammer til det kgl. Rustkammer. Se Inventar 1731, S. 462, 471, 514.

S. 159 og 214. Det er mulig Rygterne om »Skatten paa Rosenborg«, der endnu spøger i den kgl. Resolut. af 1781, 18. Oktober ang. Slotsgravens Opfyldning. »Og paaagtes tillige under Arbejdet om under den førommeldte Bakke, der anvendes til Opfyldning, skulde findes nogen saadan Skat, som Rygtet efter Kommandantens Beretning skal ville sige«.

S. 166 fg. 1751 forærede Kongen Overhofmarskallen, Greve A. G. Moltke de »Skilderier og Platfonds, som befinder sig udi de Rosenborger Pafilions ved Laurierhuset« i alt 119 Skilderier og 6 Platfonds (Friis Saml. S. 116 fg.) Denne Udrensning staar formodentlig i Forbindelse med de S. 167 øverst omtalte Forandringer i Loftsdekorationerne før 1755.

S. 179. Gotersgaden ses først at være bleven brolagt i 1708. Kongen bekostede Halvdelen af Stenbroen til Midten af Gaden langs Rosenborg Have op til Volden (P. K. B.). Staden paatog sig Brolægningen for den anden Halvdels Vedkommende »paa Ansøgning af den reformerte Menighed, især for Enkedronningens Skyld, der passerer der iblandt (d. v. s. af og til) naar der prædikes«. O. Nielsen, Københavns Hist. u. Frederik IV., S. 359. Kongens Del af Stenbroen blev gjort i Stand 1766, og s. A. blev Sølvgade brolagt for første Gang (P. K. B. fol. 25), ligeledes langs Haven og ud til Gadens Midte. Først nu ved Kasernens Opførelse føres altsaa Gaden helt ud til Volden (se S. 175).

S. 186. At de af Coffre udførte Malerier har behandlet de nævnte Emner fremgaar af Rostgaards Vers (1705). I. Vornedtvangs Afskaffelse 1699, — II. Den staaende Land-Militz i Danmark 1701, — III. Land-Dragonernes Indrettelse i Danmark 1702. — IV. Den altid færdige Søe-Rustning i begge Riger 1704 (C. Andersen: Rosenborg in 4to, 2. Udg. 1875, S. 99).

I. Vel var dend Knude sær, i Gordio var bunden;
Men udi Danmark blev en værre Knude funden,
Det strenge Vorned-Baand, det løste Friederich
Og satte Folk og Land i Frihed, Roe og Skik.

II. Dend Danske Land-Militz Kong Friederich den Fierde
Saa vel indrette loed, at dend Hans Rigers Gierde
Og Forsvar kaldes maae. Nu kand en Landsby-Mand
Sin Avling vare paa, og fegte for sit Land.

III. Ved Land-Soldaterne loed Kongen det ey blive
Hand og til Rigets Værn loed Land-Dragoner skrive.
Thi da en Land-Armee i Alt indrettes best,
Naar dend ey fattes Folk til Foeds og ey til Hest.

IV. Nest Land-Militien for Floden Kongen sørger,
Og heele Norden om om kloge Skibs-Folk spørger,
Hand finder dennem og, og det i Tusend Tall,
For slig en Konges Skyld Enhver sit Liv har fall.

S. 199. Billedet af Rosenborg med Køkkenbygningen er udført efter et Staalstik i det maleriske Atlas »Danmark« 1841, hvortil C. F. Christensen har udført Tegningen.

S. 218. I 1824 blev der i Politivennen (Nr. 445) klaget over, at Lapserne nu ogsaa begynder i Kongens Have at udføre den Pøbel-Gemeenhed at ryge Tobak tillige med mere andet Charlottenlundsk Uvæsen.

Billedet paa Titelbladet og Slutningsvignetten er udført efter Tegninger ved Karl Jensen af Stenen over Rosenborg Slotsport og af Fløjet paa det store Taarn, Billedet af Christian IV. efter Fotografi af hans Broncebuste, støbt i Glückstadt 1650, nu i hans Forstue paa Rosenborg.

RETTELSER.

S. 3, L. 1 f. n. Love, læs Lære.

S. 16, L. 14 f. n. De to her omtalte Gallerier henføres, efter de i Februar 1914 gjorte Opdagelser i Murværket, rettest til det første store Hus, se S. 228.

S. 22, L. 22 f. o. Det her omtalte nye Hus maa efter de ovennævnte Opdagelser antages at være det første store Hus, se S. 227 fg., hvilket de følgende Regnskaber ligeledes maa vedrøre.

S. 22, L. 4 f. n. Fortingningen af 18. Juli 1609 gælder efter de ovennævnte Opdagelser snarest det første store Lysthus og ikke det ottekantede Lysthus, som bygges samtidigt, se S. 227 nederst.

S. 35. I Forklaringen under Grundplanen af 1. Sal rettes Prinsens Forgemak og Prinsens Gemak til Prinsessens do. og do., og Prinsessens Gemak og Forgemak til Prinsens do. og do.

S. 38—39, se S. 226 fg.

S. 40, L. 9 f. o. Køkkenbygningen, se S. 227.

S. 43, L. 17 f. n. Cornelius, læs Corvinianus.

S. 85, 13 L. f. o. Ang. Køkkenbygningen ændres det her fremsatte efter de nye Oplysninger S. 227.

S. 108, L. 15 f. o. Vilhelm, læs Valentin.

S. 108, L. 14 f. n. De oprindelige stafferede Stukornamenter i Vindueslysningerne, af hvilke de 1858 borttagne er afbildet S. 47, er ikke alle forsvundne. I de Vinduer, der under Christian V. blev dækket af Gobeliner, findes de endnu og kan ses udefra under gunstige Lysforhold.

S. 110, L. 13 f. o. 1615, læs 1618.

S. 130, L. 1 f. o. 1687—1698, læs 1684—1692.

S. 133, L. 3 f. n. 1717, læs 1714.

S. 158, L. 11 f. n. Fugl, læs Kugle.

S. 169, L. 6 f. n. 1742, læs 1740.

S. 170, L. 15 f. n. 1735. Det gamle Materiale, der 1734 afleveres til Brug ved Opførelsen af Eremitagen i Dyrehaven, hidrører fra tidligere Bygningsændringer paa Eremitagen i Kongens Have.

S. 189 L. 11 f. o. 2. Sal, læs 1. Sal.

NAVNEREGISTER

Adelaer, Kurt, Admiral, 141, 158.
d'Agar, Jacques, Hofmaler, 128.
Alardus, hist. Forfatter, 250.
Albrechtsen, Peder, Murmester, 233.
Amthor, kgl. Historiograph, 186.
l'Amoureux, César, Abraham, Billedhugger, 113, 150.
l'Amoureux, Claude, Billedhugger, 150.
Andersdatter, Karen, 60.
Andersen, H. C., 24.
Andersen, Hans, 237.
Andersen, Mester, 246.
Andersen, Peder, Hofmaler, 125, 130.
Anhalt, se Christian d. y. af.
Anna, Dronning af England, 32, 33, 110.
Anna Kathrine, Dronning, 110.
Anna Sophie, Dronning, 155.
Apotekeren i Haven, 22.
Apparellerne ved Grønne Bro, 194.
Auzone, Antonio, Gipsarbejder, 187.
d'Avaux, Claude, Greve, 98.

Badekur, 256.
Badstue, 1, 3, 5, 8, 19.
Balche, Hans, Snedker, 155.
Bang, Thomas, Professor, 87.
Baratta, G., Billedhugger, 231.
Bathseba, Springvandsfigur 27, 168, 171, 257.
Baumann, Caspar, Blikkenslager, 182.
Beckett, Fr., Dr., 252.
Beer, Georg, 9.
Belvedere, 4, 9.
Berendz, Serfoes, Graver, 239.
Berg, Adam, 104.
Berlin, 108.
Biener, Franz, Gipsarbejder, 138 fg.
Bille, Johan, 98.
Bircherod, 158.
Bjælke, Sten, 154.
Bohn, Frederik, Vilhelm, Maler, 181.
Botanisk Have, Christian IV.s, 24, 26, 145.
Borri, Burri, Franz, Joseph, 140, 167.
Boumand, Jørgen, Snedker, 76; hans Enke 48, 241.
Brahe, Tyge, 8.
Brahe, Sten, 8.
Brahe, Jørgen, 153.
Brandenburger, Ernst, Bygmester, 164.
Brenner, Balzer, Skiferdækker, 17, 233, 240.
Bressel, Adrian, Murmester, 232.
Breughel, 52.
de Bry, Brie, Bray, Debri, François, Marmorerer, 93, 124.
Broer, 80, 82, 98, 194, 246, 248, 249, 260.
Brochmand, Johan, Stenhugger, 22, 25, 40, 231 fg., 235, 237—240.
Brock, Eske, 19, 235.
Brunsvig, 108.
Bruun, Jeronimus, Tømmermand, 87.
Bruno, Françesco, Napolitano, Stukkatør, 125.
Bræddegulve 1724, 190.
Bræstrup, Hofforgylder, 187.
Brønde, se Vandkunst.
Bunterads-Taffel, 254 fg.
Bøhme, Metalstøber, 180.

Carl, Prins, 184.
Carl II., Stuart, Konge, 37.
Carl IV., Kejser, 3.
Caroline Mathilde, Dronning, 201.
Charisius, Jonas, Dr., 52, 247.
Charlotte Amalie, Dronning, 122, 124, 190.
Charleton, Walton, engelsk Forfatter, 37, 38.
Christensen, Bertel, Tømmermand, 234, 239.
Christensen, Mads, Lerklikker, 234.
Christian d. y., Prins af Anhalt, 23, 88, 95, 105, 109, 237, 249—251.
Christian, udvalgt Konge, 56.
Christian IV.s Marmorbuste (1644) paa den lange Sal, 108, — Blybuste paa store Taarn, 221, — Statue (Thorvaldsen), 225.
Christian V., Portrætrelief paa den lange Sal, 128, 255, — Buste, (Gibs) over Indgangsdør paa 1. Sal, 128.
Christian VII., 204, 255.
Christiani, Hofpræst, 205.
Christine, Dronning af Sverige, 155.
Claudianus, latinsk Digter, 253.

Claussen, Adrian, 18.
Claussen, Jens, Murmester.
Clausen, Samuel, Maler, 50—52, 54, 58, 60, 82, 240—243.
Clerc, le, Billedhugger, 171.
Cleyn, Frants, Maler, 82, 242—244.
Coffre le, Benoît, Maler, 125—127, 173, 180 fg., 186, 265.
Cornelissen, Lorens, 80, 239.
Corridtz (Chorvidtz), Isaac, Kandestøber, 17, 232.
Crivelli (Gravile) Pietro (Peter Greuffeldt eller Griffel) 26, 237, 244—249.
Cromwell, 37.

Daa, Madame, (Sophie Amalie Lindenov), 155.
Deckenberge, Till, Snedker, 234, 236.
Destilleerhus, 21, 26, 236, 243.
Dill, Hans, Jørgen, Snedker, 52, 76 fg., 243.
Diskow, Hans v., Bygmester, 249 fg.
Domestikbygning, 178, 216, 258, 261.
Drejer, Henrik, 232.
Drejer, Oluf, 52, 243.
Dresler, Valentin, Dønikemester, 50, 52, 54, 56, 62, 77, 108, 233, 240—243.
Dronningholm, 10.
Drycker, Jørgen, Voldmester, 80, 240, 243 fg.
Dyrehave, gamle, 25.
Dyrehave, brune, 215.

Ehbisch, Frederik, Billedhugger, 112, 166 fg. 169, 173, 180, 187.
Eichen, van, Tapetmagere, 130.
Eilersen, Asmus, ident. m. Ellertsen, Rasmus (?), Gibsarbejdere, 70, 76, fg., 243 fg.
Eilersen, Jørgen, Skiferdækker, 244.
Elevator, opfarende Stol, Maskinstol, 105, 116, 183, 191, 251 fg.
Eremitagen i Dyrehaven, 172.
Eremitagen i Kongens Have, se Lysthuse.
Eremitagebord, 172 fg., 174, 257 fg.

Fakkelstokke, 255.
Ferdinand, Kejser, 4, 9.
Feldborg A., Forfatter, 238.
Fich, Jacob, Stenhugger, 241.
Fiskehus (Damhus), 3.
Flach, Christopher, Murmester, 245.
Fontainer, se Vandkunst.
Fortling, Bygmester, 180.
Fossati, Giambattista, Gibsarbejder, 191.
Frederik, Arveprins, 204.
Frederik, Hertug, 248.
Frederik III.s Buste paa lange Sal, 121.
Frederik den III.s Portrætrelief over Indgangsdør til »Rosen«, 128.
Fuchs, Georg v., Brandmajor, 177, 188.
Frydensborg, 8.
Fuglehus i Kongens Have, 26.

Gabel, Statholder, 156.
Gabel, Restaurateur i Kongens Have, 208 fg.
Gagelmand, Peter, Apoteker i Kongens Have, 237.
Gandersen, Lydermand van, Gibsarbejder, 77, 244.
Galleri for Gavlene af et Lysthus, 239, 244 fg.
Geheime-Arkivet paa Rbg., 159, 192.
Genua, 105.
Gerdes Johan, Kleinsmed, 159.
Gjedde, Ove, 54, 56.
Gissbrecht, Cornelius, Maler, 127.
Grave, se Værn.
Gravile, Peter, se Crivelli.
Gram, Professor v. Kbhvn. Univ., 38.
Greus, Gregers, Snedker, 17, 48, 50, 239—241.
Groszmann, Johan, Stenhugger, 17.
Grotte i Kongens Have, 21, 162.
Grubbe, Marie, g. m. U. F. Gyldenløve, 155.
Grubbe, Sigvard 18, 110, 251.
Grønningen, Ølrich, Drejer, 87, 245.
Grøszner, Lorens, Billedhugger, 108, 242.
Gyldenløve, Elisabeth, 111.
Guarinonius, 2.
Gyldenløve, Madame, se Grubbe, Marie.
Gyldenløve, Ulrik, Frederik, 133.

Hainhofer, Philip, 105.
Hall, By i Tyrol, 2.
Hansen, Frans, Skiferdækker, 238.
Hansen, Frans, Maler, 22, 244, 246.
Hansen, Peder, Tømmermester, 246.
Hansen, Thomas, Voldmester, 245.
Harsdorff, 202 fg., 209 fg., 231, 261.
Hartenfels Slot i Sachsen, 108.
Harder, Claus, 189.
Hase, Hans, Gibsarbejder, 243.
Hauch, Frue, 205.
Hauser, 171.
Haven van, Lambert, Generalarkitekt, 115, 143, 146, 172, 262.
Hector, Gartner. 176.
Heiden, 86.
Heims, Baron, 190.
Heliogabal, romersk Kejser, 255.
Helmchis, Søren, Felbereder, 242.
Henningsen, Mikkel, Graver. 234 fg.
Henriksen, Johan (Jakob), Murmester, 17, 233, 235 fg., 238.
Henry, Prins af Wales, 34, 37.
Hentzner, Paul, Tysk Forfatter, 250.
Hest og Løve, Broncegruppe i Kongens Have 94 fg., 162, 209, 250.
Herbach, Kaspar, Kunst-Kasper, 140.
Himmelglobus i Lystkvarteret, 148.
Hindsholm, Laurits, Præst, 251.
Hoenegge, Hoe von, tysk Digter, 163.
Hornbolt, Willum, Maler, 114, 246, 248 fg.

Holck, 110.
Horats, 253.
Hosian, Frederik, Gibsarbejder, 245.
Husum, Peter, Metalstøber, 94.
Huth, Statsminister, 214 fg.
Hvitfeld, Poul, 10.
Häenel, Billedhugger, 170.
Hoevinghoff, Jacob, Smed, 169.
Høyen, 30.

Ibsen, Karl, Tømmermand, 245, 247.
Irrgarten i Kgs. Have, 20, 132, 167.
Isaachsen, Isaach, 66, 88, 252.
Isaachsen, Peter, 70, 74, 245, 262.

Jacob, Konge af England, 29, 34, 35, 36.
Jacobsen, Jacob, Stenhugger, 22.
Jacobsen, Niels, Murmester, 21, 233 fg., 236.
Jansen, Willum, Tømmermester, 232.
Jeger, Valentin, Gibsarbejder, 74, 233, 247.
Jensen, Christian, Lerklikker, 234.
Jensen, Morten, Maler, 20, 232, 234.
Jensen, Rasmus, Murmester 25, 233.
Jerma, Paul, Maler, 77, 245.
Johan, Georg af Sachsen, 155.
Jones, Inigo, engelsk Arkitekt, 29—36.
Juliane Marie, Enkedronning, 204 fg.
Jøch, Gotfred, Gibsarbejder, 187.
Jørgen, Kandestøber, 242.

Karen Mælkedeje, 18.
Karnapper, 195, 197.
Kejserbuster ved det grønne, senere ved det ottekantede Lysthus 148, 167, 171, paa Slotsmuren, 194, 221.
Keysler, Joh., Georg, tysk Forfatter, 38.
Kiær, Søren, Maler, 242.
Klaus Billedsnider, 25.
Knebel, Christian, Gibsarbejder, 187.
Kobberbrønden, 245.
Kobbertag, 193.
Koch, Hans Eilersen, Slotsforvalter, 158.
Kolding, 25.
Kolding, Rasmus, Tømmermand, 240 fg.
Kongens Have:
Beskrivelse,1615,88. 1623,91. 1634,98. 1702,160.
Lystkvarteret,Parterret,146fg.,162fg.,167,262fg.
Kryderihaven, se Botanisk Have.
Svanehaven, 171, 204.
Indhegning, 178 fg., 231, 241, 243, 258.
Marmorkugler, 148. 208, 215, 257, 263.
Udvidelse under Frederik III., 131.
Beskæring under Christian VII., 202, 214—216, 262.
Anlægges i engelsk Stil, 218.
Københavnernes Promenade, 207 fg., 216, 258.
Se Irrgarten, Krumspringet, Lysthuse.
Korffer, Vilhelm, Kalksnider, 22, 238.
Kramer, Henrik, Billedskærer, 240.
Kragen, Vidt, Tømmermester, 239.
Krieger, 166, 168, 170, 178 fg., 190.
»Krinsen«, Rækværk fra, 180.
Krock, Maler, 152 fg., 156 fg., 187.
Krojer, Laurits, Thomsen, Snedker, 239, 243.
Krumspringet i Kongens Have, 8, 22, 25, 100, 264.
Kruse, Vibeke, 42, 60, 111, 115, 248.
Krydtken, Hans, Kleinsmed, 242.
Kupfmann, 190.
Kupido, Marmorfigur paa store Taarn, 194.
Kutsch, Christian, Snedker, 189.
Køge, Morten, Murmester, 242.
Køkkenbygning, 38, 85, 91, 194, 214.
Det lille Køkken, 264.
Kønigsegg, Greve v., 158.
Kønning (Kønig) Hans, Urtegaardsmand, 236.
Kørbitz, 156.
Kældre under Slottet:
Arkivkælder, 159, 192.
Bagerkælder, 191.
Konditorkælder, 191.
Skatkælder, 159.
Vinkælder, 192 fg.

Lagemann, Henrik, Billedskærer, 237.
Laboratoriet i Kgs. Have, 22, 92. — Borris Laborat., 140 fg.
Labyrinten i Kgs. Have, 21, 162.
Ladegaarden m. tilh. Stalde o. s. v. i Kgs. Have 15, 17, 19, 24, 88, 231—234.
Lambertsen, v. Køllenberge Gert, Billedhugger, 84.
Lange, Bertel, Murmester, 103, 238.
Laurierhus, 164, 166, 215, 265.
Lauritsen (Laursen) Erik, Murmester, 232 fg., 237.
Lauritsen, Niels, Tømmermand, 234.
Lauritsen, Peder, Voldmester, 243.
Laursen, Christen, Snedker, 232.
Leonora Christine, 113, 153, 251.
Lessing, 253.
Lidén, svensk Rejsende, 207.
Linden, 84, 249.
Louis van Brüssel, Maler, 248.
Louise, Dronning, 178.
Louise Augusta, Prinsesse, 204 fg.
Lundehave (Marienlyst), 8, 10 fg., 262.
Lyder Staes, Pottemager, 109.
Lydke paa Vandmøllen, 249 fg.
Lygter i Slotsgaarden, 198.
Lysthuse i Kongens Have:
Blaa Lysthus, Hollandske Køkken, Eremitagen, Røde Lysthus, Herkuleslogen ell.-pavillonen 13, 15-20, 24, 29, 91, 98, 141 fg. 144, 162, 172, 204, 208 fg., 230—233, 251, 254, 257 fg.
Grønne Lysthus i Irrgarten, 133, 139, 167, 170.
Ottekantede Lysthus (Christian IV.s) i Krumspringet, 22, 25, 91, 98, 138, 216, 251, 262.

Lysthuset med de tre Porte (Lysthuset ved det Blaa Hus? Prinsens Hus?), 23 fg., 92, 138.
Lysthuset med de fire Knapper, L. ved Pomeranshuset, L. ved Laurierhuset, 146, 157, 164, 199, 204.
Pavilloner ved Laurierhusene, 164, 167.
Runde Lysthus ved Stalden, 22, 244, 249.
Lysthuse ved kgl. Slotte og ved Adelsgaarde, 8.
Lüneburg, Markus v., Maler, 17, 232.
Lüneburg, Georg, Hertug af, 94 fg.
Lützow, 253.
Løberts, Liberts, Libertsen, Nikolai, Tømmermand, 138.
Lølein, Lolley, Snedker, 232 fg.
Lønporten, 21, 82 fg., 113, 239, 241 fg., 246.

Madsen, Jens, Tømmermand, 235.
Madsen, Karl, Direktør f. Kunstmuseet, 248.
Madsdatter, Kirsten, 60.
Magdalene Sibylle, Prinsesse, 111.
Maison sans gêne, 7.
Major, D. I., 128.
Mandern, Karl v., 252.
Maire, le, Hollandsk Gesandt, 155.
Marie Sophie Frederikke, Prinsesse, 204.
Marie Maximiliane, Hertuginde, 8.
Marienlyst, se Lundehave.
Markuorsen, Jørgen, Kandestøber, 19, 63, 240, 242, 244.
Marskalshuset, 186, se Portbygningen.
Marsvin, Ellen, 74.
Meiding, Anthoni, Snedker, 244.
Meier (Meyer), Peter de, Maler, 62, 70, 77, 82, 237, 244—246.
Melchiorsen, Fabian og Joest, Gravere, 233, 235.
Meldahl, Arkitekt, 108, 221.
Mensen, Jacob, Stenhugger, 238.
Meyn, Arkitekt, 216.
Moll, Dirk, Maler, 17, 18, 26, 232 fg.
Moempel, Hollandsk Maler, 52.
Monckenberg, Maler, 180, 187.
Moor, Moer, Villum, Snedker, 50, 52, 241, 243.
Moor, Jean Henri de, Spejlmager, 253.
Mortensen, Hans, Tømmermand, 231.
Mortensen, Mikkel, Maler, 233—235, 241.
Moth, Sophie Amalie, 158.
Munk, Kirsten, 42, 50, 62, 73, 90, 110, 115, 120, 153 fg.
Munk, Ludvig, 74.
Møller, Bertel, Snedker, 246.
Møller, Henrik, Dønikemester, 58.
Møllehus, Maskinhus, 177.
Mønt- og Medaillekabinet, 206, 261.
Monstri Thønnes, Stenhugger, 247.
München, 105.

Natstol, 116, 251,
Nelson, 205.
Nielsen, Anders, Graver, 20, 235, 239, 245.
Nielsen, Christian, Brolægger, 234.
Nielsen, Mikkel. Rørmester, 26, 240.
Nielsen, Oluf, Drejer, 44, 239 fg.
Nielsen, Søren, Tømmermand, 82, 246 fg.
Niemayer, Andreas, 175, 182.
Nietske, Morten, Murmester, 234 fg.
Numsen, Hofmarskal, 214.
Nürnberg, 8.
Nürnbergske Madonna, 220.

Ogier, fransk Gesandtskabssekretær, 98, 103 fg., 248 fg., 251.
Olufsen, Christen, Maler, 242.
Olufsen, Jon, Bøsseskytte, 27, 88, 234, 237.
Onchlaar, Franz, Tapetmager, 180.
Orangerihus, 162 fg., 256.
Orléans, Hertug af, 101.
Ovne, sættes op i Kaminerne, 109 fg., 264; sendes til England, 110, 263.
Otto Stats (Staas, Statius), Billedskærer, 241.

Paaske, Morten Maler, 237, 245.
Paolo della Stella, Arkitekt, 9.
Parsberg, Enevold, 253.
Paynck, Peter, Kemiker, 22, 140, 236 fg.
Pedersen, Jens, Brolægger, 234.
Pedersen, Søren, Tømmermand, 246.
Pembroke, Jarl af, 30, 35.
Perlenberg, Jochum, Stenhugger, 240 fg.
Peschelius, Joh., tysk Forfatter, 20.
Perspektiver, 176.
Peter den Store, 174, 176, 178.
Petersen, Vulf (Oluf), 15, 17, 19, 233, 235.
Philip August, Konge af Frankrig, 1.
Pildt, Pildtz, Hans, Tømmermand, 56, 247.
Pirkentavl, 8.
Platen, v., 186.
Plinius, d. æ., 20.
Porcellainsskab paa Rbg., 189, 260.
Portaler, 27, 168, 257.
Portbygning, 146, 186, 259, 263.
Marskallens Værelser, 186, 259.
Hofdamernes Værelser, 184, 264.
Justitsraadens Værelser, 186.
Porte, 82—84, 113, 146.
Postillon, 258, se Eremitage.
Prag, 4, 9.
Pozzi, Carlo Maria, Gibsarbejder, 150, 186, 187.

Quadri, Fransiscus, Gibsarbejder, 166.
Quellinus, Billedhugger, 126.

Rantzau, Breide, 22, 228, 235, 239.
Rantzau, Frants, 111.
Rasmussen, Jørgen, 83.
Rasmussen, Poul, Komponist, 208.
Reemann, Hans, Brøndmester 40, 239, 241.

Regalierne, 163, 205.
Resen, 145, 146, 248.
Ribolt, Wilchen, Maler, 130, 146, 256.
Ridder, Hans, Kandestøber, 63, 236, 241.
Ridderkapitlet paa Rbg. 158, 206, 260 fg.
Rigord, fransk Krønikeskriver, 1.
Ringmur, 194.
Ringrendingssøjler, 148, 168, 218.
Ringridning, 146.
Ringstikken fra Baad, se Søkaroussel.
Rittel, Ritzel, Hans Jørgen, Gibsarbejder, 74, 246 fg.
Rollfink, Hermann, Stenhugger, 241.
Rosenborg, Beskrivelse 1615, 88; 1623, 89; 1634, 98; — Lyksaligheder, 151; — Navnet, 6, 88; paatænkt Landkadetakademi, 201 fg. — Jærnstænger i Vinduer, 206.— Pulterkammer 206 fg.
Rosenborg, Værelserne, Grundpl. 34, 35, 36, 189, Rumbenyttelse, 104.
Christian IV.s Forstue, efter 1648 kaldet Dronningens Gemak, efter o. 1800 Christian IV.s Audienssal, 48, 50, 52, 90, 98, 104, 109, 114, 118, 126 fg., 180. Malerierne 247 fg.
Christian IV.s Taarnkammer (Skriverkammer) efter o. 1800 Christian IV.s Sovekammer, 60, 104, 116, 241.
Christian IV.s Vinterstue, efter 1648 kaldet Dronningens lakerede grønne Kabinet, efter o. 1800 Christian IV.s Arbejdsværelse, 54, 56, 58, 91, 104, 112, 115, 182, 247, 262 fg.
Sengekammeret, 58, 182, 240, 259, 262, 264.
Christian IV.s Badstue, efter 1706 kaldet Dronningens Kabinet, efter 1745 Dronningens Havestue, 63, 91, 98, 180, 181, 191, 240 fg., 262, 264.
Fru Kirstens Gemak, efter 1670 den marmorerede Stue, 62, 119 fg., 252 fg., 264.
Fru Kirstens Forgemak (Den gamle Sal?), efter 1648 Kongens Gemak, Kongens nederste Gemak, Audiensgemakket, efter o. 1800 Rigsraadssalen og Spisesalen, 62, 118, 126 fg., 128, 180.
Taarnkammeret (Smykkekammer?), efter 1648 Kabinet ved Kongens Gemak, 104, 180, 264.
Stengangen, Galleriet mellem Kongens og Dronningens Gemakker, 58, 116, 240, (Forstuen foran Kongens Gemak) 116, 182, 189, 259.
Sølvkammeret, Hvælvingen under Trappen, Dronningens Kabinet, Pudderkammer, 91, 115, 182, 259, 265.
Kongens store Gemak, under Frederik III og Christian V. kaldet Røde Sal, 1718 Mellemste Sal, 1757 »Rosen« 69, 70, 74, 116, 127, 184, 190, 191, 247 fg., 252, 264 fg.
Hertug Frederiks Gemak, efter 1648 det kinesisk-lakerede Gemak, under Frederik IV. Prinsessens Sovekammer, senere Markgrevindens do., 69, 116, 183, 184, 191.
Bunte Sal, Hertug Frederiks Forstue, 1718 Prinsessens Forgemak, senere Markgrevindens, Kronprinsens do., nu Frederik IV.s Sal, 69, 74, 184, 191, 248.
Det forgyldte Gemak, 1684 Spejlkammer, 70, 74, 89, 247, 252 fg., 263, 265.
Jomfrukammer, under Frederik IV. Kabinet ved Gangen til Røde Sal, nu Bronceværelset, 116.
Brudesalen, under Frederik IV. Røde Sal, 1724 delt i tre Værelser, under Chr. VII. Sølvkammer, siden Mønt og Medaille Kabinet, nu Christian VIII.s, Frederik VII.s og Christian IX.s Værelser, 69, 74, 111, 180, 248 fg., 252.
Glaskammeret, et af de smalle Kamre, der senere kaldes Garderoberne(?), 76, 116, 180.
Gangene bag disse Kamre, 70.
Den lange Sal, 76, 77, 78, 90, 98, 157, 186 fg., 242—245, 247, 259 fg., 266.
Miniaturekammer, fra 1714 det venetianske Glasværelse(?), 76, 118, 187 fg., 260, 264.
Kammeret ved Tronen, nu Porcellainskammeret, 76, 78.
Taarnkammer, fra 1670 Regaliekammer, 76, 191, 260.
Hemmeligheder, 104, 105, 115, 180, 248, 259.
paa I. under Chr.V. Sekretet paa 1. Sal, 252.
paa II. Fr. III.s Kunstkammer(?), fra Chr. V. Grønne Kabinet 116, 128.
Rustkammeret over Regaliekmr., 118, 252, 265.
Kammer ved Vægtergangen, Trompeterkammeret, Kunstgeværkammeret, 118, 252, 265.
Gl. Kaardekammer, 118, 252, 265.
Klædekammer, 118, 260.
Den øverste Del af Trappetaarnet dannede ved et Gulv i Højde med Vindeltrappens øverste Trin et Kammer for sig i Rundelen over Trappen Invent. 1731, 538.
Rosenbroch, Hans, Billedskærer, 19, 235.
Rostgaard, Frederik, 184, 186, 247, 265 fg.
Rostgaard, Hans, 111, 150, 248.
Rottner, Morten, Billedskærer, 240.
Rumbler, Poul, Maler, 17, 232.
Røglin, Hans, Gibsarbejder, 243.

Saint-Germain, General, 201, 205, 214, 252.
Samson, Herkules, Statue i Kgs. Have, 169, 209.
Santino, Gibsarbejder, 253.
Sankt Anne Kirkegaard, 175.
Satyrbillede paa store Taarn, 194.
Saur Corvinianus, Forgylder, 40, 43, 62, 241.
Scheidlinger, Scheidinger, Mathias, Gibsarbejder, 187.
Schlegel, J. H., 94.
Schumacher, Peder, 158.
Schwalbe, Leonhard, Billedhugger, 167, 187.
Simonsen, Simon, Murmester, 237.

Siiret, Sivert, Ziirad Bertel, Murmester, 26, 87, 243.
Sivert, Maler, 128.
Siverdtz (Sivertsen), Karsten, Kleinsmed, 87.
Skat, skjult paa Rosenborg, 159, 214, 265.
Skulpturarbejder, 26 fg., 84, 148 fg., 158, 167 fg., 169, 209, 215, 249, 257, 260.
Se Bathseba, Cupido, Hest og Løve, Kejserbuster, Samson, Satyrbillede, Springvandsfigur.
Slotsforvalteren, Kommandant paa Rbg., 200.
Slotsforvalterens, Fogedens, Kommandantens Bolig, 146, 180, 258. Se Portbygning.
Slotsgaarden 198.
Smelteovn i Kgs. Have, 247.
Somerset-House, Denmark-House, 32.
Sommerstuen, 16, 70, 233.
Sophie Amalie, Dronning, 95, 98, 113—116, 118, 122, 145, 156, 252.
Sophie Hedvig, Prinsesse, 184, 191.
Sophie Magdalene, Dronning, 166.
Spangenberg, Melchior og Valentin, Gravere, 239.
Sparepenge, 6, 8, 251.
Spejle 17, 232, 242, 253.
Sperling, Otto, Læge, 111.
Springvandsfigur, Dreng og Svane, 208, 209.
Staes, Stats, Statius, Lyder, Pottemager, 4, 6, 13, 263.
Staes, Stats, Statius, Otto, Billedskærer, 241.
Steenwinkel, Anton, Maler, 127, 130, 138.
Steenwinkel, Hans, Bygmester, 86, 126, 244, 246.
Steenwinkel, Laurits, Billedhugger, 86, 237, 242 fg.
Steenwinkel, Morten, Maler, 244.
Stonehenge, 33.
Stouenberg, Slotsforvalter, 48.
Struensee, Kabinetsminister, 204, 207, 209.
Stuttgart, 4, 9, 108.
Svetonius, 253.
Søkaroussel, 176, 258.
Sørensen, Martin, Morten, Murmester, 234, 239.

Talerør, 91, 105, 182, 251, 259.
Tapeter, 130 fg., 253 fg.
Tetsch, Alberlin, Bygmester, 9.
Theobalds, engelsk Herresæde, nu Park v. London, 29.
Thévart, Abraham, Spejlmager, 253.
Thim, Reinholt, Maler, 26, 89, 237, 243, 244.
Thimand, Jørgen, Murmester, 246 fg.
Thill, Evert, Stenhugger, 247.
Thiisen, Helle, Skipper, 247.
Thollesen, Hans, Snedker, 3, 236.
Thomassen (Thønnesen?), Hermann, Murmester, 80, 87, 244 fg.
Thorbensen, Helle, Maler, 19, 22.
Thuillerie, de la, Greve, 111.
Thura, Arkitekt, 46, 104, 150, 174, 231, 246.
Tobaksrygning i Kgs. Have, 266.
Toppler, Heinrich, Borgmester i Rathenburg o. d. Tauber, 3.
Torkillsson, Anders, Tømmermand, 237.
Trapper paa Rbg.:
Domestiktrappen 1758, 196 fg., 223.
Sidetrapperne, 48, 190, 196, 198, 107.
Vindeltrappen, 44, 46, 76, 238, 241, 244, 246 fg.
Trappe i Elevatorrum, 191.
Treillage, 21, 170.
Tronen flyttes under den store Ildebrand, 199,
Trompeterstol, 77 fg., 246, 252.
Trouchoy, Billedskærer, 182.
Trøjborgen i Kgs. Have, 21.
Tyverier i Kgs. Have, 169, 257.

Ulfeld, Korfits, Greve af, 98, 111, 113, 138, 153 fg. Grevinde, se Leonora Christine.

Vagt og Vagthus, 83, 234, 245, 263.
Vale, Claus Jacobsen de, 17, 232.
Vandhjul, 245.
Vandkunst, Brønd, Springvand, Fontaine, 25—27. 86 fg., 168. 234, 244 fg., 248 fg., 256, 263 fg.
W. C., Chr. IV.s, 69, 262.
Webb, engelsk Forfatter, 30 fg., 35—38.
Wegener, Hans, Snedker, 236 fg.
Wegener, Hofintendant, General-Major, 209, 211.
Weigel, Matematiker, 148.
Vejrglas, 256.
Wendelboe, N. C., Tømmermester, 234.
Werendorff, Jørgen, Kandestøber, 19, 25, 235.
Wiblitz, Markus, Foged paa Rbg., 87, 88.
Wijck van, hollandsk Kunstner, 13, 17, 110.
Wiedewelt, Billedhugger, 211.
Wilcken, Ribolt, Maler, 254.
Vildnis, 11, 21, 167, 171, 172, 231, 257.
Wilhelmsburg, 108.
Wilster, C. A. v., Slotsforvalter, Kommandant, 205, 251.
Vind, Jørgen, Admiral, 111.
Vinde, til at løfte Broklappen med, 90, 248 fg.
Vinkælder, 192 fg.
Viridarium extra Hafniam, 5.
Worm, Ole, Professor, 35—38.
Worsaae, 85, 128, 220 fg.
Wirtschaft, 254.
Vrigny de, fransk Rejsende, 160, 162 fg., 167, 175, 253.
Wuchters, Maler, 67, 252.
Wulf, Jørgen, 95.
Württemberg, Prins af, 204, 214.
Vægtergang, »det Galleri paa det nye Hus«, 43 fg., 90, 131, 239, 244, 252.
Værn (Volde og Grave), 78, 80, 82, 84, 214, 216, 239, 242 fg., 264.

Zeuthen, Tegner, 78, 79.
Ziirad, se Siiret.
Zuber, Tømmermester, 179.

INDHOLD.

		Side
	Forord.	
I.	Lysthuse og Badstuer.	1
II.	Kongens Have uden for København. — Ladegaarden — Badstuer og andre Lysthuse . .	13
III.	Det nye store Lysthus i Haven — Rosenborg og Lysthusene indtil Christian IV.s Død.	28
	Rosenborg og Lysthusene i Kongens Have efter Christian IV.s Død:	
IV.	A. 1648—1699	113
V.	B. 1699—1766	160
VI.	C. 1766—1833	201
	Slutning	220
	Henvisninger og Tilføjelser.	230
	Rettelser	267
	Register	268